

ISSN: 2602-4969

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and Education

Editör
Dr. Serdar BULUT

www.isorej.com

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and National Education

ISOREJ dergisi yılda 4 kere (Mart-Haziran-Eylül-Aralık) yayın yapan ulusal/uluslararası hakemli bir dergidir.

*ISOREJ dergisinde yayınlanan yazıların
bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.isorej.com'a aittir.
ISOREJ'de yayınlanan yazılar dergi yayın kurulunun haberi olmaksızın çoğaltılamaz.
Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.*

The Journal of International Social Research and National Education (Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi), Ulusal/Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

Tarandığımız İndeksler

SOBİAD, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), OpenAlex, ROAD Index, Crossref, Research Bible, Index Copernicus, MLA Index, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

Editor
Prof. Dr. Serdar BULUT

e-ISSN: 2602-4969 / p-ISSN: 2602-4969
Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
Alanya/Antalya-TURKEY
30 / 09 / 2025

Year: 9 - Number: 11 – Autumn 2025

The Journal of International Social Research and National Education
Year: 9 - Number: 11 - Autumn 2025

Prof. Dr. Abdullah Şengül
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Ali Temizel
Prof. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Prof. Dr. Faruk Kaya
Prof. Dr. Hamdi Alper Güngörmüş
Prof. Dr. İlknur Meşe
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Prof. Dr. Mustafa Oral
Prof. Dr. Sare Şengül
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Şafak Ünüvar
Prof. Dr. Şuayip Özdemir
Prof. Dr. Yusuf Genç
Prof. Dr. Yusuf Şahin
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Aça
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Şahin
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık
Assoc. Prof. Dr. Ceyhan Ersan
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. İzzet Yücetoker
Assoc. Prof. Dr. Merve Güven Özkerim
Assoc. Prof. Dr. Sibel Sönmez
Assoc. Prof. Dr. Tarana Khalilova
Assoc. Prof. Dr. Tolga Özşen
Assoc. Prof. Dr. Hüsne Hilal Şahin
Asst. Prof. Dr. Rasim Bayraktar

Alan Editörleri / Field Editors

Turkish Language and Literature
Turkish Education
Persian Language and Literature
English Language and Literature
Geography
Sports Science
Sociology
Contemporary Turkish Dialects
History
Math Education
International Relations
Tourism
Theology
Social Service
Linguistics / Language Teaching
Turkish Folk Science
Educational Sciences
Radio Television-Cinema
Pre-School Education
World Languages and Literatures
Fine Arts Education / Music
Fine Arts Education / Picture
Child Development
Language and Literature
Japanese Language and Literature
Indology
Sociology of Religion

N. H. Bektaş Veli University
Başkent University
Selçuk University
Yüzüncü Yıl University
Ağrı İbrahim Çeçen University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Giresun University
N. H. Bektaş Veli University
Giresun University
Marmara University
Gazi University
Selçuk University
Amasya University
Sakarya University
Giresun University
Izmir Demokrasi University
Alanya Alaaddin Keykubat Univ.
Marmara University
Alanya Alaaddin Keykubat University
Ankara Hacı Bayram Veli University
Marmara University
Giresun University
Ege University
Azerbaycan Devlet İktisat Univ.
Ç. Onsekiz Mart University
Giresun University
Giresun University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif Tüzer
Prof. Dr. Ali Çelik
Prof. Dr. Ayşe Özcan
Prof. Dr. Beşir Mustafayev
Prof. Dr. Emine Eratay
Prof. Dr. Fatma Koç
Prof. Dr. Funda Toprak
Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Prof. Dr. Hayrettin Gümtüştüğ
Prof. Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa
Prof. Dr. Leyla Karahan
Prof. Dr. Mirjana Teodisević
Prof. Dr. Mustafa Altun
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Orhan Küçük
Prof. Dr. Peter Golden
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ebru Onurlubaş

Muş Alparslan University
Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Giresun University
Siirt University
Abant İzzet Baysal University
Gazi University
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ege University (President of TDK)
Bozok University
Bakü Devlet University / Azerbaijan
Gazi University
Belgrad University / Serbia
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Kastamonu University
Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Gazi University
Trakya University

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Salim Küçük
Prof. Dr. Serkan Güzel
Assoc. Prof. Dr. Burak Telli
Assoc. Prof. Dr. Mihalis Kuyucu
Assoc. Prof. Dr. Sevdâ Rafiğ İmanova
Assoc. Prof. Dr. Sima Pouya
Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk
Asst. Prof. Dr. Merve Karaçay Türkal

Kyrgyzstan –Turkey Manas University
Ordu University
Pamukkale University
Kahramanmaraş Sutcu İmam University
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Azerbaijan University of Language
Inonu University
Adiyaman University
Gümüşhane University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Assoc. Prof. Dr. Burak Telli

Kahramanmaraş Sutcu Imam University

Hukuk Danışmanı / Legal Advisor

Av. / Lawyer Rahman Gk

Bar Association of Giresun-Registry Number: 609

Yabancı Dil Uzmanları/Editörleri / Foreign Language Experts/Editors

Prof. Dr. Gülhanım nsal

Marmara University (French Language)

Assoc. Prof. Dr. Gamze sz

Ankara Haji Bayram Veli University (Russian Language)

Assoc. Prof. Dr. Bahar İşigüzel

Nevsehir Haji Bektas Veli University (German Language)

Assoc. Prof. Dr. Hany I. M. Ramadan

Giresun University (Arabic Language)

Asst. Prof. Dr. İnönü Korkmaz

Trakya University (English Language)

Asst. Prof. Dr. Turgay şafak

Istanbul Medeniyet University (Persian Language)

Asst. Prof. Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya

Dicle University (English Language)

Lect. Mehmet Kılınç

Siirt University (English Language)

Teacher / ÖĞrt. Hazal Kangalil Kara

Özel Ordu Doğa Koleji (English Language)

Türk Dili Uzmanları/Editörleri / Turkish Language Experts/Editors

Prof. Dr. Nadir İlhan

Kırsehir Ahi Evran University

Prof. Dr. Nezir Temur

Gazi University

Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk

Adıyaman University

Redaktrler / Redactors

Dr. Osman Albayrak

Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / ÖĞr. Gör. Ferhat Bykkalkan

Giresun University

Lect. / ÖĞr. Gör. Cihat Bıçakcı

Giresun University

Student / ÖĞr. Kader Çavdar

Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Assoc. Prof. Dr. Samet Azap

Kastamonu University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Asst. Prof. Dr. / Dr. ÖĞr. Üyesi Mehmet Akif Kara

Giresun University

ISOREJ

YEAR: 9 - NUMBER: 11 – AUTUMN 2025

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Emine Kırıkcı

Lateran Vaftizhanesi ve Erken Hristiyan Mozaikleri - The Lateran Baptistry and Early Christian Mosaics 1-20

Bedia Zeynep Çakar

Dışavurumcu Alman Sinemasında Tasarımsal Öğeler: Prag'lı Öğrenci Filminin Görsel Anlatısı - Design Elements in German Expressionist Cinema: The Visual Narrative of the Student of Prague 21-36

İLAHİYAT / THEOLOGY

Mehmet Turan

Eşcinselliğe ve Cinsiyet Değişikliğine Karşı Koruyucu Nebevî Tedbirler: Hadis İlmi Açısından Konulu Bir Araştırma - Protective Prophetic Measures Against Homosexuality and Gender Change: A Thematic Study from the Perspective of Hadith Sciences 37-60

Salih Özdemir

İslam Hukunda Kişisel Denetimin Görevli Üzerindeki Etkisi ve İdareyi Islahındaki Rolü - The Effect of Personal Accountability on Public Officials in Islamic Law and Its Role in Administrative Reform 61-74

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Mustafa Yağbasan, Efnan Emine Levent

Aile İçi İletişim Perspektifinden Afetin İzlerini Sürmek: 2023 Depremi Sonrası Malatya Özelinde Ampirik Bir Araştırma - Tracing the Traces of Disaster from the Perspective of Intra-Family Communication (An Empirical Research Specific to Malatya after the 2023 Earthquake) 75-88

Meltem Akça, Atılcan Atılcan, Levent Kaya

Yeşil Gökyüzüne Doğru: Havacılık Sektöründe Karbon Azaltım Politikaları ve Uygulamalar - Towards a Green Sky: Carbon Reduction Policies and Practices in the Aviation Sector 89-110

Turgut İleri

TBMM IX. Yasama Dönemi Amasya Milletvekillerinden İsmet Olgaç'ın Parlamento Faaliyetleri (1950-1954) - Parliamentary Activities of İsmet Olgaç, one of the Amasya MPs of the 9th Legislative Term of the Turkish Grand National Assembly (1950-1954) 111-124

Esma Yıldız, Meryem Karaaziz

Sosyal Fobi Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu - Social Phobia Cognitive Behavioral Therapy: A Case Report 125-132

Faruk Selahattin Yolcu

Yerel Yönetimlerde Etkinlik Arayışı: Türkiye’de Yapısal Sorunlar ve Sürdürülebilir Çözümler - The Search for Efficiency in Local Governments: Structural Problems and Sustainable Solutions in Türkiye 133-148

Soysal Burak Atakan

Bilgi Toplumunda İnsan ve Sürekli Öğrenme: Peter Drucker'ın Eğitim Perspektifi - Human and Continuous Learning in the Knowledge Society: Peter Drucker's Educational Perspective 149-162

Şule Köken, Meryem Karaaziz

Travmaya Bağlı Kaygılı Bağlanmada Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu - Cognitive Behavioral Therapy in Trauma-Related Anxious Attachment: A Case Report 163-170

Dilan Bayhan

Lévi-Strauss'un Yaban Düşüncesi Ekseninde Mit ve Sembolün Ontolojik Statüsü - *The Ontological Status of Myth and Symbol in the Context of Lévi-Strauss's Wild Thought* **171-180**

Fatih Çetintaş

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Karşı İletişim Etkinliklerinin Belirlenmesi - *Determination of Communication Effectiveness of Parents With Children With Intellectual Disabilities Towards Their Children* **181-190**

Editörden;

Merhaba;

İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education), dergisinin 2025 yılı güz sayısı (Yıl: 9 / Number: 11) ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Dergimizin yayın süreci hem doğentlik şartlarına hem ULAKB M TR D Z N kriterlerine uygun şekilde devam ediyor. G z döneminde de dergimize yoğun makale başvurusu olmasına rağmen, yayın süreçlerini çok uzatmadan yayın hayatımıza devam etmek için uğraşıyoruz. Dergimize gelen makalelerin  n incelemelerini yapıp, hakem sürecine alınmaya layık görülmeyen makaleleri yayın sürecine dâhil etmiyoruz. Hakem sürecine dâhil ettiğimiz makalelerde hakem süreçlerini titizlikle takip ediyoruz. Yayına aldığımız makalelerin de son okumalarını yaparak hem akademik anlamda hem de şekilsel anlamda kaliteli yayınlar yapmaya  zen gösteriyoruz.

Bu sayımızda 13 çalışmanın yayınını gerçekleştirdik. Makalelerin yayın alanlarına bakacak olursak, 2 adedi Güzel Sanatlar, 2 adedi İlahiyat ve diğer 9 adedi de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde başta akademisyenlere, öğrencilere ve tüm okurlara faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekk r ediyorum.

Yeni bir sayıda g r şmek dileğiyle...

Prof. Dr. Serdar Bulut
İSOREJ Dergisi Edit r 

From the Editor;

Hello;

We would like you to know that we are happy to be here with the 2025 autumn issue (Year: 9 / Number: 11) of *ISOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*. The publication process of our journal continues in accordance with both the conditions of associate professorship and the criteria of ULAKBIM TR INDEX. Although there are heavy applications for articles in our journal in the autumn term, we are trying to continue our publication life without prolonging the publication process. We do preliminary reviews of the articles submitted to our journal and do not include the articles that are not deemed worthy of being included in the referee process in the publication process. We follow the referee processes meticulously in the articles we include in the referee process. We take care to make quality publications both academically and formally by making final readings of the articles we publish.

In this issue, we published 13 studies. If we look at the publication areas of the articles, 2 of them are Fine Arts, 2 of them are Theology and the other 9 are Social, Human and Administrative Sciences.

We hope that the published articles will be useful to academicians, students and all readers in the learning and teaching process. I would like to thank everyone who contributed to the publication of the magazine in both electronic and print media, guiding and providing perspective.

Hope to see you in a new issue...

Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of ISOREJ

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, ulusal/uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Antalya-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli olduğu durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlanabilir.

2. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *İSOREJ* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 150 - 250 arası kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve karşılığı İngilizce (Abstract), 3- 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve karşılığı İngilizce (Key Words); Türkçe (14 punto) ve İngilizce (12 punto) başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların

gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin başında **GİRİŞ** başlığı altında numaralandırma yapılmadan metne ait giriş yer almalıdır.

12. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre düzenlenmelidir.

13. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

14. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

15. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Palatino Linotype
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Yazı Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka Türkçe makalelerde (**KAYNAKÇA**) biçiminde kaynakça bulunmak zorundadır. Kaynakçanın düzenli ve formata uygun olması dergimizin öncelikleri arasındadır.

6. Bölüm başlıkları özellikle Eğitim Bilimleri makalelerinde numaralı şekilde başlıklar olabilirken Sosyal Bilimler makalelerinde numarasız şekilde yazımlara izin verilecektir.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden 150-250 kelime arasından oluşan Türkçe ve karşılığı İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 3-5-7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet ve abstract kısmı 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına veya üstüne ortalı şekilde düz olarak yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Sadece **tarih** ve **ilahiyat** makalelerinde açıklamalar fazla olabileceği için sayfanın altında **satır altı dipnot** sistemine izin verilmektedir. Diğer makalelerde metin içi göndermeler ve Kaynakça aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap (Tek yazarlı):

Kara, M. A. (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki yazarlı):

Çağdaş, A. & Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergen Sosy ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş & Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üç yazarlı):

Işın, M. A., Tatlıcan, İ. & Işın, M. (1989). *Sinop*. Ankara: Sinop Müzesi Yayınları

Gönderme: (Işın, Tatlıcan & Işın, 1989: 17)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üçten fazla yazarlı):

Erdem, M. D., Yavuz, S., Gürlek, M. & Dost, A. (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem, Yavuz, Gürlek & Dost, 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Kitap (Aynı yazarın birinci yazar olduğu aynı yıla ait üçten fazla yazarlı):

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakan, M., Tan, Ş. & Atar, H. Y. (2014). *TIMSS 2011 8. Sınıflar Türkiye Raporu*. Ankara: YEGİTEK Yayınları.

Gönderme-1: (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012: 28)

Gönderme-2: (Büyüköztürk, Çakan, Tan & Atar, 2012: 33)

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). Language, History and Class Struggle. (Derleyen: E. M. Wood & J. B. Foster). *Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde (s. 21-33). New York: Monthly Review.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. & Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak*, (Çeviren: A. Aypay & A. Tanrıöğen). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Gönderme: (Bolman & Deal, 2008: 16)
NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Tek yazarlı):

Abou-el-Haj, R. A. (1982). The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14(2), 185-201.
Gönderme: (Abou-el-Haj, 1982: 187).
NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (İki yazarlı):

Yalman, A. & Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklam Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşleniş: Vestel Reklam Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(6), 19-30.
Gönderme: (Yalman & Güdekli, 2018: 22).
NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üç yazarlı):

Tarman, B., Acun, İ. & Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.
Gönderme: (Tarman, Acun & Yüksel, 2010: 728).
NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üçten fazla yazarlı):

Kırık, A. M., Altıntaş Var, S. S., Özkoçak, V. & Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.
Gönderme: (Kırık vd., 2020: 55).
NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır. İngilizce makalelerde “et al.” kullanılmalıdır.

Kurum Tarafında Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994). *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*. Ankara: DİE.
Gönderme: (DİE, 1994: 11).

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, (3. Cilt). İstanbul: İletişim.
Gönderme: (Moran, 1995: 103).

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.
Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78).

Web Sayfasından Elektronik Makale:

Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Turkish Studies*, 3(3), 502-562.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2017)

Gönderme: (Erdem, 2008: 5).

Yazarın Aynı Yıla Ait Birden Fazla Çalışmasının Kaynakçada Gösterilmesi:

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV(793), 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal'in Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 109-118.

Gönderme 1: (Uysal, 2018a: 41).

Gönderme 2: (Uysal, 2018b: 121).

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz, 2012: 8; Akt. Bulut, 2016: 5).

Lisansüstü Tez:

Yeşilçiçek, V. (2010). Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri'. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Tekşan). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönderme: (Yeşilçiçek, 2010: 34).

Bildiri:

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122).

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401).

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gönderme: (TDK, 2005: 255).

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden 14.04.2015 tarihinde erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013).

Yabancı Dildeki Makalelerde: Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy> (Accessed: 31.08.2020).

Editörlü Kitapta Bölüm:

The Journal of International Social Research and National Education

Year: 9 - Number: 11 - Autumn 2025

Bulut, S. (2016). Bilge Kağan. (Ed. S. Maden). *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde (s. 3-12). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
Gönderme: (Bulut, 2016: 10).

Web Sayfasından Tarihi Belirsiz Çalışma:

Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium> (Erişim Tarihi: 03.07.2017).

Gönderme: (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

NOT: “Tarihsiz” için “tsz.” kısaltması kullanılabilir.

Lateran Vaftizhanesi ve Erken Hristiyan Mozaikleri*

Dr. Öğr. Üyesi Emine Kırkıcı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9608-1014>

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Sivas-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.08.2025

Kabul: 29.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Lateran Vaftizhanesi

Erken Hristiyan Mozaikleri

Hristiyan İkonografisi

Roma

4.-7. Yüzyıllar

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87346>

Öz

Lateran Vaftizhanesi Hristiyan mimari tarihinde hem Konstantin'in baniliğinde taşıdığı Roma imparatorluk kimliği hem de planı ile tipoloji oluşturan bir yapı olarak görülür. Vaftizhanenin su merkezli bir ibadete mekan sağlamak adına başta hamamlar ve anıtsal çeşmeler ile Roma su mimarisine ve özellikle sekizgen planı ile de mozolelere tipolojik referansları dikkat çekicidir. Mimarisi kadar Vaftizhanenin geç antik dönem dekorasyonu, girişindeki erken Hristiyan mozaikleri, yapıya eklenen İncilci Aziz Yuhanna Oratoryosu ve Aziz Venantius Şapeli'ndeki mozaikler de erken Hristiyan sanatı için başta Hristiyanlığın kabulü ile sözü verilen yeni ve göksel hayat temaları için ikonografik bir dil oluşturmuş ve/veya pekiştirmiştir. Vaftizhane ve onu saran ek yapılarda, İsa'nın kurban edilişi, yeniden diriliş ve sonsuz yaşamın sözü gibi temaların Hristiyan kutsal metinlerinin metaforlarıyla ve Roma imparatorluk ve pagan ikonografisinin Hristiyanlaştırılıp yorumlanmasıyla işlendiğini görürüz. Böylece yeni dine girmiş olan insanlara vaftiz ile gelen arınma sayesinde yeni bir hayat başlangıcı sahnelenmektedir. Lateran Vaftizhanesi kendinden sonra gelen özellikle İtalyan vaftizhanelerinin tipolojilerini ve ikonografik programlarını büyük oranda etkilemiştir; bu nedenle vaftizhane yapıları için kaynak bir mimari eser teşkil eder. Bu çalışmada, geniş bir literatür incelemesi eşliğinde Lateran Vaftizhanesi'nin erken geç antik/erken Hristiyan dekorasyonu ve Papa III. Sixtus (432-440), Papa Hilarius (461-468) ve Papa IV. Yuhanna (640-642) baniliğinde eklenen yapıların günümüze ulaşan mozaikleri betimlenmekte ve yorumlanmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kırkıcı, E. (2025). Lateran Vaftizhanesi ve Erken Hristiyan Mozaikleri. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 1-20.

*The Lateran Baptistery and Early Christian Mosaics**

Asst. Prof. Dr. Emine Kirikci

Department of Architect, Faculty of Architecture, Fine Arts and Design, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, TÜRKİYE

Article History

Submitted: 19.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

The Lateran Baptistery
Early Christian Mosaics
Early Christian Iconography
Rome
4th-7th Centuries

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87346>

Abstract

Owing to Constantine's patronage, which gave it a Roman imperial identity, and its architectural plan, the Lateran Baptistery holds a pioneering place in the Christian architectural history and formation of typologies. Providing a space for a water-centered ritual, the baptistery's typological references to Roman water architecture, first and foremost to the Roman baths and monumental fountains, and, due to its octagonal plan, to mausoleums, are noteworthy. The Baptistery's late antique decoration, the early Christian mosaics in the vestibule's apsis, the mosaics in the Oratory of St. John the Evangelist and the mosaics in the Chapel of St. Venantius formed and/or reinforced an iconographic language for early Christian art. The mosaics especially promised a new and heavenly life for those who became Christians. In the baptistery and its annex buildings, we encounter themes such as the Passion, the resurrection, and the promise of eternal life, narrated through metaphors from Christian scriptures and christianized interpretations of Roman imperial and pagan iconography. Thus, for those newly initiated into the religion, a new beginning that comes with the purification owing to the baptism is made visible. The Lateran Baptistery had a great influence on the typologies and iconographic programs of later baptisteries, particularly those of Italy. Accordingly, it constitutes a major work for baptistery architecture. Based on an extensive literature review, this study describes and interprets the late antique/early Christian decoration of the Lateran Baptistery and the surviving mosaics in the named chapels and oratory which were added to the structure under the patronage of Pope Sixtus III (432-440), Pope Hilarius (461-468), and Pope John IV (640-642).

GİRİŞ

Bütün dinlerde kutsal kabul edilen su, yaşamın varlığını sürdürebilmesi için son derece önemlidir. Dinlerin kutsal metinlerindeki ifadelerden ve mitolojilerden kaynaklı olarak su, yaşamın başlangıç maddesi olarak görülmüştür. Su, dinlerde yenileme, temizleme ve arıtma gibi fonksiyonlara sahip olmuş, insanların inanç dünyalarında manevi kirlilerden arınarak saf ve temiz hale gelmelerinin temel aracı olarak görülmüştür. Çeşitli dinlerde ibadetlerden önce kullanılan su, belki de en yaygın dönüştürücü olmuştur (Karakurt, 2019: 11).¹

Hristiyanlar Milat'tan sonra dördüncü yüzyılın başlarına kadar Kutsal Yazıları okumak ve Rabbin Sofrası Ayini gibi ritüelleri yerine getirmek için kendilerine özel odalar sağlayabilen cemaat üyelerinin evlerinde toplanırlardı. Ritüeller, cemaate aidiyet oluşturmak, onun sınırlarını diğerlerine karşı belirlemek ve öz-tanımlamalarını gerçekleştirmek için özellikle önemliydi. Hristiyanlığın en erken zamanlarından beri bu ayinlerin en önemlilerini vaftiz, Rabbin Sofrası ve bunun parçası olan Ekmek ve Şarap Ayini oluşturmuştur (Meeks, 2006: 145-173). Hristiyan topluluğu, Roma devleti tarafından yasal bir dini cemaat olarak tanınmadığı için kendi ibadethanelerine sahip olma iznine sahip değildi. Hristiyan kiliselerinin yokluğu başlangıçta büyük bir eksiklik olarak görülmüyordu çünkü Hristiyan inancına göre Tanrı belirli bir yere ait değildi ve belirlenmiş bir mekânın Tanrı'ya olan inancı zayıflatmak veya kuvvetlendirmek üzerine etkin bir rolü bulunmuyordu. Elçilerin İşleri, cemaatin kendisinin, dini kurallara göre kutsanması gereken ibadethanelerden daha önemli olduğunu öğretiyordu. Ancak, her cemaat gibi Hristiyanlar da en azından dua ve ayinler için bir araya gelmek üzere örgütlenmek zorundaydı. Bu ihtiyaç sebebiyle, ikinci yüzyıldan itibaren Hristiyan ibadethaneleri çoğaldı, genişledi ve daha da güzelleşti. İmparatorluğun batısında bunlara "domus dei" (Tanrı'nın evi) veya "domus ecclesiae" (kilise evi); doğusunda ise "oikos theou" (Tanrı'nın evi), "ekklesia" (kilise) ve "kyriakon" (Rab evi) gibi isimler veriliyordu. Ayrıca zamanla, toplu duaya daha fazla vurgu yapan ve mekâna daha fazla kutsallık atfeden inanç ve ifadeler kuvvetlendi. İbadethaneler, cennet ve yeryüzü arasında köprülerin kurulduğu bir yerdi. Mekânın kademeli bir şekilde özelleşmesi ile yönelim, bölümlenme ve eşyalar kilise tipolojisini meydana getirdi. Bu gelişme Doğu'da Batı'ya göre daha hızlı bir tempoda gerçekleşmiştir; ancak, hem iç hem dış mekânda özgün ve kimlikleşmiş Hristiyan mimarisi dönemi Büyük Konstantin ile başlamıştır (Brandenburg, 2013: 11-15). Hristiyanlar, başlangıçta kendi teolojilerini ve ahlaki değerlerini tesis etmekle ilgilenirken aynı zamanda putperestlikle de mücadele etmişlerdi. Mücadeleleri, tasvirlerle karşı belli bir tutum ve şüpheyi beraberinde getirdi; ancak İsa'yı gözlerinin önünde bulabilme arzuları da vardı. Bu nedenle, özellikle katakompları asma, kuş, filiz, yaprak, meyve ve amfora resimleriyle süsleme eğilimindeydiler (Clausse, 1893: 32, 33).

311 Serdica Fermanı ile Hristiyanlara yönelik zulüm sona erdi ve Hristiyanlara ibadet ve inanç özgürlüğü tanındı. Kısa bir süre sonra Konstantin, rakibi Maxentius'u yendi ve Hristiyanların Tanrısı tarafından olağanüstü bir şekilde desteklendiğini hissetti. Kendi zaferinden sonra² Roma imparatorluğu için de aynı desteği bekliyordu. İmparatorluğun güvenliğinin ve refahının Hristiyan Tanrısına ibadet ile temin edileceğini umuyordu. 313 Milano Fermanı ile resmen tanınan Hristiyan dini ve kilisesi artık hem siyasi hem de finansal olarak desteklenen aktörler oldular (Brandenburg, 2013: 17-18). Büyük Konstantin, bu yeni dini yaymak için etkisi güçlü, kapsamlı bir inşaat politikası izledi. İmparator, tüm kaynaklarını görkemli Hristiyan binalarının inşasına adadı. Böylece Hristiyan Tanrısının ve imparatorun gücünü ifade etmeyi amaçlıyordu (Brandenburg, 2013: 19-20; Scackelford, 2023: 44-45). İlk resmî Hristiyan kilise binası ve aynı zamanda imparator Konstantin'in ilk vakfı, Roma'daki Lateran

¹ Suyun Geç Antikite dinlerinde bu yönde kullanımı ve ona atfedilen manaya dair çok kapsamlı bir çalışma geçmiş yıllarda yayınlanmıştır (bkz. Hellholm, 2011).

² Burada onun "in hoc signo vinces" ("bu işaretle galip geleceksin") vizyonuna atıfta bulunmaktadır (Brandenburg, 2013: 16).

Bazilikasıdır (Brandenburg, 2013: 20). Bazilika tipolojisi, tasarımı ve kökeni, Hristiyan mimarisi için ideal bir konsept sunmuştur. Yunanlılardan esinlenen Romalılar, bazilikaları bir toplanma ve adalet yeri olarak geliştirmişlerdir (Clausse, 1893: 7). Lateran Bazilikası ile Roma'nın katedral kompleksini oluşturmak üzere inşa edilen Lateran Vaftizhanesi de gelecekteki vaftizhaneler için bir standart oluşturmuştur ve sonraları "Baptisterium Antiquum" (Kadim Vaftizhane) olarak adlandırılmıştır (Brandenburg, 2013: 37-38, Wilpert ve Schumacher, 1976: 38, Andaloro, 2008: 203). Dördüncü yüzyılda, vaftiz ile İsa Mesih'in ölümden yeniden doğuşu daha güçlüce bağdaştırılıp vaftizin mistik okumaları daha vurgulu hale gelmiştir (Bruderer Eichberg, 2003: 7). Vaftiz ayini, tekrarlanmayıp bir insanın ömründe yalnızca bir kere ve doğrudan bireysel olarak gerçekleştiği için inisiyasyon karakteri öne çıkar ve Lateran Vaftizhanesi metaforik ölümü ve temizliği dekorasyon ve sanatı ile yansıtır (Shackelford, 2023: 86-87, 92).

Üçüncü yüzyıl ortalarında ve Diocletianus döneminde (303-311) Hristiyanlara yönelik büyük zulümlerden diğer Hristiyan yapılarının aksine oldukça korunabilmiş, bilinen en eski vaftizhane yapısı/bölümü, 230'lara tarihlendirilen bir ev kilisesi olan Dura Europos'un bir duvarına yaslanan, küçük ve dikdörtgen şeklinde bir kurnadır. Dördüncü ve beşinci yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın resmi koruma altına alınması ve üst sınıflar arasında yayılmasıyla, görkemli bazilikalar gibi anıtsal vaftizhaneler de inşa edilmiştir. Bu vaftizhaneler, başta hamamlar ("thermae") ve anıtsal çeşmeler ("nymphaea") olmak üzere sosyal hayat için eş zamanlı gelişen Roma su mimarisi ile çok benzer bir mimari dil kullanır. Nitekim "baptisterium" terimini dahi hamam olarak da okumak dönem için mümkündür; dönemde bağlamdan sonra dekorasyon vaftizhaneyi bir hamamdan ayıran en önemli unsurdur; ancak özellikle resimler konusunda ikonografiye çok dikkat edilmelidir, çünkü hamamlar, çeşmeler ve vaftizhaneler aslında çiçek ve bitkilerden, çeşitli hayvanlardan ve su görsellerinden oluşan repertuarı paylaşırlar (Brandt, 2011: 1595). Kuzey İtalya ve Güney Fransa örneklerinde görüldüğü gibi erken Hristiyan anıtsal vaftizhaneleri genellikle sekizgen yapılardır; içleri sekizgen, dışları kare şeklinde tasarlananları da vardır. Başta en çok yetişkinler vaftiz edildiğinden, kurnaları yaklaşık bir metre derinliğe sahiptiler (Brandt, 2003: 12-13, 15; Dennis, 2016: 95-104). Özellikle sekizgen plan, hamamlar dışında mozole mimarisine de bir referans sayılabilir. Böylece, vaftizhanelerde Hristiyanlığın kabulü ile ayrılan eski ve yeni hayat, hem manevi temizlik hem de manevi ölüm temaları ile sembolize ediliyor olabilir. Sekizgen planın mistik okumalara göre İsa'nın yeniden doğuşunu simgeleyen sekiz rakamından ilham alındığını düşünenler de olmuştur. Ancak, dönemde imparatorluk mimarisinde sekizgen planın herhangi bir yapı veya oda tasarımı için de kullanımda olduğunu, dolayısıyla mutlaka ve yalnızca sembolik okuma zorunluluğunun olmadığını unutmamak gerekir (Brandt, 2003: 14-15; Bruderer Eichberg, 2003: 8).

Bu makalede Aurelianus Surları içinde Roma süvari üssü ve üst zümrelere ait bahçeli evleri ile öne çıkan Celian Tepesi'nde eskiden üstünde bir ev ve hamam bulunan bir arazide bağımsız olarak inşa edilmiş olan (Thayer, 2012: 7-9, 16; Haynes, Liverani, Ravasi, Kay, 2024: 30, 33) Vaftizhanenin geç antik dönem eşyaları, narteks sayılabilecek olan vestibüldeki erken Hristiyan mozaikleri ve Vaftizhane'yi çevreleyen İncilci Aziz Yuhanna Oratoryosu ve Aziz Venantius Şapeli'ndeki mozaikler incelenmekte ve bunların özellikleri ve karakteristikleri ortaya konulmaktadır.

I. Vaftizhanenin Donanımı (Şekil 1-4)

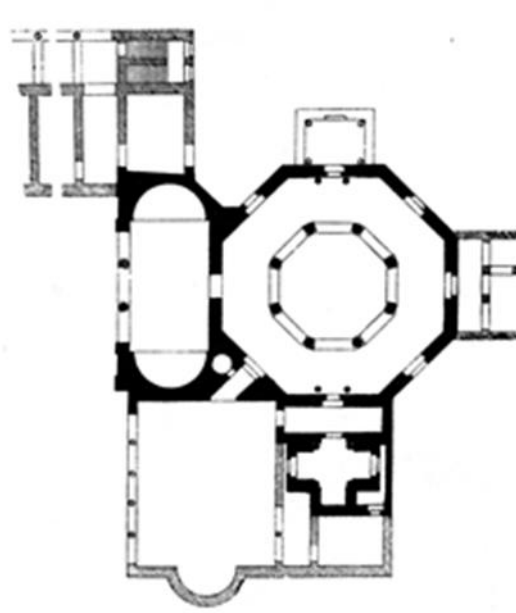
Sekizgen planlı, tuğladan, yaklaşık 20 metre genişlikte, en az 9,2 metre yükseklikte, büyük ihtimalle iki katlı, ahşap çatılı (Shackelford, 2023: 90), çift apsisli revaklı San Giovanni Lateran Vaftizhanesi, bilinen en eski bağımsız vaftiz evidir. Lateran Kilisesi'nin yaklaşık elli metre kuzeybatısında yer alır ve mimari olarak genişletilmiş olsa da bugün hala iyi korunmuş durumdadır. Yapının üzerinde hala araştırmalar süren farklı inşa aşamaları olmuştur (Brandt, 2020). Konstantin

döneminde her bir cephede büyük pencereler ve kapılar bulunurdu. III. Sixtus zamanında bunlar örtülerek Vaftizhane içindeki ışık dağılımı önemli ölçüde değişmiştir. Vaftiz teknesi ışık alırken, çevresi daha ziyade karanlıktır (Bruderer Eichberg, 2003: 10, 11). Vestibül de III. Sixtus zamanında eklenmiştir (Thayer, 2012: 35, 55). Papaların dönemlerini kronolojik sırayla derleyen kaynak eser Liber Pontificalis, bu yapıya “fons sanctus”, yani “kutsal kaynak/çeşme” ismini verir (Brandenburg, 2013: 37). Kesin olarak tarihlendirilemeye de Liber Pontificalis’e göre, Papa Silvester’in (314-335) döneminde, yakın zamanda Hristiyanlığı kabul etmiş Romalıların ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilmiştir (Brandenburg, 2013: 38) (Şekil 1-3).

Konstantin döneminde, Vaftizhanede bol miktarda gümüş, porfir ve altın eşyanın, altın içki kapları gibi, değerli taşlarla süslenmiş ayin gereçlerinin yanı sıra gümüş heykeller ve sütunlar bulunuyordu (Dennis, 2016: 93). Geç Antik dönemden geriye yalnızca porfir ve beyaz mermer sütunlar ile parçalar halinde korunmuş mermer kapı söveleri kalmıştır (Brandenburg, 2013: 38). Porfir sütunlar Konstantin’in isteği üzerine temin edilmiş ancak Papa III. Sixtus (432-440) yapıyı yenileyene kadar yerleştirilmemiştir (Clausse, 1893: 170). Sütun başlıkları büyük olasılıkla Sezar Forumu’ndaki Venus Genetrix Tapınağı’ndan alınmıştır (Thayer, 2012: 22). Üst kattaki diğer sekiz beyaz mermer sütun ise yine Roma imparatorluk döneminden devşirme malzemelerdir (Brandenburg, 2013: 42). Vaftizhanenin merkezinde ise büyük olasılıkla porfirden, yaklaşık 10 metre çapında bir vaftiz teknesi vardı (Brandenburg, 2013: 42, Thayer, 2012: 26; Brandt, 2005: 131). Liber Pontificalis’te bildirildiğine göre, bu gösterişli süslemeler hem imparatorluk bağışları hem de antik devşirme malzemelerin kullanımıyla mümkün olmuştu. Vaftiz teknesinin çevresinde altın ve gümüş ayin gereçlerinin yanı sıra, İsa’nın Ürdün Nehri’nde Yuhanna tarafından vaftiz edilmesini tasvir eden altın bir kuzu ve insan boyutunda gümüşten İsa ve Yuhanna heykelleri bulunuyordu. Vaftizci Yuhanna, üzerinde Latince “İşte! Tanrı Kuzusu! İşte dünyanın günahlarını bağışladı” (Dennis, 2016: 93; Shackelford, 2023: 90; Brandt, 2005: 133-134) yazılı bir levha tutuyordu. Böylece, İsa’nın da vaftiz ile insanları ebediyen kurtarmak üzere kurban edilecek olan bir kuzuya dönüşmesine atıf da yapılmaktadır (Brandt, 2003: 19). Kuzu figürünün karşımıza Hristiyan sanatında insanların günahlarını kaldırmak üzere kurban olan “Agnus Dei” olarak ilk kez çıkışı Lateran Vaftizhanesi’nde gerçekleşmiştir. Hristiyan sanatında, Haç tasvirleri ilerleyen yüzyıllarda “Agnus Dei” tasvirinin yerini önemli ölçüde almıştır (Brandt, 2005: 139). Öte yandan, yeni vaftiz olanlara “kuzular” denirdi, bu da bir başka mana katmanında kuzunun, “İyi Çoban” temasını da kapsadığını düşündürür (Brandt, 2005: 139). Vaftiz teknesinin kenarına, “Geyik su akıntılarına nasıl özlem duyarsa, ey Tanrım, canım da sana öyle özlem duyar” (Mezmurlar 42:1) (Brandenburg, 2013: 39, 43) ayetini anımsatan yedi gümüş geyik heykeli yerleştirilmişti. Teknenin merkezinde yine porfirden bir sütun vardı ve tepesinde altından bir mumluk bulunuyordu. Teknenin yukarısında bulunan sekizgen kubbe girişindeki/baldakendeki mermer levhalarda vaftiz olduğu takdirde kişiye günahlarından arınma, yeniden doğma ve cennete geri dönüş müjdesini veren, III. Sixtus zamanında yerleştirilen bir kitabe bulunuyordu. Dolayısıyla İyi Çoban Mesih ve Adem ve Havva tasvirlerinin vaftiz alanında bulunduğu Dura Europos’tan beri vaftiz ve cennet arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur (Dennis, 2016: 69-70,90,92). Çok sayıda tadilat ve deprem nedeniyle meydana gelen değişiklikler ve hasarlar sonucunda, yapının orijinal iç dekorasyonunun ne zaman nasıl olduğu tam olarak bilinmemektedir (Wilpert ve Schumacher, 1976: 38), Gümüş heykeller, kilise pagan ibadet gereç ve şekillerine mesafeli durma gereği gördüğü için zaman içinde kaldırılmış olmalıdır (Brenk, 2007: 698). Bir başka görüşe göre 410 yılında Alaric komutasındaki Vizigotların Roma’yı yağmalaması sırasında talan edilmiş olmalıdırlar (Dennis, 2016: 93). Liber Pontificalis’te herhangi bir mozaik süslemesinden bahsedilmese de Joseph Wilpert, mozaiklerin burada da görülebildiğine inanıyor. Nitekim Lateran mozaiklerinden esinlenerek yapılmış Napoli’deki Vaftizhane mozaikleri (San Giovanni in Fonte, 4.

yüzyıl) bu duruma işaret etmektedir.³ Napoli’de “Teslis” ve “Yasanın Petrus’a Teslimi” gibi Hristiyan dininin en temel temalarını ve doktrinlerini ifade eden bu mozaiklerden bazıları, aslında işlevine ve mozaik programına uygun olmasına rağmen Lateran Vaftizhanesi’nin giriş bölümünde eksiktir. Wilpert, bu nedenle Napoli’dekilerin Lateran Vaftizhanesi’nin iç kısmındaki mozaiklere dayandığını düşünür (Wilpert, 1976: 44-45). Geç antik dönem mozaiklerinden, yapıda bugün yalnızca giriş holünün doğu apsis kubbesinde görülebilen mozaik korunmuştur (Brandenburg, 2013: 43).

Vaftiz törenleri Paskalya ve Pentekost Geceleri Ayinleri sırasında yılda iki kez yapılırdı. Vaftizhaneyi kandiller aydınlatıyordu; tekne kenarındaki heykellerden “yaşayan su” etkisini yaratan sular akarken çoğu yetişkin olan yeni Hristiyanların vaftizi gerçekleşiyordu. Böylece bu törenler ve Vaftizhane, şehrin akşam manzaraları içinde oldukça görkemli ve dikkat çekici bir etkinlik ile anlamlı bir yer tutuyordu (Brandt, 2003: 16, 18; Shackelford, 2023: 96, 100).

3. KOM: LATERANISCHES BAPTISTERIUM.

Şekil 1. San Giovanni Lateran Vaftizhanesi, Planı

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dehio_7_Rome_Lateran.jpg (Georg Dehio/Gustav von Bezold)

³ Napoli’deki mozaikçilerin Lateran’daki mozaiklerin birebir kopyalarına sahip olduğuna inanan Wilpert, Petrus ile Roma arasındaki ilişkiyi ve Hristiyan Roma katakomplarındaki imgeleri hatırlatır. Dolayısıyla, Napoli’de işlenen temaların Roma kökenli olduğunu ileri sürer (Wilpert, 1976: 44-45).

Şekil 2. San Giovanni Lateran Vaftizhanesi, Orijinal Girişi

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lateran_baptistry_entrance.jpg (Anthony Majanlahti)

Şekil 3. San Giovanni Lateran Vaftizhanesi, Dış Görünüş

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rom,_San_Giovanni_in_Laterano,_Baptisterium,_Aufensicht_2.jpg (Dnlor 01)

Şekil 4. San Giovanni Lateran Vaftizhanesi, İç Mekân

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roma - Battistero lateranense - 2023-09-15 22-57-07 001.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roma_-_Battistero_lateranense_-_2023-09-15_22-57-07_001.jpg) (Fabior04)

II. Vaftizhane Vestibülü/Narteksi Doğu Apsis Kubbesi Mozaikleri (Şekil 5-6)

Sekizgen yapının güneyinde yer alan çift apsisli narteks, başlangıçta açıktı ve aslında vaftizhanenin ana girişiydi. Bu eski giriş, kompozit başlıklı iki porfir sütunla çevrilidir (Brandenburg, 2013: 40) (Şekil 1-2). Doğu apsis kubbesi, mevcut kapının karşısındadır. Her iki apsis de mozaiklerle süslenmiştir. Ancak, günümüze yalnızca doğu tarafındaki mozaik ulaşmıştır. İkonografisi ve renk şemasına bakıldığında, mozağin beşinci yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Brandenburg, 2013: 43). Papa III. Sixtus (432-440) tarafından yaptırılmıştır (Schumacher, 1976: 321, Andaloro, 2008, 203).

Resmin tamamı, açık kahverengi bir bantla çerçevelenmiştir. Mozaik yalnızca köşelerde iyi korunmuştur. Bant, iki küçük, gri ve renkli güvercinle çevrili gümüş vazolardan oluşan tekrarlanan, birleştirici motifi kolayca barındıracak kadar geniştir. Her grup, genişçe açılmış yaprakları olan bir bitki ve yarım resmedilmiş bir çiçekle birbirinden ayrılmıştır. Tek sıra kırmızı mozaik taşları ve ardından üstlerinde tek sıra beyaz mozaik taşları, ana mozaiği banttandır. Ana mozaik esas olarak iki bölge olmak üzere incelenebilir: büyük, alt bölge ve küçük, üst bölge. Üst bölge, hem içerik hem de alan açısından alt bölgeden oldukça farklıdır. Ayrıca İyonik bir *kymation* ile vurgulanmaktadır. Alt bölge ise, toplam alanın yüzde sekseninden fazlasını kaplamaktadır. Aşağıda, altın haçlardan oluşan koyu mavi bir şerit uzanmaktadır. Bu haçlardan yalnızca dokuzu günümüze ulaşmıştır, ancak bu sayı çok büyük bir ihtimalle on iki idi. Sayılarına bakılırsa, havarileri anmak için yapıldıkları söylenebilir (Wilpert, 1976: 39). Bu şerit, sonraki sarı ve yeşil şeritlerden tek sıra beyaz mozaik taşlarla ayrılmıştır. Bu şeritler bir çayırı resmeder; yeşil şeritlerde kırmızı çiçek açan bitkiler bulunur. Büyük ve heybetli akanthus filizlerinin kapladığı alan koyu mavidir. Bu filizler, çayırda tek çok yıllık bitkiden büyür ve bu bitkinin ortasında dik duran, uzun bir akanthus şamdanı bulunur. Bunu bazı araştırmacılar Hristiyan kutsal metinlerindeki atıflara dayanarak gümüş bir mızrak olarak betimler; böylece yine Mesih'in Çilesi

ve kurban oluşuna vurgu yapılır. Nitekim mızrak ucu olarak okunabilecek en tepe bölüm tam olarak aşağıda detaylı betimlenen Mesih Kuzusu'na işaret eder (Bruderer Eichberg, 2003: 12, 16-17) Her iki okuma da aynı mesaja çıkar. Şamdanın gövdesi gri renktedir ve bir tohum kapsülüyle ya da mızrak olarak okunursa mızrak ucuyla son bulur. Kompozisyon bu *akanthus* şamdanı merkezli olarak simetrik düzenlenmiştir. Şamdan, beyaz, yeşil ve açık mavi mozaik taşlardan oluşan, ince sıralarla çerçevelenmiş, badem biçimli, altın renkli yüzeylerle süslenmiştir. Çerçeve içe doğru yaprak benzeri bir desen oluşturur. Yüzeyler aşağıdan yukarıya doğru küçülür. Walter Schumacher, bunların aynı zamanda spiraller için de ölçek sağladığına inanır (Schumacher, 1976: 307). Solunda ve sağında, yatay olarak uzanan birer ana dal, dört büyük spirali oluşturur. Bunlar ise ince, altın bir mozaik taşı sırası ile içe doğru çerçevelenmiş üç kıvrım oluşturur. En dıştaki halkalar, çapları daha küçük ve çiçekleri daha genç olan yeni sürgünler çıkarır; sonunda dikey bir sürgün grubu toplam dört spirale sahip olur. Bu bölünmenin gerçekleştiği noktalar kırmızımsı-sarı halkalarla işaretlenmiştir. Sürgünler arasında, bezen olgun, bazen genç çiçekler ve çoğunlukla aşağı süzülen çiçekler görülebilir. Heykel melek grubu kubbeye yerleştirildiğinde, ortadaki alanda hasar meydana gelmiştir. Bu alanlarda hasarın yarattığı eksiklik daha sonra resimlerle tamamlanmıştır (Wilpert, 1976: 38).

Pax Augusta'yı onurlandırmak için yapılmış olan Ara Pacis Augustae'da, şehir tanrıçası Roma'nın tasvirinin altındaki alanda, *akanthus*lu, yukarıda betimlemeye benzer bir floral kompozisyon bulunmaktadır (Schumacher, 1976: 307, l'Orange, 1973: 267). Ayrıca, sunağın bazı kabartmaları, kurban sahnelerini veya en azından kurbanlık hayvan sahnelerini betimlemektedir. Kabartmalar burada iki bölüme ayrılmıştır. Üstteki bölüm figüratif, alttaki bölüm ise bitkisel betimlemeler⁴ içermektedir (l'Orange, 1973: 264-265). Benzer bir floral süsleme motifi, vaftizhanenin avlusundaki mermer panellerde de görülmektedir.

9

Apsisin tepe noktasında, ana alandan bir *kymation* ile ayrılmış, arka planı da koyu mavi olan mozağin üst yarım daire bölümünde, bir deniz kabuğu altında lünetlerde beş hayvan tasvir edilmiştir. Orijinal deniz kabuğu oldukça hasarlı olduğundan, boyama ile tamamlanmıştır. On bir kıvrımı vardır ve her kıvrımdan bir inci sarmaktadır. Ortadaki kıvrım diğerlerinden daha geniştir. Açık mavi renkteki deniz kabuğu, kırmızımsı, yeşil ve sarı çizgili şeritlerden oluşan bir bant ile süslenmiştir. Lünetler de açık bir mavi tondadır ve kırmızı-beyaz çiçeklerle çevrelenmiştir; bunlardan biri hariç hepsinin ortasında beyaz bir çiçek bulunur.⁵ Aralarında üçer, dış kenarlarda ikişer çiçek resmedilmiştir. Çiçekler, cenneti simgeleyen zambak ve gül olarak yorumlanmaktadır (Schumacher, 1976: 307). Ayrıca, bu dönemden önce bile gül şehitliği, zambak ise saflığı temsil ederdi (Wilpert, 1976: 39). Ortadaki lünette, önden tasvir edilmiş ve başında beyaz, küçük bir haç taşıyan, ancak halesi olmayan bir kuzu yer almaktadır. Bu kuzu, Mesih Kuzusu olarak tanımlanabilir (Wilpert, 1976: 39). Diğer dört lünetin her biri, Mesih Kuzusuna bakan beyaz bir güvercini tasvir eder ve dört evanjelisti/İncil yazarını simgeler (Wilpert, 1976: 39; Bruderer Eichberg, 2003: 17). Sağ taraftaki son güvercin, diğer unsurlarla birlikte tamamen yok olmuş ve yerine bir resim yapılması gerekmiştir. Altın zincirlere bağlı altından altı mücevherli haç, *kymation*dan asma dallarına kadar uzanmaktadır. Kare şeklinde zümrüt ve yakutlarla süslenmişlerdir ve kollarından damla şeklinde kehribarı andıran toplam dört değerli taş sarmaktadır. Santa Maria Maggiore Zafer Takı mozaiklerinde Kudüs ve Beytullahim şehir kapılarının üzerinde asılı olan mücevherli haçlarla birlikte bunlar, günümüze kadar ulaşan en eski haç tasvirleridir (Wilpert, 1976: 39).⁶

Schumacher, resimdeki barış ve bereket sembollerinden yola çıkarak betimlenen mozaik

⁴ Bazı kabartmalarda kuş ve diğer küçük hayvanlar da tasvir edilmiştir.

⁵ Mesih Kuzusu'nun sağındaki ilk lünet.

⁶ Santa Maria Maggiore Zafer Takı mozaikleri için bkz. (Kırkıcı, 2025: 21-28).

kompozisyonunu genişleyen bir yaşamın ifadesi olarak yorumlar. Schumacher ayrıca, sarmaşıkların dörde bölünmesinin mevsimlere ve dolayısıyla *renovatio mundi*'ye (dünyanın yenilenmesi) atıfta bulunabileceğini yazar (Schumacher, 1976: 308).

Brandenburg ise kompozisyonun göksel referansını daha net bir şekilde ifade eder: Ona göre, Mesih Kuzusu ve haçlar, akanthus bitkisinde görülen yeni yaşamın İsa'nın kurban edilmesiyle mümkün kılındığı ve şimdi vaftiz yoluyla Hristiyanlara bahşedildiği mesajını iletmektedir (Brandenburg, 2013: 43). Pax Augusta motifini düşündüğümüzde (L'Orange, 1973: 274-275) sembolik olarak göksel bir Pax Christi'den bahsedebiliriz. Nitekim kurban sunumu, yaşam ve barış temaları her iki tasvirde de ortak. Haçların eşlik ettiği bu floral kompozisyonu, "Hayat Ağacı" gibi büyüyen Kilise ve mensupları ile de bağdaştırmak mümkündür (Bruderer, Eichberg, 2003: 14, 15) (Şekil 5-6)

Batıdaki apsis kubbesinin üzerinde de on altıncı yüzyılda hâlâ görülebilen, yine III. Sixtus tarafından yaptırılmış bir mozaik vardı (Schumacher, 1976: 308). Bu mozaik, çobanlarla, pastoral figürle ve kuşlarla donanmıştı (Andaloro, 2008: 205; Bruderer, Eichberg, 2003: 13). Wilpert bu mozağin Roma, Napoli ve Ravenna'daki olası kopyalarını anlatan kaynakları ayrıntılı olarak incelemektedir (Wilpert/Schumacher, 1976: 40-43, 308). Yine de çalışmamızda bu konuya değinilmemektedir. Wilpert'in yaptığı ayrıntılı karşılaştırmaların, buradaki mozaiklerin diğer birçok İtalyan mozaığının temelini oluşturduğunu gösterdiği unutulmamalıdır.

Şekil 5. Doğu Apsis Kubbesindeki Mozaikler

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico della cappella di s. rufina del battistero lateranense, V secolo_01.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._rufina_del_battistero_lateranense,_V_secolo_01.jpg) (Sailko)

Şekil 6. Doğu Apsis Kubbesindeki Mozaikler Detay

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._rufina_del_battistero_lateranense,_V_secolo_05_racemi.jpg (Sailko)

III. İncilci Aziz Yuhanna Oratoryosu'ndaki Mozaik (Şekil 7)

Vaftizhanenin kuzey tarafında haç biçimli İncilci Yuhanna Oratoryosu yer almaktadır (Andaloro, 2008: 205). Dar ve penceresiz bir nartekse sahiptir (Mackie, 1991: 191). III. Sixtus'un ikinci halefi olan Papa Hilarius (461-468), bu yapıyı inşa ettirip İncilci Yuhanna'ya ithaf etmiştir. Hilarius, Yuhanna'nın hayatında önemli bir rol oynadığına inanıyordu: 449'da İkinci Efes Konsili'ni takiben çıkan tartışmalar sonucu şehirden zorlukla kaçabilmişti. Hilarius, kapı girişindeki şu yazıttan da anlaşılacağı gibi, kaçışının Yuhanna sayesinde gerçekleştiğine inanıyordu: LIBERATORI SVO BEATO IOANNI EVANGELISTAE HILARVS EPISCOPVS FAMVLVS XPI (Wilpert, 1976: 92, 321).⁷ Papa Hilarius, bu oratoryoya ek olarak, Vaftizhaneye Kutsal Haç Oratoryosu ve Vaftizci Yuhanna Oratoryosu (Brandenburg, 2013: 48) olmak üzere iki yapı daha eklemiştir; ancak bu yapılar on altıncı ve on sekizinci yüzyıllarda yıkılmış ve yapıların yerlerine yenileri inşa edilmiştir (Wilpert, 1976: 91-92, Bierbaum, 2014: 94). Rönesans bilginleri tarafından bu yapılardaki süslemeler ve yine Haç ve Kuzu tasvirleri hakkında fikir sahibiyiz; (Wilpert, 1976: 91-92, Brandenburg, 2013: 49-50; Mackie, 1991: 188-191) ancak çalışmamızın sınırlarını aştığından bunlara değinmeyeceğiz. Bu oratoryoların işlevleri kesin olarak bilinmese de azizlerin kutsal eşyalarına ev sahipliği yaptıkları düşünülmektedir (Mackie, 1991: 207). Hilarius, Vaftizhane'ye artık üzerine kesin bir bilgi olmayan, Aziz İstafanos'a adanmış dördüncü bir oratoryo daha eklemiştir (Mackie, 1991: 209).

Tonozun günümüze ulaşan mozaïği tamamen orijinal halinde korunamayıp bazı kuşlar ve Mesih Kuzusu başta olmak üzere kısmen restore edilmiştir (Wilpert, 1976: 93). Tonozun mimari yapısı ve mozaïğin tasarımı birbirini etkilemiştir (Wilpert, 1976: 92). Mozaik, etkileyici çerçevelerle dokuz panele bölünmüştür ve bunlardan dördü tonozun kaburgaları üzerindedir. Mozaikte baştan sona altın rengi bir arka plan kullanılmış olsa da, kaburga ve çerçevelerdeki mozaik taşlarının rengi biraz daha koyu olup, neredeyse açık yeşil olarak tanımlanabilir. Dört yapraklı yonca şeklinde kıvrımlı dallardan oluşan motif, tonozun merkezine vurgu yapar. Kuzusu, kare bir çerçeveyle çevrelenmiş bir çelenk içinde yer alır ve böylece çerçevenin iç çemberini de oluşturur. Çelenk, mevsimlerin simgelerinden

⁷ Şöyle çevirilebilir: "Kurtarıcısı İncilci Aziz Yuhanna'ya, Piskopos Hilarius, Mesih'in Hizmetkârı"

oluşmaktadır: çiçekler, başaklar, üzümler ve zeytin dalları. Bu çelenk, dirilişi simgelemektedir (Wilpert, 1976: 93). Ayrıca kutsal metinlerde, cennete girenlerin cennet çiçeklerinden başlarına çelenk yaptıklarına atıflar vardır ve bazı liturji geleneklerinde yeni vaftiz edilen kişi çelenk takardı (Mackie, 1991: 196). Mesih Kuzusu gri-beyaz renktedir ve haçlı açık mavi bir halesi vardır. Profilden tasvir edilmiştir, ancak başı sola doğru eğiktir, böylece yüzünün hatları açıkça seçilebilmektedir. Arka planın dört köşesinde, çelenk ve çerçeve arasında, her birinin ortasında yeşil birer haç bulunan, dışarıdan içeriye doğru kırmızı, turuncu ve beyaz mozaik taşlarla boyanmış küçük küreler yer alır. Kare çerçevenin içinde, tekrarlanan motif, köşelerinde sarkaç bulunan, çerçeveli, dar, mavi bir baklava dilimi ve iki yanında kalp oluşturan iki daldan oluşur. Birbirine bakan S şeklindeki dallar arasında mavi bir zambak, dalların kıvrımlarında ise kırmızı mozaik taşları yer alır. Karenin kenarlarının ortasından çıkan dört kol, en dıştaki çerçeveye haç biçimli bir bağlantı oluşturur. Hem kare çerçeve, hem bu kollar, hem de en dıştaki çerçeve aynı motifi taşır. Ayrıca, kaburgalar da köşeden kareye bağlanır. Dört kaburga da aynı şekilde tasarlanmıştır. Her iki tarafları da mavi bir sürgün eksenini süslenmiştir. Kaburgaların köşelerinde, bir *mandorla*da kapalı bir kitabı andıran kırmızı bir kare tasvir edilmiştir. *Mandorla*, İyonik bir başlığa benzeyen bir bezeme ile süslenmiştir. Üzerinde, merkeze doğru uzanan az yapraklı koyu mavi bir sürgün bulunur. Wilpert'in mavi arabesklerle süslü altın paneller olarak tanımladığı sürgünün en alt kısmı da bir yazı masasını andırır (Wilpert, 1976: 93). Kaburgaların çelenkleri kestiği noktanın hemen altında, merkez sürgün ekseninin sağında ve solunda, merkeze doğru değil, kaburganın köşelerine doğru yüzen iki küçük yunus tasvir edilmiştir. Genişlikleriyle çerçeveler ve çelenkler, III. Sixtus'un yaptırdığı mozaikteki gibi daha dar ve klasik üslupla karakterize edilenlerden farklıdır (Schumacher, 1976: 321). Kemer başlıklarında yeşil çayırlarda bir vazanın etrafında dönen kuş grupları tasvir edilmiştir. Her başlıktaki bu kuş çiftleri farklı bir türde olup bunlar ördekler, papağanlar, güvercinler ve kekliklerdir. Mackie'ye göre kuş seçimi kadim dört element öğretisine işaret etmektedir. Buna göre papağanlar ateş elementini; ördekler su elementini; güvercinler hava elementini; keklikler de toprak elementini simgelemektedir (Mackie, 1991: 193). Sapları dar olan, beyaz *kantharos*lar kırmızı ve turuncu renkte içerikle doludur. Bu sahneler, sekiz adet ters çevrilmiş açık mavi yumurta silmesiyle kaburgalara bağlanmıştır.

Wilpert'e göre, mozaik sanatçısı ya da sanatçıları kompozisyonun ilhamını İsa'nın "Diriliş ve yaşam benim" (Yuhanna 11:25) sözlerinden almış olabilir (Wilpert, 1976: 93). Schumacher ise, kuzunun yalnızca dirilişi değil, aynı zamanda İsa'nın Çilesi'ni de simgelediğini belirtir ve ibadethanenin koruyucusu İncilci Yuhanna'nın şu sözlerini aktarır: "İşte! Dünyanın günahlarını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu!" (Yuhanna 1:29) (Schumacher, 1976: 321).

Şekil 7: İncilci Aziz Yuhanna Oratoryosu, Tanrı Kuzusu Mozaïği

https://www.glicritti.it/gallery3/index.php/album_081/Battistero-Lateranense-097

IV. Aziz Venantius Şapeli'ndeki Mozaikler (Şekil 8-10)

Lateran Vaftizhanesi'ndeki en genç erken dönem Hristiyan mozaikleri burada bulunur. Dalmaçya'dan gelen Papa IV. Yuhanna (640-642), Avarlar'dan kurtarılan (Schumacher, 1976: 332) şehitlerin kutsal sayılan kalıntılarını kendi memleketinden ve İstria'dan Roma'ya getirtip, inşa ettirdiği kilisede muhafaza altına almıştır (Wilpert, 1976: 94). Kutsal sayılan kişilerin kemiklerinin parçalanması ve öldükleri yerden uzaklara taşınması Batı Roma'da hoş görülmezdi ve yasaktı. Altıncı yüzyıldan itibaren yasağın sıkı bir şekilde devam etmediği bilinse de bu şapel için de kalıntıları, çok küçük kemiklerin, biraz toprağın ve iki Bizans sikkesinin oluşturduğu 1962'de mühürlü kutsal eşya sandığının açılması ile öğrenilmiştir. Bedenlerin/Kemiklerin getirilmemesinin asıl sebebi ise muhtemelen devam eden yağmalar sırasında, kaçan yerli halk tarafından beraberlerinde güvenli topraklara taşınmış olmalarıdır (Mackie, 1986: 8-9). Dikdörtgen şeklindeki şapel-veya oratoryo ya da kilise olarak da adlandırılan yapı- İncilci Aziz Yuhanna'ya adanmış oratoryonun bitişiğindedir (Andaloro, 2008: 205). Günümüze ulaşamayan bezemeleri olduğu kaynaklardan bilinmektedir, bugün yalnızca apsis duvarının mozaikleri ve apsisin altındaki ithaf yazısı günümüzde iyi bir şekilde korunmuş durumdadır. Yazıtta Papa şehitleri över ve böylece bu alanda bir ibadethane inşa edilmesini haklı çıkarır. Ziyaretçilerin secde ederek İsa'ya hürmet etmeleri ve dualarını göğe göndermeleri istenir (Wilpert, 1976: 94). Bu şapel, kalıntıların, uzak bir yerden anmak amacı ile sahiplerine adanmış bağımsız bir yapıya getirilişinin en erken örneklerindendir (Mackie, 1996: 1).

Apsis duvarında, figürle süslenmiş dört panelden, bezemelerle süslenmiş iki panelden ve şehir tasvirleriyle süslenmiş iki panelden oluşan iki ana yatay sıra bulunmaktadır. Üst sıra alanında üç pencere açılmaktadır. Tüm paneller, beyaz ve renkli değerli taşlarla süslenmiş kırmızı bir bantla

çerçeveselenmiştir. Apsis, geniş, renkli ve bezemeli bantlarla vurgulanmaktadır. Önce apsis, ardından onu çevreleyen paneller ve son olarak da apsisin üzerindeki Evanjelist sembolleri ve iki şehir manzarası çalışmamızda betimlenecektir.

Dışarıdan içeriye doğru bakıldığında apsisin çerçevesini şu unsurlar oluşturur: mavi bir şerit; renkli değerli taş ve incilerle süslenmiş kırmızı bir şerit; tekrar mavi bir şerit; diğerlerine göre daha geniş olan ve içinde haç tasvirli bir çember ve baklava deseni arasında zambakların yine haç formunu oluşturduğu altından bir şerit; başta sıralanan mavi-kırmızı-mavi şerit tekrarı. Altın şeridin ortasında, üzerinde altın bir haç bulunan koyu mavi bir küre bulunmaktadır. Bu küre, apsisin merkez eksenini belirler. Çerçevenin en içteki, bezemelerle süslenmiş unsuru, ortasında sarı-yeşil zikzak çizgilerle baklava dilimleri oluşturan kırmızı bir banttır. Bunu, açık mavi, koyu mavi ve beyaz renkte birer ince şerit takip eder. Apsisin üst bölümünde mavi ve kırmızı bulutlarla kaplı bir gökyüzünde, uzun saçları göğsüne kadar uzanan İsa tasvir edilmiştir. Sakallıdır ve yarı saydam bir halesi vardır. Sağ elini kutsama işareti yapar gibi kaldırmıştır. Yanında, ona hürmet eden iki sarı saçlı melek bulunur. Gökyüzünün altında, ortada, Meryem Ana dua eder pozunda durmaktadır. Sağında ve solunda, frontal pozda dört erkek figür bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ön duvardaki şehitler gibi yazıtlarla işaretlenmiş olsa da hemen tanınmaz veya tanıtıcı sıfatlar ile tasvir edilmemişlerdir.⁸ Hepsi hafifçe meyil ile Meryem'e doğru dönmüştür. Meryem'in sağında Pavlus, İncilci Yuhanna, IV. Yuhanna'nın babası Venantius (Wilpert, 1976: 94) ve IV. Yuhanna'nın kendisi, solunda ise Petrus, Vaftizci Yuhanna, Domnius ve başka bir papa yer almaktadır.⁹ En dıştaki ikisi hariç hepsi halelidir. IV. Yuhanna, örtülü ellerinde bir oratoryo/şapel maketi tutmaktadır. Maketi şehit Venantius'a sunar. Meryem, altın mozaiklerle süslü koyu mavi bir tunik ve kırmızı ayakkabılar giymektedir. Başının üzerine bir örtü çekilmiştir. Göğsünde altından bir haç vardır. Petrus sağ elinde bir anahtar, sol elinde ise kırmızı bir Latin haçı taşımaktadır. Beyaz sakallıdır. Pavlus ise örtülü olan sol elinde kapalı, kırmızı bir kitap tutmaktadır. Açıkta kalan sağ eliyle kitaba dokunmaktadır. Petrus, Pavlus ve İncilci Yuhanna, üzerinde iki altın şerit bulunan beyaz bir tunik ve üzerine bir pelerin giymektedirler. Pavlus'un pelerininin eteğine "P" harfi işlenmiştir. Pavlus'un kahverengi sakalları vardır. İncilci Yuhanna'nın pelerininin eteğine de "H" harfi işlenmiştir. Sakalsızdır ve diğerlerine kıyasla çok daha genç görünür. Değerli taşlarla süslü, kapalı bir kitabı Pavlus'un kitabını tuttuğu gibi tutmaktadır. Vaftizci Yuhanna koyu mavi bir kaftan ve üzerine altın bir pelerin giymektedir. Uzun, koyu renkli saçları ve sakalları vardır. O da sol elinde bir Latin haçı taşımaktadır. Bu Vaftizci Yuhanna'nın bir Latin haçıyla tasvir edildiği en eski örnektir (Wilpert, 1976: 95). Şehitler ve iki papa, beyaz bir tunik ve iki beyaz çizgili mor bir *clavus* giymektedir. Papa I. Theodoros olduğuna inanılan figür ve iki şehit, Venantius ve Domnius da ellerinde bir kodeks tutmaktadırlar. Tüm erkekler sandaletlidir. Din adamlarının saçları ise tonsür edilmiştir/tepe tıraşlıdır. Alın duvarında, kalan şehitler ve azizler frontal pozda ve yan yana yeşil bir çayırda sıralanmıştır. Hepsi halelidir. Bunlar 1950'lerde yeniden boyanmıştır (Schumacher, 1976: 332). Burada hepsi yazıtlarla tanımlanmıştır.¹⁰ Aziz Anastasius, beyaz bir tunik üzerine altın bir *pallium* giymekte ve örtülü sol eli ile şehit tacını tutmaktadır. Dıştaki dört şehit, beyaz *chlamys* ve ayakkabıdan oluşan subay kıyafetleri giymektedir. Saçları gür ve stilizedir. Onlar da şehitlik taşlarını sol, örtülü ellerinde tutmaktadır. Anastasius'un sağında, sol, örtülü elinde bir yazı rulosu tutan rahip (Wilpert, 1976: 95) Asterius durmaktadır. Mor bir tunik, mor bir pelerin ve Anastasius'un gibi sandaletler

⁸ SCS VENANTIVS, SCS IOHANNES EV, SCS IOHANNES BA, SCS DOMNIO.

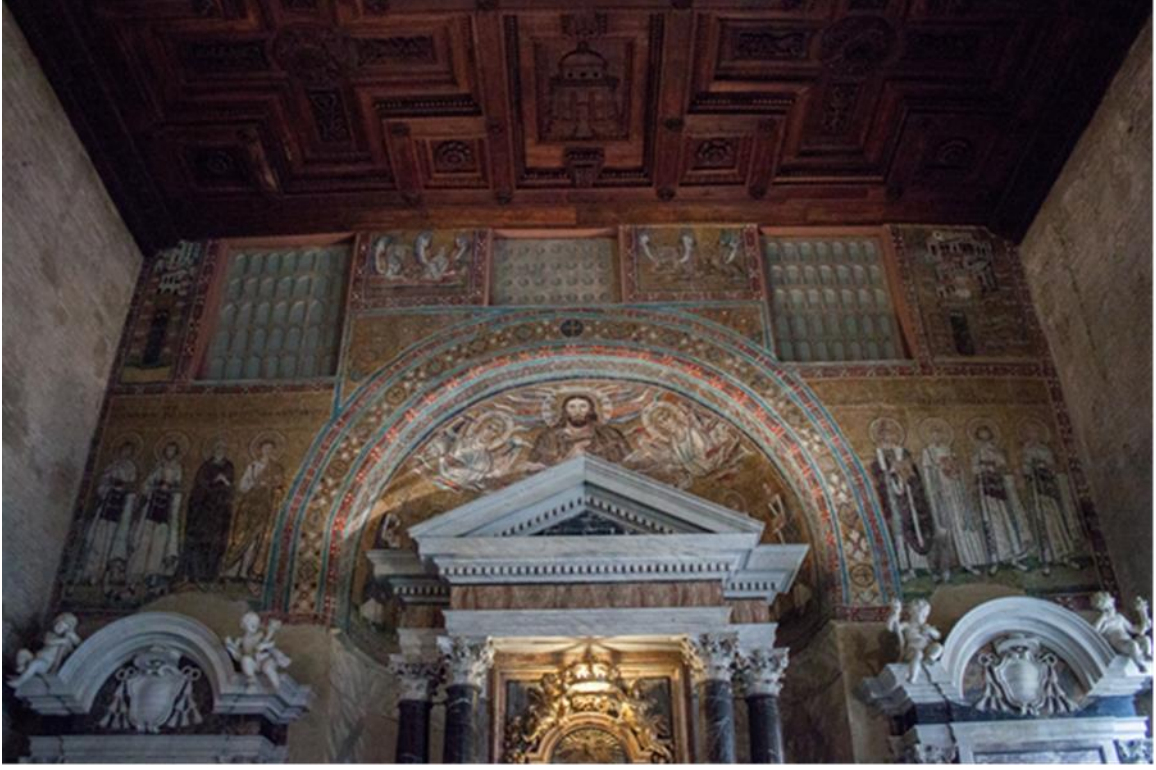
⁹ Araştırmacılar, mozağin ancak IV. Yuhanna'nın halefi olan Papa I. Theodoros (642-648) döneminde tamamlandığına ve bu nedenle kendisinin de mozaikte resmedildiği görüşündedir (Wilpert, 1976: 94, Brandenburg, 2013: 52).

¹⁰ Sıralamada apsize yakınlık dikkate alınmış, figürler içeriden dışarıya doğru şu şekilde isimlendirilmiştir: Sağdaki alanda: SCS MVRVS, SCS SEPTIMVS, SCS ANTIOCHIANVS, SCS GAIANVS. Soldaki alanda: SCS ANASTASIVS, SCS ASTERIVS, SCS TELIVS, SCS PAVLINIANVS.

giymektedirler. Sağ panelde tasvir edilen Aziz Maurus ve diyakoz olan Septimius (Wilpert, 1976: 95), sol ellerinde mücevherlerle süslenmiş kapalı kodeksler tutmaktadırlar. Diyakozun açık eli dikkat çekerken, Maurus'un eli mor *clavus*unun altında örtülüdür. Septimius'un dalmatiki beyazdır. Asterius, Maurus ve Septimius'un saçları tonsür edilmiştir/tepe tıraşlıdır. Asterius'ın beyaz ve gür bir sakalı vardır; Septimius ise subaylar gibi sakalsız resmedilmiştir. İdealize olarak tasvir edilmiş olsalar da, şehitler kıyafetlerindeki renk seçimi ve saç kesimleri ile birbirlerinden ayrı resmedilmiştir. IV. Yuhanna'nın şehitlerin görünüşleri ile ilgili, çizimlerden ve bölgenin şehitleri için Salona'da inşa edilen anıttaki/ibadethanedeki tasvirlerden fikir sahibi olduğu düşünülmektedir (Mackie, 1996: 6-7).

Üst sırada, sağ ve sol panellerde, değerli taşlar ve incilerle süslenmiş altın kuleleri ve karmaşık mimarileriyle şehirler tasvir edilmiştir. Zemin de altın rengine boyanmıştır. Sağdaki resim, soldakinin iki katı büyüklüğündedir. Tapınak benzeri yapılar burada daha net bir şekilde görülebilir. Ayrıca, sağdaki şehirde küçük bir ağaç bulunmaktadır. Wilpert'e göre bu şehirler göksel Kudüs'ü ve Beytullahim'i azizlerin meskeni olarak temsil eder (Wilpert, 1976: 94). Evanjelistlerin sembollerinin bulunduğu eşit büyüklükteki iki alan, pencerelerle birbirinden ve şehirlerden ayrılmıştır. Soldaki alanda bir boğa ve bir erkek figür, sağdaki alanda ise bir aslan ve bir kartal tasvir edilmiştir. Her iki alanda da arka plan altın renktedir. Tüm figürler kanatlıdır, değerli taşlarla süslenmiş kapalı kodeksler tutmakta ve mavi ve kırmızı bulutların üzerinde süzülmemektedirler. Ana eksene bakmaktadırlar. Bunlarla apsis çerçevesi arasında, mavi sarmaşıklar, mavi zambaklar ve kırmızı çiçeklerle bezeli iki altın renkli panel yer alır. Simetrik olmayan ve aynı boyutta olmayan bu paneller, apsis çerçevesinin ilk sırasına bağlanan ince, mavi bir çerçeveye çevrilidir.

Seçilen kompozisyon, kuruluş amacını ve mekânın Lateran Bazilikası'na olan yakınlığını yansıtmaktadır. Mozaikler, saygı duyulan şehitleri, iki havariyi ve Meryem Ana'yı İsa'nın ebedi huzurunda tasvir etmektedir (Wilpert, 1976: 94). İsa'nın gökte tasvir edildiği bu sahneye Theofani adı verilir (Schumacher, 1976: 332). Biçim açısından bu mozaiklerdeki figürler, perspektifin neredeyse hiç olmayışı, azaltılmış fiziksellikleri, sertleştirilmiş dış hatları ve önden görünümleriyle ortaçağ stiline başlangıcına işaret eder (Brandenburg, 2013: 52). Diğer incelenen mozaiklere göre, buradaki kompozisyon şehitlerin varlığı ile politik bir karakter kazanmıştır. İmparatorluğun toprakları işgal altında olsa da, İsa'nın inananları gözetip koruduğu gibi, Roma ve papa da insanlarını hala koruma sözündedir (Mackie, 1996: 10).

Şekil 8. Aziz Venantius Şapeli'ndeki Mozaikler

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Detail_of_the_chapel_of_the_Lateran_Baptistery.jpg
(Szilas)

Şekil 9. Aziz Venantius Şapeli'ndeki Mozaik Detay

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._teodoro,_650_ca._restaurati_nel_1826-28,_10_redentore_tra_angeli.jpg (Sailko)

Şekil 10: Aziz Venantius Şapeli'ndeki Mozaik Detay

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._teodoro,_650_ca._restaurati_nel_1826-28,_06.jpg (Sailko)

SONUÇ

Tarihi kaynaklardan anladığımız kadarıyla vaftizhanenin Konstantin dönemi (313 (Milano Fermanı)-337) süslemeleri ve Papa III. Sixtus (432-440) döneminde yenilenen veya tamamen yeniden yerleştirilen mozaikler ile Papa Hilarius (461-468) tarafından inşa ettirilen oratoryoları süsleyen mozaikler, Hristiyanlığı seçme ve böylece vaftiz ayininin doğasına uygun olarak yeni, arınmış bir hayata başlama çağrısını işlemektedir. Vaftizhanede bu çağrı, ilk olarak İsa Mesih ve onu vaftiz eden Vaftizci Yuhanna heykelleri ile somutlaştırılmıştır. Ardından, inananlardan Tanrı Kuzusunu takip ederek vaftiz olmaları istenir. Dahası, antik kökenleri olan ancak artık Tanrı Kuzusu ile ilişkilendirilen ve böylece yeni, Hristiyan bir karakter kazanan motifler, Mesih'in kurban olarak ölümüyle insanlığa bahşedilen, sürekli yenilenen, sonsuz yaşamı bildirir.

Vaftizhane kompleksinde bugün hâlâ korunan diğer erken dönem Hristiyan mozaikleri, yaklaşık iki yüzyıl sonra inşa edilen Aziz Venantius Şapeli'nde bulunur. Şapeldeki kompozisyon ve mesaj yukarıda incelenen mozaiklerden farklıdır. Papa IV. Yuhanna (640-642), memleketindeki bazı

şehitleri anmak ve şehitliklerinin anısını yaşatmak istemiştir. Burada mozaikler, anma işlevi görmüştür. Burada Mesih, inananların bir dostudur ve onları ebedi zaferle cennete kabul eder. Lateran Vaftizhanesi ve ona eklenen oratoryo ve şapelde görülen ortak tema hem metaforik hem de gerçek anlamda gerçekleşen ölümden sonra başlayan sonsuz hayatın sözüdür. Vaftizhanede bu tema vaftiz ritüeli ile bireysel olarak bir dönüşüm ve Mesih'in takibi üzerinden işlenirken, Konstantin ve III. Sixtus sonrası eserlerde Hristiyanlığa yaşamlarını kaybedecek kadar bağlı olan insanların Mesih tarafından beklenildiği ümidi üzerinden işlenmiştir. Özellikle Aziz Venentius Şapeli'nde gözlemlenebilecek olan politik karakterle, şapelin Hristiyan bireyden çok Hristiyan topluluğa hitap etme amacının daha güçlü olduğu söylenebilir. Lateran Vaftizhanesi özellikle İtalyan vaftizhanelerini tipolojik ve ikonografik olarak son derece etkilemiştir. Ancak Lateran Vaftizhanesi'ni sonrasında inşa edilen diğer vaftizhanelerle karşılaştırmayı diğer çalışmalara bırakıyoruz.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Andaloro, M. (2008). *Die Kirchen Roms. Ein Rundgang in Bildern. Mittelalterliche Malereien in Rom 312-1431*. Mainz am Rhein.
- Bierbaum, K. L. (2014). *Die Ausstattung des Lateranbaptisteriums unter Urban VIII*. Petersberg.

- Brandenburg, H. (2013). *Die frühchristlichen Kirchen in Rom. Vom 4. bis zum 7. Jahrhundert. Der Beginn der abendländischen Kirchenbaukunst*. Regensburg.
- Brandt, O. (2020). The Lateran Baptistry in the Fourth and Fifth Centuries: New Certainties and Unresolved Questions. (Derleyen: L. Bosman, I.P. Haynes & P. Liverani). *The Basilica of Saint John Lateran to 1600* içinde (s. 221-238). Cambridge.
- Brandt, O. (2011). Understanding the Structures of Early Christian Baptisteries. (Derleyen: D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval & C. Hellholm). *Ablution, Initiation, and Baptism, Late Antiquity, Early Judaism and Early Christianity* içinde (s. 1587-1609). Berlin ve Boston.
- Brandt, O. (2005). Deer, Lambs and Water in the Lateran Baptistry. *Rivista di archeologica Cristiana*. (81), 131-156.
- Brandt, O. (2003). The Symbolism of Water in Early Christian Baptisteries. *Current Swedish Archaeology*, 11(1), 11-24.
- Brenk, B. H. (2007). Art and Propaganda fide: Christian Art and Architecture 300-600. (Derleyen: Augustine Casiday & Frederick W. Norris). *The Cambridge History of Christianity* içinde (s. 691-725). Cambridge.
- Bruderer Eichberg, B. (2003). Die Erneuerung des Lateran baptisteriums durch Sixtus III. (432-440) als Sinnbild päpstlicher Tauftheologie und Taufpolitik. Die Apsismosaiken des Vestibüls und das Taufgedicht Sixtus'III. *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 30, 7-34.
- Cameron,, A. (2006). Constantine and the 'Peace of Church'. (Derleyen: M. M. Mitchell & Frances M. Young) *Origins to Constantine* (The Cambridge History of Christianity (I)) içinde (s. 538-551). Cambridge.
- Clausse, G. (1893). *Basiliques et mosiques chrétiennes. Italie-Sicile. (I)* (Les monuments du christianisme au Moyen Age). Paris.
- Dennis, Nathan S. (2016). "Performing Paradise in the Early Christian Baptistry: Art, Liturgy, and the Transformation of Vision". (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Johns Hopkins Üniversitesi,
- Haynes, L. P. Liverani, T. Ravasi & S. Kay. (2024). *The Changing Face of the Eastern Caelian in the 1 st-4th Centuries AD: Work by the Rome Transformed Project* (Derleyen: A. Launaro). Roman Urbanism in Italy: Recent Discoveries and New Directions Oxford ve Philadelphia içinde (s. 22-43).
- Hellholm, D., C.Hellholm, Ø. Norderval & T. Vegge. (2011). Ablution, Initiation, and Baptism: Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity = Waschungen, Initiation und Taufe: Spätantike, frühes Judentum und frühes Christentum (3). Berlin ve Boston.
- Karakurt, S. (2019). "Dinlerde Su ile Arınma ve Hristiyanlıkta Vaftiz Anlayışı". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü.
- Kırıkçı, E. (2025). Roma Santa Maria Maggiore Bazilikası Zafer Takı Mozaikleri. *Sanat ve İkonografi Dergisi*, (8), s. 21-28.
- L'Orange, H. P. (1973). Ara Pacis Augustae. La zona floreale (Derleyen: Hjalmar Torp). *Likeness and Icon: Selected Studies in Classical and Early Medieval Art* içinde (s. 263-277). Odense.
- Mackie, G. (1996). The San Venanzio Chapel in Rome and the Martyr Shrine Sequence. *RACAR: Revue d'art canadienne/Canadian Art Review* 23(1-2), s. 1-13.
- Mackie, G. V. (1991). The Early Medieval Chapel: Decoration, Form and Function: A Study of Chapels in Italy and Istria in the Period between 313 and 741 AD. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Victoria Üniversitesi.
- Meeks, A. W. (2006). Social and Ecclesial Life of the Early Christians. (Derleyen: Margaret M. Mitchell & Frances M. Young). *Origins to Constantine* (The Cambridge History of Christianity), (I. Cilt) içinde (s. 145-173). Cambridge.
- Pietrangeli, C. (1990). *La Basilica di San Giovanni in Laterano*. Floransa.

- Shackelford, j. R. (2023). *Dynamic Worship: Material Technologies and Liturgical Experience in Late Roman Italy (4th & 5th c. CE)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pennsylvania Üniversitesi.
- Thayer, D. T. (2012). *The Lateran Baptistry: Memory, Space, and Baptism*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Knoxville: University of Tennessee.
- Wilpert, J. & Schumacher, W. N. (1976). *Die Römischen Mosaiken der kirchlichen Bauten vom IV.-XIII. Jahrhundert*. (Ed. Walter N. Schumacher). Freiburg.
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dehio_7_Rome_Lateran.jpg (Georg Dehio/Gustav von Bezold). (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lateran_baptistry_entrance.jpg (Anthony Majanlahti). (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rom_San_Giovanni_in_Laterano_Baptisterium_Au%C3%9Fenansicht_2.jpg (Dnlor 01). (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roma_-_Battistero_lateranense_-_2023-09-15_22-57_07_001.jpg (Fabior04). (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._rufina_del_battistero_lateranense_V_secolo_01.jpg (Sailko). (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._rufina_del_battistero_lateranense_V_secolo_05_racemi.jpg (Sailko). (Erişim Tarihi: 10.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Detail_of_the_chapel_of_the_Lateran_Baptistry.jpg (Szilas). (Erişim Tarihi: 01.07.2025).
- https://www.gliscritti.it/gallery3/index.php/album_081/Battistero-Lateranense-097 (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._teodoro,_650_ca,_restaurati_nel_1826-28,_10_redentore_tra_angeli.jpg (Sailko). (Erişim Tarihi: 08.07.2025).
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaico_della_cappella_di_s._teodoro,_650_ca,_restaurati_nel_1826-28,_06.jpg (Sailko). (Erişim Tarihi: 11.07.2025).

Dışavurumcu Alman Sinemasında Tasarımsal Öğeler: Prag'lı Öğrenci Filminin Görsel Anlatısı*

Öğr. Gör. Dr. Bedia Zeynep Çakar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2714-4165>

Ege Üniversitesi, Ege Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, İzmir-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.08.2025

Kabul: 29.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Dışavurumculuk

Alman Sineması

Görsel Anlatı

Sinema Estetiği

Tasarımsal Öğeler

Prag'lı Öğrenci

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87026>

Öz

Bu çalışma, 1926 yapımı Prag'lı Öğrenci (Der Student von Prag) filmi üzerinden Dışavurumcu (Ekspresyonist) Alman sinemasının görsel dilini ve tasarımsal öğelerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dışavurumculuk, 20. yüzyılın başlarında Almanya'da ortaya çıkan; bireyin iç dünyasını, korkularını, bilinçaltını ve psikolojik çatışmalarını dışa vuran, gerçekliği öznel bir biçimde yeniden inşa eden bir sanat akımıdır. Gerçekliğin biçimsel olarak çarpıtıldığı bu estetik anlayışta, ışık-gölge dengesi, abartılı perspektifler, keskin hatlar, stilize edilmiş dekorlar, yoğun kontrastlar ve teatral oyunculuk biçimleri aracılığıyla içsel bir ruh halinin dışavurumu hedeflenmiştir. Bu bağlamda filmde kullanılan kontrast ışık kullanımı, geometrik mekân kurguları, dekoratif aşırılıklar ve karakterlerin bedensel jestleri; bireysel parçalanmışlık, kimlik bölünmesi, yalnızlık ve toplumsal yabancılaşma temalarını desteklemektedir. Karakterin kendi yansımasıyla karşılaşması, aynalar ve mekânsal deformasyonlar aracılığıyla görsel bir çatışmaya dönüştürülürken, bilinç ve bilinçaltı arasındaki geçişler sembolik biçimde temsil edilmektedir. Bu çalışmada film sahneleri üzerinden yapılan ayrıntılı görsel analizlerle birlikte sanat yönetimi, kostüm, mekân tasarımı, ışık düzeni ve sinematografi unsurları değerlendirilerek Dışavurumcu sinemanın estetik kodları çözümlenmektedir. Sonuç olarak, Prag'lı Öğrenci, dönemin ruhsal atmosferini ve savaş sonrası Almanya'nın toplumsal bunalımını yansıtan; bireyin içsel ikilemlerini, kimlik arayışını ve yabancılaşma duygusunu toplumsal çözümlerle ilişkilendirerek sinemanın görsel dili üzerinden aktaran özgün bir estetik söylem ortaya koymaktadır. Film, yalnızca bireysel bir psikolojik çözülmeyi değil, aynı zamanda toplumsal bilinçteki kırılmayı da sembolik düzeyde görünür kılmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çakar, B. Z. (2025). Dışavurumcu Alman Sinemasında Tasarımsal Öğeler: Prag'lı Öğrenci Filminin Görsel Anlatısı. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 21-36.

*Design Elements in German Expressionist Cinema: The Visual Narrative of the Student of Prague**

Lect. Dr. Bedia Zeynep Çakar

Ege University, Ege Vocational School, Department of Design, Izmir-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 27.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Expressionism

German Cinema

Visual Narrative

Cinematic Aesthetics

Design Elements

The Student of Prague

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87026>

Abstract

This study aims to analyze the visual language and design elements of *The Student of Prague* (*Der Student von Prag*, 1926) within the framework of German Expressionist cinema. Expressionism, which emerged in early 20th-century Germany, is an art movement that externalizes the individual's inner world, fears, subconscious, and psychological conflicts, reconstructing reality through a subjective lens. In this aesthetic understanding, where reality is formally distorted, the balance of light and shadow, exaggerated perspectives, sharp lines, stylized sets, intense contrasts, and theatrical acting styles are employed to express inner emotional states. In this context, the film's use of contrasting light, geometric spatial constructions, decorative excesses, and bodily gestures supports themes of fragmentation, identity division, loneliness, and social alienation. The protagonist's confrontation with his own reflection becomes a visual conflict through mirrors and spatial deformations, while the transitions between consciousness and the subconscious are symbolically represented. Through detailed visual analyses of key scenes—along with examinations of art direction, costume, set design, lighting, and cinematography—the aesthetic codes of Expressionist cinema are deciphered. Ultimately, *The Student of Prague* reflects the spiritual atmosphere and social anxiety of post-war Germany, conveying the individual's inner dilemmas, identity crisis, and sense of alienation through the visual language of cinema. The film reveals not only psychological disintegration but also a symbolic fracture within collective consciousness.

GİRİŞ

Dışavurumculuk (Ekspresyonizm), 20. yüzyıl başlarında özellikle Almanya’da gelişen, doğanın nesnel bir yansımından ziyade bireyin içsel dünyasını, duygusal gerilimlerini ve psikolojik çatışmalarını yansıtan modern bir sanat akımıdır. “Ekspresyon” kavramı, bireyin öznel deneyimlerini dışa vuran bir anlatım biçimi olarak Fransa’da ortaya çıkmış; Almanya’da ise özellikle Wilhelm Worringer’in 1911 yılında yayımladığı *Abstraction and Empathy* adlı çalışmasıyla teorik bir zemin kazanmıştır. Sanayi Devrimi, burjuva toplum yapısı ve savaş sonrası travmalar, Dışavurumcu sanatın doğuşuna zemin hazırlamış; bireyin ruhsal karmaşası, gerçekliğin soyutlanmış temsilleriyle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda dışavurumculuk, yalnızca estetik bir yönelim değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel yabancılaşmaya karşı geliştirilmiş bir tepki biçimidir.

Dışavurumcu Alman sineması, özellikle 1910’ların sonu ve 1920’lerin başında; savaş sonrası Almanya’sının çöküş psikolojisini, bireysel iç hesaplaşmaları ve tinsel karmaşayı görsel biçimde işleyen, özgün bir sinema dili geliştirmiştir. Bu sinema anlayışı, simetrik olmayan kadrarlar, abartılı gölgeler, keskin açılar, yapay sahne düzenlemeleri (*mise-en-scène*), bozulmuş mekânlar ve grotesk karakterlerle izleyiciye yalnızca bir hikâye anlatmakla kalmamış; aynı zamanda karakterlerin bilinçaltını estetik bir biçimde ortaya koymuştur. Bu anlamda Ekspresyonist sinema, anlatının özünü biçimle bütünleştiren ilk yaklaşımlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın merkezinde yer alan 1926 yapımı Prag’lı Öğrenci (*Der Student von Prag*) filmi, dışavurumcu sinemanın görsel ve tematik karakteristiklerini derinlemesine yansıtan çarpıcı örneklerden biridir. Filmin ana karakteri Balduin’in aynadaki yansımasıyla hesaplaşması, bireyin benliğiyle bölünmesini ve içsel çatışmalarını temsil eder. Bu bölünmüşlük yalnızca anlatı düzeyinde değil, aynı zamanda görsel tasarımda da etkileyici biçimde aktarılır. Karanlık tonlamalar, simgesel dekorlar, bozulmuş mekânsal yapılar ve gölgelerle oluşturulan atmosfer, karakterin ruhsal durumuyla bütünleşerek seyirciye psikolojik derinliği yüksek bir anlatı sunar. Film, bireyin kendisiyle karşılaşmasının ürkütücü doğasını dışavurumcu sinemanın tüm tasarımsal öğeleriyle sahneye taşırken, anlatının biçimi ve içeriği arasında güçlü bir uyum kurar.

Bu bağlamda, bu makale; Dışavurumcu Alman sinemasının temel estetik ve düşünsel kodlarını ortaya koymayı, Prag’lı Öğrenci filmi özelinde ise tasarımsal öğeler aracılığıyla nasıl bir görsel anlatı kurulduğunu çözümlemeyi amaçlamaktadır. Filmdeki sinematografi, ışık kullanımı, sahne düzeni, mekân inşası ve kostüm gibi öğeler, karakterin ruhsal çözülmesini destekleyen görsel bileşenler olarak ele alınacak; dışavurumcu estetiğin sinema dili üzerindeki etkileri bağlamsal ve biçimsel yönleriyle değerlendirilecektir.

2 Dışavurumculuk ve Alman Sineması

Avrupa’da ağır saban ve hayvan gücüyle ortaya çıkan tarım ürünleri ve artan refah düzeyi ile vergiler artmış bu da beraberinde profesyonel ordunun kurulmasını sağlamıştır. Kalkınmış bir köylü toplumundan aldıkları güçle Avrupa’yı kaosa sürükleyen step istilalarına son veren zırhlı şövalyeler güç ve saygınlıkla feodalizmin temellerini oluşturmuşlardır (Sander, 1987, s: 40).

Merkezi bir otoritenin olmayışı tarımın gelişmesi ve huzurlu bir ortamın sağlanması için feodal beyler bu görevi aldılar. Bu yapı toprakta çalışanlara “serf”, vergi veren ve asker besleyenlere “vassal” ve toprakların güvenliğinden sorumlu olan büyük toprak sahibi olan “lord”lardan oluşmaktaydı. Bu sistem daha sonraları Avrupa’daki güçlü devletlerin çıkmasına neden olmuştur. Feodalizmdeki bu düzenin devam etmesi için lord ve vassalların birbirleriyle beraber hareket etmeleri gerekmektedir. Aksi taktirde hak ve görevler sona ermekteydi. Feodal yapı içinde kimse tam anlamıyla güçlü değildi. Bu siyasal istikrarsızlığa neden olmaktaydı. Büyük toprak sahipleri ve küçük kent devletleri arasında ortaya çıkan kısmi özgürlük Rönesans’ı hazırlayan zemini oluşturmuştur (Sander, 1987, s: 41-42). Almanya’da 911 yılında vassalların seçtikleri kralın 962 yılında taç giymesi ile Avrupa’nın güçlü

devleti olan “Kutsal Roma İmparatorluğu” kurulmuştur. 13. Yüzyılda Almanya’da ve İtalya’da küçük kent devletleri kurulmuştur (Sander, 1987, s: 45). Almanya’da 16. yüzyılda Martin Luther’in liderliğinde kilise ve Kutsal Roma İmparatorluğuna karşı tepki dini bir reform yaşanmasına neden oldu. Ulusal, tahta bağlı, dünyevi mal kaygısı olmayan daha etkisinin az olduğu bir kilise için Monarklar Luther’i desteklerken halk bunun tam tersine güçlü, haksızların önüne geçecek, zayıfın ezilmesine engel olabilecek güçlü bir kilise için sistemde değişiklik istiyordu. Luther tarafından çok sayıda çevrilen İncil’i okuyan bazı Protestanlar arasında farklı görüşler ortaya çıktı. Protestan olan monarşilerde kiliseden alınan dini otoriteyi devletin kullanmasına yönelik görüşler ortaya çıktı. Bu görüşe sahip Protestanlar Almanya’da prensler tarafından ezildi. İngiltere’de ise bu görüşleri destekleyen Protestanlar bir araya gelerek güçlü bir mezhep oluştururken Alman’da özgür düşünce ve inancın bastırılması için otoriteye bağlı iyi Hristiyanların yetiştirilmesi sağlanıyordu (Sander, 1987, s: 50-51). Bir grup Protestan prens ve kent devletleri birlikte hareket ederek Almanya’da yaşanan bu hareketliliğin sonucunda Kutsal Roma İmparatorluğuna savaş açmışlardır. 2. Dünya savaşına kadar sürecek olan Almanya’daki bu bölünmüşlüğe Fransa Kralı I. François, bu Protestan birliğini destekledi. 1546 yılında Protestan Alman Prensleri V.Charles ve Katolik Prenslere karşı başlattıkları bu savaşı kazanarak Augsburg Barış’ını imzaladılar. Almanya’nın bağımsız küçük devletler olarak parçalanması 19. Yüzyıla kadar devam etti.

19. yüzyılda endüstrileşme ve onunla birlikte gelişen kapitalizmin etkisi kent yaşamını tamamen değiştirdi. Kuralları zorla benimseten, korku, kaygı, güvensizlik, tahakküm, yarışma ve köleliği meşrulaştırmıştır (Öztürk, 2002, s: 77-78). Almanya Avrupa’da bir güç elde etmek istiyordu. Yıllarca devam edecek ve Avrupa’nın gerilemesine neden olan 1.Dünya savaşı ittifak devletleri olan Almanya, Avusturya, Osmanlı devletleri ile itilaf devletleri İngiltere, Fransa, Rusya devletleri arasında olmuştur. 1.Dünya ardında kaynakları tükenmiş, ekonomisi çökmüş bir Avrupa’yı bırakan topyekûn bir savaş olmuştur (Biryıldız, 2002, s: 30). 1.Dünya savaşı sonunda yenilen her devlette demokratik anayasalar kabul edildi. Almanya’da devrimin patlak vermesi ve Sosyal Demokrat Scheidemann’ın Cumhuriyet’i ilan etmesi ile 31 Temmuz 1919’da Weimar Anayasası kabul edildi. Bu tarihten 1933 Hitler dönemine kadar devam etmiştir (Şen, s: 5). 1. Dünya savaşı sonrasında imzalanan Versailles Anlaşması Alman tehdidine son vermek amacıyla hazırlanmış bir anlaşma olup sonucunda başarılı olunmamış bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya tepki olarak doğan saldırgan milliyetçilik, anayasadan hoşnut olmayan halk, Hitler’in etrafında toplanmaya başladı (Sander, 1987, s: 309). Alman toplumu, disiplin, katı kuralların olduğu ve bir otoriteye bağlı olması, Avrupa’daki siyasi istikrarsızlık, uzun süren savaşlar gibi etkenlerle mücadele edecek gücün kalmadığı bir duruma gelmiştir. Alman toplumu kendisini yönetecek bir güç ararken kendisini Hitler’in yanında bulur. Hitler, Versailles Antlaşması’nın altında psikolojik, ekonomik ve siyasal olarak etkilenen halka güçlü, bağımsız bir Almanya sözü verdi.

Dışavurumculuk sinemada, resim, edebiyat ve tiyatrodan sonra ortaya çıktığı gölgeli bir ışıklandırma, gerçeküstü bir dekor, yapay rol yapma gibi aşırılık üslubu ile göze çarpan bir akımdır. Bu filmlerde barbar, kaba görünen ölüm ve alt yaşama ait nesneler gerçeklik bir kenara atılarak soyut ve metafizik alana giren temalar işlenmiştir. Hollywood orta sınıfa da hitap etmektedir. Bu yaklaşım 19. Yüzyıl sanatını gerçeğe olan bağını eleştirmiş, daha iyi bir dünyanın peşine düşülmüştür. 1. Dünya savaşının umutsuzluğu, çöküşü, erimesi bu dönemin ana çerçevesini oluşturmaktadır. 1.dünya savaşından yenik düşen uzun süre otoriter bir rejimle yaşayan Alman sinema sanatçıları parçalanmış ruhsal etkileri tekrar bütünleme çabasına girmişlerdir. O dönemde Alman sinemasında toplumsal ve siyasal problemlerden kaçılması, filmlerde yeterince işlenmemesi iç dünyanın gizemini yakalama isteğidir. Dışavurumcu Alman Sineması “Ben’in” derinliklerinde toplumun yaşadığı psikolojik huzursuzlukları sergilemiştir.

Siegfried Kracauer, bir milletin sinemasındaki içerik, teknik o milletin o an yaşadığı psikolojik ve toplumsal durumun tam anlamıyla anlaşıldığını belirtmiştir. Bir milletin sinemadaki bakış açısı diğer

sanat dallarına göre daha doğrudan biçimde yansıtılır. Kracauer, bunu iki neden olarak belirtiyor. Bunlardan birincisi, sinemanın tek bir kişinin ürünü olmadığı ikincisi ise, filmlerin anonim çoğunluğu ele aldığı ve buna göre çekildiğidir. Yazar bir ulusun kendine göre bir çerçevesinin olması o ulusun değişmez bir karakteri olduğu anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Almanya'daki orta sınıf eğilimleri bütün toplum katmanlarına sızdığını, solun politik emelleriyle yarışırken üst sınıfın düşüncesinin de boşlukları doldurduklarını belirtirken Alman sinemasının orta sınıf mantalitesine neden bu kadar bağlı olduğunu açıklamaktadır (Kracauer, 1947, s: 5-8).

Alman Dışavurumculuğu sinema sanatında kendine özgü bir ifade biçimi oluşturmuş ve özellikle 1910'ların sonu ile 1920'lerin başında etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın yarattığı toplumsal çöküş, ekonomik belirsizlik ve bireysel yabancılaşma, dışavurumcu sinemada derin bir ruhsal çözümleme alanı bulmuştur (Kracauer, 1947). Bu dönemde ortaya çıkan filmler, yalnızca tematik olarak değil, biçimsel olarak da dışavurumculuğun taşıyıcısı olmuşlardır. Dışavurumcu sinemada tasarımsal öğeler anlatının temel bileşeni haline gelir. Bozulmuş mekânlar, yüksek kontrastlı ışık kullanımı, dramatik gölgeler, sivri açılar, gotik sahne düzenlemeleri ve abartılı kostümler aracılığıyla karakterlerin içsel çöküşü görselleştirilir (Eisner, 1973). Özellikle "mise-en-scène" kullanımı; karakterin içsel durumunu ifade eden mekânsal ve estetik bileşenleri dramatik bir bütünlük içinde sunar. I. Dünya savaşından Hitler'in gelişine kadar olan yapı içindeki çözümler oluşmamış sitemin bozulmasına neden olmuştur. Bu psikolojik çöküş ve duygusal saplantılar Nazi'lerin gücüne güç kattı. İşte Dışavurumcu Alman Sineması tarihsel akışını Hitler'in güce tırmanışı ve egemen oluşunu göstermektedir. Dışavurumcu Alman Sineması 1917'de devlet tarafından kurulan ve yönlendirilen UFA ile ekonomik ve teknik alt yapıyı oluşturdu. Savaş sonrasındaki çözümlerinden sıyrılıp devrimci kavramlara üzerine yönelme Alman Sinemasının gelişimine hız kazandırmıştır.

I.Dünya savaşı öncesi yapılan fakat savaş sonrası durumu öngören hayali yaratıkların olduğu fantastik dünyaya ayna tutan, psikolojik huzursuzluğu yaratan "Der Student Von Prag" (Prag'lı Öğrenci) "Golem" ve "Homunculus" ve "der Andere" (The Other) gibi bu dört film Dışavurumcu Alman Sinemasında filmlerin içeriğinin oluşmasında etkili olur (Biryıldız, 2002, s: 18). Yönetmenliğini Danimarka'lı Stellan Rye'nin yaptığı 1913 yapımlı "Prag'lı Öğrenci" filminin başrolünde Paul Wegener yer almıştır. Filmin konusunda o zamanın Tiyatro ve edebiyatında yer alan çok kişilikli olma fikri işlenmiştir. Krauacer bu filmin Alman Sinemasına saplantı haline getirilecek bir konu olduğunu belirterek filmin kişilik parçalanmasını sembolize ettiğini ifade etmektedir.

Alman Dışavurumcu filmlerin belirgin özelliği kapalı ortamlarda çekilmiş olmasıdır. Dekor ve ışık doğada bulunabilecek görüntülerden çok farklı olduğundan sahne yönetmenlerinin önemi artmış, dışavurumcu sahne tasarımı resim, mimari gibi alanlardan yararlanılmıştır. Bu filmler Almanya'da yaşanan korku, tedirginlik, güvensizlik, eziklik açık biçimde ele alınmıştır.

1913 yılında çekilen Prag'lı öğrenci o dönemdeki Alman'yanın parçalanmış "iki Almanya terimindeki "ben'i" tanımlıyordu. Savaştan yenik çıkan Alman toplumunun hislerini anlatan 1916 yapımlı "Homunculus ve 1914 yapımlı "Golem" filmleri sevgisizlik, eziklik ve dışlanmışlık duygularını anlatıyordu (Abisel, 2006, s:151-153). 1919 yapımlı olan Das Kabinett Des Dr. Caligari (Doktor Galigari'nin Muayenehanesi) filmi Dışavurumcu Alman filminin başlangıcı olarak gösteriliyordu. Yönetmenliğini Robert Wiene'in yaptığı filmin sahne dekorlarını Der Sturm grubu üyelerinden üç ressam Herman Warm, Walter Reinmann ve Walter Röhrig yapmıştır (Biryıldız, 2002, s: 18). Doktor Galigari'nin Muayenehanesi filmi Alman Sinemasının Dışavurumcu dönemini simgeleyen, sıradışı dekoru, boyayla elde edinmiş gölgeler, yamuk binalar ile fantastik, ürkütücü bir dünya yaratılmıştır. Filmin gizemli bir cinayetin anlatılmasının yanında öykünün bir akıl hastanesinde geçmesi filmin hasta bir zihnin hayalleri olarak algılanmasına neden oldu. Filmin savaşın acımasızlığı, psikolojik çözümlerin, baskıcı bir otoritenin yoğun etkisinin hissedildiği, insanlık dayanışmasının

bitmesine karşıt olarak algılanmıştır. Bu film Alman Sinemasının film yapımcıları arasında bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Bunlar, özneliği yansıtmak için yeni arayışlar bulmaya coşkuyu, şiddeti, hiddeti aktaracak yeni sinematik yöntemler arayışına girilmiştir. Bir ulusun yaşamına ruh getirecek çarpıklıkları, yıkımları kullanmışlardır.

Klasik Hollywood sahnelerinde kullanılan devamlılık içindeki karakterlerin hareketlerinden farklı olarak hareket içinde bir tablo izlenimi, devamsızlık dünyasının yansıması yaratılmaktadır (Biryıldız, 2002, s: 21).

Yönetmenliğini Robert Wiene'in 1920 yapımı *Genuine* (Hakikat) ve 1925 yapımı *Raskolnikov* adlı filmleri Fritz Lang'ın 1921 yapımı *Der Müde Tod* (Yorgun Ölüm) ve 1922 yapımı *Dr. Mabuse Der Spieler* (Kumarbaz Dr. Mebuse) Dışavurumcu sinemanın örneklerindendir.

Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) kavramı 20. yüzyıl sanat akımının önemli temsilcilerinden olan doğanın saf halde temsili yerine, duyguların ön planda olduğu bir akımdır. "Ekspresyon" kelimesi Fransa'da "anlatım" anlamına gelen, insanların iç dünyasını açığa çıkartan bir anlatım olarak ortaya çıkmaktadır. Dışavurumculuk dilimizde anlatım, ifadecilik gibi kelimelere sahip olan "Expressionizm" karşılık gelen izlenimciliğin karşıtı olan ruhsal ve tinsel içerikleri yansıtan çağdaş sanat akımlarından biridir. Dışavurumculuk anlayışının temeli 19. Yüzyılın burjuvacılığına, ruhbilim ve doğabilimci anlayışa, burjuva ahlakı kapitalizm ve sanayi devrimini gibi dünyanın yadsıması yatmaktaydı. Toplumdaki nesnel gerçeklik, yüzeysel görünüm, kaygılar, güvensizlik gibi duyguların Dışavurumcular tarafından "ben" in derinliklerine inerek hayal ve düşler dünyasını yaratmaya çalışmışlardır. Bunların gerçekleştirilmesinde nesneleri olduğu gibi değil, simgelerden yararlanılarak soyutlamaya gitmişlerdir. Simetrik ve betimlemelerden, anatomik yaklaşımdan ve perspektif anlayıştan uzak bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ekspresyonizm geleneksel sanattan farklılık gösteren renk ve biçim uygulamalarında soyutsal bir yaklaşıma giden devrimci bir sanat akımıdır. Nesnelerin gerçek görünümünün ötesinde fiziksel olayların özüne ulaşmaya çalışmaktadır. Kültürel yozlaşmayı, burjuvacılığı reddeden aksine yeni gelişmelerin, biçimlerin ve fikirlerin arayışı içindedirler. 1910'ların ve 1920'lerin başında Almanya'da ortaya çıkan Ekspresyonist sinema, bireyin içsel dünyasını görsel biçimde aktaran, psikolojik gerçekliği sadece içerikle değil biçimlede yapılabileceğini göstermiştir. Toplumsal sorunlar, savaş sonrası travmalar ve bireyin içsel çatışmaları, 1910'ların sonu ve 1920'lerin başında Almanya'da ortaya çıkan **Dışavurumcu (Ekspresyonist) Sinema**, bireyin içsel dünyasını ve psikolojik gerçekliğini görsel biçim üzerinden ifade etmeyi amaçlamış; sinemada anlatımın yalnızca içerikle değil, biçimle de yapılabileceğini kanıtlamıştır. Bu akımın temelinde, dönemin toplumsal çalkantıları, savaş sonrası travmalar ve bireyin dünyaya yabancılaşması gibi temalar yatar. Dışavurumcu Alman sinemasının en belirleyici özelliği ise, bu temaların **tasarımsal öğelerle (mise-en-scène)** yoğun bir şekilde görselleştirilmesidir. Dışavurumculuk terimi ilk olarak Almanya'da Wilhelm Worringer'in 1911 de yazış olduğu *Abstraction and Emphaty* (Soyutlama ve Etki) ile kullanılmıştır. Terimin çıkış noktası, yeri, içeriği çok fazla tartışmalı bir konu olarak ele alınmış olsa da Gelenekçilik ve Yenilikçilik (Modernizm) olarak bu iki ayrı akımdan yola çıkarak bir tanıma ulaşılmıştır. Ekspresyonistler estetiğe tepki gösteren gerçeğin saf halde aktarılması, öykünmeyen, tepki gösterenlere de Ekspresyonist tanımlaması yapılmıştır. Fransız ve Alman sanatçılar ,bu yeni akımı ayırım yapmaksızın bir bütün olarak tanımlamıştır (Richard, 1984, s: 7,8,9).

Fransız ve Alman Dışavurumcuların en önemli özellikleri duygusal tepkileri doğadan bağımsız olarak karşıt renkler, biçim bozan çizgilerle özgürce hareket etmeleriydi. Hermann Bahr 1914'de yazdığı bir kitapta Ekspresyonist akımın öncülerinin Matisse, Braque, Picasso gibi sanatçıların dışında Fütüristler ve Fovistler, Alman grup üyelerinden Die Brücke, Der-Blaue Reiter, Viyana'lı Oskar Kokoschka ve Egon Schiele'yi göstermiştir. Herwart Walden yayınladığı "Der Strum" (Fırtına) adlı dergiyle bu akımın yayılmasına öncülük etmiştir. Walden'e göre; Kokoschka'nın öncülerinden olup

hemen ardından Fütüristlerin özellikle Boccioni'nin, Kandinsky, Paul Klee, Deleunal gibi sanatçıların izlediğini, Dışavurumculuk kavramının bireyin iç derinliklerindeki yaşanmış deneylere dayandığını belirtmiştir (Richard, 1984, s: 9). Almanya'da Die Brücke grubu tarafından ortaya çıkan resimde Dışavurumculuk Der Blaue Reiter grubu tarafından geliştirilmiştir. 1905 yılında Dresden'de kurulan Die Brücke topluluğu, tüm devrimci ve heyecan veren olayları önemsemiştir. Bu topluluğun ressamı kaba, ilkel renkler ve çizgilerle zaman zaman eski Alman ağaç baskılarını anımsatıyordu. Resimlerde çağdaş yaşam ve onun umutsuzluğuna gönderme yapıyordu. Grup 1913 yılında dağılmıştır. Der Blue Reiter grup üyeleri doğanın ardındaki tinsel gerçekliği esnek kurallarla ortaya çıkarmaktadırlar. Bu grup üyeleri Vassili Kandinsky, Franz Marc, Paul Klee gibi ressamlar oluşturmaktadır. Soyut sanatın öncülerinden biri olan Vassili Kandisky insanın tinsel yönünü renk ve çizgi aracılığıyla ortaya çıkararak soyut sanat akımını başlatmıştır. Almanya'da tüm sanatları etkisi altına alan Dışavurumcu akım resim sanatı kadar olmasa da heykel sanatında da etkili olmuştur. Heykel sanatı da modernizmle birlikte hareket ederek Almanya'da ünlü heykeltıraşların yetişmesini sağlamıştır. Barlach ve Lehmbruck bunlardan ikisidir (Richard, 1984, s: 109-110).

Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) ve Sanat Kuramı Bağlamı

Dışavurumculuk (Ekspresyonizm), 20. yüzyılın başlarında Avrupa'nın sosyal, siyasal ve kültürel dönüşüm döneminde, özellikle de Almanya'da gelişen, bireyin iç dünyasını ve ruhsal gerilimlerini dışa vurmayı amaçlayan modern bir sanat akımıdır. Bu akım, estetik anlayış olarak kendisinden önce gelen Empresyonizm'e (izlenimcilik) doğrudan bir tepki niteliğindedir. Empresyonizm dış dünyayı gözlemlemeye, ışık, doğa ve anlık izlenimlerin yansıtılmasına odaklanırken; Ekspresyonizm, bireyin içsel tepkilerini, bilinçaltı çatışmalarını ve duygusal patlamalarını sanat aracılığıyla ifade etmeyi esas alır. Bu bağlamda ekspresyonist sanat, "görmek"ten ziyade "hissetmek", "yansıtmak" ve "ifade etmek" üzerine kuruludur (Hauser, 1982).

Dışavurumculuk, yalnızca biçimsel bir stil değil, aynı zamanda modern bireyin varoluşsal krizine yanıt niteliğinde ideolojik bir duruştur. Sanayi devrimi sonrası yabancılaşmış birey, burjuva toplumunun değerlerinden kopmuş, savaş tehdidiyle kuşatılmış, modern kentlerin içinde yalnızlaşmış bir ruh hâlini taşımaktadır. Ekspresyonist sanatçı, bu ruhsal gerilimi nesnel gerçekliği bozarcasına, çarpıtılmış formlar, karanlık atmosferler, karşıt renkler ve dramatik ifadelerle aktarır. Sanatın amacı artık "güzeli göstermek" değil, "gerçek olanı sarsarak ortaya koymak"tır.

Düşünsel zemini Wilhelm Worringer'in 1911 yılında yayımlanan *Abstraction and Empathy* (Soyutlama ve Etki) adlı eseriyle şekillenen dışavurumculuk, sanatta empatiye dayalı estetik yerine, soyutlamaya dayalı ruhsal bir anlatım önermektedir. Worringer'e göre, insanlık tarihinin bazı dönemlerinde birey, çevresiyle duygusal bir bağ kurmaktan çok, kendini korumak ve içsel kaygılarını ifade etmek ihtiyacı duyar. Bu da soyut, geometrik ve biçim bozucu estetik eğilimleri doğurur. Dışavurumculuk tam da bu eğilim üzerine kuruludur: Gerçeklikten uzaklaşmak, duygulara sadık kalmak ve doğayı yansıtmak yerine ruhsal karmaşayı görünür kılmak (Worringer, 1911). Bu anlayış özellikle Alman sanatında belirginleşmiştir. Sanatçılar geleneksel simetri, anatomik doğruluk, perspektif gibi klasik kuralları terk ederek, doğadan bağımsız renk kullanımına, biçim bozmaya ve içsel gerçekliğe yönelmişlerdir. Renkler artık doğayı temsil etmez; örneğin gökyüzü yeşil, insan teni mor olabilir. Çizgiler doğrusallıktan uzaklaşmış, ritmik dalgalanmalar ve keskin kırılmalarla karakterin ruh hâlini betimlemeye başlamıştır. Lionel Richard'a göre, ekspresyonist estetikte estetik gerçeklik değil, "ruh halinin biçimsel ifadesi" ön plandadır (Richard, 1984). Dışavurumculuk sadece resim sanatında değil; edebiyat, tiyatro, müzik ve özellikle sinema gibi disiplinlerde de etkili olmuştur. Edebiyatta Franz Kafka, tiyatrodaki Georg Kaiser ve Ernst Toller, müzikte Arnold Schönberg bu akımın öncülerinden sayılabilir. Her biri eserlerinde bireyin iç çatışmalarını, toplumsal çöküşü ve bilinçdışı dünyayı aktarmayı hedeflemiştir. Ancak bu sanatlar içinde sinema, ekspresyonizmin en çarpıcı ve çok katmanlı

biçimde uygulandığı alan olmuştur. Çünkü sinema; ışık, gölge, mimari tasarım, oyunculuk ve kamera hareketleri gibi çok sayıda görsel-tasarımsal öğeyi eş zamanlı kullanabilen, duyusal ve estetik bir anlatım aracıdır. Özellikle Alman dışavurumcu sineması, Worringner'in kuramının görselleştirilmiş biçimi olarak okunabilir. Çarpık dekorlar, gotik atmosfer, dramatik gölgeler ve grotesk karakterlerle kurulan sinemasal dünya, yalnızca bireyin içsel yıkımını değil; aynı zamanda döneminin sosyal ve kültürel travmalarını da yansıtır. Bu bağlamda dışavurumculuk, modern dünyanın parçalanmışlığını ve insanın yalnızlığını, biçimsel olarak da bozulmuş mekânlar ve görsel karanlık üzerinden anlatan bir sanat dili hâline gelmiştir.

Dışavurumculuğun Temel Tasarımsal Kodları

Dışavurumcu sinema, görsel anlatıda üç temel stratejiye dayanır:

Işık ve Gölge: Karakterin iç dünyasındaki çatışmalar, yüksek kontrastlı aydınlatmalar ve karanlık alanlarla yansıtılır. Gölge bazen karakterin alter egosu ya da bastırılmış yönünü temsil eder. **Mekânın Deformasyonu:** Gerçekçi dekorlar yerine eğri duvarlar, dar koridorlar, orantısız yapılar kullanılarak bireyin psikolojik kırılmaları simgelenir. **Simgesel Renk ve Kostüm Kullanımı:** Renkler ruh haline göre seçilir; siyah, gri, mor ve kırmızı gibi tonlar korku, yabancılaşma ve içsel karanlığı vurgular. Bu estetik kodlar aracılığıyla dışavurumcu sinema, bireyin yalnızca hikâyesini değil, ruhunu da perdeye yansıtır. Bu estetik kodlar aracılığıyla dışavurumcu sinema, bireyin yalnızca hikâyesini değil, ruhunu da perdeye yansıtır. Özellikle anlatı dünyasıyla biçimsel tasarım arasında kurulan sıkı bağ, seyircinin yalnızca görsel olarak değil, psikolojik olarak da etkilenmesini sağlar. Dışavurumcu sinemanın amacı, gerçekliği temsil etmekten çok, gerçekliğin birey üzerindeki yıkıcı etkilerini biçimsel bozulmalar yoluyla görünür kılmaktır. Bu nedenle her görsel tercih; yalnızca estetik değil, aynı zamanda anlatsal ve ruhsal bir işlev taşır. **Işık ve Gölge (Chiaroscuro) Kullanımı,** Dışavurumcu sinemada ışık, yalnızca bir aydınlatma aracı değil, karakterin zihinsel durumunun simgesel bir uzantısıdır. Yoğun siyah-beyaz karşıtlıklar, bastırılmış duyguların ve bilinçdışı korkuların dışavurumunu temsil eder. Gölge, karakterin içsel "öteki"sini; yani bastırılmış dürtülerini, suçluluğunu ya da karanlık yanlarını temsil edebilir. Aynı sahnede görülen çarpık gölgeler ya da gölge ile bedenin birbirinden ayrılması, kimlik parçalanması ve kişilik bölünmesi gibi psikodinamik temaları destekler. **Mekânın Deformasyonu** ve yapay sahne tasarımı olarak dışavurumculukta mekân, içsel ruh halinin dışsal yansıması olarak kullanılır. Bu bağlamda setler gerçekçi olmak zorunda değildir; aksine, bilinçaltı bir dünyanın simgesel uzantılarıdır. Eğilmiş kapılar, yamuk pencereler, perspektif kurallarına aykırı sokaklar ve geometrik uyumsuzluklar karakterin içsel dengesizliğini görsel bir dile dönüştürür. Bu deformasyonlar, mimari gerçeklikten koparak mekânın bir "psikolojik dekor" işlevi görmesini sağlar.

Simgesel Renk ve Kostüm Kullanımında renk, dışavurumcu sinemada karakterin duygusal kırılmalarını ve psikolojik evrimini izleyiciye aktaran güçlü bir araçtır. Siyah, gri ve soğuk tonlar içsel boşluk ve ölüm düşüncesiyle ilişkilendirilirken; kırmızı, öfke ve tutkuyu; mor ise tinsel çalkantıyı simgeler. Renklerin dramatik kullanımı, karakterlerin ruhsal dönüşümünü kostüm, makyaj ve dekorasyonla birlikte vurgular. Özellikle karakterin zaman içinde değişen kostüm renkleri, onun içsel çözülmesini metaforik düzlemde aktarır. Kostümler, çoğu zaman dönemsel gerçeklikten saparak zaman-dışı, evrensel bir ruh haline işaret eder.

Çizgisel deformasyonlar ve perspektif bozumunda dekor ve karakter tasarımlarında perspektifin bilinçli olarak bozulması, seyircide görsel bir huzursuzluk yaratır. Eğri hatlar, kırık geometriler ve orantısız objeler; karakterin zihinsel dünyasındaki sapmaları temsil eder. Bu biçimsel yabancılaştırma, izleyicinin görsel konforunu bozarak anlatının ruhsal içeriğini daha güçlü biçimde duyumsatır. Özellikle mekanın "gerçekliğe ait olmayan" bir yapıda kurgulanması, hikâyenin fiziksel değil, zihinsel bir evrende geçtiğini ima eder.

Dışavurumcu sinemada yüzey ve dokusal gerilim düz, steril yüzeyler yerine çatlamış duvarlar, dokulu zeminler, gölgelerle parçalanmış yüzeyler tercih edilir. Bu tercih, estetik bir karar olmanın ötesinde; psikolojik kırılmaların ve ruhsal yaraların görsel izdüşümü olarak yorumlanır. Özellikle “bozulmuş yüzeyler”, karakterin içsel çöküşüyle paralel ilerleyen bir görsel metafor işlevi görür. Bu detaylarla birlikte, dışavurumcu sinemanın biçimsel dili yalnızca bir görsel anlatım tekniği değil; aynı zamanda bir zihinsel atmosfer yaratımıdır. Görsel stil, anlatının temasal derinliğiyle birleşerek seyircide sadece görsel değil, duygusal ve zihinsel yankılar da oluşturur.

Film Çözümleme: Prag’lı Öğrenci (1926) Filmi Bağlamında Görsel Anlatı

Konu ve tematik alt yapıya bakıldığında, Der Student von Prag (1926), Edgar Allan Poe’nun “William Wilson” adlı öyküsünden ilham alarak bireyin kendi benliğiyle bölünmesini merkezine alan bir anlatı sunar. Filmdeki başkahraman Balduin’in aynadaki yansımasıyla kurduğu yıkıcı ilişki, yalnızca bir kurgu ögesi değil, aynı zamanda bireyin içsel çatışmasının görsel bir temsiline dönüşür. Bu ikilik, dışavurumcu sinemanın temel izleği olan “kimlik bölünmesi” temasının etkili bir biçimde aktarımını sağlar. Karakterin içindeki bastırılmış benlik, fiziksel bir yansıma olarak izleyici karşısına çıkar ve Balduin’in bu yansıma ile verdiği mücadele, öznenin kendiyle hesaplaşmasına dönüşür.

Resim 1: Viennale.at, 2025

Film boyunca yüksek kontrastlı ışık kullanımı, karakterin içsel gerilimini simgeleyen bir anlatı aracı olarak dikkat çeker. Balduin’in gölgesi ve aynadaki yansıması sık sık karanlık, tekinsiz mekânlarda belirerek, bastırılmış dürtülerin ve bilinçdışının görsel izdüşümüne dönüşür.

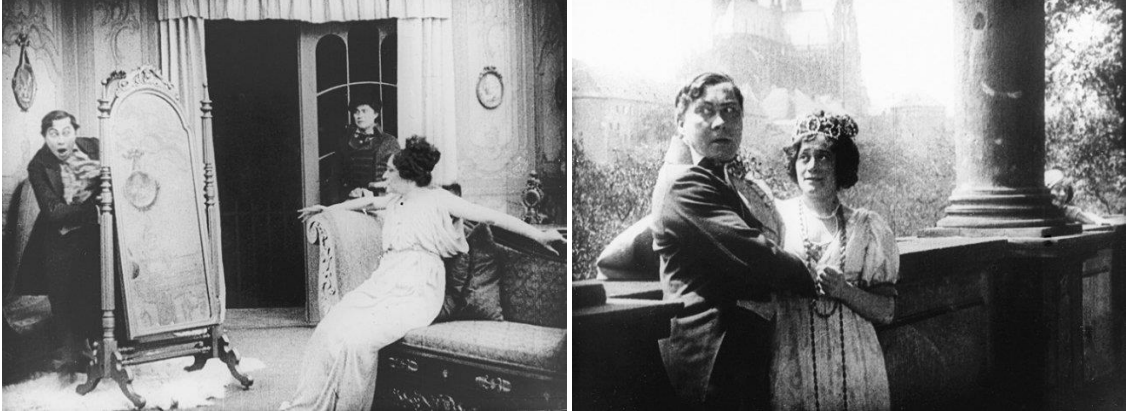
Resim 2: Filmden Alıntı yapılmıştır

Gölge burada yalnızca fiziksel bir form değil; vicdan, korku ve karanlık arzuların simgesidir. Bu görsel tercih, dışavurumcu sinemanın ışığı yalnızca sahneyi aydınlatmak için değil, anlam üretmek için kullandığının açık bir göstergesidir. Filmin dekor tasarımı, gerçeklikten uzak düşsel bir evren yaratır.

Resim 3: Lyons, 2021

Eğri duvarlar, kıvrımlı merdivenler, dar geçitler ve orantısız pencerelerle oluşturulan sahneler, Balduin'in ruhsal dengesizliğini ve zihinsel karmaşasını yansıtır. Mekânlar, karakterin iç dünyasının psikolojik izdüşümü hâline gelir. Bu mekânsal deformasyonlar, gerçek ile hayal arasındaki sınırları bulanıklaştırarak izleyiciyi karakterin bilinçaltına doğru bir yolculuğa davet eder. Böylece sinema, sadece bir anlatı alanı değil, bir iç dünya sahnesi olarak kurgulanır.

Resim 4: Filminden Alıntı yapılmıştır.

Kostüm ve renk kullanımı da karakterin psikolojik dönüşümünü destekler niteliktedir. Filmin başında Balduin düzenli, zarif ve soylu bir görünüm sergilerken; zamanla kıyafetleri daha karanlık, karmaşık ve tehditkâr bir hâl alır. Bu görsel değişim, karakterin ruhsal çöküşünü kostümler aracılığıyla yansıtır. Renk paleti, siyah ve gri gibi soğuk ve boğucu tonlar üzerine kurulmuştur; bu da yalnızlık, yabancılaşma ve içsel tükenmişlik gibi duyguları pekiştirir.

Resim 5: Lyons, 2021

Aynadaki yansıma ise değişmeyen bir duruşla Balduin'in bastırılmış karanlığını temsil eder; zamanla bu figür, onun tüm benliğini ele geçirecek kadar baskın hâle gelir. Filmde en güçlü simgesel araçlardan biri aynadır. Ayna, Balduin'in görmek istemediği tarafıyla yüzleştiği bir yüzey değil; aynı zamanda onun ruhsal bölünmesinin görsel metaforudur. Bu "öteki" figür, karakterin inkâr ettiği yönlerini cisimleştirir. Filmin doruk noktasında aynanın kırılması, karakterin ruhsal bütünlüğünün geri dönülemez biçimde parçalanışını temsil eder. Böylece, ayna yalnızca bir nesne olmaktan çıkar; bilinç ile bilinçdışı arasındaki sınırın kırılmasını temsil eden simgesel bir eşiğe dönüşür.

Resim 6: Filmden Alıntı yapılmıştır.

Görsel anlatının diğer öğeleri de bu psikolojik çözölmeyi destekler niteliktedir. Kadrajların dar, sıkışık ve boğucu kullanımı; karakterin içsel baskı altında olduğu izlenimini güçlendirir. Eğik kamera açıları ve simetrik olmayan çekim tercihleri, karakterin dengesiz ruh hâlini yansıtırken, aynı zamanda izleyiciyi görsel olarak huzursuz edecek biçimde düzenlenmiştir. Özellikle keskin geçişlerle oluşturulan sahne dizilimi, zaman ve mekân algısını kasıtlı olarak bozar ve karakterin gerçeklikten kopuşunu izleyiciye hissettirir.

Tüm bu öğeler bir araya geldiğinde Prag'lı Öğrenci, dışavurumcu sinemanın temel tasarımsal

kodlarını etkili biçimde kullanarak yalnızca bir hikâye anlatmaz; aynı zamanda karakterin ruhsal çözülmesini izleyiciye doğrudan hissettiren bir görsel kompozisyon sunar. Filmdeki her ışık-gölge oyunu, her deformasyon ve her simge; karakterin ruhsal haritasını çizen bir tasarım unsuru hâlini alır. Bu yönüyle Prag'lı Öğrenci, dışavurumculuk akımının sinemasal karşılığını oluşturan öncü örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Prag'lı Öğrenci filmi, yalnızca dışavurumcu bir estetiğin ürünü olmakla kalmaz; aynı zamanda Sigmund Freud'un ortaya koyduğu psikanalitik kuram çerçevesinde derinlemesine okunabilecek bir içsel çatışmanın sinemasal anlatımıdır. Freud'un "benlik yapısı"na dair geliştirdiği id, ego ve süperego üçlemesi, bu filmde karakter üzerinden sembolik bir karşılık bulur. Balduin'in aynadaki yansıması, onun "id" yani bastırılmış dürtüsel yönünü temsil ederken; dış dünyaya uyum sağlamaya çalışan Balduin ise "ego" rolündedir. "Süperego" ise toplumsal ahlâkın ve normların içselleştirilmiş temsilidir; filmde bu otoriter yapı doğrudan bir karakterle temsil edilmese de, Balduin'in toplum içindeki saygınlığını koruma çabasıyla ilişkilidir.

Balduin'in yaşadığı içsel çatışma, bastırılmış arzuların (id) ego üzerinde baskın hâle gelmesiyle ortaya çıkar. Freud'a göre bastırılan her dürtü, geri dönme ve bilinç düzeyine ulaşma eğilimindedir. Film boyunca Balduin'in aynadaki yansıması bu dönüşün simgesidir; bastırılanın geri dönerek onu ele geçirmesi süreci, sinematografik olarak gölgeler, karanlık mekânlar ve çarpık mimari unsurlar eşliğinde yansıtılır. Yansıma, zamanla Balduin'in benliğini silikleştirir ve onun yerine geçme tehdidi oluşturur. Bu süreç, Freud'un "tekrarlayan bastırılan" kavramıyla açıklanabilir: Bilinçdışı unsurlar bastırıldıkça daha güçlü ve karanlık şekilde geri dönerler. Ayrıca filmdeki korku ve tedirginlik atmosferi, Freud'un tanımladığı "tekinsiz" (das Unheimliche) kavramıyla da doğrudan ilişkilidir. Ayna, yansıma, ikizlik ve bölünme gibi temalar, izleyicide hem tanıdık hem de rahatsız edici bir his yaratır. Çünkü gördüğümüz "öteki", aslında içimizde bir yerlerde zaten vardır. Balduin'in yansıması, bu tanıdık-yabancı çelişkisini bedenleştirerek, seyircide bilinçaltı düzeyde rahatsızlık yaratır. Bu bağlamda Prag'lı Öğrenci, dışavurumcu estetiğin ötesinde, Freud'un anlamda bir "benliğin iç savaş filmi" olarak da okunabilir.

Carl Gustav Jung'un analitik psikolojisinin temel kavramlarından biri olan "gölge arketipi", bireyin bilinçli kimliği tarafından bastırılmış, kabul edilmemiş ve dışlanmış yönlerinin toplamıdır. Jung'a göre insan benliği yalnızca ışıklı, ahlâklı ve toplumca onaylanan yönlerden ibaret değildir; bunun yanı sıra içinde bastırılan arzular, saldırganlık, kıskançlık, korku, suçluluk ve utanç gibi karanlık duygular da yer alır. Bu yönler genellikle benlik tarafından kabul görmez ve bilinçaltına itilir. Ancak bastırılmış olan gölge, bilinçdışında kalıcı değildir; kişinin karşısına semboller, rüyalar ya da dışsal figürler aracılığıyla çıkmaya devam eder. İşte bu bağlamda Prag'lı Öğrenci filmi, Jung'un "gölge" arketipini en güçlü sinematografik biçimde sahneye taşıyan örneklerden biridir.

Balduin karakterinin aynadaki yansıması, Jungiye anlamda onun "gölge"sidir. Yani Balduin'in bastırıldığı, inkâr ettiği, ahlâkî benliğiyle uzlaştıramadığı yönlerinin dışavurumudur. Bu yansıma, yalnızca görsel bir ikiz değil; Balduin'in bilinçaltındaki karanlık potansiyelin, yıkıcı dürtülerin ve içsel tehditlerin cisimleşmiş hâlidir. Jung'a göre birey, gölgesiyle yüzleşmedikçe ruhsal bütünlüğe ulaşamaz; gölgeyi bastırmak, onu yok etmek anlamına gelmez; aksine kişi, gölgesiyle yüzleşerek onu tanımalı, anlamalı ve kişiliğine entegre etmelidir. Ancak filmde Balduin, gölgesiyle uzlaşmak yerine onu dışsallaştırır ve onunla çatışmaya girer. Bu çatışma, karakterin ruhsal bütünlüğünü bozan, varoluşunu tehdit eden yıkıcı bir sürece dönüşür. Ayna ise, gölge ile yüzleşmenin mekânsal ve simgesel düzlemidir. Jung'a göre ayna, bireyin kendini gerçek anlamda görebileceği, içsel yüzleşmeyi gerçekleştirebileceği bir eşiktir. Balduin'in yansımasıyla olan etkileşimi, iç benliğiyle hesaplaşmanın sinematografik karşılığıdır. Yansımanın zamanla Balduin'den bağımsız bir varlık hâline gelmesi, gölgenin kontrolsüz şekilde bilince sızmasıdır. Gölge artık yalnızca bir içsel unsur değil; karakterin hayatını ele geçiren bağımsız bir figürdür. Bu durum, Jung'un "gölgenin inkâr edildiğinde bireyin davranışlarını yönlendirmeye başlayacağı"na dair uyarısıyla birebir örtüşür. Ayrıca Jung'un "persona"

ve “anima/animus” gibi diğer arketipleri de filmde izlenebilir. Balduin’in toplumsal kabul gören yüzü olan persona, toplum içinde saygın bir figür olarak var olurken; içsel gölgeyle olan savaşı bu personayı parçalamaya başlar. Gölgeyle bütünleşemeyen birey, ruhsal bölünmeye uğrar. Finalde aynanın kırılması, yalnızca fiziksel değil, psikolojik bir çöküşün göstergesidir: artık persona, ego ve gölge arasında denge kalmamıştır.

Film boyunca kullanılan karanlık ışıklar, simgesel dekorlar ve mekânsal bozulmalar da Jungiye psikolojideki bilinçdışı mekânı betimleyen unsurlarla örtüşür. Karakterin içinde bulunduğu bozulmuş mekânlar, onun gölgeyle boğuştuğu ruhsal evrenin dışavurumcu izdüşümüdür. Bu açıdan Prag’lı Öğrenci, bireyin içsel karanlıkla yüzleşmesinin ne denli yıkıcı olabileceğini, Jung’un gölge kuramıyla örtüşen çok katmanlı bir anlatımla sunar.

SONUÇ

Dışavurumculuk (Ekspresyonizm), 20. yüzyılın başlarında toplumsal, kültürel ve psikolojik kırılmaların yoğunlaştığı bir tarihsel bağlamda, özellikle Almanya’da sanatsal bir tepki olarak doğmuş ve hızla etkili bir anlatı biçimine dönüşmüştür. I. Dünya Savaşı’nın ardından oluşan bireysel yabancılaşma, toplumsal güvensizlik, ekonomik çöküntü ve kimlik bunalımı gibi unsurlar, bu akımın yalnızca estetik değil, aynı zamanda varoluşsal bir arayış olduğunu ortaya koymuştur. Dışavurumculuk; bireyin içsel dünyasını, bilinçaltını ve psikolojik gerilimlerini yansıtmak üzere doğayı ve toplumu çarpıtarak, simgesel ve soyut öğelerle anlatan modern bir ifade biçimi olarak resimden tiyatroya, edebiyattan sinemaya kadar pek çok sanat disiplini derinden etkilemiştir. Alman dışavurumcu sineması, bu estetik anlayışı görselliğin merkezine alarak yalnızca içerik açısından değil, biçimsel olarak da özgün bir sinema dili geliştirmiştir. Önce resimle başlayan Ekspresyonizm daha sonra diğer tüm sanat alanlarına da taşınmış, mesajları görüntüler aracılığıyla ulaştıran sinemaya da yansımıştır. Ben’in derinliklerine inerek görüneni yüzeye çıkartıp görünür yapmıştır.

Genel yaklaşımda Dışavurumcu Sinema, Almanya’nın korku, güvensiz ve ürkütücü dünyaya gönderme yapmaktaydı. 1920’lerdeki Alman Sinemasında ölüm ve korku duygularını kıyamet imgeleriyle dolu bir dünya tasvir etmişti. I. Dünya savaşı’nın etkileri savaş sonrasında gelen Nazizim, orta sınıfın siyasetten kendini çekmesi, baskılar insanları bunalımlara sürükledi. 16. Yüzyılın başından itibaren hissedilmeye başlanan sosyal eşitsizliğin, siyasal mücadelenin, psikolojik çözümlerin, feodal yapıdan çıkıp, kapitalist düzene geçiş gibi etkenlerin yaşandığı bir alandı. Wilhelm’yenin otoriter kültürü disiplinli çalışma kaosunda savaşın neden olduğu çöküntüler Alman sanatçıların metaformik biçimiyle ele alındı. 1900’lerdeki bu ego ve dünya arasındaki trajik gerilim sanatın görünür olanı yeniden üretmek yerine Paul Klee’nin deyişiyle görünür olanı görünür kılmak yönünde bir duruma yöneltti (Biryıldız, 2002, s: 24). Almanya ve Ekspresyonizmi Herman Bahr şöyle açıklamıştır.

“Böylesine dehşet ve korkuyla sarsılan bir dönem daha yoktur. Dünya hiçbir zaman böylesi bir ölüm sessizliğine gömülmemiştir. İnsan kendini hiç bu kadar küçük hissetmemiştir. Hiç bu kadar korkmamıştır. Zavallılık çılgınlıkları göklere yükseliyordu : Ruh için ağlıyordu, tüm dönem uzun bir imdat çılgılığına dönüşmüştü. Sanat da ağlıyordu, derin karanlıklar içinde, yardım için bağırıyor, ruhu için ağlıyordu: İşte bu ekspresyonizmdir (Vogt, 1979, s: 6-7) .

Ekspresyonist sanat akımı, otoriter baskının yoğun olduğu, kapitalist düzenin etkisinde yabancılaşmış topluluğun bakıp göremediği göstermeye çalışıyordu. Çılgık niteliği taşıyan nevrozlara sürüklenmiş yeni insanları anlatan dışavurumcu sanat bu şekilde ortaya çıkmıştır.

1910’ların sonu ile 1930’ların başı arasında etkisini en yoğun biçimde hissettiren bu sinema anlayışı, özellikle Das Cabinet des Dr. Caligari (1920), Nosferatu (1922), Metropolis (1927) ve Der Student von Prag (1926) gibi filmler aracılığıyla bir dönemin kültürel ve ruhsal panoramasını çarpıcı

biçimde yansıtmıştır. Bu filmlerde kullanılan çarpık mekânlar, grotesk karakterler, abartılı gölge oyunları, yapay sahne tasarımları ve simgesel anlatım, dışavurumcu estetik kodların sinemasal karşılığı olarak değerlendirilir. Kamera açıları, ışık kullanımı, kostüm tasarımları ve kadraj kompozisyonları ile biçimsel bir “anlatı dili” inşa eden bu sinema, bireyin iç dünyasına yönelerek sinemayı dış gerçekliğin temsili olmaktan uzaklaştırmıştır.

Bu bağlamda Prag’lı Öğrenci filmi, dışavurumcu Alman sinemasının görsel ve tematik ilkelerini bütüncül biçimde yansıtan seçkin örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır. Filmde işlenen “ikizlik” ve “kimlik bölünmesi” teması, yalnızca anlatının içeriğini değil, aynı zamanda görsel biçimini de belirleyen bir eksen oluşturur. Balduin karakterinin aynadaki yansımasıyla giriştiği mücadele, içsel benlik ile dışsal varlık arasında kurulan dramatik gerilimi görünür kılar. Filmde kullanılan bozulmuş perspektifler, geometrik deformasyonlar, eğik ve dar mekânlar, ruhsal sıkışmışlığın mekânsal karşılığıdır. Kostüm ve renk tercihleri, karakterin psikolojik evrimini metaforik düzlemde yansıtırken; ışık ve gölge kullanımı, bastırılmış bilinçdışı unsurları görselleştirerek anlatının alt metnini derinleştirir.

Dışavurumcu sinemanın en dikkat çekici yönlerinden biri, anlatı ile biçim arasında kurduğu güçlü ilişkidir. Mekânlar, karakterin ruh hâline göre şekillenir; ışık, gerilim ve iç çatışmaların ritmini belirler; dekor, karakterin bilinçdışını sahneye taşır. Bu bağlamda dışavurumcu estetik, sinemanın yalnızca bir görsel kayıt aracı değil, bir ruhsal temsil mekânı hâline gelmesini sağlamıştır. Prag’lı Öğrenci filmi bu yaklaşımı başarıyla temsil ederek dışavurumculuğun sinemasal anlatıdaki karşılığını yalnızca anlatı düzeyinde değil, görsel tasarım boyutunda da gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, dışavurumcu Alman sineması; modern sinemanın psikolojik derinlik kazanmasında, biçimsel anlatımın güçlenmesinde ve sinemanın görsel bir sanat olarak gelişmesinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Der Student von Prag, bu kırılmanın izlerini estetik olarak en rafine biçimde taşıyan yapımlardan biridir. İçsel karanlıkla yüzleşmenin sinemasal bir anlatıya dönüştüğü bu yapım, dışavurumculuğun ruhsal estetikle kurduğu ilişkiyi ortaya koymakta ve görsel kültür içinde “benlik”in parçalanışını sinematografik düzlemde görselleştirmektedir. Günümüz sinemasında bile etkileri hissedilen bu yaklaşım, sinemanın yalnızca bir dış dünya temsili değil, aynı zamanda iç dünyaya dair imgelerin üretildiği bir bilinç alanı olduğunu kanıtlamaktadır.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.

Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (1989). *Sessiz Sinema*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Biryıldız, E. (1992). Dışavurumcu Alman Sineması. *Marmara İletişim Dergisi*, 0(1), 45-58.
- Eisner, L. H. (1973). *The Haunted Screen: Expressionism in the German Cinema and the Influence of Max Reinhardt*. Berkeley: University of California Press.
- Hauser, A. (1982). *Sanatın Toplumsal Tarihi*, (Çev. D. Yücel). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal Eser 1951).
- Kracauer, S. (1947). *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film*. Princeton: Princeton University Press.
- Öztürk, M. (2002). *Sinemasal Kentler*. İstanbul: Om Yayınları.
- Richard, L. (1984). Heykel, (Çev. B. Madra). *Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi* İçinde (s. 115-130). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sander, O. (1987). *Siyasi Tarih*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şen, A. (t.y.). Dışavurumcu Alman Sinemasının Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri. https://www.academia.edu/12312573/D%C4%B1%C5%9Favurumcu_Sineman%C4%B1n_Tarihsel_Toplumsal_K%C3%B6kenleri (Erişim Tarihi: 10.08.2025).
- Vogt, P. (1979). *Expressionism: German Painting Between 1905 and 1920*. Köln: DuMont Buchverlag.
- Worringer, W. (1911). *Abstraction and Empathy: A Contribution to the Psychology of Style*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Resim 1. The Student of Prague (1926). <https://www.viennale.at/de/film/student-von-prag-5> (Erişim Tarihi: 23.09.2025).
- Resim 3-5. The Student of Prague (1926) – Review. <https://eofftvreview.wordpress.com/2021/01/20/the-student-of-prague-1926/> (Erişim Tarihi: 23.09.2025).

Eşcinselliğe ve Cinsiyet Değişikliğine Karşı Koruyucu Nebevî Tedbirler: Hadis İlmi Açısından Konulu Bir Araştırma*

Dr. Mehmet Turan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7465-7625>

Bağımsız Araştırmacı / Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.08.2025

Kabul: 29.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Hadis

Nebevî Tedbirler

Eşcinsel Sapkınlık

Cinsiyet Değişimi

Eşcinsellikten Korunma

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87482>

Öz

Bu makale, Şakra Üniversitesi İslam Hukuku Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Muna bnt. Hüseyin b. Ahmed el-Dayfullah el-Ensî tarafından kaleme alınmış çeviri bir çalışmadır. Çalışma, modern dünyada hızla artan eşcinsellik ve cinsiyet değişikliği olgularına karşı alınması gereken önleyici, koruyucu ve ıslah edici tedbirleri İslâmî perspektiften incelemektedir. Özellikle genç nesillerin, ailelerin ve toplumun ahlakî yapısının korunmasını hedefleyen araştırma, sünnetin rehberliğinde cinsel kimlik sapmalarına karşı sağlam bir değer zemini oluşturmayı amaçlamaktadır. Makale, avret yerlerinin korunması, mahremiyetin gözetilmesi, kadın ve erkek ilişkilerinde sınırların belirlenmesi gibi ahlakî düzenin temel ilkelerini ele almakta; Hz. Peygamber'in bu konudaki uyarılarını, yönlendirmelerini ve tedbirlerini ayrıntılı biçimde açıklamaktadır. Ayrıca, Resûlullah'ın rehberliğinde şekillenen fıtrata uygun hayat anlayışının bireysel ve toplumsal huzurun temeli olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmanın önemi, günümüz toplumlarında yaygınlaşan cinsel yönelim sapmalarının yalnızca bireysel bir tercih değil, fıtratın bozulması ve toplumsal güvenliğin zedelenmesi anlamına geldiğini ortaya koymasında yatmaktadır. Hadislerin ışığında geliştirilen yaklaşım, meseleye denge, hikmet ve şefkat ekseninde bir İslâmî bakış kazandırmakta; yasaklayıcı üslubun ötesine geçerek ıslah edici bir yol önermektedir. Araştırmanın ulaştığı temel sonuçlardan biri, cinsel sapmaların toplumu içten çökerten tehlikeli bir olgu olduğu ve bu tehdidin ancak sünnet merkezli bilinçli eğitim, önleyici sosyal mekanizmalar ve manevî tedbirlerle bertaraf edilebileceğidir. Yazar, genetik zorunluluk, psikolojik travma veya özgürlük iddialarıyla bu eylemlerin meşrulaştırılmasının, ahlakî çözülmeyi hızlandırdığını vurgulamaktadır. Sonuç olarak makale, İslâm'ın cinsiyet ve ahlak düzenine dair temel ilkelerini merkeze alarak birey, aile ve toplum için koruyucu bir manevi kalkan inşa etme çabasını yansıtmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Turan, M. (2025). Eşcinselliğe ve Cinsiyet Değişikliğine Karşı Koruyucu Nebevî Tedbirler: Hadis İlmi Açısından Konulu Bir Araştırma. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 37-60.

Protective Prophetic Measures Against Homosexuality and Gender Change: A Thematic Study from the Perspective of Hadith Sciences*

Dr. Mehmet Turan

Independent Researcher / Presidency of Religious Affairs, Ankara-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 28.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Hadith

Prophetic Measures

Homosexual Deviation

Gender Change

Protection from Homosexuality

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87482>

Abstract

This article is a translated work authored by Dr. Muna bint Ḥusayn b. Aḥmad al-Dayfullāh al-Ansī, Assistant Professor at the Department of Islamic Law, Shaqra University. The study examines, from an Islamic perspective, the preventive, protective, and corrective measures that should be taken against the increasingly widespread phenomena of homosexuality and gender transition in the modern world. Aimed primarily at safeguarding the moral integrity of individuals—especially youth—as well as families and societies, the research seeks to establish a firm value-based foundation against sexual deviation under the guidance of the Prophetic Sunnah. The article discusses fundamental principles of moral order such as preserving one's private parts (‘awra), maintaining modesty, and defining ethical boundaries in male-female relations. It elaborates on the Prophet's (peace be upon him) warnings, guidance, and preventive directives concerning sexual morality. Moreover, it emphasizes that the Prophetic model of life in accordance with human nature (fiṭra) constitutes the cornerstone of both individual and social well-being. The significance of the study lies in its treatment of sexual and gender deviation not as a matter of personal preference but as a distortion of human nature and a threat to social stability. Drawing on hadith-based evidence, the author presents a balanced, wise, and compassionate Islamic approach that moves beyond prohibitive discourse to propose a framework of spiritual and ethical reform. One of the study's central conclusions is that sexual deviance represents a grave danger to society—one that can only be countered through Prophetic-centered education, preventive social mechanisms, and spiritual awareness. The author stresses that legitimizing such practices under the pretexts of genetic determinism, psychological crisis, or personal freedom merely accelerates moral decay. Ultimately, the article reflects an endeavor to construct a spiritual and ethical safeguard for individuals, families, and communities, grounded in the foundational principles of Islam concerning gender, morality, and human dignity.

GİRİŞ

Hamd yalnızca âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Kendisinden sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceği, önceki ve sonraki nesillerin önderi olan Hz. Peygamber'e, onun âline ve ashabına salât ve selâm olsun.

İslam, insanın yaratılışına uygun bir yaşam biçimi takdim ederek, fıtratı koruyacak bir rehberlik ortaya koymaktadır. Nebevî sünnet, bireyleri, aileleri ve toplumu her türlü sapkınlıktan korumayı amaçlayan önleyici tedbirler içermektedir. Bu çalışmada, cinsel sapkınlıklarla mücadele konusunda sünnetin sunduğu yöntemler incelenerek, bireysel ve toplumsal düzeyde alınması gereken önlemler değerlendirilecektir.

Dinî ve toplumsal sorumluluk, İslamî değerlerin ve insanın sağlıklı fıtratının korunmasına katkı sağlama bilincini gerekli kılmaktadır. Nebevî sünnette yer alan yöntemler, bireyleri, aileleri ve toplumu cinsel sapkınlıklardan koruma amacı taşımaktadır. Günümüzde bazı kişi ve grupların bu tür fiilleri sosyal medya aracılığıyla yaygınlaştırarak gençler üzerinde olumsuz etkiler oluşturması, bu konuya duyulan ihtiyacı daha da artırmaktadır.

Bu çalışmada, hadislerden hareketle cinsel sapkınlıklardan korunmaya yönelik yöntemler/veriler toplanacak, açıklanacak ve analiz edilecektir. Kur'ânî delillere yer verilerek ilgili sûre ve âyet numaraları belirtilecek, hadislerin kaynakları incelenecek ve sıhhat durumları değerlendirilecektir. Hadislerin güvenilirliği konusunda muhaddislerin görüşleri aktarılacak ve gerektiğinde garîb lafızların anlamları açıklanacaktır. Hadislerin genel anlamları tespit edilerek, cinsel sapkınlığa karşı alınması gereken tedbirler ortaya konulacaktır.

Bu araştırma giriş, iki ana bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelmektedir. Araştırmanın giriş kısmında, konunun seçilme nedenleri, önemi, yöntemi ve uygulamalı yöntemler ele alınacaktır. Birinci bölümde, cinsel sapkınlık kavramı, hükmü ve tehlikesi incelenecektir. Cinsel sapkınlığın tanımı ve türleri açıklanacak, İslam toplumları üzerindeki ahlakî, sosyal ve psikolojik etkileri değerlendirilecektir. Sünnet-i Seniyye'nin fıtratı koruma rolü, kadın ve erkek arasındaki iffet dengesini muhafaza etme çabaları ele alınacaktır. Ayrıca, sosyal medya mecralarının cinsiyet dönüşümünü teşvik edici etkileri irdelenecek ve cinsiyet değişiminin şer'î hükmü ile tıbbî müdahaleler değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, cinsel sapkınlıklardan korunmaya yönelik önleyici tedbirler üzerinde durulacaktır. Çocuklar arasında bedensel ayırım yapılmasının önemi, aynı cinsiyetten bireyler arasında avret bölgelerinin açılmasının yasaklanması, mahremiyet eğitimi, kadınların erkeklere ve erkeklerin kadınlara benzemesinin kesin olarak yasaklanması ele alınacaktır. Ayrıca, cinsel sapkınlığa yönelen bireylerin toplumdan uzaklaştırılmasının gerekliliği ve livata suçuna yönelik ağır cezaî yaptırımların uygulanarak bu fiile eğilim gösterenlerin caydırılması üzerinde durulacaktır.

Sonuç kısmında, elde edilen bulgular değerlendirilecek ve öneriler sunulacaktır. Araştırmada başvuru kaynakları, Kur'ân-ı Kerîm, hadis kaynakları, fıkıh kitapları ve çağdaş araştırmalar çerçevesinde düzenlenecektir.

1. Eşcinselliğin Tanımı, Hükmü ve Tehlikesi

1.1. Eşcinselliğin Tanımı ve Türleri

Eşcinsellik kavramı, sözlüklerde ve dilbilim kaynaklarında doğrudan tanımlanmamış olsa da "şâzlık (şuzûz)" kelimesi üzerinden ele alınmaktadır. İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab* adlı eserinde, "Şaz, topluluktan ayrılan ve nadir olan kişi veya şey" olarak tarif edilmiştir.¹ Bu bağlamda, eşcinsellik kavramı, toplumdan ayrışma, yaygın ve doğal olmayan bir cinsel eğilim olarak değerlendirilmiştir.

¹ Nuhâ Adnan el-Kâtircâ, *eş-Şuzûzu'l-cinsî fî fikri'l-ğarbî ve eseruhu ala'l-âlemi'l-Arabî* (Riyad: Merkezu'l-Fikri'l-Ğarbî, 1438), 18.

Mevsûatu'l-mevridü'l-Arabiyye adlı eserde ise “Kişinin doğal ve alışılmış cinsel ilişki yollarının dışına çıkarak farklı türde cinsel pratiklerde bulunması” olarak açıklanmıştır.²

Bu tanımlar, eşcinselliğin iki temel özelliğini vurgulamaktadır: Doğal olmayan bir cinsel ilişki biçimi olması ve fıtrata ve doğaya aykırı bir eğilim taşıması. Bu iki unsur, bir araya geldiğinde, eşcinsellik dinî açıdan da yasaklanan bir sapkınlık olarak kabul edilmektedir.

Eşcinsellik, yalnızca tek bir biçimde ele alınamayacak kadar geniş ve farklı yönelimleri içinde barındırmaktadır. En yaygın türleri arasında, erkekler arasındaki eşcinsel ilişkiyi ifade eden “livâta” ve kadınlar arasındaki cinsel ilişkiye işaret eden “sehâk/lezbiyenlik” bulunmaktadır.

Allah Teâlâ, bu tür davranışları yasaklayan kapsayıcı ve kesin bir âyet indirmiştir. Bu âyette, bir erkeğin bir kadınla cinsel ilişkiye girmesinin yalnızca evlilik akdi veya mülkiyet hakkı (bi melekil-yemîn) yoluyla meşru olduğu belirtilmiştir. Bunun dışındaki tüm ilişkiler ise Allah'ın sınırlarını aşmak anlamına gelmektedir.

Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyet yer almaktadır: “Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yani Allah adına yemin ederek (ve mehir vererek) evlendikleri hanımları bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır.”³

1.2. Eşcinselliğin İslam Toplamları Üzerindeki Tehditleri

Bugün İslam toplumlarının durumuna bakan biri, Batı düşüncesinin özellikle genç nesiller üzerindeki etkisini açık bir şekilde gözlemleyebilmektedir. Küreselleşme olgusunun yaygınlaştırılması ve yeni bir dünya kültürünün inşası amacıyla çeşitli medya araçları üzerinden yürütülen yoğun kampanyalar, bu etkileşimi daha da derinleştirmektedir. Bu süreç, dünyayı tek bir küresel köy hâline getirmekle kalmamakta, aynı zamanda İslam şeriatının ve ahlakî sisteminin getirdiği değerlerin yerine, modern ve seküler insanî değerleri ikame etme çabasını da içermektedir.

Cinsel sapkınlığın (الشذوذ الجنسي) meşrulaştırılması ve yasal çerçevede korunması, Batı medeniyetinin bir ürünü olup, postmodernizm anlayışının doğrudan bir yansımasıdır. Postmodern düşünce ne dinî ne de fıtrî değerlere dayanan bir ilke benimsemekte, aksine tüm dinlere, geleneklere ve örfi değerlere karşı bir başkaldırıyı teşvik etmektedir.

Bu çerçevede, çağdaş eşcinselliğin İslam toplumları üzerindeki tehlikesini birkaç boyutta ele almak mümkündür:

1. Batılı devletlerin eşcinselliği yasalar çerçevesinde meşrulaştırma, eşcinsel bireyleri hukuki koruma altına alma ve onların toplumda güçlenmelerini teşvik etme yönündeki girişimleri, yalnızca ahlakî bir sapma veya bilişsel bir bozulma olarak değerlendirilemez. Bilakis, bu süreç, İslam inancına doğrudan karşıt olan yeni bir ideolojik sistemin inşasını temsil etmektedir. Eşcinsellik olgusu, temelinde sekülerizm, ateizm ve kutsal değerleri reddeden modernist düşünceye dayanan bir yönelim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, eşcinselliğin yaygınlaştırılması yalnızca bireysel bir yaşam biçimi tercihi değil, aynı zamanda İslam inancına yönelik ciddi bir tehdit unsurudur. Zira bu ideoloji, bireyleri Allah'a iman ve ibadet etmekten uzaklaştırarak dünyevî arzuların tatmini ekseninde bir yaşam biçimini teşvik etmekte, böylece onları inkâra, ateizme ve hedonizme sevk etmektedir.

İslam inancı, insanın varoluşunun kaynağını, evrendeki görevini ve nihâî amacını sorgulayarak, yalnızca Allah'a ibadet etmeye ve ebedî yurt olan ahiret için çalışmaya yönlendirmektedir. Buna karşın, eşcinsellik ve homoseksüellik savunucuları, insanı evrenin merkezi olarak gören farklı bir inanca (yani Hümanizme) sahiptir. Onlara göre insan, herhangi bir hikmete dayanmaksızın yaratılmış olup, evrendeki her şey onun arzularını tatmin etmek için var edilmiştir. Ayrıca şeriat ve dinler, yalnızca insanların özgürlüğünü sınırlamak amacıyla koyduğu kısıtlamalardan ibarettir.

² Münîr el-Ba'lebekî, *Mevsûatu'l-mevâridü'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, ts.), 9:31.

³ el-Mü'minûn 23/5-7.

Sonuç itibarıyla, cinsel sapkınlık ve eşcinsellik düşüncesi, İslamî dünya görüşüyle her yönüyle çelişen şeytanî bir paradigma arz etmektedir. Bu iki anlayış arasında uzlaşma sağlanması mümkün olmayıp, eşcinsellik ideolojisi, İslam inancının temel esaslarına aykırı bir perspektif olarak değerlendirilmelidir.

2. Cinsel sapkınlık bir başka ifadeyle eşcinsellik ve lezbiyenlik, fıtrata aykırı bir durum ve ahlakî bir çöküş olup, toplumsal ilişkilerde düzensizliğe yol açarak nihayetinde insan türünün yok oluşuna ve anlamsızlığa sürüklenmesine sebep olmaktadır. Zira dinî çerçevede gerçekleşen evlilik, insan neslinin devamını sağlamakta ve sağlıklı bir çocuk yetiştirme ortamı oluşturarak aile kurumunu tesis etmektedir. Aile, çocukların sağlıklı bir şekilde yetişmesi için gerekli olan sosyal ve ahlakî değerlerin korunduğu bir ortam sunar. Buna karşılık, eşcinsel yönelim, insanın biyolojik ve fıtrî doğasına aykırı olup, yalnızca geçici arzuların tatminine dayalı bir eğilimdir. Bu tür ilişkiler, insan neslinin devamlılığına katkı sağlamadığı gibi, çocukların sağlıklı bir aile ortamında büyümesini de engelleyerek, toplumun geleceğini tehdit eden bir yapı arz etmektedir.

İstatistikler ve araştırma raporları incelendiğinde, eşcinsellik olgusunun genellikle çeşitli toplumsal sorunlarla bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Bu sorunlar arasında madde bağımlılığı, yasadışı fiillere yönelim ve ahlakî dejenerasyon (çürüme/kokuşma/bozulma) gibi etkenler yer almakta olup, neticede bireyler arası sosyal ilişkilerin bozulmasına ve psikolojik çöküşe yol açmaktadır. Bu sürecin en uç noktası ise, bireyleri intihara sürükleyen ağır psikolojik ve sosyal sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla, bu yayılmacı tehdide karşı etkili bir şekilde mücadele edilmemesi hâlinde, benzer toplumsal problemlerle karşı karşıya kalma riski kaçınılmaz olacaktır.

3. Eşcinsellik, İslam toplumlarında hem fiziksel hem de ruhsal sağlık açısından ciddi riskler barındırmaktadır. Bu gerçeklik, yalnızca dinî perspektiften değil, aynı zamanda alanında yetkin Müslüman olmayan hekimler ve uzmanlar tarafından da teyit edilmekte olup, hakemli bilimsel çalışmalarda da geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Saygın akademik dergilerde yayımlanan araştırmalar, toplumlarda görülen kronik ve tedavisi zor hastalıkların önemli bir kısmının bu tür cinsel yönelimlerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle HIV/AIDS, frengi (sifiliz) ve bel soğukluğu (gonorre) gibi bulaşıcı hastalıkların yayılımında, eşcinsel ilişkilerin belirleyici bir faktör olduğu bilimsel verilerle desteklenmektedir. Bu çerçevede, halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, bu tür eğilimlerin toplumun sağlık sistemine getirdiği yük ve uzun vadeli etkileri titizlikle incelenmek durumundadır.

Buna bağlı olarak, eşcinsellik ve cinsel sapkınlık kültürü, toplumların sağlık güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Öyle ki, en gelişmiş ve en güçlü sağlık sistemleri dahi, bu tür sapkın cinsel pratikler nedeniyle ortaya çıkan tehlikeli hastalıkları kontrol altına almakta yetersiz kalmaktadır. Eğer bu olguya yönelik etkili müdahaleler gerçekleştirilmez ve gerekli önlemler alınmazsa, insanlık giderek yok oluşa sürüklenebilecektir.

1.3. Sünnet-i Nebiyye'nin Erkek ve Kadın Arasında İffetini Koruma Konusundaki Hassasiyeti

İslam şeriatinin temel hedeflerinden biri olan iffet ve namusun korunması, bireysel ve toplumsal yapının ahlakî bütünlüğünü muhafaza etme açısından büyük bir öneme sahiptir. Bunun için, Nebvî sünnet, iffet ve ahlakî arınmayı teşvik ederek, toplumun bu değerleri benimsemesini sağlamak amacıyla çeşitli yöntemler benimsemiş ve uygulanabilir modeller geliştirmiştir.

İffet ve hayâ kavramı, bireyin kendisini haram zevklerden uzak tutarak nefsini disipline etmesi ve Allah'ın helal kıldığı, fıtrata uygun meşru yolları tercih etmesi anlamına gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî, iffet kavramını nefsin aşırı arzulara bağımlılıktan kaçınması ve aşırılıklardan sakınması şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre, iffetin aşırılığa kaçması israf ve taşkınlığa; eksikliği ise bireyin

ruhsal ve duygusal dengesini kaybetmesine neden olmaktadır.⁴

Hız. Peygamber (s.a.v.), iffet ve hayâ değerlerini ashâbına kazandırmak için çeşitli pedagojik yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemler arasında teşvik, motive etme, güzel sözlerle övme ve doğru yönlendirme gibi uygulamalar bulunmaktadır. Bütün bu çabaların gayesi, iffet değerini yüceltmek ve Müslüman erkek ile kadının bu değeri elde etmeye çalışmasını sağlamak; böylece hem dünyada hem de âhirette yüce bir mertebeye ulaşmalarına vesile olmaktadır.

Nebevî sünnette iffetin korunmasını teşvik eden ve bu değerini toplumda kökleşmesini amaçlayan bazı etkin yöntemler şu şekilde özetlenebilir:

1.3.1. İffetli Kimseleri Övmek ve Onları Örnek Göstererek Teşvik Etmek

Bu yöntem, insanları faziletli davranışlara yönlendiren güçlü bir motivasyon aracıdır. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Allah, iffetli olan ve haram şehvetlere kapılmayan genci sever.”*⁵

Bu hadis, haram şehvetlerden sakınan iffetli gencin övgüsüne yönelik bir bağlamda aktarılmıştır. Şehvete yönelten sebeplerin güçlü olmasına rağmen, bu genç nefsin kontrol altına almış ve arzularını bastırmayı başarmıştır. Bu nedenle, övülmeye ve takdir edilmeye layık görülmüştür.

İbnü'l-Mülakkın (öl. 804/1401), bu konuya ilişkin olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: *“Bu üstünlük, takvanın galip gelmesi sebebiyle şehvetin etkisini yitirmesiyle mümkündür. Çünkü gençlik, deliliğin bir şubesidir.”*⁶

1.3.2. Haram Şehvetlerden Kaçınılmasını Tavsiye Etmek ve Helal Yollara Yönlendirmek

Bu yaklaşımın temelini, Kur'an-ı Kerim'in gençlere iffetli yaşam konusunda yaptığı yönlendirme oluşturmaktadır: *“Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar.”*⁷

Hız. Peygamber de gençleri haram şehvetlerden uzaklaştırmak için helal alternatiflere yönlendirmiş ve onları evliliğe teşvik etmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'dun (r.a.) rivâyet ettiği hadiste şöyle buyrulmaktadır:

*“Biz gençler olarak Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yanında bulunuyorduk ve elimizde evlenmek için bir imkân yoktu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: 'Ey gençler topluluğu! Sizden evlenmeye gücü yetenler hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü harama karşı korur ve iffetli kalmayı sağlar. Evlenmeye gücü yetmeyenler ise oruç tutsun. Çünkü oruç, şehveti kıran bir kalkandır.’”*⁸

İbn Battâl (öl. 449/1057) bu hadis hakkında şöyle demiştir: *“Peygamber Efendimiz (s.a.v.), ümmetini evliliğe teşvik etmiştir. Çünkü evlilik, dini tamamlayan önemli bir husustur ve insanın nefsini koruyarak gözünü haramdan sakınmasına ve iffetini muhafaza etmesine yardımcı olur. Allah, insana şehvet duygusunu vermiştir ve bu duygu bazen kişinin kalbinde yoğun bir hâle gelebilir. Ancak herkesin evlilik imkânına sahip olamayacağını bilen Peygamber (s.a.v.), onların da şehvetlerini kontrol altına alabilmesi için bir çözüm sunmuş ve oruç tutmalarını tavsiye etmiştir. Çünkü oruç, nefsin şehvet duygusunu dizginleyen önemli bir ibadettir.”*

1.3.3. Şehvetin Helal Yolla Karşılmasına Verilen Sevap ve İffetli Olmaya Teşvik

Hız. Peygamber (s.a.v.), sahâbîlerine helâl dairedaki arzuların (şehvetin) meşru yollarla karşılanmasının faziletlerini açıkça ortaya koymuş, haramdan sakınmanın dünyevî ve uhrevî olmak

⁴ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, thk. Ebü'l-Yezîd el-Acemî (Kahire: Dârü's-Selâm, 1428), 315.

⁵ Ebü Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvûd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 28:600.

⁶ Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısıri İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavdîh li-şerhi'l-Câmi's-sahîh* (Suriye: Dârü'n-Nevâdir, 1429), 6:448.

⁷ en-Nûr 24/33.

⁸ Buhârî, “Nikâh”, 3; Müslim, “Nikâh”, 1.

üzere iki türlü fayda sağladığını bildirmiştir. Bu durum, kendisinden rivâyet edilen uzun bir hadisin şu bölümünde açıkça görülmektedir:

Hiz. Peygamber (s.a.v.) “Kişinin hanımıyla cimada bulunması bile sadakadır” demıştır. Sahâbîler bu sözü işitince şaşırarak, “Ey Allah’ın Resûlü! Kişi şehvetini tatmin ettiğinde de mi sevap kazanır?” diye sordular. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Düşünün ki, kişi bu arzusunu haram yolla giderse günaha girmez mi? Öyleyse helâl yolla giderdiğinde de sevap kazanır.”⁹

İmam Nevevî (öl. 676/1277) bu hadisi şöyle yorumlamıştır: “Bu hadis, niyetin önemini gösteren açık bir delildir. İnsan, sıradan bir fiili bile Allah rızası için yaptığında, o fiil bir ibadete dönüşebilir. Kişinin eşiyle ilişkisi, eğer Allah’ın emrettiği şekilde hanımına karşı iyi muamelede bulunma, hayırlı evlat sahibi olma, nefsin ve eşini haramdan koruma niyetiyle yapılırsa, bu fiil ibadet değerini kazanır. Ayrıca kişinin kendisini ve eşini harama bakmaktan, haram düşüncelere dalmaktan ve kötü niyetlerden koruması da bir hayır vesilesidir.”

1.3.4. Geçmiş Toplumların Kıssaları Aracılığıyla İffetin Güzel Sonucunun Gösterilmesi

Hiz. Peygamber (s.a.v.), iffet değerini pekiştirmek için kıssa anlatımını etkili bir yöntem olarak kullanmıştır. Geçmiş milletlerin başına gelen olaylar aracılığıyla iffetli olmanın insanı hem dünyada hem de ahirette kurtuluşa götüren bir yol olduğu vurgulanmıştır.

Ebû Hüreyre’nin rivâyet ettiği temsili bir anlatım olan hadiste Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden önce üç kişi yolculuk yaparken yağmura yakalandılar ve bir mağaraya sığındılar. Ancak bir kaya parçası düşerek mağaranın girişini kapattı. Bunun üzerine birbirlerine dediler ki: Bu mağaradan ancak Allah’a yönelerek yaptığımız en iyi amelleri vesile kılarak dua edersek kurtulabiliriz. Bu kişilerden biri şöyle dua etti: ‘Ya Rabbi! Benim amcamın bir kızı vardı ve ona çok düşkündüm. Onunla birlikte olmayı çok arzuluyordum. Ancak o bunu kabul etmedi. Sonra ona zor bir durumda yardım etmem karşılığında benimle birlikte olmayı teklif ettim, o da mecburiyetten kabul etti. Ben de kendisine yüz dinar verdim ve onunla birlikte olmak için ona yaklaştım. Ancak tam bu sırada o bana, ‘Allah’tan kork ve bana nikah olmadan) haram olarak dokunma!’ dedi. Bunun üzerine ben de ondan uzaklaştım ve ona verdiğim parayı da geri almadım. Eğer bunu yalnızca senin rızan için yaptıysam, bizi bu sıkıntıdan kurtar!’ deyince kaya biraz açıldı...”¹⁰

Bedrüddin el-Aynî (öl. 855/1451) bu hadisle ilgili şu yorumu yapmıştır: “Bu hadiste, haram olan şeylerden sakınmanın ve iffetli olmanın fazileti açıkça görülmektedir.”

1.3.5. Sosyal Medya Araçlarının Cinsiyet Değişimi ve Gençler Arasında Yayma Konusundaki Rolü

Günümüzde sosyal medya araçlarının, bilhassa zamanının büyük çoğunluğunu bu platformlarda geçiren gençler arasında yeni düşüncelerin yayılması ve tanıtılması bakımından en etkili mecralardan biri olduğu aşikârdır. Ayrıca genç nesiller arasında en çok bilinen ve tercih edilen bu teknoloji ve yazılımları ellerinde bulunduranların çoğunlukla Müslümanların değerlerinden farklı değerlere sahip Batılılar olduğu da genel bir kanaattir. Batılı anlayışta özgürlüğün sınır tanımadığı, hatta Allah’ın yasakladıklarının ötesine geçerek bütün toplumların ortak paydası olan “doğal fıtratı” dahi ihlâl eden bir boyuta ulaştığı görülmektedir.

Bu durum, cinsiyet değişiminin (LGBT ideolojisinin), bilimsel ve tıbbî gerekçelerle meşrulaştırılarak küresel ölçekte yayılmasına neden olmuştur. Batı toplumlarında seküler (laiklik anlayışına sahip düzenler) ve ateist eğilimler baskın olduğu için, cinsiyet değişimi ve cinsel yönelim özgürlüğü kolayca kabul görmüştür. Öte yandan, dinin özünü ve çoğunlukla İslam-Arap geleneklerini hâlâ koruyan İslam toplumlarının, böylesi bir dönüşümü aniden kabullenmeleri oldukça güçtür. Bununla birlikte, cinsiyet dönüşümünün tıbbî ve bilimsel gerekçelerle (örneğin, “cinsel kimlik

⁹ Müslim, “Nikâh” 24; Ebu Dâvud, “Salatu’t-Tatavvu”, 12; “Edeb”, 159-160.

¹⁰ Buhârî, “Büyû”, 98, “İcâre”, 12, “Hars ve’l-müzârea”, 13, “Enbiyâ” 53, “Edeb”, 5; Müslim, “Zikir”, 100.

bozukluğu” adı altında) meşrulaştırılması ve düşünsel bağlamda “kişisel özgürlük” ilkesine dayandırılması sonucunda, bu fikirleri benimseyen, savunan ve hatta meşruiyetine dair deliller öne süren kişi ve grupların varlığına da artık tanıklık etmekteyiz.

Günümüzde yaşanan bu durum, cinsiyet dönüşümünün hakikatini ortaya koyacak ve “cinsiyet seçme özgürlüğü” meselesini Kur’an ve sünnet perspektifinden irdelleyecek ciddi bilimsel ve düşünsel müzakerelerin gerekliliğini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda hem aklî hem de naklî delillerin sistematik bir biçimde sunulması, sağlıklı bir fıtrat anlayışı ve makul bir akıl yürütme süreciyle meseleye yaklaşılması elzemdir. Zira cinsiyet dönüşümünün ve buna bağlı olarak ortaya çıkan “cinsel kimlik kaosu”nun, insan neslinin bütünlüğüne ve devamlılığına yönelik tehditler içerdiği açıktır.

Diğer taraftan, İslâm âlimlerinin böylesine önemli bir konuyu ihmal etmeden, sağlam akademik cevaplar ve yararlı müzakere ortamları gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bilhassa genç kuşakların yeni fikirlere ve uygulamalara hızla yönelim gösterdiği, özel sağlık kurumlarının rekabetçi fiyat politikalarıyla cinsiyet dönüşümü ameliyatları sunduğu ve uluslararası kuruluşların bu dönüşümü yasallaştırma çabalarının arttığı, ayrıca söz konusu uygulamayı engelleyen veya “tedavi” etmeye çalışan sistemleri cezalandırmaya yönelik baskıların çoğaldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu mesele daha da aciliyet kazanmaktadır.

1.3.6. Şer’î Hükümler Açısından Cinsiyet Değişimi ve Tıbbî Müdahale

Günümüzde yaygın olarak bilinen anlamıyla cinsiyet değişimi, bireyin psikolojik veya farklı nedenlere dayanarak bir cinsiyetten diğerine geçmesi olarak tanımlanmaktadır.

Psikologlara göre cinsiyet değişimi, şu şekilde açıklanmaktadır: “Bireyin, karşı cins gibi yaşamak ve toplum tarafından o cinsiyetin bir üyesi olarak kabul edilmek istemesiyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu genellikle, bireyin biyolojik cinsiyetiyle psikolojik cinsiyeti arasında bir uyumsuzluk hissetmesiyle bağlantılıdır. Çoğu zaman hormon tedavisi veya cerrâhî müdahalelerle, kişinin bedeni, kendi algıladığı cinsiyete uygun hale getirilmeye çalışılır.”

İslâm şeriatinde insanın cinsiyetinin Allah tarafından belirlendiği ve bunun insanın yaratılışına uygun olarak kabul edilmesi gerektiği açıktır. Allah, insanı belirli bir cinsiyette yaratmış, beşerî ruhunu ona göre programlamış ve buna uygun biyolojik özellikler bahşetmiştir. Bu nedenle, bireyin kendi cinsiyetinden hoşnut olmaması ve onu değiştirmek istemesi, İslam’da yaratılışın değiştirilmesi (tebdîl-i halk) olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır. Kur’an-ı Kerîm’de Allah Teâlâ, şeytanın insanları saptırmak için onları yaratılışlarını değiştirmeye teşvik edeceğini şöyle bildirmiştir: “Şeytan ‘Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar (hiçbir ilke, kural, kutsal tanımayacaklar). Yine onlara emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler.’ Kim Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür.”¹¹

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), yaratılıştaki değişiklik yapmayı kesin bir dille yasaklamış ve bunu yapanları lanetlemiştir. Abdullah bin Mes’ûd (r.a.)’dan rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah, dövme yapan ve yaptıran, kaşlarını incelten ve güzellik amacıyla dişlerini törpüleyen kadınları ve Allah’ın yaratışını değiştirenleri lanetlemiştir.”¹²

Eşcinsellik ve cinsiyet değiştirme meselesi, çağdaş fikhî problemlerin (nevâzil) örneklerinden biridir. Bu konu, çeşitli ilmî-fikhî meclislerde ele alınmış ve şer’î hükmü açıklığa kavuşturulmuştur. Söz konusu meclislerden biri de Suudi Arabistan Krallığı Dâimî İlmî Araştırmalar ve Fetva Komisyonu olup, Müftü Abdülaziz b. Bâz başkanlığında yürütülen çalışmalarda bu meseleye dair bir soru kendisine ulaşmıştır. O da bu soruyu aşağıdaki şekilde cevaplamıştır:

¹¹ en-Nisâ 4/119.

¹² Buhârî, “Libâs”, 85; Müslim, “Libâs”, 115; İbni Mâce, “Nikâh”, 52.

Soru: “İslâm’da, cinsiyet değiştirme ameliyatı yaparak bir erkeğin kadına dönüşmesi câiz midir? Ben erkek olarak dünyaya geldim ve fizyolojik açıdan hâlen erkeğim... Bu soruyu sormamın sebebi, çocukluğumdan beri içimde var olan tuhaf hislerdir. Erkek rolünü üstlenmekten hoşlanmıyorum, kendimi kadın gibi hissediyorum. Şu anda ise duygularım daha da karmaşık. Her ne kadar biyolojik olarak erkek olsam ve erkek rolünü başarıyla yerine getirebilecek durumda bulunsam da fizyolojik yönden kadınsı özellikler taşıyorum...”

Verilen fetva şu şekildedir: “Allah’ın sana bahşettiği erkekliğe sahip çıkmalı ve O’nun sana verdiği nimetleri kabul etmelisin. Çünkü erkek, kadınlardan daha hayırlı ve daha güçlüdür. Erkekler, din ve insanlığa daha fazla hizmet etme gücüne sahiptir. Bu durum, Allah Teâlâ’nın “Allah, erkekleri kadınlara üstün kılmıştır...”¹³ âyetiyle de sabittir.

Ayrıca fetvada şu ifadeler yer almaktadır: “Eğer tıbbî olarak erkek olduğun kesinleşmişse, cinsiyet değişimi ameliyatı yaptırman yasaktır. Çünkü bu, Allah’ın yaratışını değiştirmek ve O’nun takdir ettiği cinsiyeti reddetmek anlamına gelir. Varsayalım ki ameliyat başarılı oldu ve biyolojik olarak kadın gibi görünmeye başladın; bu yine de seni gerçek bir kadın yapmaz. Çünkü erkek ve kadın olmanın (psikolojik), biyolojik ve fizyolojik temelleri vardır. Erkek olmak, yalnızca dış genital organlarla sınırlı değildir. Testisler, erkeklik hormonları, üreme sistemine ait iç organlar gibi bütün sistemler birbiriyle bağlantılıdır ve Allah tarafından bu şekilde yaratılmıştır. Aynı şekilde, bir kadının rahmi, yumurtalıkları ve ona özgü (ruhsal) hormonal yapısı da onun kadın olmasını sağlayan temel unsurlardır. Hiçbir cerrahi müdahale veya hormon tedavisi, bireyin doğuştan sahip olduğu cinsiyetin tüm işlevlerini değiştiremez. Yani bütün bunları tasarlamak, var etmek, yönetmek ve devamlılığını sağlamak ise hiçbir mahlûkun elinde değildir; aksine, her şeyi bilen (el-Alîm), her şeye gücü yeten (el-Kadîr), lütuf sahibi (el-Latîf) ve her şeyden haberdar (el-Habîr) olan Allah’a aittir. Dolayısıyla, yaptırmak istediğin (cerrahi) operasyon, ‘abesle iştigaldir’ ve faydasız bir çabadan öteye gitmez. Üstelik bu müdahale, hayatına mal olmasa bile tehlike barındırabilir. En iyi ihtimalle, Allah’ın sana vermiş olduğu imkânları kaybetmene yol açarak seni arzu ettiğin hedefe ulaştırmaz. Böylelikle kurtulmak istediğin psikolojik sıkıntıların/ruhsal sorunların, bu başarısız operasyondan sonra da seninle kalmaya devam edecektir.”

2. Eşcinselliğe Karşı Koruyucu Önlemler

Bu bölüm beş başlıktan oluşmaktadır:

2.1. Çocuklar Arasında Fiziksel Ayrımın Sağlanması

Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde geçen bir hadiste, Amr b. Şuayb’ın babası aracılığıyla dedesinden rivâyet ettiği şu hadis nakledilmiştir: Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Çocuklarınıza yedi yaşındayken namaz kılmalarını söyleyiniz. On yaşına geldiklerinde hâlde hâlâ kılmazlarsa kendilerini cezalandırınız. Yataklarını da ayırınız.”¹⁴

Hız. Peygamber (s.a.v.), bu hadis-i şerifte çocuklarla ilgili iki önemli hususa dikkat çekmiştir:

- Allah ile olan bağın güçlendirilmesi ve nefsin bu yolla terbiye edilmesidir. Çünkü namaz, çirkin işlerden (fuhşiyat) ve kötülüklerden (münker) sakındırır.
- Fiziksel ayrımın sağlanması: Bazı şârihlere göre burada, sadece karşı cinsler (erkek ve kız çocukları) arasında bir ayrım yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak doğru olan, bu uygulamanın aynı cins mensupları arasında da geçerli olması gerektiğidir. Nitekim Bu konuda es-San’ânî, şu değerlendirmede bulunmuştur: “Bu ayrımın yalnızca erkekler ile

¹³ en-Nisâ 4/34.

¹⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 26.

kadınlar arasında olması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak zahire bakıldığında, bu ayrımın her iki cinsiyetin kendi içerisinde de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.”

Bu nebevî tedbir, çocukların fitratlarını korumalarına ve şehvetin etkisiyle yanlış yönelimlere sürüklenmelerini önlemeye yardımcı olan önemli bir ahlakî eğitim kuralıdır.

Muhammed Hattâb es-Sübkî (öl. 1352/1933), bu konuda şöyle demiştir: “Bu hadis, on yaşına gelen çocuklar arasında yatakların ayrılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Böylece çocuklar, iyi alışkanlıklar edinmeye yönlendirilir ve kötü alışkanlıklardan uzak tutulurlar. Ne yazık ki, günümüz insanları bu İslamî emri ihmal etmişlerdir. Bunun sonucunda, gençler kötü alışkanlıklarla yetişmiş ve toplumda ahlakî bozulmalar yayılmıştır. Allah’tan bizi ve neslimizi korumasını dileriz.”

Hadiste vurgulanan namaz ve fiziksel ayrımın bir arada bulunması, çocukların hem manevi hem de sosyal açıdan korunması için önemli bir tedbir olduğunu göstermektedir.

Muhammed et-Tîbî (öl. 743/1343), bu konuda şunları söylemektedir: “Burada, çocuklara namazın emredilmesiyle yatakların ayrılması aynı anda zikredilmiştir. Çünkü çocukların eğitimi yalnızca ibadetle değil, aynı zamanda insan ilişkilerini ve ahlakî değerleri doğru bir şekilde öğrenmeleriyle de sağlanmalıdır. Zira namaz, insanın Allah’a karşı sorumluluğunu öğretirken, fiziksel ayrım da insanların birbirine karşı sınırlarını bilmesini sağlar.”

Bu Hadisin Eğitim ve Toplumsal Hayattaki Önemi:

Bu hadis, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) çocuk eğitimindeki ileri görüşlülüğünü ve ilahî vahiy ile hareket ettiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Zamanın ilerlemesi, toplumsal koşulların değişmesi ve özellikle temyiz çağındaki çocuklar ile biraz üzerindeki yaş grubunda suç eğilimlerinin ve sapkın davranışların artması, Hz. Peygamber’in velilere yönelik nasihatının derin hikmetini gözler önüne sermektedir. Bu hadis, iki temel amacın gerçekleştirilmesine yönelik bir yönlendirme içermektedir: Birincisi, bireyin nefsinin arındırması ve ahlakî gelişimini sağlaması; ikincisi ise, ahlakî bozulmaya ve cinsel sapkınlığa yol açabilecek sebeplerin önüne geçilmesidir.

İmam Aynî (öl. 855/1451), bu konuda şöyle demektedir: “Hadiste geçen ‘çocukların yataklarını ayırın’ emri, on yaşına gelen çocukların artık fiziksel değişimler yaşadığı ve bedenlerinin şehvet duygusuna yatkın hâle geldiği gerçeğine dayanmaktadır. Bu nedenle, onları ahlakî yozlaşmadan korumak için erken yaşta bu önlem alınmalıdır.”

Genellikle ebeveynler, çocuklarının aynı odada veya yatakta kalması konusunda gevşek davranmakta ve “Onlar kardeş, henüz çok küçükler” gibi gerekçeler öne sürmektedirler. Ancak hadis, bu konuda daha ileri görüşlü bir yaklaşım sergileyerek, mahremiyet eğitimine dikkat çekmeyi, ahlakî yozlaşmanın önüne geçmeyi, çocukları cinsel sapkınlıklardan ve ahlakî bozulmadan koruyacak bir bariyer oluşturmayı, onları fiziksel mesafeyi koruma konusunda eğitmeyi ve mahremiyetin önemini vurgulamayı hedeflemektedir. Mahrem bölgelerin dokunulmazlığına dair hassasiyetin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gerektiği belirtilmekte, hatta bu durumun öz kardeşler veya yakın akrabalar için bile geçerli olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, İbn Raslân, şunları ifade etmektedir:

“Hadiste geçen ‘çocukların yataklarını ayırın’ emri, erkek çocukları birbirinden ayırmayı ifade eder. Ancak erkek ile kız çocukları arasında ayrım yapmanın öncelikli ve daha önemli olduğu açıktır. Burada asıl amaç, iki çocuğun aynı yatakta bulunmasını engellemektir. Ebû Râfi’ hadisinin bir rivâyetinde şu ifadeler yer almaktadır: Rasûlullah (s.a.v.) yazılı bir metinde şöyle buyurdu: ‘Bismillâhirrahmânirrahîm. Çocuklarınız on yaşına geldiğinde yataklarını ayırınız; erkekleri erkeklerden, kızları kızlardan ve kardeşleri birbirinden uzaklaştırınız.’”

Bedenlerin birbirine yakın temas etmesi çocuklar arasında fitneye sebep olabileceğinden, İslam bu kapıyı kapatarak hem bireysel hem de toplumsal faydayı koruma altına almış ve olası zararları önlemiştir.

Bunun için Muhammed b. Halîm el-Halîmî (öl. 403/1012) şöyle demiştir: “Bu emirle

amaçlanan, çocukların birbirleriyle fitneye düşmesini engellemektir. Zira böyle bir fitne kalplerinde kök salarsa, benzer sapmalara ve kötü alışkanlıklara yol açabilir.”

Gerçek şu ki, fiziksel ayırım ve karma ortamların yasaklanması, şeriatın ahlakî sapsmaları önlemek için koyduğu ilk engellerden biridir. Eğer insanlar bu tür rehberliklere uygun şekilde hareket etmiş olsalardı, kötülükler büyük ölçüde azalır, toplumda iffet ve haya değerleri daha yaygın hâle gelirdi.

Abdullâh b. Ebî Zeyd (öl. 386/996), bu konuda şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Bu hadis, çocuklar on yaşına ulaştığında ev içinde karma ortamların (ihtilât) başlamasının yasaklandığını açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla, velilerin çocuklarını yataklarında birbirinden ayırmaları ve birbirleriyle iç içe bulunmalarını engellemeleri gerekmektedir. Bu uygulama, iffet, edep ve haya bilincini çocukların ruhuna yerleştirmek ve başlangıçta masum görünen bu tür karma ortamların doğurabileceği tehlikelerden korunmak içindir. Zira haram sınırlarının etrafında dolaşan kimse, er ya da geç içine düşme riskiyle karşı karşıya kalır.”

2.2. Aynı Cinsiyetten Olan Bireyler Arasında Avret Mahallerinin Açılmasının Yasaklanması

Müslim, Sahih’inde Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet ettiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Erkek, başka bir erkeğin avret yerine bakmasın, kadın da başka bir kadının avret yerine bakmasın. Bir erkek, başka bir erkekle aynı örtü altında bulunmasın, bir kadın da başka bir kadınla aynı örtü altında bulunmasın.”¹⁵

Hadisin Genel Anlamı:

Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), aynı cinsiyetten olan bireyler arasında avret yerlerinin açılmasına karşı uyarıda bulunmaktadır. İnsanlar genellikle erkeklerle kadınlar arasında avretin açılmasını kınarken, erkeklerin kendi aralarında veya kadınların kendi aralarında bu konuda gevşek davranmalarına göz yumulmaktadır. İşte bu hadis, dikkatlerden kaçan bu hassas noktaya işaret etmektedir.

İslam şeriatinde, bir erkeğin diğer erkekler arasındaki avreti, göbek ile diz kapağı arasındaki bölgedir. Kadının diğer kadınlar arasındaki avreti ise, mahrem erkekler yanında olduğu gibi belirlenmiştir.

İmam Nevevî (öl. 676/1277), söz konusu hadisi şerh ederken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu hadis, bir erkeğin başka bir erkeğin avret mahalline ve bir kadının başka bir kadının avret mahalline bakmasının haram olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Aynı şekilde, bir erkeğin bir kadının avret mahalline ve bir kadının bir erkeğin avret mahalline bakması da ümmetin icması ile haram kabul edilmiştir.”

Bu hüküm, mahremiyetin korunmasına ilişkin genel bir ilkeyi ifade etmektedir. Ancak, bazı istisnai durumlar bu genel prensibin dışında değerlendirilebilir.

İmam el-Kurtubî (öl. 671/1273), bu konuda şöyle demektedir: “İnsanların birbirlerinin avret mahalline bakmalarının haram olduğu konusunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Aynı şekilde, avret mahallinin başkalarına karşı örtülmesi zorunludur. Ancak, bir erkeğin eşine karşı avretini açması bu hükmün dışındadır. Kişinin yalnızken avretini açmasının hükmü ise ihtilaflıdır; eğer kimsenin görme ihtimali yoksa bu konuda farklı görüşler mevcuttur.”

Bununla birlikte, hadis bir başka hususa da işaret etmektedir: Bir erkeğin başka bir erkekle veya bir kadının başka bir kadınla tamamen çıplak bir şekilde bir arada bulunması yasaklanmıştır. Bu yasak, şehvetin uyanması ve fitneye yol açma ihtimaline karşı bir tedbir olarak getirilmiştir.

Kâdî İyâd (öl. 544/1149), hadisi açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hz. Peygamber’in ‘Bir erkek başka bir erkekle, bir kadın da başka bir kadınla aynı örtü altında bulunmasın’ sözü, yalnız kalmamaları

¹⁵ Müslim, “Hayız”, 74; Ebû Dâvûd, “Hammâm”, 2.

gerektiğine işaret etmektedir. Zira eğer iki kişi, aralarında bir örtü olmaksızın tamamen çıplak bir şekilde yalnız kalırlarsa, birbirleriyle doğrudan temas eder ve birbirlerinin avret mahallerine dokunmuş olurlar. Bu da avrete bakmak gibi haram kabul edilir.”

Bu tür bir yalnız kalma (halvet) ve çıplaklık, İslam şeriatinde yasaklanmış fiziksel temasın gerçekleşme riskini taşıdığı gibi, mahremiyet ihlali ve haram sayılan bir iç içe olma durumuna yol açma ihtimali de barındırmaktadır.

Ebü'l-Abbâs el-Kurtubî (öl. 656/1258) de benzer bir açıklamada bulunarak şöyle demektedir: *“Bir erkek başka bir erkekle aynı örtü altında bulunmasın, bir kadın da başka bir kadınla aynı örtü altında bulunmasın”* ifadesi, onların bu şekilde yalnız kalmamaları gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü bu durum, birbirlerinin avret mahallerine doğrudan temas etmelerine sebep olabilir ki, bu da haramdır. Dokunmak, avrete bakmak gibi yasaklanmıştır.”

Hadisin İçerdiği Koruyucu Tedbirler:

Bu hadis, aynı cinsiyetten bireyler arasında ahlakî bozulmanın önüne geçmek için önemli bir ilke teşkil etmektedir. Zira insanlar, doğaları gereği kendi cinsiyetlerinden olan bireylerle uzun süreli bir arada bulunma eğilimindedirler. Bu durum, zamanla kıyafette gevşekliğe ve mahremiyet kurallarının ihlal edilmesine yol açabilir. Bu nedenle, sünnet-i Nebeviyye, harama bakıştan kaçınmayı ve ardından haram dokunuştan sakınmayı emrederek bu tür bir gevşekliğe karşı uyarıda bulunmuştur.

Günümüzde, toplumlardaki ahlakî yozlaşma, davranışsal sapmalar ve cinsel yönelimdeki bozulmaların büyük ölçüde bu tür ihmallerden kaynaklandığı görülmektedir. Bazı uzmanlar, bu sapmaların yol açtığı yıkıcı sonuçları araştırırken, çoğu zaman asıl sebepleri göz ardı etmektedirler. Oysa bu tür sapmaların temel nedenlerinden biri, avretin açılmasına karşı gösterilen gevşekliliktir. İşte bu hadis, ahlakî bozulmaya yol açan ilk kapıyı ortaya koyarak, insanları şeytanın fitnesine karşı bilinçlendirmektedir.

İmam Nevevî, bu konuda şöyle demektedir: *“Bu hadis, bir kimsenin, bedeni hangi bölgeden olursa olsun, başkasının avret mahalline dokunmasının haram olduğuna dair bir delildir. Bu hüküm üzerinde icma (ittifak) vardır. Bu, insanların sıkça karşılaştığı bir mesele olup, özellikle hamamlarda bir araya gelindiğinde birçok kişi bu konuda gevşek davranmaktadır. Bu nedenle, hamamda veya benzeri yerlerde bulunan bir kimse, gözünü ve elini başkasının avret mahallinden uzak tutmalı, aynı şekilde kendi avret mahallini de başkalarının bakışlarından ve ellerinden korumalıdır.”*

İslam âlimleri ve hadis şârihleri, mahremiyet kurallarına gevşeklik göstermenin ve yalnız kalma (halvet) ile avretin açılmasının ahlakî sapmalara ve cinsel eğilimlerde bozulmaya yol açabileceğine dikkat çekmişlerdir. Her ne kadar kendi dönemlerinde bu tür olgular yaygın olmasa da, onların derin kavrayışı ve maksada yönelik bakış açıları, mahremiyet ihlallerine müsamaha gösterilmesi halinde ortaya çıkabilecek ahlakî yozlaşmaları öngörmelerini sağlamıştır.

Bu bağlamda, Hüseyin el-Mazhârî (öl. 727/1326) şu tespitte bulunmaktadır: *“Bir erkeğin başka bir erkekle aynı yatakta yatması caiz değildir. Çünkü eğer iki erkek çıplak olarak bir arada bulunur ve tenleri birbirine temas ederse, bu durum şehvetin uyanmasına ve çirkin fiillerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Aynı şekilde, iki kadının da tenlerinin birbirine temas etmesi, aralarında şehvetin uyanmasına, uygunsuz ve çirkin davranışların ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu tür bir durum, birinin diğerine haram olan fiillerde bulunmasına zemin hazırlayabilir.”*

Muasır hadis şârihlerinden olan Musa Lâşîn, bu konunun İslam’ın ahlakî bozulmanın önüne geçmek için aldığı önleyici tedbirlerin en güzel örneklerinden biri olduğunu belirtmektedir. *Sahîh-i Müslim Şerhi’nde* şu açıklamayı yapmaktadır: *“Bir erkeğin başka bir erkekle aynı örtü altında bulunmaması ve bir kadının da başka bir kadınla aynı örtü altında bulunmaması gerekir* hadisi, avretin bakışlardan korunmasının gerektiği gibi dokunmadan da korunmasının zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu iki fiilin doğurduğu tehlikeler birbirine bağlıdır; biri diğerine yol açabilir. İlkinde bulunabilecek bir

kötülük ihtimali, ikincisinde daha güçlü bir şekilde ortaya çıkabilir. Bu nedenle, İslam her türlü ahlakî yozlaşmanın kapısını kapatma konusunda büyük bir hassasiyet göstermekte ve kötülüğe götüren yolları kesin bir şekilde kapatmaktadır (sedd-i zerâi')."

Hadis âlimleri ve şârihleri, bu hadisin yalnızca zahirî anlamını ele alıp onunla hükmetmekle yetinmemiş, aynı zamanda onun asıl maksadını da göz önünde bulundurmışlardır. Bu maksat, ahlakî bozulmaya giden yolları kapatmak olduğundan, bu hükmü her türlü ahlakî sapmanın işaret ettiği durumlara genişletmişlerdir. Bu yaklaşım, onların geniş bir bakış açısına sahip olduklarını, zahirî anlamlara takılıp kalmadıklarını, metinlerin ruhunu araştırarak bunları ahlakî sapmaların önlenmesi için nasıl işlevsel hale getirebileceklerini incelediklerini göstermektedir.

İmam Nevevî, bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: "Güzel suretli bir gencin yüzüne bakmak haramdır; bu bakış ister şehvetle olsun ister olmasın, ister fitneye düşme korkusu bulunsun ister bulunmasın. Bu görüş, muhakkik âlimler nezdinde sahih ve tercih edilen görüştür. Nitekim İmam Şâfiî ve onun önde gelen talebeleri bu hususu açıkça ifade etmişlerdir. Bunun gerekçesi, güzel yüzlü bir gencin, kadın hükmünde değerlendirilmesidir. Çünkü kadın gibi arzu edilebilir ve güzelliği, kadının güzelliğine benzemektedir; hatta kimi zaman bu gençlerin, pek çok kadından daha güzel olduğu görülmektedir. Dahası, onların mahremiyet açısından korunması daha da önceliklidir. Çünkü onlar hakkında ahlakî yozlaşmaya sebebiyet verebilecek yollar, kadınlarla ilgili durumlara kıyasla daha fazla bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir."

Bazı fakihler, hadisin içerdiği ahlakî korunma ve haramdan uzak durma ilkesini baba ile oğlu arasındaki ilişkiye kadar genişletmişlerdir. Özellikle ahlakî yozlaşmanın arttığı -özellikle günümüzde- dönemlerde, bu tür önlemlerin daha büyük bir titizlikle ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu çerçevede, Zerrûk el-Fâsî (öl. 899/1493-94), İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin (öl. 386/996) *er-Risâle* adlı eserine yaptığı şerhte şu ifadeleri kullanmaktadır: "Rasûlullah (s.a.v.), iki erkeğin aralarında bir engel olmaksızın aynı örtü altında bir arada bulunmalarını yasaklamıştır. Çünkü Allah, böyle bir davranışı çirkin görmektedir... Bunun sebebi, avrete dokunmanın, avrete bakmak gibi haram olmasıdır ve bu durum, fiziksel temasın getirdiği haz nedeniyle kişiyi fitneye sürükleyebilir. Fuhşa yol açma tehlikesine karşı bir önlem olarak bu yasak getirilmiştir. Bu nedenle fakihler, baba ile oğlu arasında bile bu tür bir durumun önlenmesi gerektiğini söylemişlerdir."

2.3. Erkeklerin Kadınlara ve Kadınların Erkeklerle Benzemelerinin Şiddetle Yasaklanması

İmam Buhârî, İbn Abbas'tan rivâyet ettiği bir hadiste şu ifadeleri aktarmaktadır: "Rasûlullah (s.a.v.) kadınlara benzemeye çalışan erkekleri ve erkeklere benzemeye çalışan kadınları lânetlemiştir."¹⁶

Başka bir rivâyette yine İbn Abbas şöyle demektedir: "Rasûlullah (s.a.v.), erkeklerden kadınsı davranışlar sergileyenleri (muhanneşleri) ve kadınlardan erkeksi tavırlar takınanları (mütereccilâtı) lanetlemiş ve şöyle buyurmuştur: "Onları evlerinizden çıkarınız." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), falanca kişiyi evden çıkardı ve Hz. Ömer de falanca kişiyi çıkardı."

Bu hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.), bir cinsiyetin, diğerine benzemesini şiddetle kınamakta ve bu fiili lanetleyecek derecede ağır bir şekilde eleştirmektedir. Lanet, İslam'da bir kişinin Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılması ve toplumdan dışlanması anlamına gelmektedir. Erkeklerden, kadınlara konuşma tarzında, yürüyüş şeklinde veya dış görünüşlerinde benzeyenler ve aynı şekilde kadınlardan, erkeklere benzeyenler bu ağır kınamanın muhatabıdır. Bu lanet ve dışlanma, cinsiyet taklidinin büyük günahlardan biri olduğunu ve ancak tövbe, pişmanlık ve bu fiili terk etmek suretiyle affedilebileceğini göstermektedir. Allah'ın, erkekleri ve kadınları yaratılışlarına uygun bir fitrat üzere var ettiği gerçeği, İslam hukuku açısından korunması gereken temel bir ilkedir. Bu doğal yapıyı değiştirmeye çalışan kimseler, şeytanın yolunu takip eden kimseler olarak nitelendirilmiş ve kınanmışlardır. Bu bağlamda

¹⁶ Buhârî, "Libâs", 62; Ebû Dâvûd, "Libâs", 28; Tirmizî, "Edeb", 24; İbni Mâce, "Nikâh", 22.

Şeytan'ın, insanları yaratılışlarını değiştirmeye teşvik edeceğine dair sözü hatırlatılmaktadır: “Onlara, Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim.”¹⁷

İmam Taberî (öl. 310/923), bu konuda şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Bu hadisten çıkarılan fikhî bir hüküm, erkeklerin kadınlara özgü kıyafet ve süslenme biçimleriyle kendilerini onlara benzetmelerinin caiz olmadığıdır. Aynı şekilde, kadınların da erkeklere ait kıyafetleri giymeleri veya erkeklere özgü davranışları benimsemeleri yasaktır. İslam hukukunda, erkekler için haram kılınan ve kadınlara özgü olan bazı giyim unsurları peçeler (bürük), kolyeler (kalâid), başörtüleri (muhânik), bilezikler (esâvira) ve halhallar gibi aksesuarlardır. Bunun yanı sıra, erkeklerin kadınlara özgü beden hareketleri sergilemesi ve onların konuşma tarzını taklit etmesi de yasaklanmıştır. Benzer şekilde, kadınların erkeklere benzeyecek şekilde davranması da yasaktır. Kadınların, kendilerine emredilen süs eşyalarını (kolyeler, küpeler, halhallar, bilezikler ve benzeri takıları) terk etmeleri ve erkeklerin tarzını benimsemeleri uygun görülmemiştir. Ayrıca, elleri ve ayakları süslemek için kına kullanmaktan kaçınmaları da yasaktır; zira kadınların bu uygulamayı/geleneği toplumsal faydasına binaen sürdürmeleri teşvik edilmiştir.

Bu hadiste, Allah'ın hikmeti gereği erkekler ile kadınlar arasındaki fitrî ayrımın korunmasının önemine işaret edilmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz O, iki eşi, erkeği ve dişiği, yaratmıştır.”¹⁸

Bu ayrım, hem dini hem de dünyevî maslahatların gerçekleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bu doğal düzen bozulur ve cinsiyetler arasındaki sınırlar ortadan kalkarsa, insan türü ve fitrî yapı zarar görerek toplumsal çöküş kaçınılmaz hâle gelir.

İbn Hubeyre (öl. 560/1165), bu hadisi açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: Bu hadis, erkeklerin kadınsı tavırlar edinmelerinin (tehennüs) haram olduğunu ve muhannes kişilerin kadınların yanına girmelerinin yasaklandığını göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ, yaratılışı erkek ve kadın şeklinde iki cins olarak takdir etmiştir. Erkeği dışa dönük bir hayat sürmeye, çalışmaya ve savaşmaya uygun kılmış; kadını ise evinde yerleşik kılmayı ve onu dışarıda teşhir edilmekten sakındırmayı emretmiştir. Kadının görevi evini yönetmek, erkeklerin ise onların geçimini sağlamak, savaşmak, ailelerini ve toplumu korumaktır. Eğer bir erkek, kendini kadınlara benzetirse, Allah'ın kendisi için belirlediği fitrî düzeni bozmuş olur. Aynı şekilde, bir kadın da erkeklere benzemeye çalışırsa, o da Allah'ın yaratılışta kendisi için takdir ettiği konuma aykırı hareket etmiş olur.

Hız. Peygamber (s.a.v.), muhannesleri lanetlemiştir. Ancak bu lanet, kadınsı davranışları kasıtlı ve yapmacık bir şekilde benimseyen kimselere yöneliktir. Doğuştan itibaren bazı kadınsı özelliklere sahip olan bireyler bu hükme dâhil değildir. Kınama ve lanet, insanın iradesiyle gerçekleştirdiği fiillere bağlıdır. Doğuştan gelen ve kişinin müdahale etme imkânı bulunmayan özellikler nedeniyle kınama söz konusu değildir.

Hız. Peygamber (s.a.v.), muhannesleri (kadınsı davranışlar sergileyen erkekleri) lanetlemesi, doğal olarak bazı kadınsı özelliklere sahip olanları değil, bu tür davranışları kasıtlı olarak benimseyenleri hedef almaktadır. Çünkü burada kınama, insanın kontrolü dışında olan fitrî özelliklerine değil, bireyin iradesiyle edindiği ve sergilediği davranışlara yöneliktir.

İmam Nevevî, muhannesleri iki gruba ayırarak şu şekilde açıklamaktadır: “Muhannesler iki kısımdır. Birincisi, doğuştan bu şekilde olup, kadınlara özgü davranışları, giyim tarzlarını, konuşma biçimlerini ve hareketlerini bilinçli olarak benimsemeyenlerdir. Bu kişiler hakkında bir kınama, günah, kusur ya da cezalandırma söz konusu değildir, çünkü onlar bundan dolayı mazurdurlar. İkincisi ise kadınlara özgü ahlakî ve fiziksel özellikleri, konuşma tarzlarını, hareketlerini ve giyim biçimlerini

¹⁷ en-Nisâ 4/119.

¹⁸ en-Necm 53/45.

bilinçli olarak taklit edenlerdir. İşte hadiste lanetlenen ve kınanan muhannesler bu gruptakilerdir.”

Hadisin İçerdiği Koruyucu Tedbir:

Bu hadisin, erkekler ile kadınlar arasındaki benzeşmeye yönelik taşıdığı ağır uyarının amacı açıktır. Hadis, cinsiyetlerin birbirine karışmasını ve fıtratın bozulmasını engellemek için bir tedbir niteliği taşımaktadır. Çünkü bu tür bir benzeşmenin aşırıya kaçması, ahlakî sapkınlıklara ve cinsel eğilim bozukluklarına yol açmaktadır. Kadınsı davranışlar sergileyen bir erkek, livâta suçuna düşmeye açık bir hedef hâline gelir; erkeksi davranışlar sergileyen bir kadın ise, sehâk (lezbiyenlik) suçuna meyyleder. Bu tür sapmalar, toplumda büyük bir fitne ve fesat kaynağıdır; ne din, ne akıl ne de fıtrat bunu kabul eder.

İmam Aynî, bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Erkeklerden kadınlara benzeyenler ile kadınlardan erkeklere benzeyenler hakkında gelen hadisler, bu davranışların kınandığını açıkça göstermektedir. Bu konudaki rivâyetler, onların kötülenmeyi ve cezalandırılmayı hak ettiklerini göstermektedir. Ancak, bu bağlamda iki grup vardır ki, onların kınanması ve cezalandırılması, yukarıda belirtilenlerden çok daha ağır olmalıdır. Birinci grup, erkekler arasından en büyük kınamayı hak eden kişi, livata (erkekler arası cinsel ilişki) fiilini kabul eden ve bundan hoşlanan kimsedir. İkinci grup ise kadınlar arasından en büyük kınamayı hak eden kişi ise, diğer kadınlarla sehâk fiilini işleyen kadındır.”

Şeyh Abdurrahman es-Sa’dî (1889-1956), erkeklerin kadınlara ve kadınların erkeklere benzemesinin yasaklanmasındaki hikmeti şu şekilde açıklamaktadır: Erkeklerin kadınlara ve kadınların erkeklere benzemesinin yasaklanmasının hikmetlerinden biri de şudur: Allah Teâlâ, erkeklere kadınlar üzerinde bir derece üstünlük vermiş, onları kadınlara koruyucu ve yönetici kılmış, ayrıca onları fitrî ve şer’î açıdan belirli özelliklerle donatmıştır. Bu farklılığın korunması ve erkeklerin kadınlara göre sahip olduğu bu üstün konumun muhafaza edilmesi, şeriatın ve aklın gereğidir. Erkeklerin kadınlara benzemesi, onları bu yüksek dereceden aşağıya indirir; kadınların erkeklere benzemesi ise, Allah’ın yarattığı bu fitrî ayrımı bozar. Ayrıca, erkeklerin kadınlara konuşma tarzı, giyim ve benzeri hususlarda benzemeye çalışması, muhannesliğe ve ahlakî çöküşe yol açan sebepler arasındadır. Bu durum, erkeğin kadınlarla daha fazla iç içe olma arzusunu körükler ki, bu da büyük bir fitneye ve ahlakî yozlaşmaya yol açma ihtimali taşır. Aynı şekilde, kadınların erkeklere benzemesi de benzer tehlikeler barındırmaktadır.”

Hz. Peygamber’in (s.a.v.), erkeklerin kadınlara, kadınların ise erkeklere benzemesini yasaklamasında derin bir hikmet bulunmaktadır. Bu yasak, fıtratın korunması ve insanın doğal yaratılışının bozulmasını engelleme amacını taşımaktadır. Toplumsal gözlemler ve yaşanan tecrübeler göstermektedir ki, cinsel sapkınlıkların temelinde genellikle eğitimdeki çarpıklıklar, Batılı hayat tarzına özeni, sosyal medyanın algı operasyonları, ailenin kadın ve erkek rolünü çocuklarına yeterince verememeleri ve karşı cinse benzemeye yönelik gevşek tutumlar yatmaktadır. Bu tür davranışlar zamanla kişinin kendisini dış görünüş itibarıyla karşı cinse ait hissetmesine yol açmakta ve onun o grup içinde kabul görmesini sağlamaktadır. Son aşamada ise, bireyin ait olmadığı bir cinsiyet kimliğini benimsemesiyle, ahlakî sapmalar kaçınılmaz hâle gelmekte ve hem erkekler hem de kadınlar arasında ciddi toplumsal sorunlara sebebiyet vermektedir.

İmam Aynî, mütereccilât (erkekleşmeye çalışan kadınlar) kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “Mütereccilât, erkeklere benzemeye çalışan ve erkeklik özelliklerini taklit eden kadınlardır. Bu kadınların toplumdan uzaklaştırılması emredilmiştir, çünkü onların sergilediği davranışlar ahlakî yozlaşmaya ve büyük kötülüklere sebep olabilir. Zira bu tür bir taklit, kadınların zamanla *sevicilik* (lezbiyenlik) gibi sapkınlıklara yönelmesine neden olabilecek tehlikeli bir sürece yol açmaktadır.”

Karşı cinse benzemeyi yasaklayan ve muhanneslerin toplumdan uzaklaştırılmasını emreden bu tür nebevî tedbirler, toplumun ahlakî yozlaşmadan korunmasını, iffet anlayışının muhafaza edilmesini

ve sağlıklı bir toplumsal düzenin devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu önlemler sayesinde, insan neslinin devamı güvence altına alınmakta, aile yapısının istikrarı korunmakta ve toplumun ahlakî düzeni sağlanmaktadır. Bu, İslam şeriatının temel amaçlarından (makâsıd-ı ş-şerîa) biridir. Bu doğrultuda, toplumun ahlakî yapısını tehdit eden kişilerin ağır bir şekilde cezalandırılmasına cevaz verilmiştir. Zira bu tür fitrattan sapmalar, toplumsal düzeni ve genel faydayı (maslahat-ı âhmed) tehdit eden ciddi bir tehlikedir. Buna karşılık, bu tür ahlakî bozulmaların önlenmemesi, toplumda fitne ve fesadın yayılmasına neden olmakta, günümüz gerçekleri de bu durumun doğruluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu açıdan Şeyh Abdurrahman es-Sa'dî, şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Eğer cinsiyetler arasındaki fitrî ayırımın bozulmasının ve tam bir benzeşmenin zararlarını görmek istiyorsan, günümüz dünyasına bak. Ahlakî yozlaşmanın yaygın olduğu bu çağda, kadın ve erkek arasındaki doğal sınırlar ortadan kalktığına, dini hassasiyetler zayıflamış, iffet ve namus bilinci sarsılmış, insani meziyetler ve erdemli ahlak ortadan kalkmış ve bunun yerine çöküşe götüren kötü huylar hâkim olmuştur.”

2.4. Cinsel Sapkınlığa Eğilimli Kişilerin Önleyici Amaçla Toplumdan Uzaklaştırılması

İmam Buhârî, *Sahîh* adlı eserinde Ümmü Seleme'den şu rivâyeti aktarmaktadır:

“Allah Rasûlü (s.a.v.), Ümmü Seleme'nin evine girdiğinde, yanında bir muhannes ve kardeşi Abdullah b. Ümeyye bulunmaktaydı. Bu sırada muhannes, Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah'a; 'Ey Abdullah! Yarın Allah (cc), Taif'in fethini nasip ederse, ben sana Gaylan'ın kızını göstereceğim. Çünkü o gelirken dört, giderken sekizdir.' der. Bunun üzerine Hz. Peygamber; 'Onları evlerinize almayın!' buyurdu.”¹⁹

Sahîh-i Müslim'de, Hz. Âişe (r.a) şu rivâyeti nakletmektedir: “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.), eşlerinin yanına bir muhannes girerdi. Onlar da onu, cinsel arzusu olmayan kimselerden (ülû'l-irbe olmayan) biri olarak kabul ederlerdi. Bir gün Allah Rasûlü (s.a.v.), hanımlarından birinin yanında bulunduğu sırada, bu muhannesin bir kadını tarif ettiğini duydu. Muhannes şöyle diyordu: 'O kadın önden dört kıvrımla, arkadan sekiz kıvrımla yürür.' Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Bu kişinin buradaki meseleleri bildiğini görmüyor muyum? Artık sizin yanınıza girmesin!' Hz. Âişe (r.a.) şöyle dedi: 'Bunun üzerine onu perde arkasına aldılar (kadınların bulunduğu ortama girişini yasakladılar).’”²⁰

Hadisin Genel Anlamı:

Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi döneminde bulunan bir muhannese nasıl muamele ettiğini açıklamaktadır. Burada “muhannes”, doğuştan gelen bir özellik olarak kadınsı hareketler sergileyen, akıl yönünden zayıf ve cinsel arzusu bulunmayan kimse olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, Allah Teâlâ'nın şu âyetinde belirtilen kimseler arasına giren kişiler için geçerlidir: “Kadınlara ilgi duymayacak olan erkek hizmetçilere...”²¹

İbn Habîb (öl. 238/853), muhannes kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Muhannes, kadınsı tavırlar sergileyen erkektir. Eğer ondan açık bir fuhuş fiili bilinmese bile, bu tanıma girer. Bu kelime, bir şeyin kırılğan ve yumuşak olması anlamına gelen 'tekessür' kökünden türetilmiştir.”

Bu tür kimseler, cinsel arzusu olmayan (ülû'l-irbe) erkekler sınıfına dahil edildikleri için kadınların yanına girebilmekteydi. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.v.), bu muhannesin Geylân'ın kızını fiziksel özellikleriyle detaylı bir şekilde tarif ettiğini duyunca, onun kadınların avret mahallerini fark edebildiğini anladı ve onun kadınların yanına girişini yasakladı.

İbn Battâl (öl. 449/1057), bu hadisi şerh ederken el-Mehleb'in görüşünü aktararak şöyle demektedir: “Bu hadisin aslı, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) şu sözüdür: 'Bir kadın, başka bir kadının

¹⁹ Buhârî, “Meğazî”, 56.

²⁰ Müslim, “Selâm”, 13.

²¹ en-Nûr 24/31.

bedenini ona dokunarak incelememeli ve sonra onu eşine sanki görüyormuş gibi tarif etmemelidir.' Allah Rasûlü (s.a.v.), muhannesin bir kadını ayrıntılı bir şekilde tarif ettiğini işittiğinde, onun kadınların yanına girmesini yasaklamıştır. Çünkü kadınları bu şekilde tarif etmesi, erkeklerin onlara yönelik ilgisini artırabilir ve tesettürün anlamını ortadan kaldırabilir. Başka bir âlim de şu değerlendirmeyi yapmıştır: Bu hadisten çıkan fikhî hüküm şudur: Kadınların yanına, onların güzelliklerini fark eden ve bu güzellikleri tarif edebilecek yetenekte olan muhanneslerin girmesine izin verilmemelidir. Çünkü bu kişiler, Allah Teâlâ'nın "Kadınlara ilgi duymayacak olan erkek hizmetçilerden sakınmaları gerekmez" âyetinde belirtilen 'ülü'l-irbe olmayan' (cinsel arzusu bulunmayan) kimseler kapsamına girmezler. Bu hüküm, yalnızca kadınların güzelliklerini fark edemeyecek kadar saf, idrak gücü zayıf ve kadınlara karşı herhangi bir arzusu bulunmayan erkekler için geçerlidir."

Bu hadiste geçen delil, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu muhannesi uzaklaştırmayı emretmesidir. Nitekim şöyle buyurmuştur: "Bu kişi artık sizin yanınıza girmesin!" Başka bir rivâyette ise "Onu evlerinizden çıkarın!" şeklinde buyurmuştur.

İbn Ebî'd-Dünyâ (öl. 281/894), *Zemmu'l-melâhî* adlı eserinde Musa b. Abdurrahman b. Ayyâş b. Ebî Rebîa'dan şu rivâyeti nakletmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde üç muhannes vardı: Mâtî', Hurem ve Heyt. Mâtî', Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) halası olan Fâkiha bint Amr b. Âiz'in muhannesi idi ve onun yanına girerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evlerine de girer ve kadınlarla vakit geçirirdi. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.v.) Tâif'i kuşattığı sırada, bu muhannesin Halid bin Velid'e şöyle dediğini işitti: "Eğer yarın Tâif fethedilirse, sakın Geylân'ın kızı Nâdiye'yi kaçırma. O, önden dört kıvrımla, arkadan sekiz kıvrımla yürür." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Bu kötü adamın nasıl konuştuğunu görüyorum. Bu tür şeyleri ancak ancak şehvet sahibi biri dikkat eder. Artık bu kişiye kadınların yanına girmesine izin vermeyin." Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Zül-Huleyf'e ulaştığında şöyle buyurdu: "Medine'ye girmesin." Ancak, Medine'ye girdiğinde bazı sahâbîler bu muhannes için şefaatte bulunarak şöyle dediler: "O yoksul biridir, geçimini sağlayacak bir şeye ihtiyacı var." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), ona her gün belirli bir vakitte gelip bir şeyler istemesine ve sonra evine dönmesine izin verdi. Bu uygulama, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de devam etti. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber (s.a.v.), diğer iki muhannesi, yani Hurem ve Heyt'i de Medine'den sürdü.

Hadisin İçerdiği Koruyucu Tedbirler:

Bu hadis ve benzeri diğer rivâyetlerden, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muhannelere yönelik nasıl muamelede bulunduğu dair nebevî bir yöntem çıkarabiliriz. Aynı zamanda, onların davranışlarının ahlakî sapmalara yol açma ihtimaline karşı nasıl önleyici tedbirler alındığını da anlayabiliriz. Ümmü Seleme'nin kardeşinin yanında bulunan muhannesin olayında, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kesin bir önleyici tedbir uygulamıştır. Onun evde kalmasını ahlakî yozlaşma ve davranış bozukluğu açısından bir tehlike olarak görmüş ve onu evden çıkarmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu kişiyi evden uzaklaştırarak cezalandırmış, böylece toplumsal düzeni koruma konusunda sert bir tedbir almıştır. Hadis şârihleri, bu olaydan "Topluma zarar verebilecek ahlakî sapma eğilimindeki kimselerin, toplumda fesada yol açmamaları için sürgün edilmesi veya uzaklaştırılması meşrudur" sonucunu çıkarmışlardır.

İbn Battâl şöyle demiştir: "Bu hadis, insanlara zarar veren (vermesi kuvvetle muhtemel olan) kimselerin uzaklaştırılmasının ve onların tehlikesinden emin olunacak şekilde toplumdan uzak tutulmasının esasını teşkil eder."

İmam Kurtubî, muhanneslerin kadınlarla bir arada bulunmasına başlangıçta neden izin verildiğini ve sonrasında neden uzaklaştırıldığını şu şekilde açıklamaktadır: "Hz. Peygamber'in hanımları ve çevresindekiler, muhannesin kadınlarla ilgili bir şey bilmediğini ve onlara karşı herhangi bir arzu duymadığını sanıyorlardı. Bunun sebebi, onun yaradılış itibarıyla kadınsı bir yapıda olması ve

bundan başka bir durumunun bilinmemesiydi. Bu yüzden onu, ‘kadınlara ihtiyacı olmayanlar’ (غير الإربة) arasında görüyorlardı. Ancak, bu kişinin (erkeksi özelliklere sahip birisi olması ve) bir kadının güzelliklerini fark edip onları açığa çıkarması ve onun mahrem yönlerini tasvir etmesi üzerine, ona karşı sert bir ceza uygulandı ve sürgün edildi. Onun cezası, kadınsı yapısı sebebiyle verilmemiştir. Çünkü bu, onun yaratılışında var olan bir durumdur ve onun iradesi dışında gerçekleşmiştir. Allah, hiç kimseye gücünün yetmeyeceği bir yük yüklemeyiz.”²²

Kadınsı tavırlar edinerek kasıtlı olarak kadınlara benzemeye çalışan kimse ise, en çirkin büyük günahlardan birini işlemiştir. Allah ve Resûlü onu lanetlemiştir ve bu davranışa asla rıza gösterilemez.

Bu konuyla ilgili Abdurrezzâk, *el-Musannef* adlı eserinde İbn Abbas’tan şu hadisi rivâyet etmiştir: “Allah Rasûlü (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: “Muhannesleri evlerinizden çıkarın! Aynı şekilde, Hz. Ömer de bir muhannesin Medine’den çıkarılmasını emretmiştir.”²³

Yine Abdurrezzâk, *el-Musannef*’te İkrime’den şu rivâyeti nakletmiştir: “Allah Rasûlü (s.a.v.), bir muhannesin Medine’den çıkarılmasını emretmiştir. Hz. Ebû Bekir de bir muhannesin şehirden çıkarılmasını istemiştir.”²⁴

Muhanneslerin sadece evlerden çıkarılması ve toplumdan uzaklaştırılmasıyla sınırlı kalmayan, daha ağır bir önlem olarak, onların yaşadıkları beldeden tamamen sürgün edilmesi de bir koruyucu tedbir olarak uygulanmıştır. Bu bağlamda, Ebû Dâvûd, *Sünen*’inde “Muhannesler Hakkındaki Hüküm” başlıklı bir bölüm açarak şu hadisi aktarmıştır: *Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü’ne (s.a.v.) elleri ve ayakları kına ile boyanmış bir muhannes getirildi. Bunun üzerine, Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Bu kişi neden böyle bir halde?” Oradakiler, “Ey Allah’ın Rasûlü! Bu kişi kadınlara benzemeye çalışıyor” dediler. Allah Rasûlü de (s.a.v.) bu kişinin en-Nakî bölgesine sürgün edilmesini emretti. Bazı sahâbîler, “Ey Allah’ın Rasûlü! Onu öldürmemiz gerekmez mi?” diye sordular. Fakat, Allah Rasûlü (s.a.v.) “Ben, namaz kılanları öldürmekten menedildim” şeklinde cevap verdi.*²⁵

Muhanneslerin sürgün edilmesi hükmünü İmam Ahmed b. Hanbel de benimsemiştir. Nitekim, *el-Kevseç (Mesâ’ilu’l-Kevseç)* adlı eserde şu görüş yer almaktadır: “Ona şöyle bir soru sordum: Şarap içme suçunda sürgün cezası uygulanır mı?” İmam Ahmed b. Hanbel şu cevabı verdi: “Hayır, sürgün cezası yalnızca zina suçu ve muhannesler için uygulanır.”

Bu hadisten hareketle, Takiyyuddîn İbn Teymiyye (öl. 728/1328) şu hükmü çıkarmıştır: “Livata fiiline rıza göstererek kendisini fuhşa açık hale getiren kişi, doğuştan muhannes özelliklere sahip olan bir kimseden daha fazla sürgünü ve uzaklaştırılmayı hak eder. Çünkü birincinin suçu daha büyük ve toplumsal bozulmaya etkisi daha ağırdır.”

İbn Teymiyye, bu konuda şu önemli değerlendirmede bulunmaktadır: “Eğer Hz. Peygamber (s.a.v.), bu tür kimselerin evlerden çıkarılmasını emretmişse, kendisini erkeklere açarak onların kendisiyle eğlenmesine ve büyük fuhuş fiilinin işlenmesine izin veren kimsenin durumu daha da kötüdür. Böylesi bir kimse, toplum içinden sürgün edilip Müslümanların arasından uzaklaştırılmayı daha fazla hak etmektedir. Çünkü muhannes, hem erkekler hem de kadınlar üzerinde ahlakî yozlaşmaya sebep olur:

Kadınları ifsat etmesi: Kadınlara benzediği için kadınlarla oturup kalkar, onlarla vakit geçirir ve onlar da ondan (kötü şeyler) öğrenir. Oysa kendisi erkektir ve kadınları bu şekilde bozar.

Erkekleri ifsat etmesi: Erkekler ona yönelirse, kadınlara ilgilerini kaybedebilirler. Ayrıca bir

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Müfthim limâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddin Misto-Ahmed Muhammed es-Seyyid (Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 1996), 5:515.

²³ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî Abdurrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A’zamî (Beyrût: Tevzi’l-Mektebi’l-İslâmî, 1983), 10:280 (No. 21508).

²⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 10:280 (No. 21509).

²⁵ Ebu Davud, “Edeb”, 61.

kadın, erkeklerin kadınsı hareketler yaptığını görünce, kendisi de erkekler gibi tavırlar sergileyebilir ve erkeklerle benzemeye çalışabilir. Böylece hem erkeklerle hem kadınlarla sapkın ilişkiler kurabilir. Kadın, kadınlarla beraberliği seçebilir; aynı şekilde erkek de erkeklerle beraberliği tercih edebilir. Onların kendisine yönelik arzularını harekete geçirir ve tıpkı kadınlarla olduğu gibi kendisini onlara sunar. Onu izleyen, onunla yakınlık kuran ve ona âşık olan erkekler bu fitneye kapılabilirler.

Bu tür kimseler toplumdan çıkarılmalı, başka bir yere sürgün edilmelidir. Eğer gittiği yerde aynı fiilleri işlemeye devam ederse, insanlardan tamamen izole edileceği bir yerde hapsedilmeli ve yalnız bırakılmalıdır. Eğer kaçacağından endişe edilirse, bağlanmalıdır.”

2.5. Livata (Eşcinsellik) Suçuna Verilen Cezanın Ciddiyeti ve Failerinin Caydırılması

Ebû Dâvûd, *Sünen*’inde İbn Abbas’tan (r.a.) şu hadisi rivâyet etmiştir: Allah Rasûlu şöyle buyurmuştur: “*Kimin Lût kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, fâili de mefûlû de öldürün.*”²⁶

Câbir b. Abdullah’tan (r.a.) gelen bir rivâyette Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ümmetim için en çok korktuğum şey Lût kavminin yaptıkları şeyi yapmalarıdır.*”²⁷

Ebû Hüreyre’den (r.a.) gelen başka bir rivâyette ise Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Lût kavminin fiilini işleyen kişi Allah tarafından lanetlenmiştir.*”²⁸

Hadisin Genel Anlamı:

Bu hadislerde, Lût kavminin işlediği çirkin fiile yaklaşımdan sakındıran güçlü bir uyarı ve sert bir tehdit bulunmaktadır. Bu çirkin fiil, insan fıtratına (yaratılışına) tamamen aykırıdır. Allah’ın insanları yarattığı doğal düzen, erkek ve kadın arasındaki evlilik bağıdır. Bu fiilin hem dünyevî hem de uhrevî açıdan büyük bir yıkıma sebep olması nedeniyle, en büyük günahlardan (el-Kebâiru’l-Mûbikât) kabul edilmiştir ve kişiyi helak edici sonuçlara sürükleyebilecek bir suç olarak nitelendirilmiştir.

İmam Zehebî (öl. 748/1348), *el-Kebâir* adlı eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde Lût kavminin kıssasını bize anlatmıştır ve onların çirkin fiilleri sebebiyle helak edildiklerini bildirmiştir. Müslümanlar ve diğer din mensupları arasında livata (eşcinsel ilişki), ittifakla büyük günahlardan (el-Kebâir) biri olarak kabul edilmiştir.

Allah Teâlâ, bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz!*”²⁹ Âyette de görüldüğü üzere şüphesiz livata, zinadan daha çirkin ve daha kötü bir fiildir.”

Bu nedenle, Allah’ın yarattığı fıtratı bozan kimsenin cezası, fiilinin mahiyetine uygun olarak verilmiştir; yani, dünya onun üzerine ters çevrilmiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), şu açıklamayı yapmaktadır: “Allah Teâlâ, bu fiilin çirkinliğini daha da vurgulamak için, livata yapanların Allah’ın erkekler için yarattığı fıtratı tersine çevirdiklerini bildirmiştir. Allah, erkekleri kadınlara yönelmeye meyilli bir tabiat üzere yaratmıştır. Ancak bu kimseler, Allah’ın koyduğu doğal düzeni altüst etmiş, fıtratı ve yaratılışı tersine çevirmiş ve erkeklerle şehvetle yönelmişlerdir. Bu yüzden, Allah Teâlâ da onların yurtlarını ters yüz etmiş, altını üstüne getirmiştir. Aynı şekilde, onların kendilerini de altüst etmiş ve başları üzerine azaba uğratmıştır. Allah Teâlâ, bu fiilin ne kadar çirkin olduğunu daha da pekiştirmek için onları ‘...Doğrusu siz taşkınlık eden bir topluluksunuz’³⁰ şeklinde nitelendirerek, aşırıya gittiklerini ve sınırları aştıklarını bildirmiştir.

²⁶ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 29; Tirmizî, “Hudûd”, 24.

²⁷ Tirmizî, “Hudûd”, 24; İbn Mâce, “Hudûd”, 12.

²⁸ et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, thk. Ebu Muaz Tarık b. İvâdullah b. Muhammed-Ebu’l-Fadl Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni (Kâhire: Daru’l-Harameyn, 1995), 8:234 (No.8497); Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 4:396 (No.8053). Ayrıca bkz. Tirmizî, “Hudûd”, 24.

²⁹ eş-Şuarâ 26/165-166.

³⁰ el-A’râf, 7/81.

Hız. Peygamber (s.a.v.) de bu fıtrî sapmaya düşme konusunda ümmetini ciddi şekilde uyarmıştır. Çünkü bu fiil, dünyevî ve uhrevî açıdan son derece ağır sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim şehirlerin yıkımı ve toplumların çöküşü, bu tür ahlakî yozlaşmaların yayılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu tür fiiller, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın koyduğu hikmetli düzeni bozmaya yönelik bir sapma olarak değerlendirilmiştir.

Abdü'r-Raûf el-Münâvî (öl. 1031/1622), livata fiilinin doğaya ve ilahî hikmete aykırı olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Lût kavminin fiili*” ifadesi, bu günahı ilk işleyenlerin onlar olduğunu dolaylı olarak ifade etmektedir ve bu fiilin en çirkin fiillerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Allah Teâlâ, bu dünyada var ettiği her şeyi belirli bir amaca uygun olarak yaratmıştır. Her şey, kendisi için belirlenen gaye/işlev dışında bir amaç için kullanılamaz. Allah, erkeği aktif bir rol için, kadını ise edilgen bir rol için yaratmıştır ve her ikisine de neslin devamı amacıyla şehvet duygusunu yerleştirmiştir. Dolayısıyla, bu düzenin tersine çevrilmesi, ilahî hikmeti geçersiz kılmak anlamına gelir. Bu fiilin çirkinliği ve yasaklanması konusunda, şeriat, akıl ve fıtrat aynı görüşte birleşmiştir.”

Diğer bir hadiste, Lût kavminin fiilini işleyen kişi lanetlenmiştir. Lanet, kişinin Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılması ve kovulması anlamına gelir. Bu nedenle, livata fiilini işleyen kişi, Allah'ın rahmetinden mahrum bırakılmış ve kendi kötü nefesine terk edilmiştir. Böyle bir kimse, işlediği fiil sebebiyle tamamen helake sürüklenir. Zira bu fiilin çirkinliği ve içerdiği büyük fesat öyle büyüktür ki, neredeyse gökler ve yer onun yüzünden parçalanacak gibi olur.

İbn Kayyim el-Cevziyye, (livata fiilinin ilahî rahmetten mahrum bırakılmaya, dünyevî ve uhrevî azaba sürüklenmeye yol açtığını) şu ifadelerle açıklamaktadır: “Bazı âlimler şöyle demiştir: Eğer bir erkek erkeğe yaklaşırsa, melekler oradan kaçır, yeryüzü Rabbine feryat eder ve Cebbâr olan Allah'ın gazabı bu fiili işleyenlerin üzerine iner. Lanet onları kuşatır, şeytanlar etraflarını sarar ve yerin onları yutması için Allah'tan izin istenir. Arş'ı taşıyan melekler onlara lanet eder, diğer melekler tekbir getirir ve cehennem alevlenir. Eğer Allah'ın melekleri, ruhunu almak için ona gelirlerse, o ruhu azap diyarına ve kendisi gibi azaba uğrayanların ruhlarının bulunduğu yere götürürler. Onun ruhu, en dar mekânlardan biri olan zina edenlerin azap yeriyle kıyaslanamayacak derecede daha sıkışık ve daha büyük bir azap yerine konulur. Bu günah, sahibini cehennemliklerin yoldaşı olmaya sürükler. Bu fiilden alınan zevk, geriye sadece pişmanlık ve sonsuz bir azap bırakarak sona erer. Şehvet kaybolur, ancak bedbahtlık sonsuza kadar sürer.

Hadislerin İçerdiği Koruyucu Tedbirler:

Livata suçuna verilen cezalarla ilgili hadisleri dikkatlice inceleyen kimse, bu ağır cezaların şeriatla önemli bir caydırıcı unsur (şer'î maksat) olarak yer aldığını fark edecektir. Bu cezalar, böylesine büyük bir günahı işlemeye meyilli olan herkesi caydırmaya yöneliktir. Bir kimse, bu fiili herkesin gözünün önünde, kamuya açık alanda işlediği takdirde ve akli dengesi yerindeyse taşlanarak öldürölme, bir bina altına gömölme veya şehrin en yüksek yerinden aşağı atılma gibi farklı fikhî görüşlere göre çeşitli şekillerde öldürölmeyi hak ettiğini bilirse, şehvet sarhoşluğundan kurtulup kendine gelmesi kaçınılmaz olacaktır. (Dolayısıyla bu cezalar, toplumsal ahlakî ve fıtrî düzeni korumak için konulmuş en sert caydırıcı tedbirlerdendir.)

İbn Teymiyye bu konuda şöyle demektedir: “Livata konusunda bazı âlimler, cezasının zina cezasıyla aynı olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre ise bu ceza, zina cezasından daha hafiftir. Ancak, sahâbenin üzerinde ittifak ettiği doğru görüş şudur: Livata fiilini işleyen her iki taraf da -üstte olan da altta olan da- öldürölmelidir. Bu hüküm, kişinin evli veya bekâr olmasına bakılmaksızın uygulanır. Nitekim, *Sünen* müellifleri, İbn Abbas'tan (r.a.) Hız. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisini rivâyet etmişlerdir: “*Kimin Lût kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, fâili de mefûlü de öldürün.*”³¹ Yine Ebû Dâvûd, İbn

³¹ Daha önce bu hadis zikredilmişti. Bkz. Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 29; Tirmizî, “Hudûd”, 24.

Abbas'tan (r.a.) rivâyetle, bekâr bir kimsenin livata yaparken yakalanması durumunda recmedileceğini³² bildirmiştir. Benzer bir görüş, Hz. Ali bin Ebî Tâlib'den (r.a.) de rivâyet edilmiştir. Sahâbîler, bu suçun faillerine ölüm cezası verilmesi konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Ancak, bu cezanın nasıl infaz edileceği konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı İslam âlimlerine göre, livata suçu, zina suçuna kıyasla daha ağır bir cezaya tabidir. Zina suçu işleyen kişinin evli olup olmadığı dikkate alınır; evli ise recmedilir. Bekâr ise celde (sopa cezası) uygulanır. Ancak, İmam Ahmed b. Hanbel'e göre livata suçu için böyle bir ayırım söz konusu değildir. Nitekim, İmam Ahmed'in görüşlerinin derlendiği bazı eserlerde şu ifade yer almaktadır: "İbn Hânî'ye soruldu: 'Bir kişi Lût kavminin fiilini işlerse ne olur?' İmam Ahmed ise 'Evli olsun ya da bekâr olsun fark etmez; recmedilir' şeklinde cevap vermiştir."

Bu çerçevede, günümüzde toplumu livata (eşcinsellik) ve onun yol açtığı kötülüklerden korumak için gereken en önemli tedbir, cezaların ağırlaştırılması ve Allah'ın hükümlerinin eksiksiz bir şekilde uygulanmasıdır. Çünkü bu, aşırıya kaçan şehveti bastıran en güçlü caydırıcı unsurdur. Buna karşın, uluslararası örgütlerin eşcinseller ve cinsiyet değiştirenlerle ilgili yürüttüğü "sempati" propagandası, gerçekte onları batıl üzere desteklemekten başka bir şey değildir. Bu tür kimselere yönelik sözde merhamet, aslında toplumun geri kalanı için bir zulümdür. Çünkü toplumun huzuru ve güvenliği/düzeni, fitnenin ve ahlakî yozlaşmanın kökünün kazınmasına bağlıdır. Bu da ancak şer'î hadlerin (cezaların) uygulanmasıyla gerçekleşir. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Ey akıl sahipleri! Kısasta (suça denk cezada) sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."*³³

Allah Teâlâ, livata fiili işleyenlerin, yani Lut kavminin maruz kaldığı azabı, Kur'an'ın on farklı sûresinde zikretmiştir. Bu sûreler A'râf, Hûd, Hicr, Enbiyâ, Furkân, Şuarâ, Neml, Ankebût, Sâffât ve Kamer sûreleridir. Bu kavim, gözlerinin kör edilmesi, yurtlarının yerle bir edilmesi, üzerlerine taş yağdırılması ve ahirette cehenneme atılmaları gibi çeşitli azaplarla cezalandırılmıştır. Allah Teâlâ, bu azabın şiddetini ve bu fiili işleyenlerin nasıl bir helakle karşılaştığını anlatarak insanları uyarmıştır. Hûd sûresinde şöyle buyurmaktadır: *"Ey kavimim! Sakın bana karşı muhalefetiniz sizi, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenlerin benzeri bir musibetin başınıza gelmesine sebep olacak günahlar işlemeye sürüklemesin! Lût kavmi zaten sizden uzak değildir."*³⁴

SONUÇ

Hamd, bütün hayırlı işleri lütuf ve ihsanıyla kemale erdiren Allah'a mahsustur. Yaratılmışların en hayırlısı ve en temiz olanı Muhammed b. Abdullah'a salât ve selâm olsun.

Allah'ın lütfu ve inâyetiyle, fıtratın bozulması, sapkınlık ve cinsiyet değişimi gibi tehlikelerden aileleri ve toplumu koruyan bazı hadislerin incelenmesini tamamlamış bulunmaktayım.

Yapmış olduğum bu araştırmada şu sonuçlara varılmıştır:

1. Nebvî rehberlik, cinsiyetler arası ilişkilerde dengeli bir yaklaşım sunarak toplumun iffetini ve ahlakî düzenini korumayı amaçlamıştır ve sunulan öneriler yeterlidir. Önemli olan bu rehberliğin doğru anlaşılması ve yorumlanmasıdır.

2. Özellikle sosyal medya, cinsiyet değişimini teşvik etme konusunda büyük bir tehlike arz etmektedir. Bu platformlar, genç neslin dikkatini çekerek ve ilgisini uyandırarak, dans grupları gibi içerikler aracılığıyla onları etkileyebilir veya bu konuyu bireysel özgürlük çerçevesinde meşrulaştırarak yönlendirebilir. Ayrıca, farklı manipülatif yollarla da bu algının yayılmasına katkıda bulunabilir. Bu

³² Ebû Dâvud, "Hudûd", 29.

³³ el-Bakara 2/179.

³⁴ Hûd 11/89.

itibarla tüm bu sapkın faaliyetlere karşı caydırıcı tedbirler alınmalıdır.

3. Hz. Peygamber (s.a.v.), mahremiyetin korunması, cinsiyetler arası etkileşim ve benzeri konulara dair önleyici tedbirler getirmiştir. Bu tedbirler, ahlakî yozlaşmanın ve cinsel sapkınlıkların önünü kesmeye yöneliktir. Bunlar iyi analiz edilmeli ve Hz. Peygamber'in sünnetinin arkasındaki gaye ve maksatlar doğru değerlendirilmelidir.

4. Nebevî yöntem, cinsel sapkınlıklarla mücadelede hem önleyici hem de düzeltici yaklaşımlar içermekte olup, bu tür vakalara karşı haklı, yerinde, meşru, ölçülü ve kararlı bir tutum sergilenmelidir. Bu çerçevede, şehvetlerine uyan kimseleri caydırmak ve fitnenin yayılmasını engellemek amacıyla cezalar ağırlaştırılabilir.

5. Ahlakî yozlaşmanın önlenmesi için "bozulmaya (fesada) götüren yolların kapatılması" (Saddu'z-Zerâi') kaidesinin dikkate alınması ve uygulanması gerekmektedir.

6. Cinsel sapkınlıkları önlemek amacıyla denetim mekanizmalarının işletilmesi, İslamî cezaların (hudûd) ve ta'zîr cezalarının sağlam hukuki gerekçelere dayanılarak tatbik edilmesi son derece gereklidir. Bu uygulamalar, sapkınlık içinde olan kimseleri bu yanlışlarından vazgeçirmek ve toplumun genel ahlakî yapısını korumak için alınması gereken önlemler arasındadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ondan sonra gelen idareciler, bu tür vakalara büyük önem vermiş ve gerekli müdahaleleri yaparak toplumu korumuşlardır.

Özetle bu çalışma, ailelerin, çocukların ve toplumların cinsel sapkınlık ve cinsiyet değişimi gibi tehlikelerden korunması için, tedavi edici yöntemlerin yanı sıra Nebevî tavsiyelerin önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu konuların eğitim müfredatına dâhil edilerek öğretilmesi ve incelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin bilinçlendirilmesi ve yeni neslin doğru şekilde eğitilmesi/yönlendirilmesi için gerekli farkındalık çalışmalarının yapılması tavsiye etmektedir.

Allah'ın salât ve selâmı, Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.v.), onun âline ve sahâbesine olsun.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any

	person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk, S. (1983). *el-Musannef*. (2. Baskı). Tevzîu'l-Mektebi'l-İslâmî.
- Ahmed b. Hanbel, E. (2001) *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. (1. Baskı). Müessesetü'r-risâle.
- Aliyyu'l-Kârî, A. (1422). *Mirkâtü'l-Mefâtîh fî Şerhi Mişkâtî'l-Mesâbih*. Dârü'l-Fikr.
- Aynî, M. (1420). *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Mektebetü'r-Ruşd.
- Aynî, M. (1420). *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Balebekî, M. (t.y.) *el-Mevsûatu'l-mevidü'l-Arabiyye*. Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- Ebû Zeyd, B. (1426). *Hirâsetü'l-Fadîle*. Dârü'l-Âsime.
- Halîmî, H. (1399). *el-Minhâc fî Şu'abi'l-İmân*. Dârü'l-Fikr.
- İbn Battâl, A. (1423). *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Mektebetü'r-Ruşd.
- İbn Ebî'd-Dünyâ, A. (1416). *Zemmü'l-Melâhi*. Mektebetü İbn Teymiyye.
- İbn Hânî, İ. (t.y.). *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâye*. el-Mektebü'l-İslâmî.
- İbn Hubeyre, Y. (1417). *el-İfsâh an Me'ânî's-Sihâh*. Dârü'l-Vatan.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, E. (1412). *Ravdatü'l-Muhibbîn ve Nüzhetü'l-Müşâkîn*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, E. (1997). Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî. *ed-Dâu ve'd-Devâ*. Daru'l-Ma'rife.
- İbn Manzûr. (t.y.). *Lisânü'l-Arab*. (1. Baskı). Dâr Sâdır.
- İbn Reslân, Ş. (1437). *Şerhu Sünen Ebî Dâvûd*. Dârü'l-Felâh.
- İbn Teymiye, T. (t.y.). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. Mektebetü İbn Teymiyye.
- İbn Teymiyye, T. (t.y.) *es-Siyâsetü's-Şer'iyye fî Islâhi'r-Râ'î ve'r-Ra'yye*. Dârü'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Mülakkın, S. (1429). *et-Tevdîh li-Şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*. Dârü'n-Nevâdir.
- Kâtırcı, N. (1438). *eş-Şüzûzü'l-Cinsî fî'l-Fikri'l-Garbî ve Eseruhû ale'l-Âlemi'l-Arabî*. Merkezü'l-Fikri'l-Garbî.
- Kevsec, İ. (1425). *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye*. Câmiatü'l-İslâmiyye. 'İmâdetü'l-Bahssî'l-İlmî.
- Kurtubî, A. (1996). *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*. Dârü İbn Kesir.
- Mazhârî, H. (t.y.). *el-Mefâtîh fî Şerhi'l-Mesâbih*. Dârü'n-Nevâdir.
- Musa, L. (1423). *Fethu'l-Mun'im fî Şerhi Sahîhi Müslim*. Dârü's-Şurûk.
- Münâvî, A. (t.y.). *Faydû'l-Kadîr fî Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*. el-Mektebetü't-Ticâriyye.
- Nevevî, M. (t.y.). *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Râgıb el-İsfahânî, E. (1428). *ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Şerî'a*. Dârü's-Selâm.
- Sa'dî, Abdurrahman. (1422). *Behcetü Kulûbi'l-Ebrâr ve Kurretü Uyûni'l-Ahyâr fî Şerhi Cevâmi'i'l-Ahbâr*. Mektebetü'r-Ruşd.
- San'ânî, M. (t.y.). *et-Tahbîr li-İdâhi Me'ânî't-Teyisîr*. Mektebetü'r-Ruşd.
- Subkî, M. (t.y.). *el-Menhelü'l-'Azbü'l-Mevrûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Matba'atü'l-İstikâme.
- Tîbî, Ş. (1417). *el-Kâşif 'an Hakâiki's-Sünen*. Mektebetü Nizâr el-Bâz.
- Ukkâşe, A. (2003) *el-Tibbû'n-Nefsî el-Mu'âsir*. (1. Baskı). Mektebetü'l-İncâz.
- Zehebî, M. (t.y.). *el-Kebâir*. Dârü'n-Nedve el-Cedîde.

Zerrûk, A. (t.y.). *Şerhu Zerrûk 'alâ Metni'r-Risâle*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

İslam Hukunda Kişisel Denetimin Görevli Üzerindeki Etkisi ve İdareyi Islahındaki Rolü*

الرقابة الذاتية لدى الموظف وأثرها في إصلاح الإدارة في الفقه الإسلامي

Salih Özdemir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6203-6082>

Doktora Öğrencisi / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.08.2025

Kabul: 29.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku

Kişisel Denetim

İdari Reform

Liyakat

Şeffaflık

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından tanınmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.86682>

Öz

Bu araştırma, İslam hukukunda kişisel denetim kavramını ve bunun idari reform üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Çalışmada, çalışanların kendi kendilerini denetlemeleri olgusu, Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri ve sahabe'nin uygulamalarından hareketle incelenmiştir. Araştırma, İslam hukukçularının konuya ilişkin ortaya koyduğu farklı bakış açılarını ele almakta ve özellikle iş hayatında bireyin içsel sorumluluğunun önemini vurgulamaktadır. Kendi kendini denetleme, bireyin işine karşı samimi olması, hata ve eksikliklerini fark ederek gidermesi, görevini ihmal etmemesi ve yolsuzluk, rüşvet gibi gayrimeşru yollardan uzak durması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yönüyle kişisel denetim, sadece bireysel bir erdem değil, aynı zamanda idari reformun gerçekleşmesinde etkin bir mekanizma olarak görülmektedir. Tarihsel süreçte, İslam toplumlarında kişisel denetimin gelişimi ve farklı dönemlerdeki uygulamaları da çalışmada incelenmiştir. Araştırmada ulaşılan temel sonuç, çalışanların kişisel denetim bilinciyle hareket etmelerinin hem kamu yararını hem de idari yapının verimliliğini artıracığıdır. Böylece idarede şeffaflık, adalet ve liyakat ilkeleri güçlenmekte, toplumun refahı ve düzeni sağlanmaktadır. Çalışma, modern yönetim anlayışına da katkı sağlayabilecek nitelikte öneriler sunmakta ve İslam hukukunun idari yapıya dair sunduğu ilkelerin güncelliğini ortaya koymaktadır.

إشراف الأستاذ الدكتور
نوري قهوجي

إعداد طالب الدكتوراه
صالح أوزدمير

المخلص

يدرس هذا البحث حكم الرقابة الذاتية لدى الموظف في الفقه الإسلامي، وأثرها الكبير في إصلاح الإدارة وبناء مؤسسات أكثر نزاهة وفعالية. فالرقابة الذاتية تعني شعور الموظف بمسؤوليته أمام الله أولاً، ثم أمام المجتمع والإدارة التي يعمل بها، بحيث يراقب نفسه في أداء مهامه دون حاجة إلى رقيب خارجي دائم. وقد أولى الفقه الإسلامي لهذا المبدأ أهمية كبرى، حيث اعتبره العلماء واجباً شرعياً على المسلم عموماً وعلى الموظف خصوصاً، حتى يؤدي وظيفته على الوجه الأكمل، بعيداً عن الإهمال والتقصير. ويتناول البحث مفهوم الرقابة الذاتية، مع استعراض آراء المذاهب الفقهية المختلفة التي اتفقت على إلزامية هذا المبدأ، وإن اختلفت في بعض التفاصيل التطبيقية. كما يعرض البحث الأدلة الشرعية المؤصلة لذلك من القرآن الكريم، مثل الآيات التي تؤكد على مراقبة الله لعباده، ومن السنة النبوية التي تحث على الإخلاص في العمل وأداء الأمانة، بالإضافة إلى أقوال الصحابة وتجاربهم العملية في ميادين الإدارة والحكم. كما يوضح البحث أهداف الرقابة الذاتية، وفي مقدمتها: الإخلاص في العمل، تصحيح الأخطاء، اجتناب الانحرافات السلوكية، ومكافحة الرشوة والفساد. ثم يتناول البحث أساليب تنمية هذا المبدأ في واقع الموظف، سواء في القطاع العام أو الخاص، مع بيان تاريخه وتطوره عبر العصور الإسلامية. وأخيراً يبين البحث أن اعتماد الرقابة الذاتية يعزز الإنتاجية، ويقوي الانضباط الإداري، ويسهم في تحقيق الإصلاح الشامل للإدارة، مما يجعلها وسيلة فعالة لتحقيق العدالة والشفافية في المجتمع.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özdemir, S. (2025). İslam Hukunda Kişisel Denetimin Görevli Üzerindeki Etkisi ve İdareyi Islahındaki Rolü. ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi, 9(11), 61-74.

The Effect of Personal Accountability on Public Officials in Islamic Law and Its Role in Administrative Reform*

Salih Özdemir

PhD Student / Kahramanmaraş Sutcu Imam University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Kahramanmaraş-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 01.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Islamic Law

Self-Monitoring

Administrative Reform

Accountability

Integrity

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.86682>

Abstract

This study explores the concept of self-monitoring in Islamic law and its impact on administrative reform. The research investigates the foundations of self-monitoring in light of Quranic verses, the traditions of the Prophet, and the practices of the Companions. It highlights the views of Islamic jurists who emphasized that employees' internal sense of responsibility is essential for ensuring sincerity in work, correcting mistakes, avoiding negligence, and preventing corruption and bribery. Self-monitoring, therefore, is not merely a moral value but also a key mechanism for achieving administrative reform and strengthening institutional integrity. The study also traces the historical development of this concept, examining how Muslim societies across different eras adopted and implemented the principle of self-accountability. The findings indicate that when employees act with self-monitoring awareness, administrative systems become more efficient, transparent, and just, ultimately serving the public interest and promoting social welfare. Furthermore, the study argues that the principles of Islamic law in this regard remain relevant to contemporary governance, offering valuable insights into modern administrative practices. By fostering sincerity, honesty, and accountability at the individual level, self-monitoring contributes significantly to the establishment of integrity, efficiency, and fairness within public administration. Thus, the research concludes that self-monitoring represents both a spiritual discipline and a practical tool for achieving sustainable reform in administrative systems.

بسم الله الرحمن الرحيم

المقدمة:

الحمد لله رب العالمين، وأفضل الصلاة وأتم التسليم على سيدنا محمد وعلى آله وأصحابه أجمعين. وبعد: فإن الرقابة بمفهومها العام يعدها الإسلام مبدأ أخلاقياً واجتماعياً سامياً وفعالاً، وذو آثار إيجابية كبيرة يعم نفعها جميع أفراد المجتمع. إن الرقابة الذاتية يجب أن يلتزمها كل فرد حسب موقعه ووظيفته في الحياة، وفي نفس الوقت يجب أن يمارسها شخص على نفسه، ويمارسها آخر على غيره تطوعاً أو عملاً وظيفياً في شتى مجالات الحياة على كافة الأصعدة، سواء كان الذي يقوم بها فرداً عادياً أو موظفاً حكومياً أو رئيساً للدولة أو وزيراً أو إدارياً أو من ينوب عنهم من الولاة أو الأعمال الذات طابعاً خاصاً. ما إن نظرنا إلى أنواع الرقابة سيظهر لنا أن الرقابة الذاتية هي أهم أنواع الرقابة؛ فهي من الصفات الفريدة التي يتميز بها الدين الإسلامي العظيم بشكل عام والإدارة الإسلامية على وجه الخصوص.

باعتبار أن الرقابة الذاتية وازعاً دينياً، وهذا النوع من الرقابة لا يوجد في الأنظمة الوضعية الأخرى التي هي من وضع الإنسان وقابلة للتبديل والتغيير. قال تعالى: "الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَنَنصِتُ أَرْجُلَهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ". (سورة يس: 65) من هنا تبدأ الرقابة الذاتية حيث يشعر الشخص بأن الله يراه في كل وقت وحين، لذلك لا يخرج من الدائرة الأخلاقية. وهذه الصفة ترجع إلى مبدأ عظيم مفاده أن وجود الإنسان في هذه الحياة أساساً لعبادة الله عز وجل، ومن ثم فإن كل أعماله وأفعاله بما فيها الأعمال الإدارية عبارة عن ابتلاء من الله عز وجل لمعرفة مدى طاعته لأوامره واجتنابه لنواهيه، ومن ثم محاسبته على أعماله من قبل خالقه الله عز وجل خالق هذا الكون.

أهمية البحث وخطته:

تظهر أهمية هذا البحث في كونه يدرس مسألة الرقابة الذاتية لدى الموظف وأثرها في إصلاح الإدارة في الفقه الإسلامي والتي هي أهم أنواع الرقابة وأشكالها في الإسلام، إذ إنها تعتبر الأساس في الوازع الديني الذي يؤثر على سلوك الإنسان بشكل دقيق ويعبر عن الأساس الفلسفي للرقابة في الإسلام والذي ينبع في مفهومه المسؤولية الفردية والأمانة في العمل والأخلاق في السلوك. فالإسلام يحث الموظف على مراقبة نفسه أولاً ويجعله مسؤولاً عنها، ويأمره بأداء الأمانة، قال تعالى: "إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل إن الله نعما يعظكم به إن الله كان سميعاً بصيراً" (سورة النساء 58) وأداء الأمانة يفرض على المسلم العامل والموظف أن يتقي الله في عمله، وأن يحاسب نفسه قبل أن يحاسبه غيره، وأن يستشعر مراقبة الله عز وجل في أعماله كلها فقد روي أن أمير المؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال في خطبته "حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا، فإنه أهون لحسابكم، وزنوا أنفسكم قبل أن توزنوا" (الهندي، 1985، ص 125)

ويزداد شعور الموظف بهذه الرقابة كلما ازداد شعوره بأن الله يراه ويراقبه، وبذلك تكون الرقابة العلوية الربانية، أي رقابة الخالق سبحانه على مخلوقاته، ومن هنا ينمي لديه الوازع الديني الذي يدفعه إلى خشية الله وطاعته في كل حين، وينأى به عن الفساد والانحراف السلوكي والأخلاقي وبذلك يلتزم الموظف منهج الاستقامة في أموره كلها، فيسارع إلى تأدية حقوق الدولة المترتبة عليه والمطلوب منه في معاملة الناس وحقوق المواطنين الذين يتعامل معهم وينجز معاملاتهم بأقصى سرعة ممكنة، ويبتعد عن جميع أشكال الانحرافات، ولا يقبل الرشوة ولا الهدية مقابل ذلك لأنه يقوم بواجبه، وبالتالي تقل أخطاؤه ومخالفاته في أداء عمله. وتظهر الفائدة ويتجلى جوانب هذا البحث من خلال المطالب الآتية:

- ❖ المطلب الأول: بيان المراد بالرقابة الذاتية عند الموظف.
- ❖ المطلب الثاني: التأصيل الشرعي للرقابة الذاتية عند الموظف، وتوصيف الرقابة الذاتية، والحكمة منها.
- ❖ المطلب الثالث: تاريخ نشوء الرقابة الذاتية عند الموظف وتطوير الرقابة الذاتية عبر العصور.
- ❖ المطلب الرابع: أثر الرقابة الذاتية عند الموظف في الإصلاح الإداري في الإسلام.
- ❖ خاتمة: تتضمن أهم نتائج البحث.

بيان المقصود بالرقابة الذاتية لدى الموظف: 1.

1. 1 تعريف الرقابة في اللغة:

تطلق الرقابة في اللغة على معان عدة، منها: مراقبة الشيء بغرض صونه وحراسته والمحافظة عليه، والرقيب: هو الحارس والحافظ، والترقب ومنه الانتظار وتكون الرقابة لأجل الحفظ، والمراقب هو: المكان المرتفع الذي يشرف وينظر منه الرقيب.

(الفريسي، د.ت، ص 21؛ بن فارس، 1996، ص 427)

قال ابن فارس: (رَقَبَ) أصل واحد مطرد، يدل على انتصاب لمراعاة شيء. من ذلك الرقيب، وهو الحافظ. يقال منه: رَقِبْتُ أَرَقُبُ رَقِيبَةً ورَقِيبَاناً. والمَرْقَبُ: المكان العالي يقف عليه الناظر ومن ذلك اشتقاق الرقبة، لأنها منتصبة، لأن الناظر لا بد ينتصب عند نظره.

(بن فارس، 1996، ص 427)

2. 1 تعريف الرقابة في الاصطلاح:

أ- في الاصطلاح العام: "هي تلك الرقابة الشاملة سواء كانت علوية أو ذاتية أو إدارية (رئاسية) أو شعبية والتي تسعى إلى التأكد أن الأهداف المرسومة والأعمال المراد تنفيذها قد تمت فعلاً وفقاً للمعايير والضوابط الشرعية الإسلامية." (المطيري، 1417، ص 191)

ب - في الاصطلاح الخاص:

مرَّ منها العلماء المسلمون بتعاريف متقاربة، نختار منها تعريف المطيري، حيث قال: "الرقابة تعني متابعة وملاحظة وتقييم التصرفات والأشياء بواسطة الفرد ذاته أو بواسطة الغير، وذلك بهدف التأكد من أنها تتم وفق قواعد وأحكام الشريعة الإسلامية، وبيان الانحرافات والأخطاء تمهيداً لعلاجها والقضاء عليها." (المطيري، 1417، ص 191)

1. 3 المقصود بالرقابة الذاتية عند الموظف:
يعرفها الدكتور الضحيان هذا النوع من الرقابة بقوله: "هي رقابة الموظف على نفسه مؤمناً ومستشعراً رقابة الله تعالى، وأن ما يقوله وما يعملُه مسجّل له أو عليه، لذا فهو يراجع أقواله وأعماله وتصرفاته ويزنها بميزان الشرع الإسلامي." (الضحيان، 1986، ص 123، 1994)
كما يعرفها الدكتور محمود عساف بأنها: رقابةٌ تتبع من داخل النفس الإنسانية خشية غضب الله وسعياً إلى مرضاته، والعمل على راحة النفس، وهي رقابة الضمير، فإذا كان ضمير المسلم رقيقاً على أعماله وأقواله وفكره، فإن الرقابة الإدارية ورقابة القضاء تنقلص إلى أدنى حد. (الضحيان، 1986، ص 123؛ عساف، 1987، ص 100)
إذن، فالرقابة الذاتية لدى الموظف يقصد بها: الرقابة التي تتبع من داخل الموظف على نفسه وسلوكه وأعماله، فيلتزم بأحكام الله تعالى وبالتالي يبتعد فيها، إذ وما كُلف به على أكمل وجه وشرعه في أعماله الإدارية ويقوم بتأدية واجبه وما كُلف به على أكمل وجه بإتقان وإخلاص، بإتقان وإخلاص، وبالتالي يبتعد فيها، إذ إن هذه الرقابة تُبنى على حقيقة (أسرار الدين) وما يدعو إليه من وجوب التقوى، ومراقبة الله في السر والعلن، وأنه تعالى لا يعزب عن علمه شيء بل يعلم السر وما خفي في الصدور قال تعالى: (يعلم خائنة الأعين وما تخفي الصدور). سورة غافر 19.
والرقابة الذاتية في المفهوم المعاصر في الدول الحديثة تطلق على ما يسمى (رقابة الوجدان والضمير)، إذ إن كثيراً من الدول الحديثة ليس لها معايير أخلاقية سماوية، وقد اتجه أكثرها إلى إنشاء ميثاق لأخلاق العمل، لأنه يعتبر وسيلة من الوسائل الوقائية المهمة لمحاربة الفساد في الدول النامية، كما أشارت إلى ذلك دراسة صادرة عن الأمم المتحدة. (العمر، 1998، ص 76)
ويؤكد الباحثون أن ذلك لا يكفي، بل لا بد من غرس القيم الأخلاقية في الموظفين وتنمية الرقابة الذاتية لديهم من خلال غرس تلك القيم في التعليم العام، ومن خلال التدريب المتواصل. (العمر، 1998، ص 81)

التأصيل الشرعي للرقابة الذاتية لدى الموظف، وتوصيف عمله والحكمة منها.. 2
2. 1 التأصيل الشرعي للرقابة الذاتية لدى الموظف:
حرص الإسلام على تنمية رقابة الإنسان على ذاته وتصرفاته وسلوكه، تلك الرقابة النابعة من داخله وتدفعه إلى محاسبة نفسه باستمرار. وقد أوجب الله رقابة الذات ومحاسبة النفس على الإنسان المسلم بصورة عامة والموظفين على وجه الخصوص، حكماً ومحكوماً، لتسيير الإدارة على أحسن وجه وأتمه وأكملها. (الضحيان، 1994، ص 22) ويستدل على مشروعية الرقابة الذاتية بأدلة كثيرة من القرآن الكريم والسنة المطهرة وأثار الصحابة الكرام. فأما القرآن الكريم، فأيات كثيرة، منها:
1. قوله تعالى: (يا أيها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالاً كثيراً ونساءً واتقوا الله الذي تساءلون به والأرحام إن الله كان عليكم رقيباً) سورة النساء 1.
2. وقوله تعالى: "وما يلفظ من قول إلا لديه رقيب عتيد" (سورة ق 18/50)
3. وقوله تعالى: "وقل اعملوا فسيرى الله عملكم ورسوله والمؤمنون وستردون إلى عالم الغيب والشهادة فينبئكم بما كنتم تعملون". (سورة التوبة 105/9)
وجه الدلالة: تدل هذه الآيات الكريمة دلالة واضحة وصريحة على مشروعية الرقابة بأشكالها المختلفة، وتوضح مدى حرص الإسلام على تحقيق الرقابة بمفهومها العام، ورقابة الذات ومحاسبة النفس على وجه الخصوص.
فالآيتان الأولى والثانية تبيينان أن الله تعالى هو الرقيب الأعلى على سلوك العباد، وتوضح الآية الأخيرة دور العبد في رقابته على نفسه ومحاسبته لها.
وأما السنة النبوية الشريفة، فقد وردت أحاديث كثيرة تدل على مشروعية الرقابة بأنواعها المختلفة، وتدعو الفرد إلى رقابة ذاته ومحاسبته.

من ذلك الأدلة التي وردت في السنة:
1- ما روي عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أنه قال: (بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم إذ طلع علينا رجل شديد بياض الثياب، شديد سواد الشعر لا يرى عليه أثر السفر ولا يعرفه منا أحد، حتى جلس إلى النبي صلى الله عليه وسلم فأسند ركبته إلى ركبتيه ووضع كفيه على فخذيه وقال: فأخبرني عن الإحسان، قال: أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك). (مسلم، دت، ص 36)
2- وكذلك ما روي عن أبي هريرة الأسلمي، رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لا تزول قدمي عبد يوم القيامة حتى يسأل عن عمره فيما أفناه وعن عمله فيما فعل، وعن ماله من أين اكتسبه وفيما أنفق؟ وعن جسمه فيما أبلاه". (الترمذي، 1996، ص 612)²

وجه الدلالة من هذا الحديث حيث يدل هذان الحديثان الشريفان دلالة واضحة وصريحة على ضرورة تحقق الرقابة الذاتية من العبد نفسه في جميع أموره ومحاسبته نفسه عليها باستمرار، ومن ثم سموه بأعماله إلى درجة الإحسان لأن من اعظم العبادات أجراً ما وصل إلى درجة الإحسان إذ لو شعر كل مسلم وعلى الخصوص الموظف بهذا الأمر لصلح حاله، ومن ثم ارتقى المجتمع إلى ما يطمح إليه من تطور ورقي بين الأمم على مستوى العالم قاطبة، إذ إن من أعظم ما يحفظ من الفساد هو السعي لمرتبة الإحسان التي حدد النبي صلى الله عليه وسلم معالمها في حديث جبريل السابق.
3- قوله صلى الله عليه وسلم: "الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت".

¹ أخرجه مسلم في صحيحه، كتاب الإيمان، باب: بيان الإيمان والإسلام والإحسان ووجوب الإيمان بإثبات قدر الله سبحانه وتعالى: 36/1، رقم الحديث: 8.

² أخرجه الترمذي في سننه كتاب: صفة القيامة والرقائق والورع، باب ما جاء في شأن الحساب والقصاص: 612/4 رقم الحديث: 2417، وقال هذا حديث حسن صحيح.

(الترمذي، 1996، ص 638)³

وجه الدلالة من الحديث: الحديث يحث الإنسان بشكل عام والموظف على وجه الخصوص على أن تكن لديه رقابة ذاتية ضد الانحراف وضد الخطأ الذي حدث عفواً لا يتمادى فيه، ويبادر بالاعتراف به وإصلاحه، ليؤدي واجبه وما كلف به على أتم وجه وأكمل، فيتجنب بذلك محاسبة الله سبحانه وتعالى يوم القيامة.

وأما الآثار الواردة عن الصحابة الكرام في الرقابة الذاتية فكبيرة، وكلها تدل على أنهم جميعاً ساروا على منهج الرسول صلى الله عليه وسلم، فالخليفة الراشدي الأول أبو بكر الصديق رضي الله عنه بيّن في خطابه الذي ألقاه عند توليه الخلافة أنه يراقب ذاته وسلوكه وتصرفاته ويطلب من شعبه أن يعينه إذا أحسن ويقومه إذا أساء، وكذلك فعل عمر بن الخطاب رضي الله عنه. فقد روي أن أبا بكر رضي الله عنه قال في خطابه الأول: "يا أيها الناس، فإني وليت عليكم ولست بخيركم، فإن أحسنت فأعينوني، وإن أسأت فقوموني".

وكذلك ما روي عن أمير المؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله عنه أنه قال في خطبته الافتتاحية: "أعينوني على نفسي بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر وإحضاري النصيحة فيما ولاني الله في أمركم. (الهندي، 1985، ص 241)⁴ وكذلك قال رضي الله عنه في القصة المشهورة عندما ناقشته إحدى النساء في مهور النساء: "أصابني امرأة وأخطأ عمر".⁵ فهذه الأحاديث تدل على أن الرقابة الذاتية عندما ترسخ في الفرد تجعله يمتثل للحق دون أن يتكبر بسبب منصبه، وإنما يرضخ للحق في معاملته وتصرفاته مع الناس، وهذا مان كان عليه السلف الصالح ومن جاء بعدهم من التابعين وغيرهم.

2. 2 توصيف عمل الرقابة الذاتية عند الموظف:

إن رقابة المسلم على ذاته وتصرفاته وأقواله وأفعاله ومحاسبة نفسه لنفسه مستشعراً رقابة خالقه سبحانه بصورة عامة وإن الموظف في الدولة على الخصوص عندما يكون على قدر من هذا الشعور يصبح قد اجتاز كثير من الصعاب التي تكون عائقاً لنجاح الموظف في عمله، والرقابة الذاتية هي فرض عين يجب أن يلتزم بها الموظف ليحسن عمله ويتقنه من جهة أخرى. ومما يدل على ذلك قوله تعالى: "قد أفلح من زكاه، وقد خاب من دساها". (سورة الشمس: 91-109). ومن الأدلة على ذلك قوله صلى الله عليه وسلم: (حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا وزنوا أنفسكم قبل أن توزنوا). (الهندي، 1985، ص 67)⁶

فالآية الكريمة والحديثان الشريفان جميعهما تؤكد على وجوب التزام كل فرد مسلم بالرقابة الذاتية على نفسه دائماً وعلى الخصوص للموظفين لأن الوظيفة العامة أمانة، ومن أمثلة ذلك عندما كان عمر رضي الله يتجول رأي امرأة قد وضعت في القدر بعض الأحجار لتوهم أبنائها أنها تصنع لهم طعام وعندما رأي ذلك عمر، قالت المرأة أشكو عمر لله، ولم تعلم بأنه هو عمر، فسارع أمير المؤمنين عمر إلى بيت المال وحمل لها الطحين وغير ذلك وعندما أراد أبي ذر أن يحمل عنه قال له أتحمل عني وزري يوم القيامة يا أبا زر، فهذا المستوى من الشعور في أداء الوظيفة نابع من شعور إيماني وتلك الرقابة التي أساسها الشعور بالرقابة العلوية الربانية.

2. 3 أهداف الرقابة الذاتية لدى الموظف، والحكمة منها:

إن من أهم مقاصد الشريعة من وراء أحكامها المختلفة تحقيق مصالح الخلق في الدنيا والآخرة، ودفع المفساد والمضار عنهم، ومن هنا كان الهدف الرئيس من الرقابة الذاتية لدى الموظف بشكل عام: هي تحقيق المنفعة للفرد والمجتمع وتحقيق المصلحة العامة عن طريق صيانة الأخلاق ومكافحة الفساد، وتصحيح الخلل والأخطاء.

وأما أهداف الرقابة الذاتية بشكل تفصيلي، فكثيرة، أهمها:

1- ضمان سير العمل في الإدارة على أكمل وجه بإتقان وإخلاص وفق الخطط والبرامج التي تضعها الإدارة، لأن أساس الرقابة الذاتية لدى الموظف استئثار مخافة الله سبحانه التي تدفع الموظف إلى محاسبة النفس باستمرار وتصحيح الأخطاء التي تتعارض مع الأخلاق الحميدة أو تتناقض مع مهنية العمل. فإن الاستقامة في العمل من الواجبات الدينية التي حسا عليها الإسلام.

2- كذلك من الأهداف التي يحققها الموظف الملتزم بالرقابة الذاتية على أفعاله وتصرفاته بالشعور بالمسؤولية تجاه العمل الذي يقوم به فيسارع إلى أداء حقوق الدولة المترتبة عليه وهي أمانة العمل الموكول إليه، كما أن من أهداف الرقابة الذاتية، ينصفون الموظفون الذين يتعامل معهم وينجز معاملاتهم بأقصى سرعة ممكنة، وبالتالي تكون الأخطاء والمخالفة لدى الموظف قليلة.

2 - تؤدي الرقابة الذاتية لدى الموظف إلى الاستقامة الدينية ومن ثم تنمية الوازع الديني الذي ينأ به عن الفساد والانحراف، ويلزمه الأخلاق الحميدة في أموره كلها.

تاريخ نشوء الرقابة الذاتية وتطورها عبر العصور: 3

أخرجه الحاكم في مستدركه، كتاب التوبة والإنابة: 280/4 رقم الحديث 7639 وقال: صحيح الإسناد ولم يخرجاه. والترمذي في كتاب صفة القيامة والورع: 638/3 رقم الحديث 2459، وقال: هذا حديث حسن.

أخرجه الأزد في جامع، كتاب العلم، باب: لا طاعة في معصية: 336/11، رقم الحديث: 20702 والهندي في كنز العمال، كتاب الخلافة، مع الإمارة من قسم الأفعال: 241/5 رقم الحديث: 14064

أخرجه الهندي في كنز العمال، كتاب الخلافة، مع الإمارة من قسم الأفعال، باب خلافة أمير المؤمنين (عمر بن الخطاب): 272/5 رقم الحديث 14184

أخرجه أحمد: 41/1، والنسائي: 117/6، وعبد الرزاق: 10400 و 1040، وابن أبي شيبة: 187/4.

الهندي، كنز العمال، 67/16، ابن المبارك، الزهد، 103/1

لقد بدأ تطبيق الرقابة الذاتية في العهد النبوي، فكان التزام النبي صلى الله عليه وسلم بالرقابة الذاتية على نفسه واضح وجلي فهو القدوة الحسنة، وكان صلى الله عليه وسلم من شدة خشوعه وخوفه من الله عز وجل كان يراقب ذاته وأقواله وتصرفاته فيقوم الليل حتى تتفطر قدماء ولما سألته السيدة عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها: من أن الله قد غفر لك ما تقدم وما تأخر من ذنبك، فقال عليه السلام "أفلا أكون عبداً شكوراً" (البخاري، دت، ص 1830؛ مسلم، دت، ص 2171)⁸

وتجلى مراقبة الرسول صلى الله عليه وسلم لذاته وتصرفاته في قصته مع الجندي سواد بن غزية، فقد روي أنه صلى الله عليه وسلم كان يفتش جيشه، فوجد جندياً خارجاً عن الصف يدعى سواد بن غزية، فوكزه صلى الله عليه وسلم في بطنه بعود أو سواك ليستقيم مع الصف، فتألم الجندي، فما كان من النبي صلى الله إلا أن طلب من الجندي أن يقتص منه نفسه، وكشف عن بطنه له، فبادر الجندي إلى تقبيل بطنه عليه الصلاة والسلام،

(ابن سعد، 1990، ص 516؛ ابن هشام، 1409، ص 238)⁹
وقد أطلق د. ضحيان على هذا النوع من الرقابة، الرقابة الذاتية التلقائية حيث كان صلى الله عليه وسلم وهو الرئيس الأعلى قدوة للمسلمين حيث مكن صاحب المظلمة من نفسه وأراد أن يقتص منه صلى الله عليه وسلم على الرغم من أن ذلك العمل كان على سبيل التوجيه للجندي في ساحة الوعى، وفي مثل هذا المقام ناسب أن يكون الحزم في مواقف الجد.

(الضحيان، 1994، ص 128)
وهذه المواقف منه عليه السلام بذلك قد عمل صلى الله عليه وسلم على ترسيخ الرقابة الذاتية في نفوس المسلمين وربى أصحابه على توجيهاته وتعليماته ومن التوجيهات في هذا الشأن قوله صلى الله عليه وسلم لابن عباس رضي الله عنهما: "يا غلام إني أعلمك كلمات احفظ الله يحفظك احفظ الله تجده تجاهك وإذا سألت فاسأل الله وإذا استعنت فاستعن بالله". ثم نهج الخلفاء الراشدون منهج رسول الله صلى الله عليه وسلم في الرقابة الذاتية وألزموا أنفسهم بها فالخليفة الأول سيدنا أبو بكر الصديق رضي الله عنه بين في خطابه الأول الذي ألقاه على شعبه أنه يراقب ذاته وأقواله وتصرفاته ولا يكتفي لهذا بل يطلب من شعبه أن يعينه إذا أحسن ويقوموه إذا أساء وقد قال في هذا رضي الله عنه: "أيها الناس فاني وليت عليكم ولست بخيركم فان أحسنت فأعينوني وإن أسأت فقوموني"

(الترمذي، 1996، ص 667)¹⁰
ثم تتبعه الخليفة الراشدي الثاني أمير المؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله عنه على الدرب نفسه فظهرت آثار رقابته على ذاته بأقواله وأفعاله فقد روي عنه أنه رضي الله عنه قال: "وأعينوني على نفسي بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر وإحصاري النصيحة فيما ولاني الله من أمركم".

(الضحيان، 1986، ص 127؛ الهندي، 1985، ص 272)
وأيضاً مما روي عنه أنه قال: "أي عامل لي ظلم أحداً فبلغني مظلمته فلم أغبرها فقد ظلمته"
(الهندي، 1985، ص 94)¹¹
وهذا السياق ما نقل عنه حيث كان رضي الله عنه يستشعر مسؤوليته أمام الله تعالى إذا علم بظلم فلم يغيره كما روي أنه رضي الله عنه رجع عن خطئه إلى الصواب عندما ناقشته المرأة في مسألة تحديد مهر النساء التي أعلن فيها بأن لا تزيد مهورهن عن 40 أوقية وقالت له ما ذاك لك فسألها ولم؟ فقالت لأن الله تعالى يقول "وإن آتيتهم إحداهن قنطاراً فلا تأخذوا منه شيئاً تأخذونه بهتاناً وإثماً مبيناً. (النساء 4\20) فتهلل وجه عمر رضي الله عنه وقال: "أصابتم امرأة وأخطأ عمر"

(ابن تيمية، 1995، ص 522)¹²
وفي هذه الحادثة ما كان منه إلا أن رجع عن قراره بعد أن سمع كلامها وقد عد هذا التصرف الباحث د. ضحيان فقال هذا العمل نوعاً من الرقابة الذاتية بناء على تظلم المظلوم وكذلك فعل باقي خلفاء المسلمين رضي الله عنهم عبر العصور. وأما في العصر الحاضر فقد خلت القوانين الوضعية من الرقابة الذاتية إذ إن الرقابة الذاتية من المزايا العظيمة التي يتميز بها هذا الدين العظيم باعتبارها وازعاً دينياً ولا يوجد في الأنظمة الوضعية الأخرى ما يسمى الرقابة الذاتية لأن القوانين الوضعية هي التي هي من وضع الإنسان وقابلة للتبديل والتغيير. أما ما يسمى في القوانين بالضمير فهو لا يرقى أن يكون في مستوى الرقابة الذاتية. "وحيث أن كثيراً من الدول الحديثة ليس لها معايير أخلاقية سماوية فقد اتجهوا إلى إنشاء ميثاق لأخلاق العمل وقد أكدت دراسة صادرة عن الأمم المتحدة أن وجود ميثاق لأخلاق العمل يعتبر من الوسائل الوقائية المهمة بمحاربة الفساد في الدول النامية."

(القنابلي، 2007، ص 40)
ويؤكد بعض الباحثين أن ذلك لا يكفي بل لابد من غرس القيم الأخلاقية للموظفين وتنمية الرقابة الذاتية من خلال غرس تلك القيم في التعليم العام ومن خلال التدريب المتواصل.

(القنابلي، 2007، ص 40)
أساليب تنمية الرقابة الذاتية عند الموظف: 4.
إن وجود الرقابة الذاتية عند الموظف تكون سبباً في تنمية هذا الجانب السلوكي والأخلاقي وسبباً في وجود الرقابة الذاتية وتقويتها منذ نشأته الأولى وتجعل الموظف المسؤول عن قوة ومدافعا عن مبادئه وأخلاقياته فضلاً عن تمسكه بها وانقياده لهذا النوع من الرقابة بقناعة وقد سبق ذكر عدة أسباب لتنمية الرقابة الذاتية وذلك منسقة من الهدي النبوي لأن رسولنا صلى الله عليه وسلم هو المربي الأول. والله عز وجل في محكم كتابه

⁸ أخرجه البخاري في صحيحه، باب قوله ليغفر لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر: 1830/4 رقم الحديث: 4557 ومسلم في صحيحه، كتاب صفة القيامة والجنة والنار، باب: إكثار الأعمال والاجتهاد في العبادة: 2171/4، رقم الحديث: 2819.

⁹ سيرة ابن هشام 238/2، الطبقات الكبرى لابن سعد: 516/3، والقصة رواها عبد الرزاق الصنعاني في مصنفه، كتاب العفو

¹⁰ أخرجه الحاكم في المستدرک کتاب الامان: 3/ 623 رقم الحديث: 6304 والترمذي في كتاب صفة القيامة والرقائق والورع 4/ 667 رقم الحديث 2516 وقال حديث حسن صحيح.

¹¹ كنز العمال للهندي كتاب الفضائل في قسم الأعمال 94/12 رقم الحديث 36,008.

¹² تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي صفحہ 171 قال الهيثمي رواه أبو يعلى في الكبير وفيه مجالد بن سعيد وفيه ضعف ينظر مجمع الزوائد كتاب النكاح باب الصادق 4/ 522 رقم الحديث 7502.

قال " ولكم في رسول الله أسوة حسنة" (الأحزاب 21\33). إذا السلوك الذي نأخذه من حيات الأنبياء يكونوا لنا مصدر سعادة وخير. ومن أهم الخصال التي تنموا بالرقابة الذاتية ما يلي.

4 . 1 ربط الموظف بالله تعالى:

الرقابة الذاتية منبثقة من الإيمان بالله لذلك أول شيء يتعلمه الموظف منذ نشأته الأولى تعريفه على خالقه وربّه بأسهل عبارة وأيسر صورة فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم حين سأل الجارية: (أين الله) وأشارت إلى السماء فقال صلى الله عليه وسلم: (أعتقها فإنها مؤمنة).

(مسلم، دت، ص 381)¹³

فحينما ننظر في عمق قضية الإيمان ونشأته فإن حقيقة الإيمان وترسخه في القلب وهي العقيدة الإلهية فإنهم بذلك ينشؤون على المراقبة الله والخشية من الله والتسليم لذلك وسيكون عندهم من حساسية الإيمان وإيقاظ الضمير ما يفهم عن المفاصل الاجتماعية والوسائل النفسية والمسائل الخلقية ويكتمل عقليا وسلوكيا، وكل هذه الآثار يكون سببها الرقابة الذاتية.

4 . 2 ربط الموظف بالقرآن:

منبع الهداية ودليل المؤمن هو كتاب الله القرآن إن ربط الموظف منذ صغره بالقرآن له أثره البالغ في نفسه حيث يظهر ذلك في سلوكه مع والديه ومعلميه ومراجعيه عندما يمارس وظيفته. وهذا السياق يقول الله عز وجل (إن هذا القرآن يهدي للتي هي أقوم. (الإسراء 9\17). ومن يربط حياته بالقرآن يقوده إلى سعادة الدنيا والآخرة. ما إن نظرنا إلى حقيقة القرآن سنجد أنه ليس أسهل من القرآن في الحفظ ولا أبغ في النفوس ولا أوقع أثرا ولذا فإن أسلافنا الصالحين ينصحون به ويشيرون إلى تعليم أولادهم القرآن الكريم وتحفيظهم إياه حتى تقوم به سنتهم وتسمو أرواحهم وتخضع به قلوبهم ويترسخ الإيمان في نفوسهم قال تعالى: "ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر" (القرن 17\54). لما كان القرآن سهل التلاوة على الجميع كذلك دلالاته على الحق والصواب بمسابة نور يضئ للإنسان حياته المادية والمعنوية. أما الذين أعرضوا عن القرآن من المسلمون، لقد جأهم الوعيد من الله بقوله "ومن أعرض عن ذكري فإن له معيشة ضنكا ونحشره يوم القيامة أعمى" (طه 124\20). وجه الدلالة من الآية أن من لا يعمل بما جاء في القرآن لها حياة صعبة في الدنيا إذ لن يشعر بالسعادة وكذلك له عذاب يوم القيامة. لأن قوله " ونحشره يوم القيامة أعمى" فإن المراد هنا عن العي هو العذاب استعمل العمى كناية عن العذاب.

4 . 3 تعميق الإيمان بصفات الله تعالى عند الموظف:

الإيمان يشمل الأسماء والصفات لله تعالى لذلك بالرقابة الذاتية يزداد جانب المراقبة لله سبحانه وتعالى وذلك باستشعار أن الله سبحانه وتعالى يسمعنا ويرانا ويعلم سرنا ونجوانا ويعلم خائنة الأعين وما تخفي الصدور وبإشعار الموظف منذ نشأته الأولى أن الله لا تخفى عليه خافية في الأرض ولا في السماء وأن الله محيط بالأمور كلها لأنها تحت قدرته لا يمكن لشيء منها الخروج عن إرادته وقدرته وأن الله هو المتصرف بالكون. وهذه جانب بالقرآن بقوله تعالى " هو الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر....." (الحشر 23\59) وإذا أردنا أن نربي الإيمان القوي يجب أن تكون التربية أولا بالعلم والتبصير بالأدلة العلمية لا مجرد التلقينات فحسب. لأن الأدلة الشرعية تضافرت من الإصلاح يبدأ بالقلب، وكما في الحديث " ألا إن في القلب مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسد فسد الجسد كله ألا وهي القلب" ولا يكون صلاح القلب إلا بالإيمان بالله وصفاته.

4 . 4 تكوين عاطفه إيمانيه قوية عند الموظف دافعه إلى السلوك الجيد:

إن من أهم الآثار التي يتركها الإيمان بالله هي العواطف الإيمانية التي تساعد على تكوينها لدى الموظف منذ نشأته الأولى لتدفعه إلى السلوك الصحيح والسليم ، عاطفة الحب وعاطفة الخوف إذ إنهما من أكبر الدوافع والحوافز التي يمكن استخدامها في عمل الخيرات وهذه الحالة يحملها المؤمن حيث يكون بين الخوف والرجاء ، وتنفيذ الأمور وترك الشرور والمنهيات وفي هذا الصدد يقول الدكتور (البيكس كارل) عن أثر هاتين العاطفتين في السلوك "وليس سوى عاطفتين قادرتين على البناء هما عاطفة الحب وعاطفة الخوف فالحب وحده هو الذي يملك القدرة على نفس الأسوار التي تتحصن أسرتنا من خلفها وفي وسعه أن يلهب فينا الحماس ويجعلنا نسير مبتهجين في طريق التضحية الأليمة لأن التضحية أمر لا بد منه للسمو بالحياة".

(يونغ، دت، ص 12)

ويمكن القول بأننا نستطيع تكوين عاطفة الحب عند الناشئة بوسائل متعددة من أهمها:

أ- بيان حاجة الناشئ الدائمة إلى الله على أساس أن الأمور والأرزاق بيده تعالى ويضع نصب عينيه قول الله تعالى في الحديث القدسي: "يا

عبادي كلكم ضال إلا من هديته فاستهدوني أهدكم".

(مسلم، دت، ص 1994)¹⁴

وهذا يؤصل الالتجاء إلى الله وقت الشدة خاصة. وفي الصدد حتى الذين يدعون الإلحاد يذكرون إسم الله عندما يتعرضون للمحن.

ب - من أعظم أساليب التربية وأعمقها في النفوس الجمع بين الترغيب والترهيب ومن ذلك قوله تعالى " نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ " (الحجر 15\49). لذلك يمكن القول فإذا نشب بين الناشئة، وخاصا الرجال، وكان الجمع بين هذين الأمرين، تكونت لديهم رقابة ذاتية لأنفسهم ومهما خلوا بأنفسهم فإنهم لا يرونها خالية من الرقابة وعليه تكون تصرفاتهم مطبوعة.

4 . 5 غرس حب النبي صلى الله عليه وسلم في نفس الموظف:

ما تصفحنا السنة الشريفة سنجد أن في شمائل الرسول صلى الله عليه وسلم وجوانب سيرته صور دقيقة تدل على حرص الرسول صلى الله عليه وسلم على جوانب الحب للناس ومنها أنه صلى الله عليه وسلم "كان عندما يمر بالصبيان فيسلم عليهم وبلاطفهم ويمازحهم".¹⁵

وكذلك كان صلى الله عليه وسلم مع أصحابه: "كان ما إذا لقيه أحد من أصحابه فقام قام معه فلم ينصرف حتى يكون الرجل هو الذي ينصرف عنه وإذا لقيه أحد من أصحابه فتناول يده ناوله إياها فلم ينزع يده منه حتى يكون الرجل هو الذي ينزع يده".

¹³ أخرجه مسلم في صحيحه كتاب المساجد ومواضع الصلاة باب تحريم الكلام في الصلاة ونسخ ما كان من إباحتها 381/1 رقم الحديث 537

¹⁴ أخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب، باب تحريم الظلم 1994/4 رقم الحديث: 2577

¹⁵ أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه كتاب الأدب باب في السلام على الصبيان 251/5 رقم الحديث: 25,776

ومما كان عليه صلى الله عليه وسلم أنه "كان صلى الله عليه وسلم لا يقول لشيء لا فإذا سئل فأراد أن يفعل قال: نعم، وإن لم يرد أن يفعل سكت".¹⁶ (الهندي، 1985، ص 58)

وكان الرجل يأتي النبي صلى الله عليه وسلم وهو لا يطيقه فما ينصرف حتى يكون رسول الله صلى الله عليه وسلم أحب إليه من كل أحد فهذا عمر العاص يحدث عن نفسه: "لقد رأيته وما أحد أشد بغضا لرسول الله صلى الله عليه وسلم مني".¹⁷ (الهندي، 1985، ص 55)
فلما رآه وتعامل معه وعرف حسن خلقه قال: "وما كان أحد أحب إلي من رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا أجل في عيني منه وما كنت أطيق أن أملا عيني منه جلالاته ولو سئلت أن أصفه ما أطق لأنني لم أكن أملا عيني منه".¹⁸ (مسلم، د.ت، ص 112)
أطبق أن أملا عيني منه جلالاته ولو سئلت أن أصفه ما أطق لأنني لم أكن أملا عيني منه".¹⁹ (مسلم، د.ت، ص 112)

4 . 6 تحبيب الموظف في الجنة ووعد بهاء، وتبغيضه للنار وتوعد بهاء:
إن خلق الجنة ليبشر بها عباده المتقين وخلق النار ليجازي عباده العاصين فكان التوازن بين هذين الجانبين كفيلاً بأن يجعل الموظف منذ نشأته الأولى مستمر في الرقابة على نفسه.
فكان لابد للمربي أن يبذل الجهد الكافي في غرس المبادئ الفاضلة مع ربطها بالثواب بالجنة ومع وصفها له وتقريبها إلى ذهنه عن طريق قراءة وحفظ الآيات والأحاديث الصحيحة وآثار الصحابة التي تصف الجنة ونعيمها.
ومما ورد في الجنة قوله تعالى: "جنات عدن مفتحة لهم الأبواب" (سورة ص 38، 50)، ومما جاء في السنة في هذا الصدد قوله صلى الله عليه وسلم: "ما منكم من أحد يتوضأ ثم يقول أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، إلا فتحت له أبواب الجنة الثمانية يدخل من أيها شاء".²⁰ (مسلم، د.ت، ص 209)

أما ما ورد في جهنم والأهوال التي يمر بها أهل النار من العذاب أن رسول الله صلى الله عليه وسلم تلا هذه الآية "ليس لهم طعام إلا من ضريع لا يسمن ولا يغني من جوع". (الغاشية 6/88)
ومما قاله النبي صلى الله عليه وسلم في أحوال أهل النار قوله (ص) "اتقوا الله حق تقاته لو أن قطرة من الزقوم قطرت في بحر الأرض لأفسدت على أهل الأرض معيشتهم، فكيف بمن يكون طعامه".²¹

ما جاء من الآيات والأحاديث في وصف الجنة والنار وإن التفاعل مع دلالات النصوص المشرقة بما يحصل يوم القيامة والإحاطة بتلك المشاهد العظام يجعل النفس تدبج الاجتهاد في تزكية النفس وجلاء القلوب وما أوحى المسلمين اليوم إلى هذا المنهج القويم الذي يصف عمل الفرد ويصنّفه، وذلك ليعملون جادين على صعيد الفرد والأسرة والجماعة والعاملين بذلك لهم بشارة الفوز المبين مصداقاً للحقيقة القرآنية التي لا تبديل ولا تحويل عنها، إذ يقول الله جل في علاه "لا يستوي أصحاب النار وأصحاب الجنة أصحاب الجنة هم الفائزون" (الحشر 19، 20) دلت الآية أنه لا يمكن أن يتساوى أهل النار بأهل الجنة وأن الفائزين والراغبين بجنة عرضها السماء والأرض هو العمل الفاضل والمطلوب.

4 . 7 تعزيز شعور الحب والبعد عن القسوة وإشباع العاطفة لدى الموظف:
فبستحي أن يرى منه سوء فمعلوماً أن الإنسان لا يحب لأخيه ما يحبه لنفسه حتى يكون عنده شعور نحو أخيه بالمحبة. فإن الرقابة الذاتية القائمة على الإيمان بالله، والذي يحض المؤمن على أن يهتم بأخيه المؤمن كما يهتم بنفسه وفي هذا الصدد من الأحاديث التي اشتهرت " لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه" انطلاقاً من النصوص الشرعية فإن الرقابة الذاتية تعزز روابط المحبة والإيخاء بين المؤمنين. وأيضاً مما جاء في قوله تعالى " يؤثرون على أنفسهم ولو كان بهم خصاصة" (الحشر 9، 10) وجه الدلالة من الآية أن الحب في الله والتفاني في إثارة الغير على النفس من الخصال التي مدحها الله وهذا من الآثار التي تركتها الرقابة الذاتية، وهذا الأمر يلين القلب ويبعده عن القسوة.
4 . 8 إشعال فتيلة التفكير الذاتي الإبداعي عند الموظف:

إن التفكير الذاتي الإبداعي يكون ذلك بالاعتماد على النفس إذ أنها صفة تزرع في أعماق الذات والثقة بما يصدر عنها والحب لما تسعى إليه، والصبر على عوائق الطريق واستشراف المستقبل والسعي إلى امتلاك مقود الحياة التي يحقق الإنسان ما يطمح إليه من خلال هذه الحيات. إن الاعتماد على الذات أصل كل نجاح فاعل حقيقي ورحم الله القائل إنما رجل الدنيا وواحد من لا يعول في الدنيا على غيره وذلك لأن رجل الخدم المكفول يعيش قرير العين كسل الأعضاء لا يستطيع أن يكون ذا قيمة في صنع الحياة لما في نفسه من الدعة لذا ينبغي تجنب الحماية الزائدة للأولاد (الذكور) مما يجعلهم لا يتفاعلون مع المحيطين بهم من أقارب أو أصدقاء فيحرمون من النضج الذي يتولد نتيجة التجارب المحيطة فلا تفرط ولا إفراط وكما قيل: (التجربة خير أستاذ لكن تكاليفها باهظة).
لذلك جعل الإسلام الاعتماد على النفس أمر مهم حيث قال النبي صلى الله عليه وسلم " ما أكل آدمي قط خير من طعام يده" وهذا دليل على أن الإنسان الذي يعتمد على نفسه ويأكل من كسبه يده لقد أصاب خير المأكل.

¹⁶ أخرجه الهندي في كنز العمال كتاب الشرائع في قسم الأقوال 7/ 58 رقم الحديث: 18,446، والمنوي في فيض القدير: 5/ 159

¹⁷ 189/ 5؛ أخرجه الهندي في كنز العمال كتاب الشرائع، في قسم الأقوال 7/ 55 رقم الحديث: 18,440، والمنوي في فيض القدير كتاب الأدب

¹⁸ أخرجه مسلم في صحيحه، كتاب الطلاق باب كون الإسلام يهدم ما قبله: 112/1 رقم الحديث 121

¹⁹ أخرجه مسلم في صحيحه، كتاب الطلاق باب كون الإسلام يهدم ما قبله: 112/1 رقم الحديث 121

²⁰ أخرجه مسلم في كتاب الذكر والدعاء والتوبة والاستغفار باب الذكر المستحب عقب الوضوء 209/1 رقم الحديث 234 من حديث عتبة بن عامر.

²¹ أخرجه الحاكم في المستدرک كتاب تفسير سورة حاميم الدخان بسم الله الرحمن الرحيم: 2/ 490 رقم الحديث 3886

5. أمر الرقابة الذاتية في إصلاح الإدارة:

إن الرقابة الذاتية لدى الموظف والتي تظهر متى وجدت التقوى وهنا تتجلى مراقبة الله تعالى في السر والعلن ولها آثار كثيرة في إصلاح الإدارة على مستوى كل أنواعها ومن أهمها وأبرزها:

1- الإخلاص في العمل وبذل الجهد فيه، إن استحضار الموظف للرقابة الذاتية في كل وقت يقوي فيه روح الإخلاص للعمل فيمتنع عن غش من خلال عمله وكذلك يبتعد عن خداع العاملين معه بل يبذل جهده لإسداء النصيحة لهم خائفاً من وعيد النبي صلى الله عليه وسلم في الحديث الشريف: "ما من أمير يلي أمر المسلمين ثم لا يجهد لهم وينصح إلا لم يدخل معهم الجنة".

(مسلم، دت، ص 126)²²

وكذلك من النصوص الأخرى التي جاءت بهذا الصدد قوله صلى الله عليه وسلم "ما من راع يستر عيه الله رعية يموت حين يموت وهو غاش لها إلا حرم الله عليه الجنة".

(مسلم، دت، ص 125)²³

وهذا الحديث يدل على أهمية النصيحة والصنق في الإدارة والعمل. بل إن العامل والموظف إذا نصح في عمله وتقانى في أدائه وواجباته فقد كسب الخبرة من أذكى البشرية، وما أعظمه من وسام.

(القنابلي، 2007، ص 32)

وجاء في مشيراً إلى أهمية النصيحة في العمل فقد قال صلى الله عليه وسلم: "خير الكسب كسب العامل إذا نصح".²⁴

ونرى اليوم ضرورة هذا الأمر في الدولة الحديثة إذ تقام مشاريع حكومية في أماكن خطأ لكن بسبب المصلحة الشخصية للقائم على المشروع وأحياناً يشتري سكوت الموظفين بالرشوة ليستمر المشرع وهذا فعل إشتعل على حرام كان ينبغي أن يقوم على النصيحة.

2- إن الرقابة الذاتية تكون سبباً في إبتعاد الموظف عن الانحراف المحتمل لدى الموظف فتبعده عن الانحراف وتجعله ملتزماً بأحكام الله وشرعه في أعماله الإدارية هذه غاية ما يسعى الإسلام إلى تحقيقها إليه، وهذا لا يتحقق إلا بدافع الوازع الديني الذي أساسه العقيدة بما لها من تأثير قوي على النفوس فإنها تحمي المسلم من الوقوع في الخطأ وتحيي فيه روح المراقبة وتوقظه وتجعله رقيباً على أعماله فالمؤمن ينطلق في تصرفاته وأعماله وهذا يكون من استسعاره برقابه الله له وعلمه بأن الله معه ويعلم تفاصيل ما يقوم به. وفي هذا الصدد قال الله تعالى "ما يلفظ من قول إلا لديه رقيب عتيد". (سورة ق 18/50) وأيضاً قال تعالى: "إن الله كان عليكم رقيباً" (النساء 4/1)

ونصت السنة على أهمية الرقابة الذاتية، وجاء في حديث أبي هريرة الأسلمي قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "لا تزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل عن عمره فيما أفناه وعن عمله ماذا فعل به، وعن ماله من أين اكتسبه وفيما أنفق، وعن جسمه فيما عمل به".

(الترمذي، 1996، ص 612)²⁵

الحديث بمثابة حجر الأساس في مراقبة الإنسان نفسه ولو استشعر كل مسلم هذا الحديث فصلح حاله ومن ثم ارتقى المجتمع الإسلامي إلى ما نطمح إليه من تطور ورقي بين أمم الأرض ومن أعظم ما بقي الموظف من الانحراف والفساد السعي لمرتبه الإحسان التي حدد النبي صلى الله عليه وسلم معالمها في حديث جبريل الطويل والذي فيه قال جبريل: "ما الاحسان؟ قال صلى الله عليه وسلم: أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك".

(مسلم، دت، ص 36)²⁶

ومن أهم مظاهر خشية الموظف لله تعالى أن يقف موقف المؤاخذه أو المعاقبة أو المحاسبة مما يمنعهم من أن يأخذ أموال الدولة بغير حق وتجعله يؤدي حق الدولة دون حاجه إلى رقيب غير عقيدته الصادقة أي دون حاجه رقابية متخصصة وبالتالي يخفف مبدأ هذه الوقاية عبئاً ثقيلاً عن الدولة يتمثل في الكلفة والجهد الذي يمكن أن تنفقه.

(المطيري، 1417، ص 312)

3- تصحيح الأخطاء والمخالفات:

إن رقابة الموظف لذاته على أقواله وأفعاله وتصرفاته يؤدي إلى تصحيح الأخطاء والمخالفات التي تصدر عنه حال وقوعها ومحاوله معالجة الأسباب التي أدت إلى هذه الأخطاء وإصلاح العيوب التي أدت إلى حدوث المخالفات إذ إن مصدر هذه الرقابة الشعور بتقوى الله ومراقبته في السر والعلن مما يؤدي إلى سير أعمال الموظف سيرا حسناً في حال رقابة رئيسه وعدمها حيث يشعر برقابه الله عليه ورقابته على نفسه وهي أفضل أنواع الرقابة إذ تنبغ من داخل الفرد بواعظ من ضميره وخشيته لله تعالى ومحاسبته المستمرة لنفسه.

(أدهم، 2001، ص 30)

4- مكافحة الرشوة:

إن الموظف الذي يشعر بالرقابة الذاتية ويمارسها على تصرفاته وأعماله يمتنع عن أخذ الرشوة إذا إنه يعلم أن أخذ رشوه لتسيير أعمال المراجعين في الوظيفة العامة فساد كبير قد حذر منه رسول الله صلى الله عليه وسلم بقوله: "لعن الله الراشي والمرتشى".

(الترمذي، 1996، ص 15)²⁷

ويدخل فيها الهدايا والخدمات التي تقدم للموظفين بقوله صلى الله عليه وسلم: "هدايا العمال غلول". والغلول محرم في الإسلام لقوله تعالى "ومن يغلول يأتي بما غل يوم القيامة" (آل عمران 161/3).

وإذا ما نظرنا إلى عهد النبي وتطبيقاته في هذا الصدد سنرى أنه قد حاسب النبي صلى الله عليه وسلم عامله على أخذ الهدايا وقبولها ووعظه وحذره. فقد روي عن أبي حميد الساعدي رضي الله عنه أنه قال: "استعمل رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلاً على صدقات بني سليم

²² أخرجه مسلم في كتاب الإيمان: باب استحقاق الوالي الغاش لرعيته النار: 1/ 126 رقم الحديث 142

²³ أخرجه مسلم في كتاب الإيمان باب استحقاق الوالي الغاش لرعيته النار: 1/ 125 رقم الحديث 142

²⁴ أخرجه أحمد في مسنده: 2/ 334 رقم الحديث 8393 وقال الهيثمي: رواه أحمد ورجاله ثقات. ينظر مجمع الزوائد كتاب البيوع باب أن الكسب الطيب 4/ 64

²⁵ أخرجه الترمذي في سننه كتاب صفه القيامة والرقائق والورع: باب ما جاء في شأن الحساب والقصاص 612/4 رقم الحديث 42417 قال هذا حديث حسن صحيح

²⁶ أخرجه مسلم كتاب الإيمان باب بيان الإيمان والإسلام والإحسان ووجوب الإيمان بأبواب قدر الله 36/1

²⁷ أخرجه الترمذي في سننه: 15/3 رقم الحديث 1336، وأحمد في مسنده: 15/8 رقم الحديث 9023

يدعى ابن اللبينة فلما جاء حاسبه"، فقال: هذا لكم وهذا هدية أهدي لي، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم "فهلا جلست في بيت أبيك وأمك حتى تأتيتك هديتك إن كنت صادقاً". ثم خطبنا فحمد الله وأثنى عليه ثم قال: "أما بعد فإني أستعمل الرجل منكم على العمل مما وليناه" الله الله فيأتي فيقول: "هذا لكم وهذا هدية أهديت لي أفلا جلس في بيت أبيه وأمه حتى تأتيته هديته والله لا يأخذ أحد منكم شيئاً بغير حقه إلا لقي الله يحمله يوم القيامة فلا عرف أحد منكم لقي الله يحمل بعيراً له رغاء أو بقرة لها خوار أو شاة تيعر، ثم رفع يده حتى روي بياض إبطه يقول: "اللهم هل بلغت بصر عيني وسمع أذني". ومن الآثار التي تكون بالرقابة الذاتية حسن التعامل مع رئيس العمل في الرقابة الذاتية عند الموظف تجعله يحسن تعامله مع رؤسائه في العمل فيقل التنازع والتخاصم بينهم إذ إنه يطبق ما أمره رسول الله صلى الله عليه وسلم بقوله: (على المرء المسلم السمع والطاعة فيما أحب وكره إلا أن يؤمر بمعصية فإن أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة".

(مسلم، دت، ص 1496)²⁸

ولو أن هذا الأمر يكون في الولاية العامة وكذلك يدخل فيها الولاية الخاصة ويؤكد هذا ما روته لنا كتب التراث عن أحد ملوك الفرس الحكماء وهو ابن هرمز أنه قال: "أطع من فوقك يطعك من دونك".

(القلعي، دت، ص 121)

ونجد في التراث الإسلامي بعض وصايا ذوي التجربة لكيفية التعامل مع ذوي المناصب العليا فمما ورد في ذلك أن العباس قال لابنه عبد الله رضي الله عنهما وقد كان يختص بعمر رضي الله عنه: "يا بني إني أرى هذا رجل يدنيك وإني موصيك بخلال لا تقشين له سرا ولا تخونن له عهداً، ولا تغتابن عنده أحداً ولا تطوين عنه نصيحة".

(أبو السري، دت، ص 566؛ الذهبي، 1985، ص 242)

عدم التعيين للرقابة والواسطة:

إن من الأمور التي قررت من خلال الرقابة الذاتية لدى الموظف صاحب السلطة والنفوذ تمنعه من أن يعين أحد بالواسطة أو القرابة إذ يعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد حذر من ذلك أشد التحذير، فقد روى عن أبي هريره رضي الله عنه أنه قال: (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا ضيعت الأمانة فانتظر الساعة، قال: كيف إضاعتها يا رسول الله، قال: إذا أسند الأمر إلى غير أهله فانتظر الساعة".

(البخاري، دت، ص 2382)²⁹

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أيضاً: "من ولي من أمر المسلمين شيئاً فأمر عليهم أحداً محاباة فعليه لعنة الله لا يقبل الله منه صرفاً ولا عدلاً حتى يدخله جهنم".³⁰

وقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه: "من استعمل رجلاً بمودة أو لقرابه لا يستعمله إلا لذلك فقد خان الله ورسوله والمؤمنين".

(الهندي، 1985، ص 330)³¹

7- تقوية الأمانة المالية والمحافظه على المال العام إن الرقابة الذاتية لدى الموظف المعين في إحدى المناصب الإدارية تقوي لديه الأمانة المالية فيمتنع عن الاختلاس ولو كان بصيراً كما يمتنع عن التعدي على الممتلكات العامة إذ يعلم أن ذلك خيانة الأمانة المنهي عنها. قال تعالى: "يا أيها الذين آمنوا لا تخونوا الله والرسول وتخونوا أماناتكم وأنتم تعلمون". (سورة الانفال 8 \ 27)

ولقد تقرر في الفقه أنه كل من إستلم شيء أخذ منه كان غلول، وكذلك سماه رسول الله صلى الله عليه وسلم غلولا فقد روي عن عدي بن عميرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "من استعملناه منكم على عمل فكتمنا مخطياً فما فوقه كان غلواً يأتي به يوم القيامة".

(مسلم، دت، ص 1415)³²

نجد أيضاً أن الرقابة الذاتية بذكر ما للعدل من ثواب، وما للجر من عقاب فقد أخبر النبي صلى الله عليه وسلم عن عظم جزاء العادل عند الله فقال: "إن المقسطين عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن عز وجل وكلت يدي يمين، الذين يعدلون في حكمهم وأهليهم ما ولوا".

(مسلم، دت، ص 1458)³³

وكذلك جاء في حديث آخر قوله صلى الله عليه وسلم: "ما من أمير عشرة إلا وهو يؤتى به يوم القيامة مغلولاً حتى يفكه العدل أو يبيقه الجور".³⁴

وقال شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله تعالى: "إن الله يقيم الدولة العادلة وإن كانت كافرة ولا يقيم الظالمة وإن كانت مسلمة".³⁵

8- الفرق بالمراجعين وتحسين معاملتهم

فالرقاب الذاتية لدى الموظف والتي هي رقابة إيمانية دائمة وهي من أنجح الوسائل الرقابية على الإطلاق تجعله يحسن معاملته مع مراجعيه فيسارع إلى خدمتهم وقضاء حوائجهم إذ إنه يعلم أن ذلك من أشرف القربات وأجل العبادات. فقد جاء في الحديث: "أحب الخلق إلى الله تعالى أنفعهم لعباله"،³⁶ وهذا يشعر الموظف بمتعته أثناء تأديته لعمله مما يؤثر إيجاباً في أدائه العام كما أن هذه الرقابة تمنع الموظف من ظلم مراجعيه والتعدي عليهم بل تدفعه إلى الفرق بهم مستحضراً تلك الدعوة النبوية لمن رفق بمن هم تحت مسؤوليته.

(القنابلي، 2007، ص 33-38)

فقد جاء في الحديث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "اللهم من ولي من أمر أمتي أمراً فرقق بهم فارق به، ومن ولي من أمر أمتي

²⁸ أخرجه مسلم في كتاب الإمارة باب وجوب طاعة الأمراء/3/ 1496 رقم الحديث 1839

²⁹ أخرجه البخاري في كتاب العلم باب رفع الأمانة/5/ 2382 رقم الحديث 6131

³⁰ أخرجه الحاكم في المستدرک كتاب الأحكام/4/ 104 رقم الحديث 7024

³¹ كنز العمال:5/ 330 رقم الحديث 14,305

³² أخرجه مسلم في كتاب الإمارة: باب وجوب طاعة الأمراء/3/ 1465 رقم الحديث 1832

³³ أخرجه مسلم في كتاب الإمارة باب فضيلة الإمام العادل/3/ 1458 رقم الحديث 1827

³⁴ أخرجه البيهقي في السنن الكبرى كتاب آداب القاضي: باب كراهية الإمارة/10/ 96 رقم الحديث 20,02 والإمام أحمد في مسنده:2/ 431 رقم الحديث 9570 قال الهيثمي: رواه أحمد

ورجاله رجال الصحيح مجمع الزوائد/4/ 193

³⁵ مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية 63/28

³⁶ أخرجه الطبراني في الكبير: 86/10 رقم الحديث 1033 وقال الهيثمي: رواه الطبراني

أمرافشقق عليهم فاشقق عليه".

(مسلم، د.ت، ص 1458)³⁷

وهو عام في كل ولاية، وقد وصف الله تعالى نبيه صلى الله عليه وسلم فقال: "فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك" (سورة آل عمران 159). ومن حمل هذا الشعور فإنه يبعد أن يحصل منه تعد على موظف تحت يده أو منعه من حقه.

الخاتمة

بعد هذه الجولة في دراسة موضوع الرقابة الذاتية لدى الموظف وأثرها في إصلاح الإدارة في الفقه الإسلامي استخلصوا النتائج الآتية:

1- المقصود بالرقابة الذاتية لدى الموظف: الرقابة التي تنبع من داخل الموظف على نفسه وسلوكه وأعماله فيلتزم بأحكام الله تعالى وشرعه في أعماله الإدارية ويقوم بتأدية واجبه وما كلف به على أكمل وجه بإتقان وإخلاص.

2- اتفاق الفقهاء على وجوب رقابة الذات ومحاسبة النفس على الإنسان المسلم بصورة عامة والموظفين على وجه الخصوص.

3- إن أهم أهداف رقابة الذاتية تكمن في:

أ- تحقيق المنفعة والمصلحة العامة عن طريق صيانة الأخلاق ومحاربة الفساد وتصحيح الخلل والأخطاء.

ب - ضمان سائر العمل في الإدارة على أكمل وجه بإتقان وإخلاص وفق الخطط والبرامج التي تضعها الإدارة.

ج - تنمية الوازع الديني لدى الموظف والذي ينأى به عن الفساد والانحراف ويلزمه منهج الاستقامة في أموره كلها.

4- بدأ نشأة الرقابة الذاتية في العهد النبوي ثم استمر تطبيقها في عصر الخلفاء الراشدين ومن بعدهم من الخلفاء والعلماء وعامه الناس وأما في العصر الحاضر فقد خلت القوانين الوضعية التي هي من صنع البشر منها واليوم اتجهت الدول الحديثة إلى إنشاء ميثاق لأخلاق العمل.

5- أساليب تنمية الرقابة لدى الموظف متعددة وأهمها:

أ- ربط الموظف بالله تعالى وتعميق الإيمان بصفاته سبحانه وكتابه الكريم.

ب - تكوين عاطفة إيمانية قوية لدى الموظف دافعة إلى السلوك السليم.

ج - غرس حب النبي صلى الله عليه وسلم في نفس الموظف وجعل سيرته وأفعاله صلى الله عليه وسلم قدوة له.

6- إن من أهم آثار الرقابة الذاتية لدى الموظف في إصلاح الإدارة أبرزها:

أ- الإخلاص في العمل والابتعاد عن الانحراف بتصحيح الأخطاء والمخالفات ومكافحة الرشوة.

ج - حسن تعامل الموظف مع رئيس عمله.

د - تقوية الأمانة المالية والمحافظة على المال العام.

هـ - الرفق بالمراجعين وتحسين معاملتهم.

والحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام أولا وآخرا على خاتم النبيين سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم وعلى آله وصحبه أجمعين.

³⁷ أخرجه مسلم في كتاب الإمارة باب، فضيلة الإمام العادل: 3/ 1458 رقم الحديث 1827

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Fehrs msvdr vmlrgr

72

- مكتبة التراث. (1-1) تاريخ عمر بن الخطاب. (1995). ابن تيمية، ت. ا. ب. ع. ا. مؤسسه الرسالة. (1-1) صحيح بن حبان بترتيب ابن بلبان. ابن حبان، أ. ح. م. ب. ح. ا. ا. (د.ت) الطبقات الكبرى (1 ط، 9-1). دار الكتب العلمية. (1990). ابن سعد، أ. ع. ا. م. ب. س. ب. م. لسان العرب (3 ط، 15-1). دار صادر. (1414). ابن منظور، ب. ا. ج. ا. مكتبة المنار، السيرة النبوية. (1409). ابن هشام، أ. م. ع. ا. ب. ه. ا. الزهد (2 ط). دار الخلفاء للكتاب الإسلامي. (1406). أبو السري، ه. ب. ا. ب. م. نظرية الإدارة في الإسلام نظرة متكاملة لمعالجة السلوك الإداري (1 ط، 1-1). المنظمة العربية للعلوم الإدارية. (1981). أبو سن، أ. إ. دار النفائس. (1-1) الإدارة الإسلامية، دراسة مقارنة بين النظم الإسلامية والوضع الحديثة. (2001). أدهم، ف. ك. الجامع (2 ط، 2-1). المجلس العلمي. (1983). الأزدي، م. ب. ر. دار بن كثير، الجامع الصحيح المختصر. البخاري، أ. ع. ا. ب. م. ب. ا. (د.ت) مكتبة دار الباز، سنن البيهقي الكبرى، البيهقي، أ. ب. ا. ب. ا. (د.ت) الجامع الكبير (سنن الترمذي) (1 ط، 6). دار الغرب الإسلامي. (1996). الترمذي، أ. ع. م. ب. ع. المستدرك على الصحيحين (1 ط). دار الكتب العلمية. (1411). الحاكم، أ. ع. ا. م. ب. ع. ا. سير أعلام النبلاء (3 ط، 25-1). مؤسسة الرسالة. (1985). الذهبي، ش. ا. م. ب. ا. ب. ع. الإدارة والحكم في الإسلام الفكر والتطبيق (1 ط، 1-1). دار الشروق. (1986). ا. ب. ا. الضحيان، ع. الرقابة الإدارية—المنظور الإسلامي والمعاصر والتجربة السعودية (م 1). مطابع مؤسسة المدينة للصحافة. (1994). الضحيان، ع. ا. ب. ا. أخلاق العمل وسلوك العاملين في الخدمة العامة والرقابة عليها من منظور إسلامي، المعهد الإسلامي للبحوث والتدريب (1). (1998). العمر، ف. ع. ا. ط، 1-1). المعهد الإسلامي للبحوث والتدريب. المصباح المنير في غريب الشرح الكبير (2 ط، 1-1). المكتبة العلمية، الفيومي، أ. ب. م. ب. ع. (د.ت) تهذيب وترتيب السياسة (1 ط). مكتبة المنار، القلعي، أ. ع. ا. (د.ت) مركز الخبرات المهنية للإدار، الرقابة الإدارية من وجهة نظر إسلامية. (2007). القنادلي، ج. أ. منتديات التاريخ الإسلامي المحاسبة والرقابة المالية في صدر الإسلام (1 ط، 1-1). دار الندوة العالمية. (1417). المطيري، ح. ب. ف. ب. ع. للشباب كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال (5 ط، 18-1). مؤسسة الرسالة. (1985). (ج.اني، ب. with). الهندي، ع. ا. ع. ا.

- مكتبة القدسي. (10-1) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد. (1994). الهيئتي: أ. ن. ا
مصنف ابن أبي شيبة (1 ط). مكتبة الرشد. (1409). بن أبي شيبة، غ. ا. ب. م
معجم مقاييس اللغة (2 ط، م 2). شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي. (1996). بن فارس، أ. ا. أ
المنهج الإسلامي في إدارة الأعمال. (1987). عساف، م
دار إحياء التراث العربي. صحيح مسلم. مسلم، أ. ا. ا. (د.ت)
علم النفس التحليلي. يونغ، ك. غ. (د.ت)

Aile İçi İletişim Perspektifinden Afetin İzlerini Sürmek: 2023 Depremi Sonrası Malatya Özelinde Ampirik Bir Araştırma

Prof. Dr. Mustafa Yağbasan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0339-475X>

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü,
Malatya-TÜRKİYE

Efnan Emine Levent

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4134-7368>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İletişim
Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.07.2025

Kabul: 25.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Deprem

Kriz

Sosyal Dinamikler

Aile İçi İletişim

Malatya

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Etik Kurulu'nun 17.06.2025 tarihli ve 36 toplantı sayılı 1 no'lu kararıyla onaylanmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.85948>

Öz

İletişim kuşkusuz toplumsal ve bireylerarası etkileşimin temel dinamiklerinden ve gereksinimlerinden biridir. Zira sosyal sürecin sürdürülebilirliği ancak duygusal ve düşünsel alışverişin dışavurumunun sağlanabilmesi ile mümkündür. Gündelik yaşam pratiğinin hemen her aşamasında karşılaşılan bu eylemselliğin anlamlandırılabilmesi şüphesiz bireylerin salt sözel aktarımlarıyla değil; yazılı ve görsel ifadelerinin yanı sıra bedensel ve içsel tutum ve davranışlarının analiz edilebilmesiyle de mümkündür. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli yaşanan ve on bir ili etkileyen büyük deprem yalnızca fiziksel yıkımlara yol açmakla kalmamış; aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkilerinde ve aile içi iletişim yapıları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Depremin ardından yapılan araştırmalarda birçok bireyin sevdikleriyle olan ilişkilerini yeniden tanımlandığı ve aile içi rollerin gözle görülür biçimde değiştiğini göstermiştir. Ancak bu araştırma daha farklı bir perspektiften afet sonrası; aile içi iletişim biçimlerinde ve aile yapılarında yaşanan dönüşümleri Malatya ili özelinde anlamayı hedeflemiştir. Nitel araştırma ilkeleri çerçevesinde desenlendirilen ve fenomenolojik yaklaşımla tasarlanan bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Etik kurulunun olumlu raporu sonrasında amaçlı örnekleme ve random yöntemiyle belirlenen 12 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sesli olarak kaydedilmiş ve deşifresinden sonra yazılı metne dönüştürülerek içerik analizi yöntemiyle analiz edilmeye çalışılmıştır. Bulgular, afet sonrası hane içerisindeki bireyler arasında duygusal destek, empati ve birlikte başa çıkma eğilimlerinin belirgin bir şekilde arttığını göstermiştir. Ayrıca, kriz koşullarının aile içindeki rollerin daha esnek hâle gelmesine yol açtığı; özellikle ebeveyn-çocuk ilişkilerinde karşılıklı sorumluluk alındığı ve sosyal dayanışma pratiklerinin öne plana çıktığı gözlemlenmiştir. Ayrıca elde edilen veriler afet sonrası ilerleyen süreçlerde güçlü aile içi iletişim yapısının devam ettiğini ve sürecin psikolojik dayanıklılık üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle afet yönetimlerinde aile temelli iletişim politikalarının sürece entegre edilmesinin ne denli önem arz ettiğini göstermektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yağbasan, M. & Levent, E. E. (2025). Aile İçi İletişim Perspektifinden Afetin İzlerini Sürmek: 2023 Depremi Sonrası Malatya Özelinde Ampirik Bir Araştırma. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 75-88.

Tracing the Traces of Disaster from the Perspective of Intra-Family Communication (An Empirical Research Specific to Malatya after the 2023 Earthquake)

Prof. Dr. Mustafa Yağbasan

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Art, Design and Architecture, Department of Visual Communication Design, Malatya-TÜRKİYE

Efnan Emine Levent

Master Student / Malatya Turgut Özal University, Graduate School of Education, Department of Communication Sciences, Malatya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 20.07.2025

Accepted: 25.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Earthquake

Crisis

Social Dynamics

Family Communication

Malatya

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is required for this article. Approved by the decision number 1 of the Malatya Turgut Ozal University Ethics Committee, dated 17.06.2025 and numbered 36 meeting for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.85948>

Abstract

Communication is undoubtedly one of the basic dynamics and requirements of social and interpersonal interaction. Because the sustainability of the social process is only possible through the expression of emotional and intellectual exchange. Making sense of this activity, which is encountered at almost every stage of daily life practice, is undoubtedly possible not only through the verbal transmissions of individuals, but also through the analysis of their written and visual expressions as well as their physical and internal attitudes and behaviours. The 6 February 2023 earthquake, which was centred in Kahramanmaraş and affected eleven provinces, not only caused physical destruction but also had a profound impact on individuals' social relations and family communication structures. Research conducted after the earthquake showed that many individuals redefined their relationships with their loved ones and that the roles within the family changed visibly. However, this research aims to understand the transformations in family communication styles and family structures after the disaster from a different perspective in Malatya province. In this research, which was designed within the framework of qualitative research principles and designed with a phenomenological approach, semi-structured interview technique was preferred as a data collection tool. After the positive report of the ethics committee, face-to-face interviews were conducted with 12 participants determined by purposeful sampling and random method. The interviews were audio recorded and after transcription, they were converted into written text and analysed by content analysis method. The findings showed that emotional support, empathy and coping tendencies among individuals in the household increased significantly after the disaster. In addition, it was observed that crisis conditions led to more flexible roles within the family; mutual responsibility was taken especially in parent-child relations and social solidarity practices came to the fore. In addition, the data obtained revealed that the strong family communication structure continues in the following processes after the disaster and the process has a determining effect on psychological resilience. In this respect, it shows how important it is to integrate family-based communication policies into the process in disaster management.

GİRİŞ

İletişim, bireylerin duygu, düşünce ve bilgi alışverişinde bulunduğu temel bir sosyal süreçtir. Gündelik yaşam pratiğinin hemen hemen her anında karşımıza çıkan bu eylemsellik, yalnızca sözel yollarla değil; yazılı, görsel ve bedensel anlatımlar aracılığıyla da kendini gösterir (Yıldırım ve Simsek, 2008: 45). Bu çok yönlü yapısıyla iletişim, teknolojinin de katkısıyla bireyler arasındaki sosyal ilişkileri önemli derecede etkileyen vazgeçilmez bir unsur haline gelmektedir (Söğüt ve Öngel, 2022: 671). Özellikle aile gibi bireyin ilk sosyal çevresini oluşturan yapılar içinde iletişim, kişilik gelişimi ve sosyal uyum açısından da belirleyici bir konumdadır (Morris, 2017: 122). Sağlıklı bir aile içi iletişim ortamı; güven, empati, bağlılık ve karşılıklı destek gibi temel duygusal münasebetlerin gelişimine doğrudan katkı sağlar. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli büyük deprem, Malatya'da da yalnızca fiziksel yıkıma neden olmamış; aynı zamanda sosyal yapılar üzerinde de derin izler bırakmıştır. Depremin ardından yapılan görüşmelerde birçok birey, sevdikleriyle olan ilişkilerini yeniden tanımladığını ve aile içi rollerin belirgin biçimde değiştiğini ifade etmiştir. Böyle dönemlerde aile içi iletişim, yalnızca bir enformasyon aktarım aracı değil; aynı zamanda bir başa çıkma stratejisi olarak işlev görmektedir. Koçtürk ve Güngör'ün de (2025: 63-67) çalışmalarında vurgulandığı gibi, kriz zamanlarında kurulan güçlü iletişim bağları, bireylerin psikolojik dayanıklılığını artırmada kritik bir rol üstlenmektedir.

Afet sonrası yaşanan psikolojik travmalar, bireylerde yoğun kaygı, stres, depresyon ve uyku bozuklukları gibi etkiler yaratmakta; bu durum bireyin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (Aksoy ve Kabasakal, 2023: 86). Bayhan ve Yasuntimur (2024: 1416) 6 Şubat 2023 depremini yaşayan Malatyalı bireylerle yürüttükleri nitel araştırmada, afetin bireylerde '*kıyameti yaşamak*' hissi yarattığını, sosyal düzenin çöktüğünü ve ailevi bağların bu boşlukta yeniden anlamlandırıldığını ortaya koymuştur. Depremler sonrasında çocukların verdikleri psikolojik tepkiler yetişkinlere benzese de, gelişimsel farklılıklar göstermektedir. Zira çocuklar, bilişsel ve duygusal gelişim açısından henüz olgunlaşma sürecindedir (Ökten ve Kayaalp, 2024: 52). Özellikle anneler açısından bu yük daha belirgin hissedilmekte hem kendilerinin psikolojik sağlıkları hem de çocuklarının iyilik hâli için yoğun bir sorumluluk üstlenmektedirler. Karip and at al (2024: 509) nitel görüşmeler sonucunda, annelerin '*güçlü olma*' tutumunun profesyonel destek almamalarına yol açtığını ve bu durumun psikolojik yıpranmayı artırdığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Kaymakçı ve Aca (2024: 435) da deprem sonrası aile içi ilişkilerin güçlendiğini ve bu bağların bireylerin iyileşme ve uyum sürecine önemli katkılar sağladığını ifade etmektedirler. Aile içi desteğin, travmatik etkilerin azaltılmasındaki rolü açıktır. Malatya'daki deprem örneğinde de görüldüğü gibi, afet sonrası aile üyeleri arasındaki dayanışma, yalnızca mevcut krizle başa çıkma değil; aynı zamanda geleceğe dair bir umut inşa etme aracına dönüşebilmektedir.

Bu araştırma, 6 Şubat 2023 depremi sonrasında Malatya'da yaşayan bireylerin aile içi iletişim yapılarında ve rollerinde yaşanan değişimleri anlamayı amaçlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen veriler aracılığıyla, olağanüstü durumlar karşısında aile içi iletişim süreçlerinin işlevselliği nitel bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu yönüyle çalışma hem bireysel başa çıkma stratejilerine hem de toplumsal dayanışmanın mikro düzeydeki yansımalarına ışık tutmayı hedeflemektedir.

Kuramsal, Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Doğal afetler, bireylerin yalnızca fiziksel varlıklarını değil; aynı zamanda sosyal ilişkilerini, psikolojik tutumlarını, dayanışma ve itimat algılarını da derinden etkileyebilen çok yönlü buhran ve depresyon süreçleridir. Örneğin 2019 Cudlee Creek orman yangını sonrasında "*kırsal ailelerde ebeveyn-çocuk ilişkilerinin iletişim biçimlerinde değişimler, sosyal sermayede zayıflama ve destek biçimlerinde*

farklılaşmalar dikkat çekmiştir. Bulgular, afet sonrası toparlanmanın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal bağlılık ve aile içi etkileşimler açısından da derin bir sınav olduğunu göstermektedir” (Stribley and at al, 2025: 5). Böylesi aşamalarda aile, yalnızca fiziksel bir barınma alanı değil; bireyin duygusal olarak toparlandığı, yeniden anlam bulduğu ve hayata tutunduğu temel psikososyal bir yapı işlevi görmektedir. Ayrıca yeni ilkeleşim teknolojileri; aile ve birey arasındaki ilişkide gündelik iletişim, fikrî önerme vb. duygusal ve düşünsel psikolojik alanları işlettiği bir süreç olarak görülmektedir (Söğüt, 2022: 669). Bu bağlamda Calo-Blanco at al (2017: 1-2) deprem felaketine yönelik yapmış oldukları çalışmada şu tespitlerde bulunmuşlardır: Şili’deki büyük depremler sonrası sosyal bağlılık göstergelerinde belirgin bir artış gözlemlenmiş ve afet sonrası normalleşme süreciyle birlikte artışta kademeli olarak azalma olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, doğal afetlerin toplumsal yapılar ve sosyal sermaye üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Bu süreçte aile üyeleri, yaşanan kayıpların ve belirsizliklerin üstesinden gelebilmek adına yeni roller üstlenmekte, ilişkisel pozisyonlarını yeniden inşa etmeye yönelik bir eğilim sergilemektedir (Tekin ve Gökçe, 2024: 790-791). Tupper ve Karacaoğlu (2025: 2), afet sonrası iyileşmede psikososyal desteğin kritik rolünü vurgulayarak, afet eğitimlerinin vatandaşları hem kısa hem de uzun vadeli zorluklarla başa çıkabilmeleri için gerekli bilgi ve becerilerle donatmada vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Özellikle çocuklar açısından bu dönemde yaşanan kırılmalar daha yoğun hissedilmektedir. Güngör ve Koçtürk (2025: 178-179), çocuğun travma sonrası tepkilerinin, bakım veren kişinin psikolojik tepkileriyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu durum, afet sonrası süreçte çocukların ruhsal sağlığının korunmasında ebeveynlerin ruhsal dayanıklılığının önemini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde Guo & Sim (2025: 5), afet sonrası aile içi karar alma süreçlerine tüm bireylerin katılımının, aile dayanıklılığını artırdığını ifade etmektedirler. Gorman-Smith & Tolan (2003: 393) ise çocuklara verilen anlamlı rollerin sadece bireysel gelişimi desteklemediğini; aynı zamanda ailenin tüm yapısını daha dirençli hâle getirdiğini ortaya koymuşlardır. Dijital platformlar kuşkusuz “kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmalarına, bilgi ve fikir alışverişinde bulunmalarına ve içerik üretmelerine de imkân tanımaktadır” (Yağbasan, 2025: 808). Bu bağlamda “afet dönemlerinde sosyal medya, kriz iletişimini kolaylaştıran stratejik bir araç olmakla birlikte bilgi kirliliği, söylentilerin yayılması ve etik sorunlar açısından riskler de taşımaktadır” (Lovari & Bowen, 2020: 2). Zira “sosyal medyadaki bilgilendirmeler üzerine yapılan araştırmalar tutarlılıktan yoksundur ve bilgi sistemleri (BS) araştırmacıları tarafından sınırlı ilgi görmüştür” (Yağbasan, 2025: 808). Bu izleğe referans oluşturan önemli literatürlerden biri Paton & Irons’un (2016: 1-2) çalışmalarıdır. Bu araştırmada “2011 Tasmanya orman yangınları sonrası Facebook’ta kurulan “Tassie Fires – We Can Help” topluluk sayfasının, afet iletişiminde yalnızca bilgi paylaşımı için değil; aynı zamanda güven, topluluk aidiyeti ve karşılıklı destek sağlama açısından da kritik bir rol oynadığını göstermektedir”.

Travmalarla başa çıkma sürecinde, aile içindeki duygusal destek ve dayanışmanın çoğu zaman belirleyici bir rol üstlendiği ön plana çıkmaktadır. Yapılan bir araştırmadaki görüşmelerde çocukların daha aktif roller üstlendiği; ebeveynlerin ise daha bilinçli koruyuculuk davranışları sergilediği belirlenmiştir (Bozgedik vd., 2024: 373-374). Afet sonrasında bireyin psikolojik olarak toparlanabilmesi yalnızca aile içi değil; aynı zamanda güçlü ve sürdürülebilir sosyal bağların sağlanmasıyla da yakından ilişkilidir. Abay ve Abay’ın da (2023: 91-100) çalışmalarında vurgulandığı gibi, aile dışı sosyal destek kaynakları, bireylerin travmatik deneyimlerle başa çıkmasında kritik bir işlev görmektedir. Chamlee-Wright & Storr (2011: 266), sosyal sermaye kavramı üzerinden, komşuluk ve topluluk ilişkilerinin afet sonrası iyileşme sürecinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Rezaei ve Mohammadinia (2025: 6) afet sonrası deneyim aktarımlarına dayanan nitel çalışmada, ebeveynlerin özellikle kriz anlarında gösterdiği özdenetim ve duygusal dayanıklılık davranışlarının, çocuklar üzerinde model etkisi yarattığı ve ergen bireylerin afetle baş etme becerilerini güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Bu bulgunun, Malatya’daki saha sonuçlarıyla da örtüşebileceği bu araştırmanın temel bir hipotezi olarak

öngörülebilir. 'Birlikte baş çıkma', 'duygusal birliktelik' ve 'ortak sorumluluk alma' gibi tutum ve davranış biçimleri, afet sonrası aile yapılarının yeniden tanımlanmasında temel rol oynamaktadır denilebilir. Sonuç olarak, afet sonrasında aile yapılarında sadece mekânsal veya gündelik işleyiş değişmemekte; aynı zamanda roller, iletişim tarzları ve duygusal bağlar da yeniden şekillenebilmektedir. Bu çalışma, deprem sonrası kriz süreçlerinde ailelerin nasıl bir iletişim ve dayanışma başkalaşımı geliştirdiğini anlamayı ve bunu kuramsal bir zeminle bütünleştirmeyi hedeflemektedir.

Araştırma

Problem Durumu, Amaç, Önem ve Hipotezler

Sarsıcı deprem felaketinin ardından Malatya'daki aile bireyleri arasında iletişim biçimlerinin yeniden ve nasıl yapılandığının, rollerin ne yöne evrildiğinin ve duygusal bağların süreçten nasıl etkilendiğinin belirlenmesi kuşkusuz açık uçlu temel bir sorunsala kabul etmektedir. Zira bu tür afetler sonrasında yaşanan belirsizlikler, kayıplar ve travmalar, bireylerin iletişim kurma biçimlerini doğrudan dönüştürebilmektedir. Bu bağlamda aile içi bağlar kimi zaman güçlenirken, kimi zaman da kırılganlaşabilmektedir. Araştırmada bu izlek üzerinden hareket edilerek sürecin anlamlandırılması hedeflenmiştir. Bu temel anlayışa dayalı olarak aile kurumunun; bireyin ilk sosyal deneyimlerini yaşadığı ve aidiyet duygusunu geliştirdiği bir ortam olmasının yanı sıra kriz anlarında ise kuşkusuz sığınılan güvenli bir liman olarak da değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu tabii, kadim ve geleneksel yapı, büyük ölçekli doğal afetler gibi travmatik olaylar karşısında ciddi bir dönüşüme uğrayabilme potansiyeli de taşımaktadır. Özellikle depremler gibi ani gelişen felaketler, sadece fiziksel yaşam alanlarını değil; aynı zamanda aile içi iletişimi, rol paylaşımını ve bireylerin duygusal bağlarını da kökten etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası Malatya'da yaşayan ailelerin içyapılarında meydana gelen değişimler, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde olduğu gibi iletişim alanında da derinlemesine analiz edilmesi gereken bir konudur.

Araştırmanın temel amacı, deprem sonrasında Malatya'da yaşayan bireylerin aile içi iletişim pratiklerini, değişen rollerini ve yeniden şekillenen aile bağlarını analiz etmektir. Bu çözümleme aracılığıyla, kriz sonrası ortaya çıkan iletişim örüntüleri şüphesiz sorunların daha nesnel şekilde anlamlandırılmasına, çıkarımlar elde edilmesine ve bu bağlamda iletişimsel örüntülerin; psikolojik dayanıklılık, empati ve duygusal dayanışma gibi kavramlarla olan ilişkisinin kurulmasına imkân tanıyacaktır. Araştırma diğer taraftan özellikle kriz yönetimi, psikososyal destek mekanizmaları ve aile içi iletişim süreçlerinin güçlendirilmesine yönelik önerilere de zemin hazırlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla afet sonrası toplumsal iyileşmenin en önemli bileşenlerinden biri olan aile yapısının iletişim perspektifinden incelenmesi, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Zira aile denen kurumsal yapı, sadece bireylerin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan bir düzen değil; aynı zamanda ruhsal iyilik halini besleyen, kriz anlarında hayatta kalma motivasyonunu artıran bir destek sistemidir. Bu çerçevede araştırmada geliştirilen hipotezler şunlardır:

- H1: Deprem sonrasında aile bireyleri arasındaki duygusal yakınlık ve iletişim sıklığı yükselmiştir.
- H2: Aile içi roller, kriz sonrası dönemde daha esnek ve iş birliğine dayalı hale gelmiştir.
- H3: Empati temelli iletişim biçimleri, aile içindeki bağları güçlendirmiştir.
- H4: Bireylerin birbirine sunduğu duygusal destek, psikolojik hallerini pozitif yönde etkilemiştir.
- H5: Çocuklar, kriz sonrası dönemde daha fazla sorumluluk üstlenerek aile içinde aktif roller üstlenmeye başlamışlardır.
- H6: Medya (KİA) sürece pozitif yönde katkı sunmuştur.

Metodoloji

Araştırma Deseni, Evren, Örneklem, Sınırlılıklar, Veri Toplama Süreci ve Analiz Yöntemi

Araştırma sürecinde nitel yöntemlerden biri olan ve bireylerin kendi yaşantılarını ve duygusal deneyimlerini doğrudan aktarmalarına imkân sunan fenomenolojik metodolojiye dayalı yarı yapılandırılmış görüşmeler tercih edilmiştir. Bu yeğleme, özellikle kriz ve travma sonrası bireylerin deneyimlerinin sözlü anlatımla ortaya konulması açısından oldukça işlevseldir. Nitekim nitel araştırma yöntemi, olayları belirli değişkenlerle sınırlamadan, bireylerin yaşam dünyasını anlamayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımı temel almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmanın evrenini, 2023 Kahramanmaraş merkezli depremten etkilenen bireyler oluşturmaktadır. Bu evren özelinden hareket edilerek Malatya ilinde yaşayan ve bu süreci doğrudan deneyimleyen bireyler ise araştırmanın örneklimini oluşturmaktadır. Örneklem oluşturulmasına yönelik olarak Malatya’da bulunan 3 konteyner kent yerleşkesinin her birinden 4 (dört) katılımcı random (tesadüfi-rastgele) esaslı amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenerek gruba dâhil edilmiştir. Bu sayede, yalnızca afet deneyimi olan bireylerin derinlikli anlatımlarına ulaşılması hedeflenmiştir. Katılımcılar, yaş, cinsiyet, meslek ve aile içindeki konumları açısından mümkün olduğunca nesnellik ilkesine uyularak çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak ailenin temel bütünleştiricisi özelliğinden dolayı cinsiyet dağılımında kadın katılımcıların daha baskın olmasına özel ihtimam gösterilmiştir. Toplam 12 katılımcı ile görüşme yapılmış; katılımcılar farklı sosyo-demografik profillere sahip bireyler arasından seçilmiştir. Bulguların analizinde, temalar verinin içinden çıkarılarak açık kodlama yöntemiyle yapılandırılmış, ardından bu temalar örüntüler halinde yorumlanmıştır. Bu analizde hem araştırmacının sahadaki gözlemleri hem de katılımcıların kendi yaşam anlatıları esas alınmıştır. Tüm süreç boyunca etik kurallar gözetilmiş, her bir katılımcıya anonim kodlar atanmıştır (K1, K2 şeklinde). Araştırma süreci, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Etik Kurulu’nun 17.06.2025 tarihli ve 36 toplantı sayılı 1 no’lu kararıyla onaylanmıştır. Katılımcılardan yazılı onam alınmış ve verilerin yalnızca akademik amaçlarla kullanılacağı taahhüt edilmiştir.

Görüşme formu, ilgili literatür ve uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş; pilot uygulama sonrasında gerekli düzenlemeler yapılarak son haline kavuşturulmuştur. Formda yer alan sorular, katılımcıların afet sonrası yaşantılarını, iletişim alışkanlıklarını, aile içi rol değişimlerini ve duygusal tepkilerini anlamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Görüşmeler, önceden belirlenmiş soru başlıkları üzerinden yürütülmüş, ancak görüşmenin seyrine göre bağlamdan kopmadan katılımcıların kendi anlatılarına da yer verilebilecek şekilde esneklik sağlanmasına özen gösterilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılara güvenli bir ortam sunulmuş; görüşmelerin tamamı sesli olarak kaydedilmiş ve sonrasında deşifresi yapılmıştır. Yazıya aktarılan metinler daha sonra analize tabi tutulmuştur. Yorumlama sürecinde elde edilen veriler, hermenütiksel yaklaşımın sunduğu imkânlarla dayalı olarak nesnellikten ödün vermeden semantik düzeyde tahlil edilmeye çalışılmış ve oluşturulan ana temalar altında sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Başlangıç aşamasında veriler açık kodlama ile çözümlenmiş; her bir ifade, taşıdığı anlam doğrultusunda etiketlenmiştir (Mayring, 2014: 6-7).

Kodlama sonrası veriler hem tümevarımsal (indüktif) hem de tümdengelimsel (dedüktif) yaklaşımla değerlendirilmeye alınmıştır. Katılımcı anlatılarında ortaya çıkan temalar bazen araştırma sürecinde doğrudan oluşmuş, bazen de önceden belirlenen teorik çerçevelerle eşleştirilmiştir (Mayring, 2014: 10-14). Bu yöntem, hem verinin bütüncül olarak değerlendirilmesine imkân tanımaya hem de araştırmacının sezgisel bakışını ve kuramsal yönelimini aynı potada eritilmesine yöneliktir. Görüşmeler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış formuyla yüz yüze ve gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 30-40 dakika sürmüş ve ses kaydına alınmıştır. Katılımcıların ifadeleri birebir yazıya dökülmüş; bu transkriptler üzerinden nitel bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Verilerin Yorumlanması**Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri**

Kod	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek
K1	32	Kadın	Lisans	Öğrenci
K2	24	Kadın	Lise	Çalışmıyor
K3	28	Kadın	Önlisans	Polis
E1	24	Erkek	Lise	Muhasebeci
K5	37	Kadın	İlköğretim	Ev Hanımı
K6	30	Kadın	Lisans	Memur
K7	24	Kadın	Yüksek Lisans	Öğrenci
K8	27	Kadın	Önlisans	Usta Öğretici
E2	33	Erkek	Yüksek Lisans	Bilişim Uzmanı
K10	24	Kadın	Yüksek Lisans	Öğrenci
K11	39	Kadın	Yüksek Lisans	Usta Öğretici
K12	32	Kadın	Lisans	Öğrenci

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabacağı üzere katılımcıların; yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve meslek açısından dağılımları çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, afet sonrası aile içi iletişimin farklı sosyo-demografik bağlamlarda nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli bir parametredir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu (bir katılımcı hariç) yükseköğretim mezunu, çoğunluğu kadın ve yaş aralığı ortalama yaklaşık olarak 30 seviyelerindedir. Katılımcıların yarısı fiili olarak meslek sahibi ve çalışır durumdadır. Bu veriler katılımcıların açık uçlular da dâhil olmak üzere kendilerine yöneltilen soruları anlama ve nesnel değerlendirme yapabilme kabiliyetine sahip olduklarına dair ipuçları vermektedir. Afet anlarında genel olarak ‘toparlama’ ve ‘koruma’ içgüdülerinin yüksek olması realitesinden hareket edildiğinde katılımcıların çoğunluğunun (on kişinin) kadın olması bu anlamda nesnel verilere ulaşılması açısından önem arz etmektedir.

Tema 1: Afet Sonrası Aile İçi İletişimde Kırılma ve Yeniden Kurulum

Deprem de dâhil olmak üzere tüm büyük felaketler yalnızca fiziksel değil, kuşkusuz duygusal ve sosyal alanlarda da sarsıcı etkiler yaratmaktadır. Bu tür durumlarda, özellikle aile içindeki iletişim kalıplarında hızlı ve yoğun değişiklikler meydana gelebilmektedir. Aile içi iletişimde yaşanan kırılmalara ve yeniden toparlanma sürecine dair katılımcılarla yapılan görüşmelerde en sık karşılaşılan ifadelerden biri ‘iletişim eksikliği’, ‘duygusal kopuş’ ve ‘yalnızlaşma’ olmuştur. K1, bu dönemi açıkça “içe kapanma, agresif olma, yalnızlaşma” şeklinde tarif etmiştir. Ancak bu başlıkta en dikkat çekici veri; ilk kopuş ve içe çekilme durumunun, zamanla yerini hane içerisindeki bireyler ile duygusal olarak daha sıkı bağlar kurma çabasına bırakmasıdır. K1, “aile bağları kuvvetlendi” diyerek bu dönüşümü net bir ifadeyle vurgulamıştır. K2, deprem sonrası “teknolojik cihazlardan uzaklaşıp daha çok sohbet etmeye başladık” derken, K3 ise; “önceden ailemle gündelik şeyleri konuşurduk, depremden sonra daha anlamlı şeyler konuşmaya başladık” cümleleriyle bu değişimi destekler mahiyette bir beyanda bulunmuştur. Araştırmada elde edilen verilere göre; travmatik olaylar, aile içindeki iletişimde bir nevi yeniden doğuşa ve yapılanma sürecine vesile olabilmektedir. Sessizlikle, empatiyle ve ortak travmalarla örülen bu yeni iletişim dili, katılımcıların kendi ifadeleriyle daha önce hiç deneyimlenmemiş ve kurulmamış bir yakınlığa tekabül etmektedir. Dolayısıyla afet, bir yıkım olduğu kadar geriye kalanlarla yeni bir inşa sürecinin başlamasıdır da denilebilir.

Tema 2: Kriz Anlarında Rol Değişimi ve Sessiz Dayanışma

Elde edilen bulgular depremin hemen ardından hane içerisindeki bireylerin rollerinde gözle görülen değişikliklerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda özellikle çocukların ya da genç bireylerin ebeveyn rolü üstlenmek zorunda kaldıklarına dair yeterli sayıda veriye ulaşılmıştır. Örneğin K3 bu tespiti

dair şu değerlendirmede bulunmuştur: “Annemin ve babamın çoğu kez duygusal çöküntü yaşadıklarına tanıklık ettim. Bu anlarda kendimde sorumluluk hissederek onlara ben destek olmak zorunda kaldım”. Bu ifadeler yalnızca bir sorumluluk devrini değil, şüphesiz aynı zamanda içsel bir olgunlaşmayı da temsil etmektedir denilebilir. Benzer şekilde, K6 “Birbirimizi dinledik, çözüm ürettik” diyerek iş birliğine dayalı bir dayanışma biçimini ortaya koymuştur. E1 ise evliliğin çok başında olduklarını belirterek, “Eşimle daha fazla sorumluluk almaya başladık” ifadesi ile dayanışmanın gücünü dile getirmiştir. Bu tespit afet ve kriz anlarının çiftler arasında nasıl bir rol paylaşımı yarattığını da göstermektedir. Rol değişimi sadece fiziksel görevlerde değil, aynı zamanda duygusal yüklenimlerde de kendini göstermektedir. Bu tema altında katılımcılardan gözlemlenen en önemli bulgu; güçlü olması beklenen bir babanın çaresizlikten kimi zaman sessizliğe büründüğü analarda hanedeki bir çocuğun inisiyatif alması veya bir annenin endişeli olduğu anlarda hanedeki genç bir bireyin sakinleştirici rol üstlenmesidir. Bu sonuç afet ve kriz anlarında aile yapısının nasıl esneyebildiğini ve bireylerin bu esneklik içinde nasıl inisiyatif alarak yeni roller üstlenebildiklerini ortaya koymaktadır.

Tema 3: Toplumsal Dayanışmanın Aileye Yansıyan Aynası

Depremler yalnızca bireyleri değil, bütün toplumu sarsar. Bu sarsıntının en belirgin etkilerinden biri de toplum içinde doğan dayanışma ruhunun aile içi ilişkilere yansımalarıdır. Görüşmelerde birçok katılımcı, afet sonrası çevrelerinden gördükleri yardımların hem şaşırtıcı hem de duygulandırıcı olduğunu ifade etmiştir. K5 bu tespitlerini şu cümle ile aktarmıştır: “Tanımadığımız insanlardan bile destek gördük”. Bir başka katılımcı olan K3 ise bu süreci kişisel ilişkilerinde yaşadığı etkiyi şöyle ifade etmiştir: “Eskiden kardeşlerimle bir şey paylaşmazdım, şimdi eşyayı bile bölüşüyoruz.” Aile içindeki bu paylaşım hali, sadece fiziksel değil; duygusal bir yakınlaşmanın da göstergesi olarak değerlendirilebilir. E2, yetişkin ve erkek bir katılımcı olarak özellikle toplumsal empatiye vurgu yapmıştır: “Farklı düşünceden insanlar bile bir araya geldi, yardım etti”. Bu tespit, sadece fiziksel yardıma yapılan bir gönderme değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik olarak farklı bireylerin kriz anında aynı duyguya kenetlenebildiğini göstermektedir. E2 diğer taraftan erkek bir birey olarak toplumsal dayanışma süreçlerini daha dışarıdan ve gözlemci bir perspektifle tarif etmiştir. Onun anlatımıyla yardım “almak” değil, “paylaşmak”tır. Bu bulguyu paylaşmaya yönelik davranışın bir pozitif uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle görüşme yapılan kadın bireylerin bu süreçte daha görünür bir destek ağı deneyimledikleri, erkek görüşme yapılan bireylerin ise dış yardımı daha mesafeli ancak takdirle karşıladıkları gözlemlenmektedir. E2’un bakış açısı toplumsal cinsiyet farkının hem bireysel hem de kolektif düzeyde nasıl deneyimlendiğini gösteren dikkat çekici bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

Tema 4: Başa Çıkma Yolları – Sessizlikten Paylaşma

Her bireyin bir afet ve kriz anına verdiği tepki kuşkusuz görecelidir. Ancak bu farklılıklar aile içinde yeni bir iletişim dilinin, yeni bir anlayış biçiminin doğmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Görüşmelerde öne çıkan en belirgin başa çıkma yöntemleri arasında; birlikte vakit geçirmek, dua etmek, empati kurmak ve konuşmak biçiminde dile getirilmiştir. Ancak söz konusu bu kategoriler arasında belki de en güçlü olanı, mümkün olduğunca sessiz ve sakin kalarak sürekli dinleme pozisyonunda kalmalarıdır denilebilir. Örneğin K6, bu bulguyu şu şekilde özetlemiştir: “Birbirimizi dinledik, çözüm ürettik”. Aynı evde, aynı enkazın gölgesinde yaşanan bu sessiz dayanışma, birçok aile için bir dönüm noktası olmuştur denilebilir. Zira aynı katılımcının “Sözlerin kıfayetsiz kaldığı ancak gözlerin daha çok konuştuğu bir dönemden geçtik” şeklindeki tespiti bu bağlamda oldukça manidardır. Diğer taraftan daha konservatif ve geleneksel değerlere bağlı olduğunu beyan eden K5 ile yapılan görüşmede, süreci maneviyatla dengelediklerini ifade etmiştir: Bu katılımcının; “Allah’a sığınarak bir şeylerin üstesinden gelmeye çalıştık” şeklindeki vurgusu, bazı bireylerin inanç aidiyetlerini bir başa çıkma yöntemi olarak gördüklerini ve yaşamlarına bu şekilde yön verdiklerini göstermektedir. Öte yandan, daha genç ve eğitilmiş bireylerin modern yöntemlere yöneldiği tespit edilmiştir. Örneğin K7 süreç içerisinde bulunmuş olduğu durumu şu cümle ile dile getirmiştir: “Terapi aldım, meditasyon yaptım, kitap okudum”. Bu yaklaşım, afet sonrası zihinsel sağlığı korumaya dair bireysel farkındalığın da arttığını göstermektedir. E1 ise sürecin içe dönük yanını bu şu şekilde tanımlamıştır: “Konuşmadan da iletişim kurmayı

öğrendik". Bu tespitten hareket edildiğinde afet ve krizle başa çıkmanın en güçlü hali salt kelimeler değildir. Kimi zaman sadece birlikte kalabilmek dahi bir çözüm olarak değerlendirilmiştir denilebilir.

Tema 5: Geleceğe Dair İletişim Stratejileri ve Yeni Alışkanlıklar

Afet anı geçer, enkazlar kaldırılır, ancak geriye en kalıcı şey, insanların birbirine nasıl tutunduğudur. Katılımcıların pek çoğu, yaşadıkları bu büyük sarsıntıdan sonra aile içinde iletişimi sürdürebilmek için deneyimlerinden hareketle bilinçli adımlar atılmasının gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu yaklaşımın şüphesiz salt bir öneri veya bir çözüm olarak değil; aynı zamanda yeni bir yaşam tasarımının sinyali olarak da değerlendirilmemesi gerekir. K1, bu konuyu oldukça yalın ancak etkili bir öneriyle dile getirmiştir: *"Örneğin, haftalık aile günü yapılabilir"*. Örnekleme dâhil edilerek görüşme gerçekleştirilen kimi katılımcılar için böylesi bir sürecin anlamı; sadece daha fazla zaman geçirmeye yönelik olmasından değil, aynı zamanda duyguları öncelenen veya ihmal etmemenin de bir sorumluluk olduğunun farkına varılmasıdır. Zira depremedeler için, kendilerinin ifadesiyle; *"Nasılsın?"* sorusu dahi bir bağ kurabilmek için yeterlidir. Bu bağlamda K2 daha yapısal, somut ve işlevsel bir öneri sunmuştur: *"İletişimin ne kadar önemli olduğunu anlatan programlar yapılmalı"*. Bu tespitten hareketle depreme maruz kalan bireylerin iletişim kültürünün güçlenmesini sadece kendi haneleri için geçerli olan bir yöntem değil, toplum geneline yayılması gereken bir süreç olarak değerlendirdikleri söylenebilir. K8 ise iletişimsel eylem sürecine eğitimin ve rehberliğin de dâhil edilmesinin elzem olduğunu ve sürece dâhil edilmesinin katkılar sunacağını dile getirmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların bu yöndeki önerileri, yalnızca deprem sonrası değil, gelecekte oluşabilecek krizler için de bir iletişim altyapısı kurma fikrine ışık tutmaktadır denilebilir. Bu tespit iletişimin sürekliliğinin ve sürdürülebilirliğinin, yalnızca kriz anlarında değil, aynı zamanda sıradan günlerde de korunması gereken bir değer olarak dikkate alınmasına tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında atlı çizilmesi gereken en önemli hususun deprem mağdurlarının iletişim sürecini önemsedikleri, geleceğe dair umut taşıdıklarıdır ve iletişim sürecine dair en küçük çabayı bile bir yapı taşı şeklinde değerlendirmeleridir denilebilir. Zira çoğu katılımcının; *"afetten sağ olarak çıkmak sadece bedenen değil, ruhen ve ilişki olarak da önemlidir"* tespiti bu anlamda dikkat çekicidir.

Tema 6: Dijital Uzaklaşma ile Yeniden İnsanlaşan İletişim

Özellikle dijital bağımlılık durumunun gündelik yaşam pratiğinin bir rutini haline gelmesi kuşkusuz afet ve kriz anlarını daha da grift bir potansiyeli taşımaktadır denilebilir. Zira dijital medya *"... istenileni kendi çıkarları doğrultusunda önceleyebilmektedir"* (Yağbasan ve Yağbasan, 2022: 79) . Ancak afet sonrası kriz anlarında insanların yalnızca fiziksel olarak değil, dijital anlamda bireylerin birbirinden kopabilme realitesi de açık uçlu bir sorunsala tekabül edebilmektedir. Derinlemesine mülakat şeklinde yapılan görüşmelerde bazı katılımcılar, deprem sonrasında dijital cihazlardan özellikle uzaklaşıp yüz yüze iletişimi yeniden keşsettiklerini belirtmişlerdir. Bu davranış biçimi, iletişimin yeniden insanlaşma sürecine girdiğine dair emareler taşımaktadır denilebilir. K2 bu süreci şu şekilde ifade etmiştir: *"Depremden önce herkes telefonuna gömülmüştü, sonrasında bir araya gelip sadece konuşmak bile yetti"*. Bu tespit, dijital ekranların yerini göz göze ve yüz yüze gelmenin, fiziksel temasın ve gerçek sohbetin değerinin anlaşıldığını göstermektedir. Benzer şekilde K3, ailedeki iletişimin daha özgün hale geldiğine dair tespitlerde bulunmuştur: *"Önceden hep kısa mesajlarla konuşuyorduk, şimdi uzun uzun muhabbet etmekteyiz"*. Yaşanan bu değişim, sadece iletişim biçimlerinin değil; aynı zamanda duygu aktarımının, anlamlandırmanın ve empati kurabilmenin yeniden yapıldığını göstermektedir. Örnekleme dâhil edilen bazı katılımcılarla yapılan görüşmede ise dijital dünyadan uzaklaşmanın, duygusal bağ kurma becerilerinin yeniden kazanılmasına aracılık ettiği tespitinde bulunmuşlardır. K10'un ifadesi bu durumu özetler mahiyettedir; *"Eskiden herkes kendi odasında telefonundaydı, şimdi aynı salonda oturuyoruz, konuşmadan bile bağ kuruyoruz"*. Dolayısıyla afetlerin, sadece mekânsal olarak değil; aynı zamanda dijital olarak da bireyleri yeniden birbirine yaklaştırmıştır denilebilir. Bu dönüşümün, krizlerin iletişim kültürüne nasıl yön verdiğini gösteren önemli bir veri olarak değerlendirilmesi gerekir.

Tema 7: Duygusal temalar (topluluk dayanışması ve travma sonrası iletişim biçimleri bağlamında medyanın işlevselliği)

Doğal afetlerin ardından ortaya çıkan ruhsal çöküntüler kuşkusuz bireyleri yadsınamayacak ölçüde tehdit etme potansiyeli taşımaktadır ve literatürde major depresyon şeklinde tanımlanan durum ortaya çıkabilmektedir. Böylesi süreçlerde ‘dayanışma’ kuşkusuz ön plana çıkmakta ve doğrudan olmazsa da dolaylı olarak terapötik etki yaratabilme potansiyeli taşımaktadır. Dayanışma toplumdaki bireylerin, grupların, kurumların etkileşim ve iş birliği içerisinde olmasıyla yakından ilişkili bir kavramdır. Gordon Marshall’a göre “bir güç ve direniş kaynağı olduğu, dolayısıyla bir amaca yönelik birlik oluşturmayı kapsadığı için ‘dayanışma’ya değer verilmelidir” (1999: 133). Toplumsal dayanışmanın deprem gibi olağanüstü durumlarda üst düzeyde olması olumlu bir toplumsal görünüm ortaya koymaktadır. Ancak, dayanışma pratiklerinin etkin bir organizasyon içerisinde olmaması (ya da toplum tarafından bu şekilde algılanması) çatışma durumlarını ortaya çıkabilmekte ve gerilim hatları oluşturabilmektedir (Selçuk, 2024: 31). Gerek toplumsal dayanışmanın sağlanması gerekse bireysel ihtiyaçların giderilemsi açısından medyanın “... afetin kontrol altına alınması ve etkilerini azaltılması çalışmalarında yadsınamaz bir önemi vardır” (Soydan ve Alpaslan, 2014: 59). Bu bağlamda bu araştırma kapsamında katılımcıların tamamının empati temelli iletişim biçimlerini öcelemleri hususlardan biridir. Özellikle yaygın medyanın hassas bir tutum sergilemesi ve empatiyi tüm toplumsal katmanları harekete geçirecek bir işlevselliği üstlendiği kaantinin oluşması, aile içindeki bağların güçlendirilmesinin yanı sıra toplumsal dayanışma ve travma sonrası etkilerin azaltılmasına da doğrudan pozitif etki edilmesine katılımcılar tarafından vurgu yapılması bu araştırmanın anlamı bulgularından biri olarak dikkat çekmektedir.

Araştırma başında ortaya konulan hipotezlerin sınanmasına yönelik elde edilen bulgulardan şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- H1: Deprem sonrasında aile bireyleri arasındaki duygusal yakınlık artmış, iletişim sıklığı yükselmiştir (Doğrulanmıştır).
- H2: Aile içi roller, kriz sonrası dönemde daha esnek ve iş birliğine dayalı hale gelmiştir (Doğrulanmıştır).
- H3: Empati temelli iletişim biçimleri, aile içindeki bağları güçlendirmiştir (Doğrulanmıştır).
- H4: Bireylerin birbirine sunduğu duygusal destek, psikolojik iyilik halleri pozitif yönde etkilenmiştir (Doğrulanmıştır).
- H5: Çocuklar, kriz sonrası sorumluluk üstlenerek aktif roller üstlenmeye başlamışlardır (Doğrulanmıştır).
- H6: Medya (KİA) sürece pozitif yönde katkı sunmuştur (Doğrulanmıştır).

Bu araştırmada, 6 Şubat 2023 depreminin ardından Malatya’da yaşayan bireylerin aile içi iletişim yapılarında ne tür değişimler yaşandığına dair nicel verilerden hareket edilerek nitel bir çözümleme yapılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, afetlerin bireyler üzerinde hem duygusal hem de sosyal düzeyde dönüştürücü bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların aktardıkları deneyimler, iletişim örüntülerinin dönüşüm geçirdiğine işaret etmektedir. Özellikle araştırma başında yer verilen “afet sonrasında aile içi duygusal dayanışmanın artabileceği” yönündeki hipotezin doğrulanmış olması önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Zira katılımcıların çoğu, yaşanan kaygı ve belirsizlik ortamında aile içi ilişkilerine daha fazla destek olduklarını, duygularını daha açık şekilde ifade ettiklerini ve bu sayede yakınlaştıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla afet ve kriz anında aile içi ve sosyal çevre ile olan duygusal bağların kuvvetlendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu veri aynı zamanda literatürde yer alan benzer çalışmalarla da örtüşmektedir.

Bir diğer hipotez; “aile içindeki rollerin esnekleştiği ve yeni sorumluluk paylaşım biçimlerinin ortaya çıktığı” yönündeydi. Görüşmelerde, özellikle genç bireylerin daha fazla sorumluluk üstlendiği; ebeveynlerin rollerini çocuklarla daha paylaşımcı bir yaklaşımla yeniden tanımladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, aile içi dinamiklerin krizle birlikte yeniden yapılandığını göstermektedir. Diğer taraftan “açık iletişim ve paylaşımın psikolojik dayanıklılığı artırdığına” dair hipotez de görüşmelerde sıkça destek bulmuştur. Katılımcılar, yaşadıkları zorlayıcı duyguların aile bireyleriyle paylaşılmasının, birlikte ağlamanın ya da sessizce aynı

duyguda buluşmanın psikolojik dayanıklılıklarını artırdığını dile getirmiştir. Bu da, iletişimin sadece enformasyon aktarımından ibaret olmadığını, aynı zamanda psikolojik iyileşme sürecine de katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Görüşmelerde dikkat çeken bir diğer nokta ise, *“teknolojik araçlardan uzaklaşmanın yüz yüze iletişimi artırdığı”* yönündeki hipotezin pozitif yönde karşılık bulmasıdır. Katılımcılar, sosyal medya ve haber akışlarından uzaklaşarak, aile içi etkileşimi artırdıklarını ve bu süreçte yüz yüze iletişimde daha derin bağlar oluşturdıklarını belirtmişlerdir.

Son olarak, *“çocukların kriz sonrasında aile içi karar alma süreçlerine daha fazla dâhil olduğu”* şeklindeki hipotezin de doğrulandığı gözlemlenmiştir. Özellikle genç bireylerin fikirlerine başvurulması ya da bazı durumlarda sorumluluk verilmesi, aile içi iletişimde geleneksel yapıların esnediğini göstermektedir. Bu durum, ailenin bir dayanışma birimi olarak esnek bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde, araştırma kapsamında belirlenen hipotezlerin tamamının nitel verilere dayalı yapılan analizlerle büyük ölçüde örtüştüğünü göstermiştir. Bu bulgular, afet veya kriz anlarında iletişim ve aile yapısının statik değil, aksine oldukça esnek ve yeniden inşa edilebilir ve dinamik bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur.

Depremin ardından Malatya’da aile içinde veya sosyal çevrede yaşanan iletişim döngüsündeki dönüşümlere dair nesnel verilere ulaşmak amacıyla yürütülen bu araştırmada; muhtemel afet ve kriz anlarında merkezi yönetimin yanı sıra bireysel anlamda izlenebilecek ve geleceğe perspektif oluşturabilecek önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırma başında öne sürülen hipotezlerin elde edilen verilerle büyük ölçüde örtüştüğünü göstermiştir. Özellikle araştırma sürecinde elde edilen veriler, afetin salt fiziksel değil, aynı zamanda bireylerin duygusal ve sosyal yaşantılarını da etkileyen çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan afet sonrası kriz ortamlarında aile içi iletişim yapısının yeniden şekillendiğini ve bireyler arasında karşılıklı destek, anlayış ve dayanışma gibi duyguların güç kazandığını destekler mahiyette bulgulara ulaşılmıştır. Görüşmelerde öne çıkan en önemli unsurlardan birinin; yüz yüze iletişimin yeniden değer kazanmasıdır denilebilir.

Diğer taraftan dijital araçların kullanımında fark edilir derecede bir azalmanın yaşanması da değer atfedilebilecek bir bulgudur. Bu süreçte hane içerisindeki bireylerin rollerini yeniden tanımladıkları ve çocukların karar alma süreçlerine daha etkin biçimde katıldıkları tespit edilmiştir. Katılımcı anlatıları, afet sonrası kriz dönemlerinde aile yapısının ve iletişim kalıplarının yeniden biçimlendiğine ve ilişkilerin daha anlamlı bir boyut kazandığına işaret etmektedir. Bu çerçevede, afet sonrası kriz süreçlerinde ailelerle çalışan uzmanların, aile içi dinamiklerde yaşanabilecek bu tür değişimleri göz önünde bulundurarak müdahale planları oluşturması önem arz etmektedir. Bireylerin yaşantıları, iletişim ihtiyaçları ve sorunlarla baş çıkama yöntemleri farklılık gösterebileceği için uygulanacak destek mekanizmalarının da buna paralel biçimde esnek ve kapsayıcı olması gerekmektedir. İlerleyen araştırmaların ve farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda benzer olayların aile içi iletişim üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak ele alması faydalı olacaktır. Ayrıca afet sonrası kriz dönemlerinde çocukların aile içindeki konumlarının ve sorumluluk algılarının nasıl değiştiğini incelemek, literatüre özgün katkılar sunabilecek nitelikte bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda afet sonrası iyileşmede psikososyal desteğin kritik rolüne bakıldığında afet eğitimlerinin; vatandaşları hem kısa hem de uzun vadeli zorluklarla başa çıkabilmeleri açısından gerekli bilgi ve becerilerle donatılmasının bu araştırma kapsamında da vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.

Deprem, ürettiği sarsıntıların yanı sıra kuşkusuz bireysel ve toplumsal sarsıntıları da beraberinde getirebilmektedir. Bu bağlamda en azından maddi ihtiyaçların karşılanmasına matuf olarak afet sonralarında gerek merkezi ve yerel yönetimlerin gerekse sivil toplum kuruluşları ile dayanışmayı önceleyen bireysel yardım ve desteklerin de üst düzeyde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Literatürde yer alan ampirik saha çalışmalarında *“Depremin hemen ardından yöre halkının acil ihtiyaçları arasında yer alan barınma, gıda ve ısınma gereksinimlerinin karşılandığı, orta vadede ise hayatın normale dönmesi için gerekli adımlar atıldığı görülmektedir”* (Deniz, Yıldız, Parin ve Erdoğan, 2017: 1435). Ancak yapılan bu tür maddi ve fiziksel yardımların yanı sıra afet ardından meydana gelen psikolojik travmaların da göz önüne alınarak *“bireylerin yaşamını negatif yönde*

etkilenme ve ruhsal durumlarını hayat boyunca sürebilecek derecede hasar verme" potansiyellerinin bertaraf edilmesi şüphesiz önem taşımaktadır. Zira bireyin "yaşamında travmatik olaylara maruz kalması sadece muhatap olan bireyi değil, kişinin etrafında iletişim kurduğu kişileri de etkilemesi muhtemeldir" (Doğan ve diğ., 2021: 421-423). Bu bağlamda travmatik süreçlere salt mağduriyet yaşayanlar perspektiften değil, çevresel ve bütünsel bir çerçeveden de bakılması gerekir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde ise literatürde de sıkça vurgulandığı üzere yeni iletişim teknolojilerine gündelik yaşama pratiğinin yanı sıra aile, birey ve toplum arasındaki ilişki ve iletişimi pozitif yönde etkileyen ve fiktörel önerme vb. duygu ve düşünsel psikolojik alanların da işletildiği bir süreç olarak değerlendirilmesi gerekir. Zira geleneksel medyanın yanı sıra dijital platformlara kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmalarına ve bilgi ve fikir alışverişinde bulunmalarına imkân tanıyan araçlar olarak önem atfedilmesi gerekir. Ancak özellikle ve genellikle kriz veya afet dönemlerinde dijitalizm, iletişim döngüsünü sağlayan stratejik bir araç olmakla birlikte; bilgi kirliliği, söylentilerin yayılması ve etik sorunlar açısından riskler taşıma potansiyeli de taşıyabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde afet iletişiminin özellikle geleneksel ve yaygın medya özelinde en azından olumsuzluklara karşı bilinç oluşturma ve refleks geliştirme açısından toplumsal dayanışmaya zemin hazırlayabildiği söylenebilir. Unutulmaması gerekir ki medyanın önem ve değer aştığı, gündeme taşıdığı ve canlı tuttuğu olaylar toplumsal hafızaya ilmek ilmek işlenerek ve nakşedilerek bireysel belleğe kaydedilmektedir.

Salt depremler özelinde değil, afet olarak nitelendirilen tüm felaketler toplumsal belleğin müşterekleri arasında yer almaktadır. Ancak toplumsal hafızada yer edinen acı olayların unutulma kapasitesi tarınamayı doğrudan yaşayan ve maruz kalanlarla aynı ölçüde karşılık bulmamaktadır. Diğer bir anlatımla çoğu zaman "ateş düştüğü yeri yakmaktadır" ve incinmeler aile içerisinde mütemadiyen yaşanmaya devam edebilmektedir. Medya, tam da bu noktada toplumsal bilincin oluşmasına ve travmaların hafiflemesine katkı sunma kapasitesine ve potansiyeline sahiptir. Zira "acılar paylaşıldıkça hafiflemektedir" medya da kamu adına bu rolü üstlenmek mecburiyetindedir. 2023 depremini derinden hissedilen Malatya özelinde yürütülen ampirik bu saha çalışmasında; söz konusu bu tarınamaların hangi boyutta yaşandığını, deprem öncesinde olmayan aile içerisinde rol alma ve sorumluluk üstlenme duygularının pozitif yönde bir ivme kazandığını, genel bir hipotez olarak kabul gören toplumsal duyarsızlık algısının geçerli olmadığını ve medyanın iletişimsel sürece pozitif yönde katkı sunduğunu göstermesi açılarından önem arz etmektedir. Araştırma soruları içerisinde yer almayan ancak 'fenomenolojik yöntem' esaslarına dayalı olarak 'derinlemsine mülakat tekniği'nin elverdiği ölçüde açık uçlu cevaplar kategorisine kodlanan ve kapsamda yer verilmesi gereken en önemli katılımcı yorumlardan biri de 'devletin sıcak elinin hissedilmesidir'. Ancak devletten beklenen; yardıma muhtaç ve maruz kalınmadan mağduriyetleri bertaraf etmesi, terbirlere öncelik vermesi ve öncülük etmesidir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Etik Kurulu'nun 17.06.2025 tarihli ve 36 toplantı sayılı 1 no'lu kararıyla onaylanmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Prof. Dr. Mustafa Yağbasan
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Approved by the decision number 1 of the Malatya Turgut Ozal University Ethics Committee, dated 17.06.2025 and numbered 36 meeting for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Prof. Dr. Mustafa Yağbasan
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. & Çelik Abay, E. Z. (2023). Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sosyal Destek Ağlarının Rolü, *Sosyolojik Bağlam*, 4(1), 91-100.
- Aksoy, Ş. & Kabasakal, Z. (2023). Afet Sonrası Durumlara Yönelik Hazırlanan Psikososyal Destek Uygulamalarının ve Çalışmalarının İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(15), 80-91.
- Bayhan, V. & Yasuntumur, A. (2024). "Deprem, Kıyameti Yaşamak Gibidir": 6 Şubat 2023 Deprem Mağdurlarının Deneyimleri Üzerine Bir Çalışma (Malatya Örneği). *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(3), 1416-1437.
- Bozgedik, A., Birekul, M., Oruç, M. & Tekin, N. (2024). Deprem Yaşamış Aile Bireylerinin Eğitim ve Diğer Konularda Normal Hayata Uyum Süreçleri: 6 Şubat 2023 Örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 369-384.
- Calo-Blanco, A., Kovářík, J., Mengel, F. & Romero, J. G. (2017). Natural Disasters and Indicators of Social Cohesion. *PLOS ONE*, 12(6), e0176885.
- Chamlee-Wright, E., & Storr, V. H. (2011). Social Capital as Collective Narratives and Post-Disaster Community Recovery. *The Sociological Review*, 59(2), 266-282. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.2011.02008.x>
- Deniz, O., Yıldız, M.Z., Parin, S. ve Erdoğan, R. (2017). Deprem ve Göç: 2011 Van Depremi Örneği. *Social Sciences Studies Journal*, 3(7), 1426-1444
- Doğan A., Keskin G. ve Dönmez A. (2021). Afet Yardım Çalışanlarında Sekonder Travma. *Journal of Pre-Hospital - Hastane Öncesi Dergisi*, JPH, December, 2021, 6(3):421-432
- Gorman-Smith, D., & Tolan, P. H. (2003). Positive Adaptation Among Youth Exposed to Community Violence. *Resilience and Vulnerability: Adaptation in The Context of Childhood Adversities*, 392-413.
- Guo, C., & Sim, T. (2025). Walsh Family Resilience Questionnaire Short Version (WFRQ-9): Development and Initial Validation for Disaster Scenarios. *Disaster Medicine and Public Health Press. s*, 19, e39.
- Güngör, B. Ş., & Koçtürk, N. (2025). Depremde Koruyucu Aile Olmak: Nitel Bir Araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 25(66), 175-205.
- Karip Salih, D. S., Tekin, M., & Daşbaşı, S. (2024). Okul Çağında Çocuğa Sahip Annelerin Deprem Sonrası Yaşam Deneyimleri. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 6(2), 508-526.

- Kaymakcı, Y. S., & Aca, Z. (2024). Deprem'den Soma'ya: Yeni Bir Hayata Başlama Deneyimlerine ve Algılarına İlişkin Nitel Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 421-444.
- Lovari, A., & Bowen, S. A. (2020). Social Media in Disaster Communication: A Case Study of Strategies, Barriers, and Ethical Implications. *Journal of Public Affairs*, 20(3), e1967. <https://doi.org/10.1002/pa.1967>.
- Marshall G. (1999). Sosyoloji sözlüğü. O. Akınhay (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- M. Koçtürk, A. G., & A. Güngör. (2025). Afet Sonrası Aile İçi İletişim ve Psikolojik Dayanıklılık. *İçinde İletişim ve Kriz Dergisi* (ss. 63-67).
- Mayring, P. (2014). Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/39517/ssoar-2014-mayring-Qualitative_content_analysis_theoretical_foundation.pdf.
- Morris T. (2017). Integrating Social Studies and Social Skills for Students With Emotional and Behavioral Disabilities: A Mixed Methods Study—Thomas Morris, Margit McGuire, Bridget Walker, 2017. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1016/j.jssr.2017.04.001>.
- Ökten, M. S., & Kayaalp, A. (2024). Afetlerin Gölgesinde Çocuklar: Depremler Sonrası Psikolojik Tepkiler ve İyileşme Süreci. *EREN*, 3(5), 51-61.
- Paton, D., & Irons, M. (2016). Sense of Community, and Disaster Recovery: A Facebook Case Study. *Frontiers in Communication*, 1, 4. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2016.00004>.
- Rezaei, M. A., & Mohammadinia, N. (2025). The role of society and family in adolescents' disaster resilience: A qualitative study. *BMC Public Health*, 25(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-025-22197-2>.
- Selçuk, N. (2024). Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Dayanışma Ağları ve Gerilim Hatlarının Sosyolojik Analizi: 6 Şubat Depremleri Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 21-35. <https://doi.org/10.52642/susbed.1335814>.
- Soydan E. ve Alpaslan N. (2014). Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, ISSN: 2147 - 3390 DOI, Summer Issue:7 (53-64).
- Söğüt, Y. (2022). Ağ Toplumunda Sosyal Medya ve Parasosyal İlişki: Twitter Yorumlarında Survivor Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(2), 668-681.
- Söğüt, Y., & Öngel, A. (2022). Examination of TikTok application in the axis of uses and gratifications approach, user experience and entertainment culture. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), 667-690.
- Stribley, L., Krishnamoorthy, G., Dallinger, V., Ma, J., Nielsen, T., Bryce, I., Rees, B., Morse, A., Rogers, M., & Burton, L. (2025). Parent–Child Dyads' Post-Disaster Social Connectedness: A Qualitative Exploration of Rural Australian Families' Coping and Social Capital Following Bushfires. *The British Journal of Social Work*, 55(1), 5–24. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcae123>.
- Tekin B., Z., & Gökçe, A. (2024). 6 Şubat Deprem Afetinin Aile ve Sosyal İlişkilere Etkisi Üzerine Nitel Bir Analiz. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 789-813. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1532281>.
- Tupper, J., & Karacaoğlu, Ö. C. (2025). Access to Information and Social Solidarity in The 2023 Turkey Earthquake: Disaster Education as Citizenship Education. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12(1), 1–12. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04707-0>.
- Yağbasan, M., & Yağbasan, H. F. (2022). Türkçe Haberlerde Dezenformasyonla Oluş(turul)an Panfobiya (Die Welt Gazetesi Özelinde Türkiye Algısı). *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 9(29), 75-90.
- Yağbasan, F. H. (2025). Yerel Medya Çalışanlarının Dezenformasyona Karşı Geliştirdikleri Stratejiler ve Motivasyonlar, *Journal of History School*, 74, 802-834.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (11 Baskı, 1999-2018). 6. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yeşil Gökyüzüne Doğru: Havacılık Sektöründe Karbon Azaltım Politikaları ve Uygulamalar*

Doç. Dr. Meltem Akca

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5544-5929>

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, Antalya-TÜRKİYE

Prof. Dr. Atılğan Atılğan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2391-0317>

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Rafet Kayış Mühendislik Fakültesi, Biyosistem Mühendisliği Bölümü, Antalya-TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Levent Kaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4937-8349>

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, Antalya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.08.2025

Kabul: 28.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Havacılık

Karbon Emisyonları

İklim Değişikliği

Çevresel Sürdürülebilirlik

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87113>

Öz

Küresel ölçekte hızla artan havayolu taşımacılığı, ekonomik büyüme ve uluslararası etkileşim açısından kritik bir rol üstlenirken, karbon salınımları ve iklim değişikliği üzerindeki etkileri nedeniyle sürdürülebilirlik tartışmalarının odağında yer almaktadır. Fosil yakıtlara dayalı mevcut sistemler, sera gazı emisyonlarını artırarak çevresel ve toplumsal riskleri derinleştirmektedir. Günümüzde uluslararası anlaşmalar, düzenleyici mekanizmalar ve teknolojik yenilikler sektörde düşük karbonlu bir dönüşümü zorunlu hale getirmektedir. Sürdürülebilir havacılık yakıtları, elektrikli ve hidrojenli uçaklar gibi yeni nesil çözümler, karbon ticareti ve dengeleme mekanizmaları ile desteklenmekte; aynı zamanda ulusal politikalar ve sektörel uygulamalar da bu dönüşüm sürecini hızlandırmaktadır. Türkiye de havacılık politikaları, filoların modernizasyonu, yeşil havalimanı uygulamaları ve alternatif yakıt kullanımı yönündeki adımlarıyla küresel hedeflere uyum sağlama potansiyelini ortaya koymaktadır. Genel olarak havacılık sektöründe karbon azaltımına yönelik stratejiler, yalnızca teknolojik yeniliklere değil, aynı zamanda kurumsal iş birliklerine, ekonomik teşviklere ve toplumsal farkındalığın artırılmasına dayalı çok boyutlu bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu makalede iklim değişikliği ve karbon salınımına ilişkin küresel politikalar incelenmiş, uluslararası düzenlemelerin havacılık sektörü üzerindeki yansımaları tartışılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalar, uyguladığı stratejiler ve sektördeki kurumsal girişimler değerlendirilmiş; sürdürülebilir havacılığa yönelik teknolojik yenilikler, yeşil havalimanı uygulamaları ve literatürde öne çıkan araştırmalar kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmanın karbon salınımı, havacılıkta sürdürülebilirlik konularındaki bilimsel araştırmaların teorik çerçevesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akca, M., Atılğan, A. & Kaya, L. (2025). Yeşil Gökyüzüne Doğru: Havacılık Sektöründe Karbon Azaltım Politikaları ve Uygulamalar. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 89-110.

Towards a Green Sky: Carbon Reduction Policies and Practices in the Aviation Sector*

Doç. Dr. Meltem Akca

Alanya Alaaddin Keykubat University, Gazipasa Faculty of Aviation and Astronautics,
Department of Aviation Management, Antalya-TÜRKİYE

Prof. Dr. Atılgan Atılgan

Alanya Alaaddin Keykubat University, Rafet Kayis Faculty of Engineering, Department of
Biosystems Engineering, Antalya-TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Levent Kaya

Alanya Alaaddin Keykubat University, Gazipasa Faculty of Aviation and Astronautics,
Department of Aviation Management, Antalya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 02.08.2025

Accepted: 28.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Aviation
Carbon Emissions
Climate Change
Environmental Sustainability

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87113>

Abstract

The rapidly increasing airline transportation on a global scale undertakes a critical role in terms of economic growth and international interaction, while it is located at the center of sustainability discussions due to its effects on carbon emissions and climate change. Current systems based on fossil fuels increase greenhouse gas emissions and deepen environmental and social risks. Today, international agreements, regulatory mechanisms, and technological innovations make a low-carbon transformation in the sector compulsory. Sustainable aviation fuels, next-generation solutions such as electric and hydrogen aircraft are supported by carbon trading and offsetting mechanisms; at the same time, national policies and sectoral practices accelerate this transformation process. Türkiye, through its aviation policies, fleet modernization, green airport practices, and steps toward the use of alternative fuels, reveals its potential to comply with global targets. In general, strategies for carbon reduction in the aviation sector require a multidimensional approach based not only on technological innovations but also on institutional cooperation, economic incentives, and the enhancement of social awareness. In this article, global policies on climate change and carbon emissions have been examined, and the reflections of international regulations on the aviation sector have been discussed. In addition, the agreements signed by Türkiye, the strategies it has implemented, and institutional initiatives in the sector have been evaluated; technological innovations for sustainable aviation, green airport practices, and leading studies in the literature have been analyzed in a comprehensive manner. The study aims to contribute to the theoretical framework of scientific research on carbon emissions and sustainability in aviation.

GİRİŞ

Sanayi devriminin ardından üretimin hızlı bir şekilde artması çevresel sorunlara neden olmuş, aradan geçen yüz elli yıllık süreçte üretim ve tüketim faaliyetlerinin doğa üzerindeki yıkıcı etkisi ise sürdürülebilirlik kavramının ön plana çıkmasını tetiklemiştir. Tedarik zinciri temelinde üretim faaliyetlerine yönelik lojistik hizmetler her geçen gün genişlemiş ve ulaşım alanında havayolu taşımacılığının payı yolcu ve kargo bazında yükselmiştir. Diğer taraftan kişi başına düşen milli gelirin artması turizm hareketliliğini hızlandırmış, serbest piyasa koşulları bilet fiyatlarına erişimi kolaylaştırarak havayolu taşımacılığı daha ulaşılabilir bir taşıma türü haline gelmiştir. Dünya genelinde havalimanlarının yaygınlaşması da havayolu taşımacılığı ulaşım ağını güçlendirmiştir. Anlı ivmeler ile havayolu taşımacılığına yönelik artan talep, uçuş faaliyetlerinin sayısını yükselterek havada ve yerde enerji tüketimini ve karbon salınımlarını fazlaştırmıştır. Bu süreçte iklim değişikliğinin baş göstermesi de insan kaynaklı faaliyetler dolayısıyla sera gazı etkisinin azaltılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kumaş, İnan, Akyüz ve Güngör, 2019). Küresel ortalama sıcaklığın sanayi öncesi dönemlere göre 1,5 °C üzerinde sabitlenmesi, 2050-2060 yılları arasında net sıfır CO2 emisyonuna (emisyonların dengelenmesi) ve 2070-2100 yılları arasında net sıfır sera gazı emisyonuna ulaşılması anlamına gelmektedir (Bergero, Gosnell, Gielen, Kang, Bazilian ve Davis, 2023).

Havacılık sektörü de sera gazı etkisi üzerinde rol oynayan sektörlerin arasında yer almaktadır. Uçakların atmosfere saldıgı en yaygın kirletici gaz karbondioksittir; bunun yanı sıra azot oksit, karbon monoksit, kükürt oksit gibi diğer emisyonlar ve çeşitli parçacıklar da mevcuttur. Bu zararlı emisyonlar, atmosfer ile üst troposfer üzerinde olumsuz etkilere neden olurken, aynı zamanda insan sağlığı üzerinde de negatif etkiler yaratmaktadır (Çağatan, 2011). Bu kapsamda sürdürülebilir bir gelecek için ulusal ve uluslararası otoriteler havacılık ile ilgili faaliyetlere yönelik çeşitli standartlar getirmiş olup, sera gazı etkisinin en düşük seviyede tutulması yönünde çalışmalar yürütülmektedir (Kumaş vd.,2019).

Literatürde yer alan bazı araştırmalarda karbon salınımları-karbon ayak izi-sera gazı etkisi hesaplanmaya çalışılarak değerlendirmelerde bulunmaktadır (Kumaş vd., 2019; Kaya, Sağbaşı ve Dursun, 2025; Karaman, 2025). Örneğin, sektörün çevre üzerindeki etkilerini anlama, çevresel etkileri azaltmada stratejiler belirleme ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılması konusunda öneriler sunma, havacılık sektöründe karbon ayak izini azaltma konusundaki farkındalıkları artırma gibi geleceğe daha temiz bir çevre bırakma konusunda yönlendirmeler literatürdeki ilgili araştırmalarda yer almaktadır (Timuralp ve Mercan, 2024). Bu çalışmada ise iklim değişikliği, karbon salınımı ve sera gazı etkisi teorik olarak irdelenmiş, küresel politikalar ve Türkiye uygulamaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın alandaki gelecek araştırmaların kavramsal çerçevesine katkı sunması beklenmektedir.

1.LİTERATÜR TARAMASI

1.1. İklim Değişikliği, Karbon Salınımı ve Uluslararası Girişimler

İklim değişikliği, 1970'li yıllar itibariyle farkına varılmaya başlayan ve Birleşmiş Milletler öncülüğünde sürdürülebilirlik açısından kriz doğuracağı düşüncesiyle önlemler alınması hususunda girişimlerde bulunulan bir durumdur (Öner, 2023). Dünya genelindeki iklim sistemlerine yönelik doğal dengenin insan faaliyetleri kaynaklı bozulması ile gözlemlenen uzun vadeli döngüsel değişiklikler iklim değişikliği olarak tanımlanmaktadır (Rawat, Kumar ve Khati, 2024). Atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun artması, ozon tabakasının incilmesi, Dünya sıcaklıklarının ortalama üzeri yükselmesi iklim değişikliği ile ilişkilidir (Kurnaz, 2023). Bununla birlikte temel olarak insan faaliyetleri ile (üretim-tüketim) atmosfere salınan sera gazları iklim değişikliğine zemin hazırlamaktadır. Ormanların azalması, fosil yakıtlar, sanayi üretimlerinin artması sonucu yayılan karbondioksit (CO2), metan (CH4), diazot monoksit (N2O) gibi sera gazları atmosferde birikir. Bu birikim, güneşten gelen ve Dünyamızı ısıtan ışınların bir kısmının tekrar uzaya yansımaları engelleyerek ısının atmosferde tutulup

hapsolmasına neden olmaktadır. Bu durum da sera etkisi olarak ifade edilmektedir (Özmen,2009; Kurnaz, 2023).

Diğer taraftan enerji ve üretim kaynağı olarak kömür ve petrol gibi fosil yakıtların kullanılması doğal nedenlerle ortaya çıkabilecek döngüsel değişime kıyasla çevre üzerinde çok daha belirgin tahribatlar oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 2021 Raporu'na göre Sanayi Devriminden (18.yy.) günümüze atmosfere yayılan sera gazlarının çoğunluğu insan kaynaklı faaliyetlerden oluşmaktadır (IPCC,2022; Öner, 2023). Bu kapsamda iklim değişiklikleri; sıcaklık artışı, deniz seviyesinde yükselme, temiz su kaynaklarına erişim sorunları, aşırı hava olayları, tarımsal sorunlar, kuraklık, doğal afetlerde artış, biyolojik çeşitlilik kaybı, sağlık sorunları, ekonomik problemler gibi küresel ölçekte istenmeyen etkiler doğurabilmektedir (Baltacı, 2019, Kurnaz, 2023, Selçuk, 2023). Günümüzde özellikle küresel sıcaklık değişimi sürdürülebilirlik açısından sinyaller vermektedir. İklim değişikliği kaynaklı ortalama üzeri sıcaklık artışları ülkemizde de yaşanmaktadır (Öner, 2023). Bununla birlikte, su kaynaklarının azalması, kuraklık riski, orman yangınları, deniz seviyesinde yükselme, milli parkların zarar görmesi, kıyı erozyonu gibi iklim değişikliği kaynaklı unsurlar ülkemizde çevre ve insan yaşamı üzerinde riskler yaratmaktadır (Özmen,2009; Kurnaz, 2023). Ayrıca hava kirliliğinin artması ile astım başta olmak üzere solunum hastalıkları, mental sağlık problemleri, gıdaya ve temiz suya erişimde zorlukların yaşanması durumunda kolera vb. hastalıklar gözlemlenebilmektedir (Rawat vd., 2024). Tüm bu olumsuz etkiler Birleşmiş Milletler öncülüğünde küresel bir sorun olarak değerlendirilen iklim değişikliği temelinde uluslararası örgütlerin katılımı ile devletleri bir araya getirerek çözüm önerilerinin arandığı ve sektörel bazda uygulanacak politika ve kuralların belirlendiği çalışma gruplarının ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çevresel etkiler, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, karbon salınımlarına yönelik gerçekleştirilen önemli girişimler aşağıda listelenmektedir:

1972 Stockholm Konferansı: Çevre ve sürdürülebilirlik kapsamında küresel ölçekteki ilk konferanstır. Konferans sonucu Stockholm Deklarasyonu yayınlanmıştır. Konferansta, üretim faaliyetleri sonucu ortaya çıkabilecek çevresel tahribatın sürdürülebilirlik ve ekolojik denge üzerindeki etkileri tartışılmıştır (Gedik, 2020). Konferansta yerleşme ve çevre sorunları üzerine bildiriler sunulmuş, çevre hakkı, ortak sorumluluk kavramları ele alınmıştır. Ayrıca konferansa bağlı olarak ülkelerin çevre mevzuatlarının oluşturulması ya da düzenlenmesine yönelik süreç hızlanmıştır (Alada, Gürpınar ve Budak,1993).

1985 Viyana Sözleşmesi: Ozon Tabakasının Korunması için Viyana Sözleşmesi, ozon tabakasını incelten maddelerin azaltılması üzerine başlatılan uluslararası girişimler sonucunda 1985 yılında kabul edilmiştir. İlgili sözleşme, ozon tabakasının incelenmesi üzerinde iş birliği yapılmasını teşvik eder. Ozon tabakasının insan kaynaklı faaliyetler sonucu incelmeye yönelik önlemler alınması ve insan sağlığının korunması hususunda sözleşme taraflarını görevlendiren çerçeve bir sözleşmedir (İklim Değişikliği Başkanlığı, t.y). Ayrıca sözleşme paralelinde 1987 yılında Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü de kabul edilmiş olup Türkiye 1991 yılında Protokole dahil olmuştur (Dış İşleri bakanlığı, t.y.)

1987 Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Brundtland Raporu: Çevresel problemlerin ortaya çıktığı bir dönemde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu ile Birleşmiş Milletler 1987 yılında Ortak Geleceğimiz Raporunu yayınlamıştır. Bu rapor dönemin komisyon başkanı olarak da görev yapan Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland'dın adı ile de anılmaktadır. Rapor, sürdürülebilir kalkınma kavramını bütüncül bakış açısıyla ele almıştır. Bununla birlikte rapora göre küresel çevre sorunlarının kökeninde yatan unsurlar güney ülkelerin yoksulluğuna rağmen kuzey ülkelerinin sürdürülemez üretim ve tüketim alışkanlıklarıdır. Rapor; ortak endişeler, ortak zorluklar ve ortak çabalar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır ve sosyal sorumluluk çalışmalarının hızlanmasına zemin hazırlayan öneriler

içermektedir (Saint-Gobain, 2024). Bu öneriler, çevresel sorunlara yönelik uzun vadeli stratejiler şeklinde ele alınmıştır (Oğuz, 2019).

1992 Rio Konferansı-Dünya Zirvesi: Birleşmiş Milletlere üye ülkeler çevrenin korunması amacıyla çeşitli hazırlıklar yaparak Brezilya Rio'daki Konferansı gerçekleştirmişlerdir. Konferans hazırlık süreci ile başlamış, çok sayıda devlet başkanı, bakan ve üst düzey yöneticinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Konferans İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Ormanların Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Prensipler Listesi konularından meydana gelmiş ve Türkiye'de konferansa heyet ile katılmıştır (Alada vd., 1993). Konferans daha önceki girişimleri ve bildirgeleri hayata geçirmek için gerçekleşmiş ve sera gazı etkileri açısından çerçeve bir sözleşme olmuştur (Gedik, 2020).

1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS): 1992 yılında Rio De Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesinde ele alınan başlıklardan biri de İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) olmuştur. Sözleşme 1994 yılında yürürlüğe girmiş, Türkiye ise ilgili sözleşmeye 2004 tarihinde taraf olmuştur. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler, sera gazı emisyonlarını geliştirecekleri programlar ile 1990 yılı seviyesine düşürecek ve bu alanda ilerleme yolundaki ülkelere finansal ve teknolojik kaynak aktaracaktır. Ayrıca ulusal sera gazları envanterlerinin oluşturularak gerekli bildirimlerinin yapılması ve tedbirler muhteva eden programların geliştirilmesi, Çerçeve Sözleşmenin bağlayıcı hükümlerindendir (Dış İşleri Bakanlığı,t.y.).

1997 Kyoto Protokolü: Rio Konferansında alınan kararları uygulama ve karbon salınımlarına yönelik stratejiler oluşturma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Atmosfere salınan zararlı gazların küresel olarak azaltılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda protokol 2005 yılında yürürlüğe girerek Türkiye'de 2009 yılında Resmî Gazete 'de yayınlanmıştır (Küçüköğlu, 2014). Protokol, çevre kirliliği bağlamında hava kirliliği üzerine odaklanmıştır (Malatyalı, 2023).

2015 Paris İklim Anlaşması: İklim değişikliği hususunda uluslararası bir anlaşmadır (Ergün ve Aksoy, 2023). Ülkelerin sera gazı emisyon salınımlarının azaltılması amaçlanarak, yeni bir uluslararası iklim rejiminin oluşturulması hedeflenmiştir (Kaya,2020). Paris Anlaşması, 12 Aralık 2015 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen Taraflar Toplantısı (COP 21) kapsamında 196 ülke tarafından kabul edilmiş ve 4 Kasım 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, iklim kriziyle mücadele konusunda yasal olarak bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Anlaşmaya taraf olan ülkeler, 2015 yılında gönüllü olarak niyet beyanında bulunmuş ve karbon emisyonlarını kendi kapasitelerine uygun belirleyecekleri takvimler doğrultusunda azaltmayı taahhüt etmişlerdir. Türkiye, kömür ve fosil yakıtlara dayalı ekonomiye sahip olan Kore, Meksika ve Polonya gibi ülkelerle benzer bir konumda bulunmakta olup, bu ülkeler kendi iklim politikalarını geliştirerek uluslararası alanda imajlarını güçlendirmek için çeşitli "tedbirler" almışlardır. Paris Anlaşması 7 Ekim 2021 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak ülkemizde de yürürlüğe girmiştir (Özerdem,2024:58-59).

2019 Avrupa Yeşil Mutabakatı: Küresel ısınma ve iklim değişikliği günümüz dünyasının önemli konuları haline gelmiş durumdadır. Bu paralelde iklim değişikliği için ülkelerin, gelecekteki projeksiyonlarını oluşturma çabası geliştirerek bazı adımlar attığı görülmektedir. Bu adımların temelinde, Avrupa Birliği, 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatını açıklayarak, iklim değişikliğiyle mücadelede yeşil ekonomiye geçişi sağlamak için geniş kapsamlı bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Avrupa Birliği, 2050 yılına kadar dünyanın ilk iklim nötr kıtası olmayı, çevrimsel ekonomiye geçişi genişletmeyi, sürdürülebilir kalkınma ve finansı teşvik etmeyi, ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından bağımsız hale getirmeyi ve bu süreçte hiçbir toplumun ya da bölgenin dışlanmamasını amaçlamıştır (European Commission, 2019). Bu doğrultuda net sıfır sera gazı emisyonu ve sürdürülebilir bir büyüme için Avrupa Yeşil Mutabakatını benimsemiştir. Türkiye ise Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile bu sürece katılmak amacıyla 9 alanda 32 hedef olmakla beraber 81 eylem planı

oluşturmuştur. Türkiye'nin bu dönüşümde altyapı yatırımları yapması, yenilikçi bir ekonomi ve sürdürülebilir bir çevre sağlama potansiyelini artıracaktır (Özerdem,2024:51). Küresel ölçekte en büyük ve acil sorunlardan biri olan iklim kriziyle etkili bir şekilde mücadele etmek amacıyla hazırlanmış olan bu plan, üyelik, adaylık ve komşuluk ilişkileri içinde mevcut olan yeni bir ekonomik modelin yayılması için önemli olanaklar sunmaktadır. Yeşil Mutabakat, yaygın bir yanlış anlaşılmanın aksine, bir yasa özelliğini taşımamakta olup, Avrupa'nın karbonsuzlaşma temelinde en kapsamlı taahhüdünü temsil etmektedir (Ecer, Güner ve Çetin, 2021, Akt: Özerdem,2024: 53). Mutabakatın temel amacı, AB'yi, Paris İklim anlaşmasında belirtilen hedeflere ulaştırmak ve hem ekonomik hem sosyal alanda etkili bir dönüşüm yoluna koymaktır (Küçük ve Dural, 2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2050 yılına kadar net sıfır emisyon hedefine ulaşmayı amaçlamakta ve bu hedef, Paris Anlaşması ile uyumlu olarak belirlenmiş bilime dayalı sera gazı azaltım hedeflerinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi ve önemli ölçüde sera gazı emisyonlarının azaltılmasını kapsamaktadır. Ancak, sürecin doğasından kaynaklanan ya da başka nedenlerle hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayan emisyonlar için karşılık ödemek gereklidir. Net sıfır emisyon, atmosfere salınan sera gazı emisyonları ile atmosferden çekilen sera gazı emisyonları arasında bir denge kurulması anlamına gelmektedir. Bu, sera gazı emisyonlarının mümkün olduğunca azaltılmasını ve geriye kalan emisyonların okyanuslar ve ormanlar gibi doğal yutaklar aracılığıyla atmosferden yeniden emilmesini içerir. Net sıfıra ulaşmak, karmaşık bir süreçtir; bu bağlamda, bir işletmenin genelinde karbon emisyonlarını ortadan kaldırılması ve ardından kalan emisyonları, değer zincirinin ötesinde gerçekleştireceği azaltım projeleriyle telafi etmesi gerekmektedir (Özerdem,2024:53). Net sıfır emisyon kavramı ile bağlantılı olarak, Mutabakat belgesinde vurgulanan bir diğer önemli unsur karbon nötr olma durumudur. Karbon nötrlüğü, atmosferdeki karbon salınımı ile karbon emilimi arasında bir dengenin sağlanması anlamına gelir ve net sıfır emisyonu ulaşabilmek için küresel ölçekte tüm sera gazı emisyonlarının karbon tutulması ile dengelenmesini ifade eder. Bir kişi veya kurumun karbon nötr olabilmesi için, saldıgı sera gazı miktarını dengelemek üzere, eşdeğer miktarda sera gazı salınımını önleyecek projelerin hayata geçirilmesi şarttır (Özerdem,2024:53).

2021 Glasgow İklim Değişikliği Konferansı: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçevesi Sözleşmesi imzacı ülkeleri "Taraflar Konferansı" bağlamında çeşitli toplantılar düzenleyerek sözleşme hedeflerine yönelik planlamalar yapmaktadır. 2021 yılında İskoçya Glasgow şehrinde gerçekleşen konferans sonucunda 200 ülkenin imzaladığı Glasgow İklim Paktında en kirli fosil yakıt olarak belirtilen kömür enerjisinin kademeli azaltılması amaçlanmıştır (Türkeş, 2021).

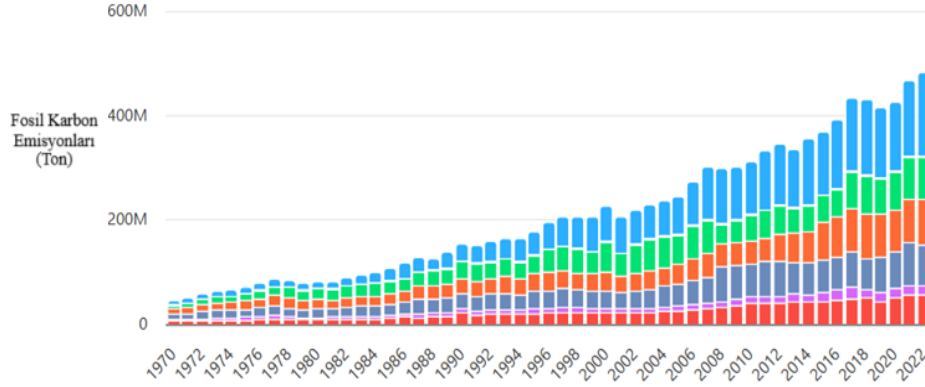
Diğer taraftan, İklim Değişikliği ve Karbon Emisyonu yönündeki ülkemizdeki gelişmeler, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri üzerinde rol oynamakta ve AB ile uyum içinde bu süreci yürütmek Türkiye'nin gelecek projeksiyonu için önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye'nin güçlü büyüme hızı, gelir gider dengesi ve nüfus artış hızına bakıldığında, 2030 yılında tahmini 980 milyon ton karbondioksit ve eşdeğeri sera gazı emisyonu ile karşılaşacağı düşünülmektedir (Özerdem, 2024:62).

Tablo 1. Türkiye'nin Sektörlere Göre Karbon Salınımı

(Bin Ton)				
CO ₂ emisyonları, 1990-2023				
Sera gazı kaynakları	2005	2010	2015	2019
Toplam	267 710,7	318 706,5^(e)	387 383,8^(e)	405 601,3^(e)
Enerji	235 026,4	273 010,7 ^(e)	273 010,7 ^(e)	273 010,7 ^(e)
Yakıt yanması	234 884,8	272 854,5 ^(e)	272 854,5 ^(e)	272 854,5 ^(e)
Çevrim ve enerji sektörü	92 283,8	114 282,5	135 921,6	148 801,6
İmalat sanayi ve inşaat	62 731,1	52 119,6 ^(e)	52 119,6 ^(e)	52 119,6 ^(e)
Ulaştırma	41 043,8	44 382,6	74 271,6	80 745,1
Diğer sektörler	38 826,2	62 069,8 ^(e)	62 069,8 ^(e)	62 069,8 ^(e)
Kaçak emisyonlar	141,6	156,2 ^(e)	156,2 ^(e)	156,2 ^(e)
Endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı	32 059,2	45 039,6	54 372,2	53 035,2
Mineral ürünleri	23 980,3	35 237,6	41 417,8	40 455,5
Kimya sanayi	591,3	249,6	1 337,2	1 126,9
Metal üretimi	7 041,9	9 120,8	11 350,7	11 314,8
Enerji dışı yakıt ve solvent kullanımı	445,7	431,6	266,5	138,0
Tarım	613,2	645,0	810,6	1 287,9
Üre uygulaması	613,2	645,0	810,6	1 287,9
Atık	11,9	11,2	1,1	2,4
Atıkların açıkta yakılması	11,9	11,2	1,1	2,4
(Bin Ton)				
CO ₂ emisyonları, 1990-2023				
Sera gazı kaynakları	2020	2021	2022	2023
Toplam	416 108,9^(e)	416 108,9^(e)	416 108,9^(e)	416 108,9^(e)
Enerji	273 010,7 ^(e)	273 010,7 ^(e)	273 010,7 ^(e)	273 010,7 ^(e)
Yakıt yanması	272 854,5 ^(e)	272 854,5 ^(e)	272 854,5 ^(e)	272 854,5 ^(e)
Çevrim ve enerji sektörü	141 023,5	157 991,3	154 706,4	152 974,3
İmalat sanayi ve inşaat	52 119,6 ^(e)	52 119,6 ^(e)	52 119,6 ^(e)	52 119,6 ^(e)
Ulaştırma	79 032,5	89 319,3	90 063,7	97 351,2
Diğer sektörler	62 069,8 ^(e)	62 069,8 ^(e)	62 069,8 ^(e)	62 069,8 ^(e)
Kaçak emisyonlar	156,2 ^(e)	156,2 ^(e)	156,2 ^(e)	156,2 ^(e)
Endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı	60 943,5	67 825,4	59 937,9	59 764,8
Mineral ürünleri	48 747,9	52 686,0	48 025,2	48 060,6
Kimya sanayi	1 084,7	2 113,8	1 364,2	1 602,6
Metal üretimi	10 976,8	12 855,8	10 400,6	9 925,2
Enerji dışı yakıt ve solvent kullanımı	134,0	169,8	147,9	176,4
Tarım	1 657,0	1 301,6	1 138,1	1 547,0
Üre uygulaması	1 657,0	1 301,6	1 138,1	1 547,0
Atık	3,6	4,1	5,3	5,4
Atıkların açıkta yakılması	3,6	4,1	5,3	5,4

TÜİK'in Şekil 1'de yer alan verilerine göre 2023 yılı toplam karbon emisyon miktarı 442866,5(Bin ton) olarak gerçekleşmiştir. Ulaştırmanın toplam emisyonlar içindeki payı ise 97351,2 (Bin ton) seviyesine yükselmiştir. TÜİK'in 2021 yılı sera gazı emisyon envanteri verilerine göre; ulaşırmadan kaynaklanan CO2 emisyonunun 94,8%'i karayolundan, 3,1%'i havayolundan, 1,2%'si denizyolundan, 0,4%'ü demiryolundan ve 0,4%'ü ise diğer ulaştırma türlerinden kaynaklanmaktadır (Çevre, Şehircilik,

İklim Değişikliği Bakanlığı,t.y.). Türkiye karbon salınımlarının sektörel dağılımını gösteren Şekil 2 incelendiğinde de birinci sırada enerji sektörü gelmektedir. Şekil 2’de mavi ile gösterilen alan enerji sektörüne yönelik karbon salınımlarıdır¹. Şekil 2’de turuncu ile gösterilen alan ise ulaştırma faaliyetleri kaynaklı karbon salınımlarını işaret etmektedir.²

Şekil 1. Türkiye Fosil Karbon Emisyonlarının Sektörel Dağılımı

Kaynak: worldometers.info

Türkiye'nin taraf olduğu ve imzaladığı anlaşmalar, sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirme yönündeki istekliliğini ortaya koymaktadır. Ülkemiz, Kyoto Protokolü, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Paris Sözleşmesi, Avrupa Yeşil Mutabakatını imzalayan ülkeler arasında yer almakla beraber, konunun önemine dikkat çekmek amacıyla 2011'de kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adını 2021 yılında Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak güncellemiştir. Ayrıca İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010- 2023), İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP: 2011-2023) hazırlanmış ve Bakanlık düzeyinde 2020 yılında Çevre Ajansı kurulmuştur. Diğer taraftan 2021 yılında İklim Değişikliği Başkanlığı ve İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur (Öner, 2023). Türkiye, 2022 yılında Konya'da gerçekleştirilen ilk İklim Konseyi, "Bilim ve Teknoloji", "Yerel Yönetimler", "İklim Değişikliğine Uyum", "Sera Gazı Azaltımı", "Yeşil Finansman ve Karbon Fiyatlama" ile "Göç, Adil Geçiş ve Diğer Sosyal Politikalar" başlıkları altında çeşitli komisyon toplantılarına ev sahipliği yapmıştır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). Türkiye'nin sera gazı azaltımına yönelik belirlediği hedefler doğrultusunda, Cumhurbaşkanı Erdoğan Birleşmiş Milletler 'deki konuşmasında "2053 yılına kadar net sıfır emisyon" hedefine vurgu yapmış ve bu kapsamda özellikle fosil yakıt kaynaklı sera gazlarının azaltılması ile bu gazları emen ve yok eden okyanus ve yeşil alanların dengelenmesi hedefinin önemine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için ciddi adımlar atılacağı ifade edilmiştir (Geri Dönüşüm Ekonomisi, 2023). Ayrıca Türkiye'deki çevre kuruluşları Türkiye'nin 2053 yılı hedefindeki net sıfır taahhüdü hakkında memnuiyetlerini dile getirirken, Türkiye'nin Dünya'da en fazla sera gazı

¹ 2022 yılı worldometers.info verisine göre enerji sektörünün ürettiği fosil karbon emisyonu 159.684.320 ton olarak gerçekleşmiştir.

² 2022 yılı worldometers.info verisine göre ulaştırma sektörünün ürettiği fosil karbon emisyonu 88.450.180 ton olarak gerçekleşmiştir.

emisyona neden olan ülkeler arasında 16. sırada yer aldığını belirtmişlerdir. Türkiye'nin yeni iklim politikası çerçevesinde sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik eylem planlarının hazırlanacağı sektörler arasında, iklim değişikliğine en fazla katkıda bulunan enerji sektörü öncelikli olarak yer almaktadır. Türkiye'nin fosil yakıtlardan kademeli olarak vazgeçmesi, mevcut fosil yakıt destek ve teşviklerini sonlandırması, ayrıca tüm kamu kaynaklarını güneş ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji yatırımlarına yönlendirmesi, gerekli altyapı geliştirme çalışmaları ve kapsayıcı adil dönüşüm planlarına ayırması gereken önemli konular arasında bulunmaktadır (Geri Dönüşüm Ekonomisi, 2023).

1.2. Havacılık Sektörü ve Karbon Salınımı

Sanayileşme ve kentleşmenin gelişmesi ile turizm faaliyetlerinin hızlanması, yolcu ve kargo taşımacılığına yönelik talebi arttırmaktadır. Bu nedenle havayolu taşımacılığı en hızlı büyüyen ulaştırma türü olarak kabul edilmektedir. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün verilerine göre önümüzdeki 20 yıl içinde hava taşımacılığı talebinde ortalama yıllık %4,3'lük bir artış öngörülmektedir (ICAO,2023). Ayrıca hava taşımacılığına yönelik beklenti 2040 itibariyle kendini ikiye katlayacağı yönündedir (Wang vd., 2024). Diğer taraftan hava taşımacılığının yaşam kalitesi (gürültü, emisyon üretimi, iklim değişikliği) üzerindeki istenmeyen etkileri, sürdürülebilirlik için adımlar atılmasını zorunlu kılmaktadır (Baumeister, Simić ve Ganić, 2024). Ayrıca havayolu taşımacılığı kaynaklı sera gazı emisyonları da endişe verici bir çevre sorunu haline gelerek ulusal ve uluslararası kuruluşları önlem almaya mecbur bırakmaktadır (Wang vd., 2024).

Havayolu ulaşımı, ulaşım türleri bakımından karbon salınımının %12'sini üretmektedir. Havayolu taşımacılığındaki karbon salınımının %80'i ise uzun uçuşlardan kaynaklanmaktadır (Sharma vd., 2021: Akt.: Yaşar, 2022:82). Ayrıca Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'ne (IPCC) göre hava taşımacılığı faaliyetleri, %3,5 oranında iklim değişikliği üzerinde etkilidir (Kumaş vd., 2019).

Uçakların yerde ve havada yakıt tüketimi ile ortaya çıkan gazlar; karbon monoksit (CO), kükürt dioksit (SO₂), uçucu organik bileşikler (VOC'ler), partikül madde (PM), azot oksitler (NO_x), tehlikeli hava kirleticileri (HAP'ler) ve diğer eser bileşenlerdir. Bu gazlar insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiye sahip olmanın yanı sıra sera gazı etkisi ile iklim değişikliği başta olmak üzere ekolojik dengeye zarar vermektedir (Owen vd., 2022). Diğer taraftan hava aracı modeline göre farklılık arz etmekle birlikte uçuşlarda kilogram başına tüketilen yakıt farklılık gösterebilmektedir. Özel jetler ise daha fazla karbon salınımı gerçekleştirmektedir (Cooper,2024). İş jetleri küçük olmasına karşın karbon salınımları fazladır. Düşük yük, az sayıda yolcunun çevre üzerindeki etkisi ticari havayolu yolcusunun etkisinden oldukça yüksektir (Baumeister, Simić ve Ganić, 2024).

Dünya yakıt tüketiminin yaklaşık %5-6'sı yolcu uçakları tarafından gerçekleştirilmektedir. Modern yolcu uçakları, 100 kilometrede yolcu başına ortalama 3-3,5 litre yakıt tüketirken, eski uçaklarda bu oran 12 litreye kadar çıkmaktadır. Uçak motorlarından çıkan emisyonların bileşimi, genel olarak %70 karbondioksit (CO₂), %29 su buharı (H₂O) ve %1 oranında nitrojen oksitler (NO_x), karbon monoksit (CO), kükürt oksitler (SO_x) gibi zararlı hava kirleticilerini içeren iz elementleri oluşturmaktadır. Uçakların saldırdığı gazlar, motor tipi, kullanılan yakıt, uçuş mesafesi ve yüksekliğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Ünal, Türkoğlu ve Doğan, 2014).

Uçak motorlarından kaynaklanan iki ana emisyon sorunu mevcuttur. Birincisi, yer manevralarında düşük güçte yüksek yanma verimi elde etmek amacıyla yüksek miktarda yakıtın yanması sonucunda büyük miktarda yanmamış hidrokarbon açığa çıkmasıdır. İkincisi ise kalkış, tırmanış ve seyir aşamalarında salınan nitrojen oksitlerdir. Bu sorunların çözümü amacıyla Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), dünya genelinde iniş-kalkış (LTO) çevrimi ve yüksek irtifa seyrine yönelik belirli standartlar geliştirmiştir. Bu standartların hedefi, havaalanlarındaki hava kirliliğinin ve yüksek atmosferdeki ozon deformasyonunun kontrol altına alınmasıdır (Kumaş vd.,2019). Ayrıca uçak

modeline göre karbon salınımları değişkenlik göstermekte olup, iniş-kalkış ve seyir sürecinde farklı salınımlar ortaya çıkabilmektedir (Kumaş vd., 2019). ICAO uçakların uçuş aşamalarını iniş- kalkış (LTO) döngüsü ve tırmanma-seyir-alçalma (CCD) döngüsü olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Karbon salınımlarının hesaplanmasında iniş-kalkış faaliyetleri kadar uçuş aşaması da önem arz etmektedir (Wang vd., 2024).

Diğer taraftan, havaalanlarında uçuş öncesi kullanılan araçlar, yer destek ekipmanları ve kara tarafındaki araçlar, enerji ve ısı üretim tesisleri de çevreye zararlı gaz emisyonları salmaktadır. Havalimanlarında sera gazı etkisi yaratabilecek emisyonlar; uçak emisyonları (uçak ana motoru ve APU emisyonları), uçak elleçleme emisyonları (yer destek ekipmanı, hava tarafı trafiği, uçak yakıt ikmaliyle ilgili ve uçak buz çözmeyle ilgili emisyonlar), altyapıyla ilgili emisyonlar (uçak ve havalimanı bakımıyla ilgili emisyonlar) ve araç trafiği kaynaklı emisyonlardır (Wang vd., 2024). Havalimanı hava trafik yoğunluğu kaynaklı yer operasyonlarında ortaya çıkan hidrokarbon salınımlarının azaltılması amacıyla yer trafiğinin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi önem arz etmektedir. Tüm bu emisyon çeşitlerine rağmen, havalimanı karbon salınımı hesaplaması yapan çoğu çalışma uçak emisyonlarına ve az sayıda da olsa yer hizmetleri emisyonlarına odaklanmaktadır. Bu nedenle yeni çalışmaların kapsamlı bir şekilde verileri derleyip kümülatif değerlendirmelerde bulunması daha sağlıklı ve rasyonel sonuçların elde edilmesine katkıda bulunacaktır (Wang vd., 2024).

1.3. Havacılık Sektöründe Karbon Salınımları ve Sera Gazı Etkisi ile ilgili Sektörel Girişimler

İnsan kaynaklı faaliyetler dolayısıyla iklim değişikliğinin baş göstermesi, fosil yakıt kullanımından açığa çıkan sera gazı etkisinin azaltılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kumaş vd., 2019). Küresel ısınmayı azaltma ve iklim değişikliğine uyum sağlama söylemi, büyük ölçüde çeşitli hammaddeleri ve fosil yakıtlarını kullanan sektörler açısından önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Ulaştırma üst sistemi bağlamında havacılık sektörü de iklim değişikliğini önleme hususunda karbon salınımlarını azaltması beklenen bir sektör olarak dikkat çekmektedir. Havayolu işletmeleri, yer hizmetleri kuruluşları, havalimanı-terminal işletmecileri başta olmak üzere sektördeki tüm paydaşların ortaya çıkardığı karbon salınımlarının sera gazı etkisini azaltmak için alacağı önlemler ve uygulayacağı politikalar maliyetli olmasına karşın sürdürülebilirlik açısından hayati öneme sahiptir (Filho vd., 2023).

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA) çevreci yaklaşımları desteklemek amacıyla uygulamaların geliştirilmesi hususunda harekete geçmiş ve sektörün iklim değişikliği üzerindeki etkisini azaltmak için politikaları belirlemek üzere havayolları ile iş birliği yapmaktadır (IATA, 2021). IATA, hava taşımacılığı kaynaklı karbon salınımlarının azaltılması için performansların incelenmesi, teknolojinin geliştirilmesi, sürdürülebilir havacılık yakıtı kullanımının artırılması, hava trafik yönetim sisteminin modernizasyonu, altyapı yatırımlarının güçlendirilmesi, uçak operasyonlarının daha verimli hale getirilmesi şeklinde sürdürülebilirlik hedefleri oluşturmuştur (Filho vd., 2023). 2021 yılında IATA'nın 77. Olağan Genel Kurul Toplantısında 2050 Net Sıfır Karbon Emisyonu Kararı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda karar, 2050 yılı itibariyle havayolu işletmelerinin sıfır karbon emisyonuna sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Havayolu işletmelerinin bu hedefe ulaşabilmeleri için havacılık otoritelerinin, devletlerin ve havayolu işletmelerinin iş birliği içinde hareket etmeleri gerekir (IATA, 2021a).

Bununla birlikte bir diğer girişim Uluslararası Havacılığa Yönelik Karbon Denkleştirme ve Azaltma Şeması-Programı (CORSIA)'dır. Ülkemiz sivil havacılık otoritesi Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü SHT-CORSIA Talimatı da uluslararası havacılık faaliyetlerinden oluşacak karbondioksit emisyonlarının izlenmesi, raporlanması ve doğrulanması yönündeki usul ve esasları düzenlemek amacını taşımaktadır (SHGM,2020). CORSIA Programına göre gönüllü denkleştirme doğrultusunda

katılım sağlayacaklarını beyan eden devletler arasındaki rotalarda gerçekleşen uçuşlardan meydana gelen emisyonlarını, 2021 yılından itibaren denkleştirilmeleri hedeflenmiştir. CORSIA Programı Uyum dönemleri 2019-2020 Referans Dönem, 2021-2023 Pilot Faz, 2024-2026 1. Faz, 2027-2029 2. Faz şeklinde planlanmıştır (TSE, 2023). Uluslararası Havacılığa Yönelik Karbon Denkleştirme ve Azaltma Şeması havayolu emisyonlarına karbon kredisi satın alma, yeşil projeler oluşturma, emisyon azaltma projeleri gibi karbon denkleştirilmesini önermektedir (Sharma vd., 2021: Akt.: Yaşar, 2022:82). 2024 yılı Dünya Bankası verilerine göre Dünya genelinde yürürlükte olan 75 adet karbon vergisi ve emisyon ticareti şeması bulunmaktadır. Son veriler Brezilya, Hindistan ve Türkiye gibi orta gelirli ülkelerin karbon fiyatlandırması uygulamasına yönelik ilerleme kaydettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca karbon fiyatlandırma araçları küresel emisyonların yaklaşık %24'ünü kapsamaktadır. Hükümetlerin iş birliği içindeki faaliyetleri ile bu rakamın karbon vergileri ve emisyon ticareti sistemleri kapsamında %30'lara çıkarılabileceği öngörülmektedir (World Bank, 2024). Ayrıca, karbon salınımlarının azaltılması ve sera gazı etkisinin düşürülmesi yönündeki karbon emisyonları dengeleme faaliyetlerinde yolcuların gönüllü karbon denkleştirme işlemine ödeme yapma isteğine yönelik çalışmalar da mevcuttur (Yaşar, 2022). Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi de karbon salınımlarının azaltılması yönündeki uygulamalar arasında yer almaktadır. Ancak tek başına Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi sıfır karbon hedefine ulaşmada yeterli değildir. Bu nedenle karbon salınımlarının azaltılması havacılık sektöründeki tüm plan ve faaliyetlerin bütünsel olarak bir arada değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Kısaca Uluslararası Havacılığa Yönelik Karbon Denkleştirme ve Azaltma Şeması, Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi ile kullanılarak uzun vadeli başarı elde edilmesine katkı sağlayacaktır (Yaşar, 2022:99).

Başka bir girişim ise Avrupa Komisyonunun, kabul ettiği Fitfor55 paketidir. Fitfor55 ile 2030 yılına kadar 1990 seviyelerine kıyasla sera gazı emisyonlarını en az %55 oranında azaltılması hedeflenmektedir. Avrupa Birliği, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra en yüksek emisyonu gerçekleştiren bölgedir. Ulaştırma sektörünün toplam emisyonlar içindeki payı %29'dur. Havacılık sektörünün gelişmesi ile artan hava trafiği, emisyonların yükselmesini hızlandırmaktadır. Bu kapsamda Fitfor55 ile 2025 yılından itibaren Avrupa Birliği havalimanlarından kalkış yapan tüm uçuşlarda sürdürülebilir havacılık yakıtı (SAF) kullanımı kademeli olarak zorunlu hale getirilmektedir. Başlangıçta %2 oranında öngörülen bu uygulamanın yıllar içerisinde artırılması planlanmaktadır (Avcıoğlu, 2022).

Karbon salınımları ile diğer bir girişim de Türkiye tarafından da imzalanan Uluslararası Havacılık İklim Hedefleri Koalisyonu Bildirgesi'dir. Bildirge, Paris Anlaşması'nın sıcaklık hedefini desteklemek üzere, uluslararası havacılığın 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonu hedefi doğrultusunda havacılık CO2 emisyonlarını azaltmaya yönelik eylemleri geliştirmek amacıyla hem ICAO hem de diğer paydaşlar ile birlikte çalışmayı, CORSIA'nın maksimum etkinliğini sağlamayı, yaşam döngüsü emisyonlarını azaltan ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunan sürdürülebilir havacılık yakıtlarının uluslararası ve ulusal önlemler yoluyla geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmeyi hedeflemiştir (Gov.Uk, 2024).

Son olarak Avrupa Parlamentosu, havacılık sektörünü konu eden ve 26 Nisan 2023 tarihinde Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde; sürdürülebilir havacılık yakıtlarını teşvik ederek havacılık emisyonlarını azaltmayı hedefleyen yeni yasayı kabul etmiştir. Yasaya göre Avrupa Birliği, 2025 yılı itibarıyla tedarik edilen toplam yakıtın en az %2'sinin Sürdürülebilir Havacılık Yakıtı (SAF) olmasını ve bu oranı 2050 yılına kadar %70'e çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca, yeni AB jet yakıtı karışımının, zamanla artan oranda en modern ve çevre dostu sentetik yakıtların da en az bir payını içermesi gerekmektedir. Uçuşlar için gerekli olan yakıtın yalnızca Avrupa Birliği havalimanlarından temin edilmesi, 'tankering' uygulamalarının (SAF ile yakıt ikmalini engellemek amacıyla aşırı yakıt taşınması) neden olduğu ek ağırlık ve karbon sızıntısından kaynaklanan emisyonların önlenmesine olanak

tanıyacaktır. Yakıt ikmal altyapılarının SAF dağıtımına uygun ve hazır olmasının sağlanması yönünde çalışmalar hızlandırılacaktır (European Commission, 2023).

2. Türkiye’de Karbon Salınımına Yönelik Girişimler ve Yapılan Çalışmalar

Havacılık sektörü, küresel hareketliliği ve ticareti destekleyen önemli bir endüstri olmasının yanı sıra, çevresel sorumluluk gereklilikleriyle de karşı karşıyadır. Son yıllarda, havacılık sektöründe karbon ayak izinin hesaplanması, çevresel sürdürülebilirlik çabalarının odak noktası haline gelmiştir. Uçaklarda yaygın olarak kullanılan fosil yakıtların tercih edilmesinin başlıca nedeni, mevcut teknolojik altyapının bu yakıtlara dayanmasıdır. Yüksek enerji yoğunluğu ve mevcut sistemlerle uyumlu olmaları, fosil yakıtların hava taşımacılığında yaygın olarak kullanılmasının sebeplerindendir. Ancak, bu yakıtların çevresel etkileri ve sürdürülebilirlik endişeleri, alternatif enerji kaynaklarının araştırılmasına yol açmıştır. Havacılıkta fosil yakıtların atmosfere önemli miktarda karbon salınımı yapması, iklim değişikliği üzerindeki olumsuz etkileri artırmış ve sektördeki paydaşları çevresel sorumluluk almaya teşvik etmiştir. Karbon ayak izinin hesaplanması, bu sorumluluğun bilimsel ve ölçülebilir bir zemin üzerine oturtulmasını sağlamaktadır. Bu hesaplama süreci, uçuş mesafesi, yakıt türü, uçak modeli ve kalkış-iniş prosedürleri gibi birçok faktörü içeren karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu unsurların ayrıntılı analizi, havacılık şirketlerine çevresel etkilerini değerlendirmek ve azaltma yönünde rehberlik etmektedir (Akdemir, 2020; Çeçen, 2024).

Ülkemizin havacılık sektöründeki gelişmeler, serbestleşmeye yönelik girişimler, havalimanı yatırımları, hava trafik hizmetlerinin modernizasyonu, nitelikli işgücünün artışı sektörün kalitesini yükselterek talebi güçlendirmektedir. Bu kapsamda Türkiye’nin havacılık verileri incelendiğinde son yirmi yılda hava trafiğinin hızlı büyüme ivmesine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye Havacılık Göstergeleri

Havacılık Göstergesi	2003	2024
İç Hat Trafik	156.582	902.078
Dış Hat Trafik	218.405	866.779
Transit Trafik	154.218	521.724
İç Hat Yolcu	9.147.439	95.293.038
Dış Hat Yolcu	25.296.216	134.694.726

Kaynak: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) 2024 Yılı Faaliyet Raporu

2003 yılında ülkemizde iç hat-dış hat ve transit olmak üzere 529.205 uçuş gerçekleşmiştir. 2024 yılında ise bu rakam 2.290.581’e yükselmiştir. Ülkemiz menşeli 14 havayolu işletmesinin 2023 yılında filolarındaki uçak sayısı 668 iken bu sayı 2024 yılında 729 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2024 yılında havayolu işletme sayısı bir önceki yıla göre %8 artış göstermiştir. 2024 yılı sonu verilerine göre milli menşeli 729 uçak, 217 hava taksi ve 581 genel havacılık hava aracı bulunmaktadır. Diğer taraftan, 2003 yılında iç hat-dış hat-transit olarak 34.443.655 yolcu taşınmış, 2024 yılında ise bu rakamlar muazzam artış göstererek toplamda 230.224.611 yolcu sayısına erişmiştir (SHGM Faaliyet Raporu, 2024).

Tablo 3. Havayolu İşletmeleri Uçak Filoları

<i>Havayolu İşletmesi</i>	<i>Filo (Uçak Tipi)</i>	<i>Adet</i>	<i>Toplam Koltuk/Toplam Ton Kargo Kapasitesi</i>
THY A.O.	A319	6	864
	A320	30	4.470
	A321	133	25.925
	A330	49	12.250
	A350	24	7.896
	B757-800	74	11.674
	B737-MAX 8	27	4.077
	B737-MAX 9	5	755
	B737-900ER	15	2.265
	B737-300ER	36	10.908
	B787-9	23	6.900
	A330-F	10	690.000 (kg)
	B777-F	8	816.000 (kg)
Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.	A320	52	9.048
	A321	57	13.623
	B737-800	10	1.890
Güneş Ekspres Havacılık A.Ş. Turistik Hava Taşımacılık A.Ş. Cortex Havacılık ve Turizm Ticaret A.Ş.	B737-800	55	10.395
	B737-MAX 8	17	3.213
	B737-800	9	1.701
	B737-MAX 8	6	1.134
	A321	3	700
	A330	2	624
	B777-300ER	4	2.072
	B777-MAX 8	3	567
Hürkuş Hava Yolu Havacılık ve Turizm Ticaret A.Ş.	A320	11	1.980
Tailwind Havayolları A.Ş.	B737-400	5	840
	B737-800	2	378
BBN Havayolları ve Taşımacılık A.Ş.	A321	5	1.096
	A320	2	360

	A321-F	3	81.000 (kg)
Mavi Gök Havacılık A.Ş.	B737-800	8	1.512
	B737-900ER	2	302
	B737-300ER	1	339
	B737-700	1	149
Air Anka Havayolları A.Ş.	A330	3	760
MNG Havayolları ve Taşımacılık A.Ş.	A300	3	141.000 (kg)
	A330-F	5	350.000 (kg)
	A321-F	2	54.000 (kg)
ACT Havayolları A.Ş.	B747-400	4	454.300 (kg)
ULS Havayolları Kargo Taşımacılık A.Ş.	A310-F	3	121.575 (kg)
Ajet Hava Taşımacılığı A.Ş.	B727-800	11	2.079

Kaynak: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) 2024 Yılı Faaliyet Raporu

2024 yıl SHGM Faaliyet Raporundan elde edilen bilgiler doğrultusunda Tablo-2 hazırlanmıştır. Türkiye menşeli 14 adet havayolu işletmesi bulunmaktadır. Bu havayolu işletmelerinin filo ve koltuk/yük kapasiteleri her geçen gün artış göstermektedir. Ülkemiz bayrak taşıyıcısı Türk Hava Yolları İşletmesi 2 Şubat 2022 tarihinde sürdürülebilir havacılık yakıtına sahip çevre dostu yakıt kullanan hava aracıyla ilk uçuşunu gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde Pegasus Havayolu İşletmesi de 1 Mart 2022 tarihinde bio-yakıt ile uçuş yapmıştır. Bio-yakıt üretimlerinin artması ilerleyen zamanda maliyetleri azaltacak, yeni nesil uçak üretimlerinin genişlemesiyle filolar çok daha çevreci hale gelecektir. Burada incelenmesi gereken husus sürdürülebilir havacılık yakıtlarının (SAF) avantaj ve dezavantajlarının belirlenerek en uygun politikaların yürütülmesidir (Toprak, 2023).

Ülkemiz menşeli havayolu işletmelerinden pazar payında ikinci sırada yer alan Pegasus Havayolu İşletmesi 2050 Net Sıfır Karbon Emisyonu hedefine erişme sürecinde aktif rol alacağını beyan etmiştir. Bununla birlikte Pegasus Havayolu İşletmesi 2030 yılına kadar karbon salınımlarını %20 azaltma gayesi ile daha az yakıt sarfiyatına sahip yeni model uçak (Airbus 320-Neo ve Airbus 321-Neo) siparişlerini hızlandırmıştır. Yeni model çevreci uçaklar, önceki nesil uçaklara kıyasla yakıt tüketiminde %15-20 oranında

verimli olduğu için karbon emisyonu açısından çok daha ekolojik ve sürdürülebilir katkılar ortaya koyacaklardır (Pegasus,2024).

Ülkemiz havacılık otoritesi Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü havaalanı karbon akreditasyon programları emisyon azaltımı eylem planı ile karbon salınımlarının azaltılması yönünde çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte yeşil havalimanı ve yeşil havayolu logosu kullanımı gibi uygulamalar ile sera gazı etkisini düşük tutma yönünde teşvikler mevcuttur (SHGM, t.y.). Örneğin bir havayolu işletmesinin yeşil hava yolu logosu alabilmesi için bir yolcu ya da 100 kg yük için 100 kilometrede tüketilen yakıt miktarı ve bu tüketim sonucu oluşan karbon salınımını en aza indiren işletme olması gerekmektedir. Yeşil logolu işletmelere havayolu uçuş ruhsatına ilişkin de çeşitli teşvikler bulunmaktadır (SHGM, t.y.).

Diğer taraftan ülkemizde sürdürülebilir havacılık, karbon salınımları, emisyon hesaplamaları vb. konularında çeşitli kuramsal ve ampirik araştırmalar bulunmaktadır. Kumaş ve meslektaşları (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Muğla Dalaman Havalimanı'nın karbon ayak izi belirlenmeye çalışılmış, uçuş sayısı ve uçak tipi baz alınarak Tier Yaklaşımı bağlamında tüketilen yakıt miktarı ve karbon salınımları hesaplanmıştır. Göktaş ve Özler (2017) ise İzmir Adnan Menderes Havalimanı'nda yürüttükleri çalışmada kritik emisyon kaynaklarını saptamışlardır. Genç ve Behçet (2022) Malatya Erhaç Havalimanı Emisyonlarını iniş-kalkış yapan uçaklar bağlamında incelemiş ve Boeing 737-800 (B738) en yüksek karbon salınımına sahip olduğunu belirlemişlerdir. Yılmaz ve Behçet (2024) de 2022 yılında Kütahya-Zafer Havalimanı'na iniş-kalkış yapan uçakların emisyonunu hesaplamış ve en fazla LTO sayısına sahip uçak Boeing 737-800 (B738) olduğu tespit edilmiştir. Ekici ve Şöhret (2020) 2018'de Isparta Süleyman Demirel Havalimanı'nda ticari uçuşlardan kaynaklı karbon ayak izi, çevresel etki ve çevresel maliyet hesaplanmıştır. Kapadokya Havalimanı'nda yapılan başka bir çalışmada ise gürültü ve emisyon değerleri ile ilgili ölçümler araştırılmış, iniş-kalkış sayısının artmasının emisyonları arttırdığı belirlenmiştir (Ünal vd., 2014). Karaman (2025) bölgesel havalimanlarının karbon ayak izini hesapladığı çalışmasında emisyon miktarının uçuş sayısı ile doğru orantılı olduğunu belirtmiş, incelediği meydanlar arasında Trabzon Havalimanı'nın en yüksek, Artvin Havalimanı'nın en düşük emisyonu sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Gürsel (2025) ise havaalanlarının tıpkı küçük bir şehir kadar enerji tükettiklerini vurgulamıştır. Bu nedenle enerji maliyetleri havaalanı operasyonları için önemli bir gider kalemi olduğundan yenilebilir enerji projeleri ile meydanlardaki enerji ihtiyacının karşılanabileceği belirtilmiştir. Öztürk (2024) çalışmasında yeşil havaalanı yaklaşımının enerji yönetimi, atık yönetimi, su yönetimi ve karbon emisyonlarını azaltım konusunda bütünleşik bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Kasa, Göçmen ve Sümer (2025) de Türk Hava Yolları örneğinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında havayolu işletmesinin çevresel, sosyal ve yönetim odaklı bir dizi sürdürülebilirlik politikaları uyguladıklarını ifade etmişler, şirketin filoyu yenileme, yakıt verimliliği artırma, eğitim ve sosyal güvence alanlarında ilerlemeler kaydettiğini bulgulamışlardır. Bununla birlikte, THY'nin Dow Jones Sustainability Index, FTSE4Good ve Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi gibi uluslararası ölçütlerde görünürlük sağladığını vurgulamışlardır. Başka bir araştırmada Barutçu ve Çolakoğlu (2024) Türkiye'de THY, AJet, Pegasus ve SunExpress'in sürdürülebilirlik raporları yayımladıklarını; atık dönüşümü, yeni nesil uçak (A320neo, B737max, B787, A350) kullanımı gibi adımlar attıklarını ortaya çıkarmışlardır.

Tablo 4: Türkiye’de Yapılan Çalışmalar ve Politika Önerileri

Yazar	Politika Önerileri
Gürsel (2025)	Devlet teşvikleri ile ICAO başta olmak üzere karbon salınımı azaltım politikalarına uyumlu yenilenebilir enerji altyapılarının tesis edilmesi gerekliliğinin önemi vurgulanmaktadır.
Genç ve Behçet (2022)	Havalimanı trafiği ve çevresel etkilerinin düzenli raporlanması, uçuş planlamasında verimliliği artırıcı önlemler alınması, yerel yönetimlerin hava kalitesini izleme ağlarıyla desteklenmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.
Yılmaz ve Behçet (2024)	Daha çevreci uçak tiplerinin tercih edilmesi, taksi sürelerinin azaltılması, alternatif yakıt (SAF vb.) kullanımı, bölgesel emisyon izleme sistemlerinin kurulması yönünde öneriler sunmuşlardır.
Barutçu ve Çolakoğlu (2024)	Alternatif yakıtların yaygınlaştırılması, ağaçlandırma-yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması, karbon dengeleme projelerinin geliştirilmesi, milli havayolu şirketlerinin uluslararası sürdürülebilirlik programlarına daha fazla entegre olarak kamuoyuna şeffaf raporlama yapmaları konularında önerilerde bulunulmuştur.
Öztürk (2024)	Yeni yapılan havaalanlarının sürdürülebilirlik kriterlerine göre tasarlanmasını, mevcut havaalanlarında ise enerji verimliliği yatırımları ve yenilenebilir enerji entegrasyonunun öncelikli hale getirilmesi gerekliliği belirtilmiştir.
Karaman (2025)	Karbon salınımları yönetiminde daha düşük emisyonlu uçaklar, yenilenebilir enerji kullanımı ve karbon dengeleme mekanizmalarının önemi vurgulanmıştır.
Çayalan ve Rodoplu (2025)	Karbon ayak izinin azaltılması ve sürdürülebilir havaalanı operasyonları amacıyla çevresel yönetim planlarının güçlendirilmesini ve yeşil havacılık uygulamalarının artırılmasının önemi üzerinde durulmuştur.
Ekici ve Şöhret (2020)	Düzenli emisyon izleme ve raporlama sistemleri kurulması, uçuş trafiğinin yoğun olduğu dönemlerde operasyonel verimlilik artırılması, yerel yönetimler ve ilgili kurumlar arasında iş birliği yapılması önerilmiştir.
Ünal vd., (2014)	Havalimanı tasarımında uçakların gereksiz rölanti süresini ve taksi sürelerini azaltıcı düzenlemeler yapılması, yer hizmetlerinde elektrikli araçlar, katalitik konvertörler, yakıt pili teknolojisi gibi temiz çözümler üretilmesi, terminal ve tesislerde enerji verimliliği, jeotermal ve güneş enerjisi gibi alternatif enerji kullanımı, ekipmanların düzenli bakımı, motorların gereksiz çalıştırılmaması önerileri geliştirilmiştir.
Torum ve Küçük Yılmaz (2009)	Hava meydanlarının sürdürülebilirlik faaliyetleri için kurumsal düzeyde özel birimler oluşturulması ve bu çalışmaların sistematik bir çerçeveye oturtulması; çevresel raporlama sistemleri kurulması, hava meydanlarının performansı şeffaf biçimde kamuoyu ile paylaşılması; akademik kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerle daha güçlü iş birlikleri kurularak sürdürülebilirlik bilincinin yaygınlaştırılması konularında öneriler sunulmuştur.
Öz ve Yalçın Ercoşkun (2022)	SAF üretim ve kullanımına yönelik devlet teşvikleri sağlanması, hava sahası yönetiminin optimize edilerek yakıt tüketiminin azaltılması, havayolu şirketleri karbon ayak izlerini şeffaf biçimde raporlamaları, yolcular için karbon ayak izi hesaplama ve dengeleme sistemlerinin yaygınlaştırılması hususunda önerilerde bulunulmuştur.
Göktaş ve Özler (2017)	Karbon akreditasyon sürecinin gözden geçirilmesi ve risklerin önceliklendirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

SONUÇ

Havacılık sektörü, küresel karbon salınımlarına önemli ölçüde katkı sağlayan sektörlerden biridir. Toplam küresel emisyonların yaklaşık %2-2,5'i havacılıktan kaynaklanmakta, kullanılan jet yakıtlarının fosil tabanlı olması nedeniyle açığa çıkan emisyonlar sera gazı etkisi yaratmaktadır (Kasa, Göçmen ve Sümer, 2025). Özellikle kısa mesafeli uçuşların toplam emisyonlar içindeki payı dikkat çekicidir. Nitekim tüm havayolu uçuş emisyonlarının yaklaşık %17'si kısa mesafeli uçuşlardan kaynaklanmakta, 2500 milden az mesafedeki uçuşlardan çıkan karbon salınımı ise toplam uçuş emisyonlarının neredeyse yarısını oluşturmaktadır (Esque, Riedel ve Riefer, 2021). Bu nedenle, elektrik ve hidrojen ile çalışan uçakların kısa mesafe uçuşlarda kullanımıyla emisyonların azaltılması hedeflenmektedir. Yeni nesil teknolojiler bu bağlamda kritik bir rol oynamaktadır. Airbus, 2035 yılı itibarıyla hidrojen yakıtlı ve sıfır emisyonlu ticari uçakları hizmete sunmayı planlamakta, diğer yandan sürdürülebilir havacılık yakıtlarının (SAF) kullanımının artırılması da küresel emisyon azaltım hedefleri açısından önem arz etmektedir. Nitekim SAF kullanımıyla 2050 yılına kadar ihtiyaç duyulan karbon azaltımının %65'inin karşılanabileceği, karbon dengeleme mekanizmalarının da devreye girmesiyle bu oranın %80'e ulaşabileceği öngörülmektedir (Ellerback, 2022). IATA ise havacılık kaynaklı emisyonların tamamının ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını, bu nedenle emisyon ticaret sistemleri ve karbon dengeleme mekanizmalarının sürece entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada ICAO tarafından benimsenen CORSIA planı, önümüzdeki yıllarda küresel karbon azaltımında belirleyici bir rol üstlenecektir (Ellerback, 2022).

Uluslararası düzenlemeler sektörde dönüşümün temel çerçevesini oluşturmaktadır. Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi anlaşmaların ortak amacı iklim değişikliğini sınırlandırmak olsa da henüz tüm dünyada bağlayıcı ve katılımcı bir sistemin tesis edilemediği belirtilmektedir (Filho vd., 2023). Paris Anlaşması kapsamında 2100 yılına kadar sıcaklık artışlarının 2 °C'nin altında tutulması hedeflenmekte, bunun için de ülkelerin kapasiteleri ve ekonomik gelişmişlikleri oranında sorumluluk üstlenmeleri gerektiği ifade edilmektedir (Filho vd., 2023).

Küresel karbon bütçesine dair güncel veriler, acil önlemler alınmasının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. 2023 Küresel Karbon Bütçesi Raporu'na göre, kömür, petrol ve doğal gaz tüketiminden kaynaklanan CO₂ emisyonları 2022'ye kıyasla %1,1 artış göstererek 36,8 milyar tona ulaşmıştır. Bu değer, son on yılın ortalaması olan %0,5'in üzerinde bir artışa işaret etmektedir. Avrupa Birliği ve ABD karbon emisyonlarını sırasıyla %7,4 ve %3 oranında azaltmış olsa da küresel ölçekte emisyonların artmaya devam etmesi, ülkelerin daha hızlı bir karbonsuzlaşma sürecine girmesi gerektiğini göstermektedir (Wang vd., 2024). Bu hedeflere ulaşmak için öne çıkan araçlardan biri SAF'tır. SAF üretiminin coğrafi çeşitlilik sağlaması, geleneksel rafinerilere bağımlılığı azaltmasının yanı sıra kırsal bölgelerde istihdam yaratma potansiyeline de sahiptir (Filho vd., 2023). Ayrıca SAF ve biyoelektriğin birlikte üretimi, yalnızca havacılık sektörü için değil, diğer sektörlerde enerjiye erişilebilirliğin artırılmasına da katkı sağlayabilir (ICAO, 2017). Bunun yanında, elektrikli uçaklar özellikle kısa mesafeli ve iş jeti segmentinde sıfıra yakın emisyon üretimiyle dikkat çekmekte, hem iklim değişikliğiyle mücadelede katkı sağlamak hem de yakıt maliyetlerini azaltarak ekonomik avantaj yaratmaktadır (Baumeister, Simić ve Ganić, 2024).

Havayolu şirketleri, enerji verimliliği yüksek uçakların kullanımı, alternatif yakıtlar ile geçiş ve uçuş rotalarının optimize edilmesi gibi çeşitli yöntemlerle karbon salınımlarını azaltabilirler. Bu stratejiler, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada atılan önemli adımları temsil etmektedir (Yılmaz ve Atmanlı, 2016). Son yıllarda, bazı havayolu işletmeleri karbon salınımını azaltabilecek biyo-bazlı jet yakıtı kullanmaya başlamış olmasına karşın biyo-bazlı jet yakıtı üretimi 2019'da yaklaşık 140 milyon litredir bu, o yılki havacılık yakıtı kullanımının %1'inden daha azını temsil etmektedir (ICAO, 2019; IATA, 2020; Akt.: Bergero vd., 2023).

Çalışmada yer alan Tablo-3'e göre politika önerilerinin en sık vurguladığı temaların; yenilenebilir enerji ve alternatif yakıtların yaygınlaştırılması, emisyon izleme ve raporlama sistemlerinin güçlendirilmesi, daha çevreci uçak tiplerinin tercih edilmesi, yeşil havalimanı uygulamalarının artırılması, karbon dengeleme mekanizmalarının hayata geçirilmesi ve devlet teşvikleriyle kurumsal iş birliklerinin güçlendirilmesi olduğu görülmektedir. Bu bulgu, havacılık sektöründe sürdürülebilir dönüşümün yalnızca teknolojik değil, aynı

zamanda kurumsal ve politik bir bütünleşme gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Bütün bu gelişmeler, havacılık sektöründe sürdürülebilirlik anlayışının yalnızca teknolojik inovasyonlarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Regülasyonlar, ekonomik teşvikler, altyapı yatırımları ve toplumsal farkındalık da dönüşümün vazgeçilmez bileşenleridir (Kumaş vd., 2019). Özellikle hava trafik kontrol sistemlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, uçuş yoğunluğunu azaltarak operasyonel verimliliği artırmakta ve böylece ekolojik etkileri minimize etmektedir. Ayrıca havalimanlarında yer hizmetlerinde kullanılan ekipmanların enerji verimliliği yüksek ve düşük karbon salımlı araçlarla değiştirilmesi de emisyonları azaltıcı yönde önemli katkılar sağlamaktadır.

Sonuç olarak, literatür, havacılık sektörünün karbon salınımlarını azaltmaya yönelik stratejik dönüşümünün çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Teknolojik çözümler (SAF, hidrojen ve elektrikli uçaklar) tek başına yeterli olmayıp, uluslararası regülasyonların güçlendirilmesi, devlet desteklerinin artırılması, sektörün inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi ve yolcuların farkındalığının artırılması ile ele alınmalıdır. Ancak bu bütüncül yaklaşım sayesinde, 2050'ye kadar hedeflenen karbon nötr havacılık vizyonuna ulaşmak mümkün olabilecektir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %40 – 2. yazar: %30 - 3. yazar: %30
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç.Dr. Meltem Akca
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %40– 2 st : %30 - 3 st : %30
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Doç.Dr. Meltem Akca
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akdemir, T. (2020). Avrupa Birliği'nde İklim Değişikliği İle Mücadelede Havacılık Vergileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 1-24.
- Alada, A., Gürpınar, E. & Budak, S. (1993). Rio Konferansı Üzerine Düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(3-4-5), 93-108.
- Avcıoğlu, C. (2022). Fit for 55'in Havacılık ve Seyahate Getirdikleri. TSKB Blog. <https://www.tskb.com.tr/blog/surdurulebilirlik/fitfor55in-havacilik-ve-seyahate-getirdikleri> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Baltacı, G. (2019). Küresel İklim Değişikliği ve İklim Değişikliği Politikalarını Etkileyen Argümanlar. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barutçu, S. B. & Çolakoğlu, Ü. (2024). Havayolu Taşımacılığında Sürdürülebilirlik Analizi: Türkiye. *Journal of Travel and Tourism Research*, 24(24), 106-124.
- Baumeister, S., Simić, T. K. & Ganić, E. (2024). Emissions reduction potentials in business aviation with electric aircraft. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 136, 104415.
- Bergero, C., Gosnell, G., Gielen, D., Kang, S., Bazilian, M. & Davis, S. J. (2023). Pathways to net-zero emissions from aviation. *Nature Sustainability*, 6(4), 404-414.
- Çağatan, K. (2011). İstanbul Atatürk Havalimanı İçin Uçak Emisyonlarının Belirlenmesi ve Çevresel Etkileri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çayalan, N. & Rodoplu, H. (2025). Sürdürülebilir havaalanı uygulamaları: Enerji verimliliği ve karbon ayak izi azaltma stratejileri. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 102-117.
- Çeçen, H. (2024). Avrupa Birliği emisyon ticareti sisteminin sivil havacılık ve deniz ulaşım sektörlerinde uygulanmasına dair güncel gelişmelerin değerlendirilmesi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 101-149.
- Çetinkaya, G. & Akar, S. (2022). Türkiye'nin küresel karbon bütçesindeki payı: Öngörü senaryoları ile bir değerlendirme. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, (68), 33-50.
- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022, 5 Ekim). Türkiye'nin ilk iklim şurası Konya toplantısı. <https://ab.csb.gov.tr/turkiye-nin-ilk-iklim-surasi-konyada-toplandi-haber-267396> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Çevresel göstergeler: Ulaştırma türüne göre sera gazı emisyonu. <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/ulastirma-turune-gore-seragazi-emisyonu-i> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Cooper, K. (2024). Özel jet emisyonları çevre için ne kadar zararlı? Airport Technology. <https://www.airport-technology.com/features/how-bad-are-private-jets-for-the-environment> (Erişim Tarihi: 17.07.2025).
- Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). BM iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi. <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 08.06.2025).
- Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü. <https://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr> (Erişim Tarihi: 08.06.2025).
- Ecer, K., Güner, O. & Çetin, M. (2021). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye ekonomisinin uyum politikaları. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 125-144.
- Ekici, S. & Şöhret, Y. (2020). Environmental impact and cost assessment of commercial flight induced exhaust emissions at Isparta Süleyman Demirel Airport. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 597-604.
- Ellerbeck, S. (2022). The aviation sector wants to reach net zero by 2050: How will it do it? World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2022/12/aviation-net-zero-emissions> (Erişim Tarihi: 01.08.2025).
- Ergün, İ. & Aksoy, S. (2023). Paris iklim anlaşmasına ilişkin internete yansıyan ulusal haberlerin içeriklerinin değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 149-164.
- Esque, A., Riedel, R. & Riefer, D. (2021). Reducing aviation emissions over the long and short haul. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/industries/aerospace-and-defense/our-insights/future-air-mobility-blog/reducing-aviation-emissions-over-the-long-and-short-haul> (Erişim Tarihi: 01.07.2025).
- European Commission. (2019). Aviation emissions reduction press release.

- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_19_6691/IP_19_6691_E_N.pdf adresinden 14.07.2025 tarihinde erişildi.
- European Commission. (2019). Clean energy for all Europeans. <https://op.europa.eu/s/vdHz> (Erişim Tarihi: 16.07.2025).
- European Commission. (2023). European Green Deal: New law agreed to cut aviation emissions by promoting sustainable aviation fuels. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2389 (Erişim Tarihi: 06.08.2025).
- Filho, W. L., Ng, A. W., Sharifi, A., Janová, J., Özuyar, P. G., Hemani, C., ... Rampasso, I. (2023). Global tourism, climate change and energy sustainability: Assessing carbon reduction mitigating measures from the aviation industry. *Sustainability Science*, 18(2), 983-996.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.
- Genç, R. & Behçet, R. (2022). Malatya Erhaç Havalimanını kullanan uçakların çevresel etkileri. *EJONS International Journal on Mathematics, Engineering and Natural Sciences*, (22), 1-12.
- Geri Dönüşüm Ekonomisi. (2023). Paris'i onayladık; hedef 2053'te nötr karbon. <https://geridonusumekonomisi.com.tr/parisi-onayladik-hedef-2053te-notr-karbon.htm> (Erişim Tarihi: 07.07.2025).
- Göktaş, P. & Özler, C. (2017). Havalimanı karbon akreditasyonu süreci uygulamalarının iyileştirilmesinde hata türü ve etkileri analizinin kullanılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 1013-1030.
- GOV.UK. (2024). Declaration: International Aviation Climate Ambition Coalition. <https://www.gov.uk/government/publications/declaration-international-aviation-climate-ambition-coalition> (Erişim Tarihi: 02.08.2025).
- Gürsel, S. (2025). Havaalanlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının sürdürülebilirlik ile ilişkisi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 65-82.
- İklim Değişikliği Başkanlığı. (t.y.). Viyana Sözleşmesi. <https://iklim.gov.tr/viyana-sozlesmesi-i-36> (Erişim Tarihi: 17.07.2025).
- Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC]. (2022). Summary for policymakers. In P. R. Shukla et al. (Ed.), *Climate change 2022: Mitigation of climate change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- International Air Transport Association [IATA]. (2020). Fact Sheet 2: Sustainable Aviation Fuel: Technical certification. <https://www.iata.org/contentassets> (Erişim Tarihi: 05.06.2025).
- International Air Transport Association [IATA]. (2021a). Annual review 2021. <https://www.iata.org/contentassets/c81222d96c9a4e0bb4ff6ced0126f0bb/iata-annual-review-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 15.05.2025).
- International Civil Aviation Organization [ICAO]. (2017). Sustainable aviation fuels guide. https://www.icao.int/environmentalprotection/knowledgesharing/Docs/Sustainable%20Aviation%20Fuels%20Guide_vf.pdf (Erişim Tarihi: 16.05.2025).
- International Civil Aviation Organization [ICAO]. (2019). Sustainable aviation fuels guide. https://www.icao.int/environmentalprotection/knowledgesharing/Docs/Sustainable%20Aviation%20Fuels%20Guide_vf.pdf (Erişim Tarihi: 14.08.2025).
- International Civil Aviation Organization [ICAO]. (2023). Future of aviation. <https://www.icao.int/Meetings/FutureOfAviation/Pages/default.aspx> (Erişim Tarihi: 27.06.2025).
- Karaman, F. (2025). Sivil havacılık sektöründe emisyon hesaplama yöntem ve yönetimi: Trabzon, Rize-Artvin ve Ordu-Giresun havalimanları örneği. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 8(3), 799-813.
- Kasa, H., Göçmen, F. D. & Sümer, S. (2025). Türk Hava Yolları örneklemini ile havacılık sektöründe sürdürülebilirliğin önemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 111-138.
- Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e küresel iklim politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.

- Kaya, H. G., Sağbaşı, A. ve Dursun, Z. (2025). Karbon ayak izi ve karbon emisyonunun sektörel değerlendirmesi: Havacılık sektöründe bir uygulama. *Journal of Engineering and Basic Sciences*, 3, 12-19.
- Küçük, G. & Dural, B. Y. (2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve yeşil ekonomiye geçiş: Enerji senaryoları üzerinden bir değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 137-156.
- Kuçukoğlu, M. (2014). Sürdürülebilirlik ve Yeşil Yenilik Perspektifinde Türk İşletmelerinin İncelenmesi. *Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.*
- Kurnaz, M. L. (2023). İklim değişikliği ve uyum süreçlerinde Türkiye. *Resilience*, 7(1), 199-208.
- Kumaş, K., İnan, O., Akyüz, A. Ö., & Güngör, A. (2019). Muğla Dalaman Havalimanı uçaklardan kaynaklanan karbon ayak izinin belirlenmesi. *Academic Platform-Journal of Engineering and Science*, 7(2), 291-297.
- Malatyalı, C. (2023). Yerelde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İncelenmesi: Çiğli Belediyesi Örneği. (Yayımlanmış Yüksek lisans tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, İ. H. (2019, Mart). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ve mikro temelli sürdürülebilir kalkınma uygulamaları (Doktora tezi). *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.*
- Öner, Ş. (2023). İklim değişikliği sorununun uluslararası gelişmeler eşliğinde Türkiye’nin politika ve kurumlarına yansması. *Ombudsman Akademik*, (18), 13-47.
- Owen, B., Anet, J. G., Bertier, N., Christie, S., Cremaschi, M., Dellaert, S., ... Lim, L. (2022). Review: Particulate matter emissions from aircraft. *Atmosphere*, 13, 1230.
- Öz, E. & Erçoşkun, Ö. Y. (2022). Covid-19 pandemisinin Esenboğa Havalimanı hava trafiğine ve uçak emisyonlarına etkisi. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi*, 5(1), 45-59.
- Özerdem, F. (2024). İklim krizinin gölgesi altında Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye’yi bekleyen zorluklar. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(31), 51-65.
- Özmen, M. T. (2009). Sera gazı-küresel ısınma ve Kyoto Protokolü. *İMO Dergisi*, 453(1), 42-46.
- Öztrak, M. (2024). Havaalanı yönetiminde çevresel sürdürülebilirlik stratejileri: Yeşil havaalanı yönetimi yaklaşımı. *Scientific Journal of Space Management and Space Economy*, 4(2), 1-15.
- Pegasus Airlines. (2023). 2050 net sıfır karbon emisyonu yolculuğumuz. <https://www.flypgs.com/surdurulebilirlik/2050-net-sifir-karbon-emisyonu-yolculugumuz>. (Erişim Tarihi: 13.06.2025).
- Rawat, A., Kumar, D. & Khati, B. S. (2024). A review on climate change impacts, models, and its consequences on different sectors: A systematic approach. *Journal of Water and Climate Change*, 15(1), 104-126.
- Saint-Gobain. (2024). Sürdürülebilir kalkınma: <https://www.saint-gobain.com.tr/blog/surdurulebilir-kalkinma-brundtland-raporu> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).
- Selçuk, S. F. (2023). Uluslararası iklim değişikliği anlaşmaları ve Türkiye’nin tutumu. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-19.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü [SHGM]. (2020). CORSIA. <https://web.shgm.gov.tr/tr/s/6255-uluslararası-havacılığa-yonelik-karbon-denkestirme-ve-azaltma-semasi-uygulama-talimati-sht-corsia-yayimlanmistir> (Erişim Tarihi: 11.08.2025).
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü [SHGM]. (2023). İstatistikler. <https://web.shgm.gov.tr/tr/kurumsal/4547-istatistikler> (Erişim Tarihi: 16.07.2025).
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü [SHGM]. (2024). Faaliyet raporu. <https://web.shgm.gov.tr/tr/kurumsal/4006-faaliyet-raporlarimiz> (Erişim Tarihi: 19.08.2025).
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü [SHGM]. (2024). Hava taşıma işletmeleri. <https://web.shgm.gov.tr/tr/havacilik-isletmeleri/2063-hava-tasima-isletmeleri> (Erişim Tarihi: 16.07.2025).
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü [SHGM]. (t.y.). Türkiye yeşil hava yolu projesini uygulamaya

- geçiriyor. <https://web.shgm.gov.tr/tr/haberler/1842-turkiye-yesil-hava-yolu-projesini-uygulamaya-geciriyor> (Erişim Tarihi: 02.07.2025).
- T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Greenhouse gas emissions. <https://cevresehgostergeler.csb.gov.tr/en/greenhouse-gas-emissions-i-85966> (Erişim Tarihi: 08.08.2025).
- T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Ulaştırma türüne göre sera gazı emisyonu <https://cevresehgostergeler.csb.gov.tr/ulastirma-turune-gore-seragazi-emisyonu-i-85790> (Erişim Tarihi: 20.08.2025).
- Timuralp, Ç. & Mercan, F. R. (2024). Uçaklardan kaynaklanan karbon emisyonunun Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı için belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(2), 1335–1342.
- Toprak, H. (2023). Havacılık sektöründe karbon ayak izi ve çevresel etkileri. <https://takeoffchannel.com/havacilik-sektorunde-karbon-ayak-izi-ve-cevresel-etkileri> (Erişim Tarihi: 18.08.2025).
- Torum, O. ve Yılmaz Küçük, A. (2009). Havacılıkta sürdürülebilirlik yönetimi: Türkiye'deki hava limanları için sürdürülebilirlik uygulamaları araştırması. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 4(2), 47–58.
- Türk Standardları Enstitüsü [TSE]. (2023). ICAO CORSIA. <https://www.tse.org.tr/icao-corsia-dogrulama> (Erişim Tarihi: 09.06.2025).
- Türkeş, M. (2021). İklim değişikliği savaşı mı açısından Glasgow'dan neler beklenebilir? *EKO IQ*, 97, 55-67. <https://www.ekoqi.com/wp-content/uploads/2022/05/ekoqisayi97.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). Sera gazı emisyon istatistikleri 1990-2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2023-> (Erişim Tarihi: 04.05.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2025). Sera gazı emisyon istatistikleri 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2023-> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Ünal, İ., Türkoğlu, F. & Doğan, B. (2014). Nevşehir Kapadokya Havalimanının emisyon ve gürültü açısından değerlendirilmesi. *Mühendis ve Makine*, 55(654), 24–29.
- Wang, J., Zu, L., Zhang, S., Jiang, H., Ni, H., Wang, Y., ... Ding, Y. (2024). Recent advances and implications for aviation emission inventory compilation methods. *Sustainability*, 16(19), 8507.
- Worldometers. (t.y.). CO2 Emisyonları — 2022. Erişim adresi: <https://www.worldometers.info/tr/co2-emisyonlari/> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).
- World Bank. (2024). Global carbon pricing revenues top a record 100 billion tarihinde <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/05/21/global-carbon-pricing-revenues-top-a-record-100-billion> (Erişim Tarihi: 23.06.2025).
- Yaşar, E. (2022). Havayolu yolcularının havacılıkta karbon dengeleme ve azaltma planlarına olan ödeme istekliliğine ilişkin bir inceleme. *Journal of Aerospace Science and Management*, 1(1), 78-105.
- Yılmaz, Y., & Behçet, R. (2024). Kütahya Zafer Havalimanını Kullanan Uçaklardan Kaynaklanan Emisyonlar. *Ejons International Journal on Mathematic, Engineering and Natural Sciences*, 8(1), 66-75.
- Yılmaz, N. & Atmanlı, A. (2016). Havacılıkta alternatif yakıt kullanılmasının incelenmesi. *Sürdürülebilir Havacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3–10.

TBMM IX. Yasama Dönemi Amasya Milletvekillerinden İsmet Olgaç'ın Parlamento Faaliyetleri (1950-1954)*

Doç. Dr. Turgut İleri

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2029-1354>

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Amasya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.08.2025

Kabul: 25.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Amasya
İsmet Olgaç
TBMM
Demokrat Parti

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 29-30 Aralık 2022 tarihinde Diyarbakır'da yapılan "ANADOLU 11 th International Conference on Social Science Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulan, akabinde bildiri kitabında yayınlanan metnin, genişletilerek makale haline getirilmiş şeklidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87221>

Öz

Bu çalışmada, TBMM IX. Dönem (1950-1954) Amasya Milletvekillerinden İsmet Olgaç'ın Parlamento faaliyetleri ile meclis çalışmalarına katkısı hakkında bilgi verilecektir. Türkiye'de çok partili sisteme geçilen bu devrede söz konusu milletvekilinin Meclis Adalet Komisyonunda görev alması, komisyon ve meclis çalışmalarına katkılar sunması dikkate değer bulunmuştur. Bu nedenle milletvekilinin parlamento faaliyetleri, çalışmamızın konusunu oluşturmıştır. Bilindiği üzere Türkiye'de 14 Mayıs 1950 tarihinde genel seçimler yapılmış, seçimler sonucunda yeni kurulan Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. İktidar değişikliği, Türkiye'de siyasi yaşamda yeni bir dönemin başlangıcına vesile olmuştur. Söz konusu seçimde DP, Amasya'da 4 milletvekilinin tamamını kazanmıştır. Seçilen Milletvekillerinden birisi de İsmet Olgaç'tır. İsmet Olgaç, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar Parlamentoda 3 dönem milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Milletvekilliğinin ilk dönemi olan IX. Dönem, siyasette yeni yaklaşım ve anlayışın hâkim kılınmasına özen gösterildiği dönem olması nedeniyle meclis çalışmaları oldukça yoğun geçmiştir. Yönetim bağlamında çok partili sisteme geçişle birlikte, yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulan bu dönemde Milletvekili İsmet Olgaç, sahip olduğu bilgi, beceri ve özellikle hukuk alanındaki mesleki tecrübesi nedeniyle Adalet Komisyonu ile Anayasa ve İçişleri Karma Komisyonlarında görevlendirilmiştir. Bu kapsamda komisyona gelen konuların görüşülmesi, kararların alınması, yasaların çıkarılması ve raporların hazırlanması sürecinde önemli katkıları olmuştur. Komisyon çalışmaları dışında, Af ve Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun tekliflerinde bulunmuş, milletvekillerinin mecliste yapacakları konuşmaların süresine ve Ateşli Silahlar Kanununa ilişkin önergeler sunmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İleri, T. (2025). TBMM IX. Yasama Dönemi Amasya Milletvekillerinden İsmet Olgaç'ın Parlamento Faaliyetleri (1950-1954). *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 111-124.

Parliamentary Activities of İsmet Olgaç, one of the Amasya MPs of the 9th Legislative Term of the Turkish Grand National Assembly (1950-1954)*

Assoc. Prof. Dr. Turgut İleri

Amasya University, Faculty of Education, Department of Social Studies Education, Amasya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 10.08.2025

Accepted: 25.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Amasya
İsmet Olgaç
Turkish Grand Assembly
Democratic Party

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This study is the expanded and article-formed version of the text presented as an oral presentation at the "ANADOLU 11th International Conference on Social Science Congress" held in Diyarbakır on 29-30 December 2022 and subsequently published in the proceedings book.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87221>

Abstract

This study will provide information about the parliamentary activities and contributions of İsmet Olgaç, one of the Amasya MPs of the 9th Term of the Turkish Grand National Assembly (1950-1954). It was found noteworthy that the mentioned MP took part in the Parliamentary Justice Commission and made contributions to the commission and parliamentary works during this period when Turkey adopted a multi-party system. For this reason, the parliamentary activities of the MP constituted the subject of our study. As it is known, general elections were held in Turkey on May 14, 1950, and because of the elections, the newly established Democrat Party (DP) came to power. The change of government led to the beginning of a new era in political life in Turkey. In the mentioned election, the DP won all 4 seats in Amasya. One of the elected MPs was İsmet Olgaç. İsmet Olgaç served as an MP in the Parliament for 3 terms until May 27, 1960. His first term as an MP, the 9th Term, was the period in which attention was paid to the establishment of new approaches and understandings in politics, and therefore the parliamentary work was quite intense. In this period when new legal regulations were needed to be made with the transition to a multi-party system in the context of governance, MP İsmet Olgaç was assigned to the Justice Commission and the Constitution and Internal Affairs Joint Commissions due to his knowledge, skills and especially his professional experience in the field of law. In this context, he made significant contributions to the discussion of issues brought to the commission, the making of decisions, the enactment of laws and the preparation of reports. Apart from the commission work, he made proposals for the amendment of some articles of the Amnesty and National Protection Law and submitted proposals regarding the duration of speeches to be made by Members of Parliament and Firearms Law.

GİRİŞ

Türkiye’de demokrasiye geçişte önemli bir adım sayılabilecek ilk girişim, I. Meşrutiyet’in ilanı ile olmuştur. Bu süreçte halkın temsilinin sağlanacağı bir meclis olan Meclis-i Mebusan açılmıştır. Meclis-i Mebusan ile üyeleri padişah tarafından belirlenen Ayan Meclisi’nden oluşan bir parlamento sistemi, 23 Aralık 1876’da kurulmuştur. Oluşturulan bu yeni sistem uzun süreli olmamış, çeşitli nedenlere dayalı olarak sona erdirilmiş, 1908 yılına kadar eski sistemle devam edilmiştir. Yaşanılanlar ve edinilen tecrübeler yeniden demokratik sistemin kurumlarının tesis edilmesine zemin oluşturmuş ve nihayet 23 Temmuz 1908’de meclis açılarak parlamenter sisteme geçilmiştir (Karpat, 2012: 97-99). Büyük gayret ve mücadele sonucu kurulan parlamenter sistem, ne yazık ki uzun sürmemiş, Mütareke Dönemi’nin kargaşa ortamında padişah tarafından 21 Aralık 1918’de feshedilmiştir (Karabekir, 1969: 9). Bu durum hükümet üzerinde meclis denetim ve baskısını ortadan kaldırmış, işgalci devletlere karşı direnç merkezini yok etmiştir. Artık İstanbul’da tam anlamıyla düzensizlik ve kargaşa ortamı hâkim olmuştur (Acun, 2010: 107). Bu gelişmeler üzerine 20-22 Ekim 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa ve padişahın yaveri Albay Naci Bey ile Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey ve Rauf Bey’in katılımlarıyla Amasya’da görüşmeler yapılmış, görüşmeler sonucunda Meclis-i Mebusan’ın açılması için seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir (Ertan, 2011: 107). Kısa sürede yurt genelinde seçimler yapılmış, seçilen mebuslarla 12 Ocak 1920 günü Meclis-i Mebusan İstanbul’da yeniden açılmıştır (Goloğlu, 1970: 51-53, Evsile, 2012: 56)). Misak-ı Milli Kararları’nı alan bu meclis, kararlardan memnun olmayan İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgal edilmesi ile dağıtılmış, İstanbul’da Meclis’in toplanması bir daha mümkün olmamıştır. Bu kuruma duyulan ihtiyacın önemli olması ve yürütülen Millî Mücadele’nin milletle birlikte ve onun vereceği kararlar doğrultusunda sürdürülmesi gereğine inanan Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip Büyük Millet Meclisinin açılışını 23 Nisan 1920’de gerçekleştirmiştir (Balcıoğlu, 2002: 198-190). Böylece halkın iradesini ülke yönetiminde hâkim kılacak sistem yeniden tesis edilmiştir. Millî Mücadele’nin başarı ile sonuçlandırılmasından sonra demokrasinin kural ve ilkelerinin hayata geçirilmesine sıra gelmiştir. Bu bağlamda Mecliste bulunan Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası (HF) adıyla siyasi bir parti haline getirilerek ilk adım atılmıştır. 1924 yılında, çok partili hayata geçişi sağlamak üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adıyla ikinci bir parti kurulmuştur. Ancak bu girişimden istenen sonuca ulaşamamıştır. Bu konuda ısrarcı davranılmış 1930’da Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası (SCHF) adıyla yeni bir parti kurularak ikinci bir deneme yapılmıştır. Bu deneyim de çok partili sistemin kurulmasını sağlayamamıştır. Toplumun henüz siyasi olgunluğa ve bu sürece hazır olmadığı düşünülerek, içerde kutuplaşmaların yaratacağı tehlikeler de sebep gösterilerek 1945 yılına kadar çok partili hayata ara verilmiştir.

1945 yılına gelindiğinde, demokrasinin gereği olarak kabul edilen birden fazla siyasi partinin var olmasını temin için yeniden harekete geçilmiştir. Sanayici iş adamı olan Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla bir parti kurularak çok partili sisteme geçiş için yeni bir adım atılmıştır (Özacun, 2002: 211-212, Kara, 2014: 283). Parti, halk kitlelerinin desteğini almakta pek başarılı olamamış, ardından yeni bir partinin kurulması ile de gündemden düşmüştür. Çok partili sistemin kapılarının açıldığı bu evrede, iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) karşı, çeşitli nedenlere bağlı olarak parti içinde oluşan muhalefet hareketi yeni bir partinin Türk siyasi hayatına girmesine yol açmıştır. Partiden ayrılan 4 milletvekili tarafından Demokrat Parti (DP) adıyla yeni bir parti 7 Ocak 1946’da resmen kurulmuştur (Tunaya, 1952: 638-697, Eroğul, 1990: 12). Böylece Türkiye’de çok partili sisteme geçiş için kapı aralanmış, demokrasinin kurum ve kuruluşlarının tesisinde önemli bir adım atılmıştır. Nihayet Birleşmiş Milletler yasasının mecliste onaylanması üzerine Türkiye, demokrasiyi tam anlamıyla uygulamaya kararlı olduğunu göstermiştir (Akbiyık, 2012: 390).

21 Temmuz 1946’da birden fazla partinin ve bağımsızların katıldığı seçimler yapılmış, bu seçimde ilk defa DP’li 456 milletvekilliğinden 64’ünü alarak parlamentoda yer almıştır (Karpat, 2012: 251). 4 yıl sonra 14 Mayıs 1950’de genel seçime gidilmiş, halkın özgür iradesi ile kullanılan oylarla DP iktidara gelmiştir. 1950 seçimi, seçmenin özgürce oyunu kullandığı ve tercihinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihimizde yerini almıştır (Çavdar, 1996: 9). Seçime katılım % 89,3 oranında gerçekleşmiştir. Seçimler sonucu

Parlamentoya giren 487 milletvekilinin dağılımı şöyledir: DP: 416, CHP: 69, Millet Partisi (MP): 1, Bağımsızlar: 1 (<https://ysk.gov.tr/tr/1950>).

Çalışma konumuz ile ilgili olan Amasya Vilayetinde, söz konusu seçime katılım oranı % 96,9 olarak tespit edilmiştir. Bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. Parlamento çalışmaları hakkında bilgi vereceğimiz Milletvekili İsmet Olgaç da bu dönemde parlamentoya girmiştir. Mesleki bilgi ve tecrübesi yanında sahip olduğu liyakat ile ilk kez çok partili bir sisteme geçiş aşamasında Mecliste Adalet Komisyonu gibi çok önemli bir kurulda görev alması, kendisinin sunacağı katkıları değerli hale getirmiştir. Bu nedenle İsmet Olgaç'ın Meclis çalışmaları, çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Bilindiği üzere milletvekilleri, Milletvekili Seçimi Kanunu uyarınca seçilirler, Meclis İç Tüzüğüne uygun olarak da meclis çalışmalarına katılırlar. Milletlin temsilcisi sıfatı ile mecliste gündeme alınan ve çözüm bekleyen konularla ilgili kararların alınması, kanunların çıkarılması, görüşmelere katılması sözlü ve yazılı önerge sunması, komisyonlarda görev alması ve oylamada bulunması gibi sorumlulukları yerine getirirler. Bu kapsamda, 1950- 1954 yılları arasında Amasya milletvekili olarak Parlamentoda görev alan İsmet Olgaç'ın Parlamento çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

Milletvekili (Mustafa)¹ İsmet Olgaç'ın Özgeçmişi (1910-1993)

Amasya Milletvekili olarak TBMM'de üç dönem Milletvekilliği görevinde bulunmuş İsmet Olgaç, 8 Mart 1914 tarihinde Amasya-Merzifon ilçesi Hacıbalı Mahallesinde doğmuştur. Babası Mustafa Efendi, annesi Naciye hanımdır. 7 Haziran 1947'de Fatma Aliye hanımla evlenmiş, Akif Haşmet adını koydukları bir çocukları olmuştur.

İsmet Olgaç, ortaokul ve lise eğitimini Samsun'da tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesine girmiş, 1943-1944 ders yılında Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Ağustos 1935-Mart 1936 tarihleri arasında Samsun Gümrükler Başmüdürlüğünde Kâtip adayı, 1 Nisan 1936 tarihinden 23 Ağustos 1937 tarihine kadar aynı yerde katip olarak çalışmıştır. 23 Ağustos 1937'de askere gitmek üzere memuriyetten ayrılmış, 1 Eylül 1937'de Yedek Subay Okulu hazırlık kıtasına, ardından Yedek Subay Okuluna girmiştir. Piyade Asteğmen rütbesi ile 172. Piyade Alayında, ardından Millî Savunma Bakanlığı Hava Müsteşarlığında görevlendirilmiştir. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra 1 Kasım 1938'de eski görev yeri olan Samsun Gümrük Müdürlüğündeki görevine tekrar atanmıştır. Kısa bir süre sonra 21 Şubat 1939'da İstanbul Gümrükler Başmüdürlüğü Kâtipliğine getirilmiş, burada 27 Mayıs 1946 tarihine kadar çalıştıktan sonra istifa ederek görevinden ayrılmıştır (Öztürk, 1998: 37). Kısa bir süre Merzifon'da ziraat işleri ile uğraştıktan sonra 1948 yılında esas mesleğini yapmak üzere Samsun Barosuna kaydolarak avukatlık yapmaya başlamıştır. Avukatlık mesleğini yürüttüğü bu dönemde 14 Mayıs 1950 günü yapılan genel seçimde DP'den Amasya milletvekilliğine aday olmuş, 33.678 oy alarak milletvekili seçilmiştir. Amasya il seçim kurulu tarafından hazırlanan 15 Mayıs 1950 tarihli seçim tutanağı ile Ankara'ya gelerek 22 Mayıs 1950 günü TBMM'de Milletvekilliği görevine başlamıştır (<https://cdn.tbmm.gov.tr/Mazbatalar>). Milletvekilliğinin ilk dönemi olan IX. Dönemde Meclis Adalet Komisyonu, Dilekçe Komisyonu ile Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulan Karma Komisyonunda komisyon üyesi olarak görev almıştır. X ve XI. dönemlerde de Amasya Milletvekili seçilen İsmet Olgaç'ın milletvekilliği görevi, 27 Mayıs 1960 da Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması ile sona ermiştir. Yassıada mahkemesinde yargılanmış, Yassıada Yüksek Adalet Divanınca, anayasayı çiğnediği suçlamalarıyla 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu sürecin tamamlanmasından sonra 21 Nisan 1969'da Denizcilik Bankası T.A.O. Genel Müdürlüğünde eğitim uzmanlığı görevine getirilmiştir. Aynı kuruluştaki müşavir avukat ve hukuk müşaviri olarak 15 Kasım 1974 tarihine kadar çalışmış, söz konusu tarihte emekliye ayrılmıştır. 19 Şubat 1981'e kadar İstanbul Barosunda

¹ Meclis kayıtlarında "İsmet Olgaç", nüfus kaydında "Mustafa İsmet Olgaç" olarak geçmektedir. (Öztürk, K. (1999). Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IX. Dönem, (1950- 1954) C. VII, s. 37). Milletvekilinin, kendi el yazısı ile yazdığı hal tercümesi ile milletvekili seçilenlere İl Seçim Kurulu tarafından hazırlanan tutanak için bakınız: TBMM, Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları Arama Sonuçları. <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/eYayin///MAZBATALAR>

mesleki çalışmalarını sürdüren İsmet Olgaç, 17 Ağustos 1991'de 77 yaşında vefat etmiştir, cenazesi Karacaahmet Mezarlığında toprağa verilmiştir (Öztürk, 1998: 37-38).

İsmet Olgaç'ın IX. Dönem Parlamento Çalışmaları (1950-1954)

TBMM'nin IX. Dönemi 22.05.1950-12.03.1954 tarihleri arasını kapsamaktadır. Çalışma konumuzun öznesini oluşturan Amasya Milletvekili İsmet Olgaç'ın IX. Dönem Parlamentodaki çalışmaları, 1950-1954 yılları arasında TBMM tarafından yayınlanan Tutanak Dergilerinin tüm sayılarının taranması ile tespit edilmiştir. Bu kapsamda yaptığımız çalışma sonucu 4 yıllık sürede İsmet Olgaç, Adalet Komisyonu, Anayasa ve Adalet Karma Komisyonu ile İçişleri ve Adalet Karma Komisyonunda görev almıştır. Bu süreçte Komisyonlara havale edilen konulara ilişkin rapor hazırlıklarında, raporların incelenmesinde, farklı konularda kanun teklifi ve önerge verme, gündeme ilişkin komisyon adına konuşmalar yapmak üzere yasama görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Bunların yanında yoğun olarak Adalet Komisyonuna sevk edilen konuların incelenip karara bağlanmasında ve nihayet Genel Kurulda yapılan oylamalarda bulunmuştur. Çalışmamızda, görüşülmek üzere komisyonlara gelen kanun, kanun tasarıları, önergeler ve milletvekilinin mecliste yaptığı konuşmaların içerikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmeyerek, sadece başlıklarından söz edilmiştir. Milletvekilinin söz konusu dönemdeki katıldığı komisyon çalışmaları, kanun teklifleri, sunduğu önergeler ve konuşmaları yıllara göre sınıflandırılarak başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

1950 Yılı Çalışmaları

Milletvekili İsmet Olgaç, IX. Dönem Meclis çalışmaları kapsamında 1950 yılı içinde yeni oluşturulan Adalet ve İçişleri Karma Komisyonuna üye seçilmiştir. Komisyonun görüşünü almak üzere meclis başkanlığından havale edilen konuların, komisyonda müzakeresinde ve raporların hazırlanmasında komisyon üyesi olarak görev yapmıştır. Aşağıda, komisyona gelen konular ve alınan kararlar ile milletvekilinin yaptığı kanun teklifi hakkında bilgiler verilmiştir.

Adalet ve İçişleri Karma Komisyonunda Görüşülen Konular

İsmet Olgaç'ın Adalet ve İçişleri Komisyonlarından oluşan Karma komisyonda bir kez yer aldığı tespit edilmiştir. Komisyona incelenmek üzere bir tezkere gönderilmiş, söz konusu tezkere; *"Danıştay'da açık bulunan altı üyelik için seçim yapılması hakkındaki Başbakanlığın 29.VI.1950 tarih ve 6/2555 sayılı tezkerenin görüşülmesi"* başlığını taşımaktadır. (Sonuç; seçim yapılarak bir cetvel tanzim edilmiş, düzenlenen cetvel, gerekli işlemin yapılması için Meclis Başkanlığa arz olunmuştur). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 2, 12. Birleşim, 29. XI.1950).

Kanun Teklifleri

Af Kanunu ile ilgili, Zimmet, ihtilas, irtikâp ve rüşvet suçlarıyla ilgili kanunun 2. maddesinin (f) fıkrasının sonuna *"Zimmet, ihtilas, irtikâp ve rüşvet suçlarının birkaçını işlemiş olanların temin ettiği menfaat yekûnunun beş yüz lirayı geçmemesi, şarttır"*, ibaresinin konulması teklifi. (TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 22. Birleşim, 13.VII.1950).

"Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 5020 sayılı Kanunla değiştirilen 30. maddesinin kaldırılmasına dair" kanun teklifi. (Tutanak Dergisi, C. 1, 22. Birleşim, 13.VII.1950).

1951 Yılı Çalışmaları

Milletvekili İsmet Olgaç 1951 yılında meclis 'de Adalet Komisyonu ile ayrı bir komisyon olan Anayasa ve Adalet Karma Komisyonlarında görevlendirilmiştir. Komisyonlarda görüşülmesi maksadı ile havale edilen konuların müzakerelerinde bulunmuş, kararların alınmasında, raporların hazırlanmasında ve ilgili makama sunulmasında aktif rol oynamıştır. Ayrıca bu yıl içinde mecliste 1 adet kanun teklifinde bulunmuş, 5 adet önerge sunmuş ve 1 konu hakkında da konuşma yapmıştır. Aşağıda söz konusu çalışmaların içerikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Adalet Komisyonunda Görüşülen Konular

Çorum Milletvekili Hasan Ali Vural ve Kars Milletvekili Abbas Çetin tarafından sunulan *"Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki 5677 sayılı Kanunun 2. maddesinin Ç bendi ile 3. maddesinin yorumlanmasına dair önergelerin görüşülmesi"*. (Söz konusu maddenin yorumlanmasına gerek olmadığına oy birliği ile karar

verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5.I.1951).

“Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 200. maddesinin değiştirilmesi hakkında Adalet Bakanlığınca hazırlanan verilen kanun tasarısının görüşülmesi”. (Komisyon kanununun aynen ve oybirliğiyle kabulüne karar vermiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 28. Birleşim, 10.I.1951).

“3005 sayılı Meşhut (işlenmiş) Suçların Muhakeme Usulü hakkındaki Kanunun 6 ve 13. maddelerinin yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun tasarısının görüşülmesi”. (Hükümetin hazırladığı kanunun aynen ve oy birliğiyle kabulüne karar vermiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 28. Birleşim, 10.I.1951).

“Hayvan hırsızlığının men’i hakkındaki 5617 sayılı Kanunun 14. maddesinin yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun tasarısının görüşülmesi”. (Komisyon kanununun aynen ve oybirliğiyle kabulüne karar vermiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 28. Birleşim, 10.I.1951).

Maliye Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 9.II.1951 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulmasına karar verilen “4353 sayılı Kanunun geçici 1. maddesiyle tanınan ve 5530 sayılı Kanunla uzatılan yetkinin altı ay daha uzatılması hakkındaki Kanun tasarısının görüşülmesi”. (Tasarısının aynen kabulüne çoğunlukla karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 5, 53. Birleşim, 22.II.1951).

“İsmailoğlu 1310 doğumlu Ahmet Demircioğlu’nun hükümlü olduğu cezanın affı hakkında Adalet Komisyonu raporunun görüşülmesi”. (Büyük Meclisin bir atıfet ve şefkat eseri olarak affa mazhar edilmesi, iki muhalife karşı çoğunlukla kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 8, 94. Birleşim, 25.IV.1951).

Zonguldak Milletvekili Abdürrahman Boyacıgiller’in, “Türk Ceza Kanunu’nun 435 ve 436. maddelerine 3 fıkra eklenmesine ilişkin kanun teklifinin görüşülmesi”. (Kanun teklifinin reddine çoğunlukla karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 8, 94. Birleşim, 25.IV.1951).

Mardin Milletvekili Mehmet Kâmil Boran’ın, “1 Kasım 1339 tarih ve 367 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklifinin reddine karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 69. Birleşim, 19.IV.1951).

Ağrı Milletvekili Celâl Yardımcı’nın, “hastane, okul, park, meydan, cadde, stadyum ve-emsali müessese ve yapılara, yaşayan kişi adlarının konmaması hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklif, yerinde bulunarak kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 7, 79. Birleşim, 21.V.1951).

“Edebiyat ve sanat eserlerini koruma için kurulan Berne Birliğine katılmak hususunda Hükümete yetki verilmesine dair kanun tasarısının görüşülmesi”. (Kanun tasarısının aynen kabulüne oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 7, 80. Birleşim, 23.V.1951).

Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger’in, “Basın Kanunu’nun kaldırılması hakkındaki 4932 sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifinin görüşülmesi”. (Kanun metninde yapılan küçük bir değişiklikle kabulüne oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 7, 87. Birleşim, 8.VI.1951).

“Maliye Bakanlığı Baş Hukuk Müşavirliğinin ve Muhakemat Umum Müdürlüğünün vazifelerine, Devlet dâvalarının takibi usullerine, merkez ve vilâyetler kadrolarında bazı değişiklikler yapılmasına dair olan 4353 sayılı Kanunda değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısının görüşülmesi”. (Bazı değişiklikler yapılarak aynen kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 8, 95. Birleşim, 27.VI.1951).

Afyon Karahisar Milletvekili Ali İhsan Sâbis’in, “Türk-Ceza Kanununun 161.maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklif yerinde görülmeyerek komisyon çoğunluğunca reddine karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 97. Birleşim, 2.VII.1951).

Konya Milletvekili Ümrân Nazif Yiğiter’in “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 398. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklifin reddine karar verilmiş, Amasya Milletvekili İsmet Olgaç muhalif oy kullanmıştır). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 97. Birleşim, 2.VII.1951).

“Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki 5677 sayılı Kanunun 6. maddesine bir fıkra ilâvesine dair kanun tasarısının görüşülmesi”. (Bu tasarının Yüksek Kamutayda/Mecliste savunmasını ihtisas Komisyonu olması dolayısıyla, Millî Savunma Komisyonunun yapması uygun görülmüştür. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 102. Birleşim, 20.VII.1951).

Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının verdiği, “Resmî daire ve müesseselerin, siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine dair kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklif maddelerinde değişiklikler

yapılarak, Bütçe Komisyonuna havale edilmesi uygun görülmüştür). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 10. Birleşim, 6.VIII.1951).

Anayasa ve Adalet Karma Komisyonunda Görüşülen Konular

Milletvekilinin katıldığı Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma komisyonda gündeme getirilen ve görüşülen konular aşağıda verilmiştir.

“Sivas Milletvekili İbrahim Duygun’un milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5.1.1951)

“Pazarcık Kaymakam arkadaşı İskender Sait’i tahkir ettiğinden dolayı suçlu sanılan Maraş Milletvekili Ahmet Bozdağ’ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5.1.1951).

Kasaba içinde ruhsatsız silâh taşıdığından ve kavgada silâh teşhirine teşebbüs ettiğinden dolayı suçlu sanılan *“Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan’ın Milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”*. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5. 1.1951).

“Yozgat Milletvekili Niyazi Ünal Alçılı’nın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5.1.1951).

“Hakaret ve dövme suçlarını işlediğinden dolayı suçlu sanılan Kastamonu Milletvekili Muzafer Ali Mühtö’nün milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951).

“Milletvekili Mehmet Kartal’ın dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951).

Yasak zaman ve mahalde seçim propagandası yaptığından dolayı suçlu sanılan *“Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı’nın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”*. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951).

Hakaret ve dövme suçlarını işlediğinden dolayı suçlu sanılan *“Afyon Kara hisar Milletvekili Kemal Özçoban’ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”*. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 66. Birleşim, 18. IV.1951).

İş yerinde çalıştırdığı sigortalılara ait bordroları, tebliğe rağmen İşçi Sigortalı Kurumuna vermediğinden dolayı suçlu sanılan *“Edirne Milletvekili Hasan Osma’nın Milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”*. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 66. Birleşim, 18. IV.1951).

Otomobili ile Bahattin Özdemirci’ye çarpmak suretiyle adı geçenin iki ay iş ve gücünden kalacak derecede yaralanmasına sebebiyet vermekten dolayı suçlu sanılan *“İzmir Milletvekili Sadık Giz’in milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”*. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 66. Birleşim, 18. IV.1951).

Diyarbakır Milletvekili Nâzım Önen’in, Cumhurbaşkanı’nın şahsına karşı edep ve hürmete aykırı

mahiyet taşıyan mektup yazması nedeniyle “Diyarbakır Milletvekili Nâzım Önen’in milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 66. Birleşim, 18. IV.1951).

Bahçe Kültürleri İstasyonu Müdürü Burhanettin Gören’i vazifesinden dolayı huzurunda tahkir ettiği için suçlu sanılan “Kütahya Milletvekili Remzi Koçak’ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951).

Tahkir edildiğinden bahisle Seyit Toprak tarafından yapılan müracaat üzerine şikâyet edilmesinden dolayı suçlu sanılan “Sivas Milletvekili Rifat Öçten’in milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951).

Hakaret ve dövme suçlarını işlediğinden dolayı suçlu sanılan “Afyon Kara hisar Milletvekili Kemal Özçoban’ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Karma Komisyona havale edilen konunun incelenmesi”. (Kovuşturma ve yargılamanın içtüzüğün 180. maddesi gereğince dönem sonuna bırakılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 66. Birleşim, 18. IV.1951).

Meclise Sunduğu Kanun Teklifi

“Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi”. (Teklif Ticaret, İçişleri ve Adalet Komisyonlarına havale edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 25. Birleşim, 3.1.1951).

Meclise Verdiği Önergeler (Takrirler)

“Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 5020 sayılı Kanunla değiştirilen 30. maddesinin kaldırılmasına dair olan kanun teklifinin geri çekilmesi hakkındaki önerge”. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5.1.1951).

“Grup namına konuşan milletvekillerinin 30 dakikadan fazla konuşmamalarının karar altına alınmasının oya sunulması hakkında takrir”. (TBMM Tutanak Dergisi, c. 5, 52. Birleşim, 26. II.1951).

“Yapılan müzakerelerin yeterliliğine dair oylama yapılması hakkında verilen önerge”. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 37. Birleşim, 31.I.1951).

“Meclis genel kurulunda grup namına konuşan milletvekillerinin de 30 dakikadan fazla konuşmamalarının karar altına alınması için sunulan takririn reye konulması hakkındaki önerge”. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 5, 52. Birleşim, 26.II.1951).

“Müzakerenin yeterli olduğuna dair talebin oya sunulması hakkında önerge”. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 37. Birleşim, 31.I.1951).

Meclis Genel Kurulunda Yaptığı Konuşma

Gayrimenkullere tecavüzler hakkında yapılan konuşma. (Ülkemizde, genellikle şehirlerin arazisinin kadastro yapılmamış olduğundan gayrimenkullerin sınırları ile ilgili birçok ihtilâfların olması sebebiyle bu yüzden köylerimizde döğüş, kavga, yaralama gibi çok defa ölümle sonuçlanan olayların olmasıyla ilgili yapılan konuşma). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 106. Birleşim, 30.VII.1951).

1952 Yılı Çalışmaları

Milletvekili 1952 yılında, meclis çalışmalarına sadece Adalet Komisyonundaki görevine devam ederek katkıda bulunmuştur. Bu süreçte tespit ettiğimiz 3 konu komisyona getirilmiştir. Komisyonda görüşülen konular ve alınan kararlar, aşağıda belirtilmiştir.

Adalet Komisyonunda Görüşülen Konular

İzmir Milletvekili Muhiddin Erener ve iki arkadaşının, “Devlet Memurları Aylıklarının düzenlenmesine dair kanun teklifinin görüşülmesi”. (Bütçe Komisyonuna havale edilmesi uygun görülmüştür). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 13, 47. Birleşim, 25.II.1952).

“Askerî Ceza Kanununun 114. maddesinin değiştirilmesine ilişkin kanun tasarısının görüşülmesi”.

(Geçici komisyonda müzakere edilmesinin daha uygun olacağına oy birliği ile karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 15, 71. Birleşim, 12.V.1952).

“Hilâfetin ilgasına ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti Haricine Çıkarılması ile ilgili 431 sayılı Kanuna, ek kanun tasarısının görüşülmesi”. (Tasarı görüşülmüş, bir takım ek maddelerle Kamutayın tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulmuştur). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 16, 84. Birleşim, 13.VI.1952).

1953 Yılı Çalışmaları

Milletvekili İsmet Olgaç, 1953 yılı meclis çalışmalarına Adalet Komisyonu üyesi olarak devam etmiştir. Komisyona 7 adet görüşülmek üzere konu iletilmiş, çözüm odaklı kararlar alınmıştır. Milletvekili, ayrıca mecliste ateşli silahlar üzerine söz alarak bir kez konuşma yapmış, 2 adet farklı konuda önerge sunmuştur. Aşağıda 1953 yılı Komisyon çalışmalarını içeren konular, yapılan konuşma ve önergelerin içeriği hakkında bilgiler verilmiştir.

Adalet Komisyonunda Görüşülen Konular

“Genel Mahkemelerin Kuruluşu hakkındaki Kanun tasarısının görüşülmesi”. (Tasarı, komisyonda yapılan değişikliklerle kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 106. Birleşim, 10.VI.1953).

“Türk Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi”. (Kanun metninin mevcut haliyle Meclise arzına çoğunlukla karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 105. Birleşim, 9.VII.1953).

“Askerlerin özel işleriyle ilgili dâvaların tetkik ve muhakeme usulü hakkındaki 3410 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair kanun lâyihasının görüşülmesi”. (Komisyonda, kanunun maddeleri üzerinde bazı kelime değişiklikleri yapılarak kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 107. Birleşim, 13.VII.1953).

“Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi Kuruluş Kanunu lâyihasının 25 ve 26. maddelerinin görüşülmesi”. (İlgili maddelerde düzenlemeler yapılarak kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 114. Birleşim, 22.VII.1953).

“Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki Kanun tasarısının görüşülmesi”. (Küçük değişikliklerle kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 115. Birleşim, 23.VII.1953).

“Türk Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun tekliflerinin görüşülmesi”. (Teklifin reddine karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 23, 98. Birleşim, 29.VII.1953).

“Türk Ceza Kanunu’nun 421. maddesi ile ilgili komisyona havale edilmiş bulunan tahrirlerin görüşülmesi”. (Maddenin aynen kabulüne karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 23, 98. Birleşim, 10.VII.1953).

Meclise Verdiği Önergeler

“Kanunların, sözlü sorulardan evvel görüşülmesinin reye konulması hakkında önerge”. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 25, 10. Birleşim, 27.XI.1953).

Ateşli Silâhlar Kanunu Lâyihasının 7. maddesinin 3. fıkrasının sonuna, *“Münhasıran meskende veya iş yerinde bulundurma hallerinde izne ihtiyaç yoktur”*, ilâvesinin yapılmasına ilişkin önerge. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 100. Birleşim, 2.VII. 1953).

Meclise Sunduğu Kanun Teklifi

“Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve Samsun Mebusu Hasan Fehmi Ustaoglu ve 5 arkadaşı ile Maraş Mebusu Abdullah Aytemiz’in, Millî Korunma Kanununun 5020 sayılı Kanunla değiştirilen 30 ncu maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifleri”. (TBMM Tutanak Dergisi, C. 19, 39. Birleşim, 30.I. 1953). Milletvekili İsmet Olgaç, meclise sunduğu kanun teklifinde, Millî Korunma Kanununa tâbi olan binaların cüzi gelirleri dolayısıyla şehrin en merkezi yerinde olsalar dahi kıymetlerini kaybetmekte olduğunu, bu sebeple mal sahiplerinin iktisaden haksız yere zarar gördüklerini, Belediyeler ile Vakıflara ait binaların kiralarnın oldukça düşük, masraflarının ise fazla olduğunu, bu durumun ise faaliyetlerini istenilen şekilde sürdüremediklerini, buna bağlı olarak hazineye intikal edecek vergilerin azaldığını ifade ederek, kanunda düzenleme yapılmasını talep etmiştir).

Meclis Genel Kurulunda Yaptığı Konuşma

"Emekli Sandığı Kanunu ile ilgili yaptığı konuşma". (TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 104. Birleşim, 8.VII.1953). Konuşmasında; kanunda 25 seneyi doldurmuş memurların gerek kendi arzularıyla ve gerekse mensup bulundukları daire tarafından emekliye ayrılacaklarını, 25 seneyi doldurmamış olanlardan görevinde kusurlu olanlara yönelik bir düzenlemenin yapılması gerektiğine işaret etmiştir.

1954 Yılı Çalışmaları

Milletvekili İsmet Olgaç'ın, söz konusu yılda Parlamentoda ağırlıklı olarak Adalet Komisyonunda görevlendirildiği, komisyona gelen konuların görüşülmesi ve karara bağlanmasında aktif olarak yer aldığı görülmüştür. Daha önceki yıllarda yer aldığı Anayasa ve Adalet Komisyonları ile Adalet ve İçişleri Komisyonlarından oluşan Karma Komisyonlarda yer almadığı, kanun teklifi ve önerge sunmadığı, gündemle ilgili herhangi konuda söz almadığı tespit edilmiştir. Aşağıda Adalet Komisyonuna gelen ve görüşülen konuların neler olduğu hakkında bilgi verilmiştir.

Adalet Komisyonunda Görüşülen Konular

"Maden Kanunu lâyihasının görüşülmesi". (Kanun maddelerinin bazılarında düzenlemeler yapılması önerilmiş, bazılarında açık ifadelerin kullanmaması nedeniyle bu boşluğu dolduracak bir hüküm oluşturulması lüzumlu görülmüştür). (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem, C. 29, 55. Birleşim, 2.III.1954).

Zonguldak Mebusu Avni Yurdabayrak'ın, *"Hâkimler Kanununun 3501 sayılı Kanunla değiştirilen 43. maddesinin 2. fıkrasının yorumuna dair teklifin görüşülmesi".* (İlgili maddenin yapılan incelemesi sonucunda yorumlanmasına ihtiyaç olduğuna karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 62. Birleşim, 9.III.1954).

Bingöl Mebusu Feridun Fikri Düşünsel ve Kars Mebusu Abbas Çetin'in, *"Avukatlık Kanunu'nun 4359 sayılı Kanunla değiştirilen geçici 3. ve 4. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tekliflerinin görüşülmesi".* (Geçici 2 ve 3 ve 4. maddeler aynen kabul edilmiştir. Ancak, maddelerde bazı terimlerde değişiklikler yapılmıştır). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 43. Birleşim, 15.II. 1954).

Tokat Mebusu Sıtkı Atanç ve iki arkadaşının, *"2556 sayılı Hâkimler Kanununa muvakkat bir madde eklenmesine dair kanun teklifinin görüşülmesi".* (Kanun teklifinin 1, 2 ve 3. maddeleri olduğu gibi kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 43. Birleşim, 15.II.1954).

"Gezici arazi kadastrusu hâkim ve kâtip kadrolarının Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü teşkilâtından çıkarılarak Adalet Bakanlığı kadrosuna alınması hakkındaki kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyihanın kabulüne karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 43. Birleşim, 15.II.1954).

Siirt Mebusu Baki Erden'in *"Kimyagerlik ve kimya mühendisliği hakkındaki kanun teklifin görüşülmesi".* (Millî Eğitim Komisyonuna gönderilmek üzere Başkanlığa sunulmuştur). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 43. Birleşim, 15.II.1954).

"Milletlerarası (Adalet Divanı) Statüsünün 36. maddesinin 2. fıkrasında dikkate alınan ve hukuki uyumsuzlukların çözülmesi hususunda kanun lâyihasının görüşülmesi". (Bu kanun lâyihası ile ilgili gündeme getirilen talepler çeşitli nedenlerle kabul edilmemiştir.). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 63. Birleşim, 10.III.1954).

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 21. VII. 1951 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan, *"Su Mahsulleri Kanunu Tasarısının görüşülmesi".* (Kabul edilen muafiyet hükümleriyle uygunluğun sağlanması için tasarı yeniden tanzim edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 64. Birleşim, 11.III.1954).

Rize Mebusu İzzet Akçal'ın *"6123 sayılı Kanunla değişen Türk Ceza Kanunu'nun 13. ve 2. maddesinin, geçmişe yönelik uygulanıp uygulanmayacağı dair talebinin görüşülmesi".* (Yorumlamaya gerek olmadığına karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 27, 32. Birleşim, 22.I.1954).

"Pilot kıdemli Yüzbaşı Mehmet Yakup Sınaç'ın, hükümlü olduğu cezanın affı hakkında Adliye Encümeni mazbatası". (Ankara 5. Asliye Ceza Mahkemesinin, 20. II.1953 tarih ve 953/67 esas ve 953/84 karar sayılı ilâmı ile hükümlü olduğu cezalar bütün hukuki sonuçlarıyla affedilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 55. Birleşim, 2.III.1954).

"Tapulama Kanununun 13. maddesinin D fıkrasının değiştirilmesine ve bu kanuna bir madde ilâvesine

dair kanun lâyihası". (Lâyihanın öncelik ve ivedilikle görüşülmesine karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 62. Birleşim, 9.III.1954).

"Türk Kanunu Medenisinin 639. maddesinin değiştirilmesi hakkında verilen kanun lâyihası". (Lâyihanın öncelik ve ivedilikle görüşülmesine karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 62. Birleşim, 9.III.1954).

"6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler hakkındaki Kanunun 35. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki lâyihasının görüşülmesi". (Lâyihanın aynen kabulüne karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 62. Birleşim, 9.III.1954).

"Türk Ceza Kanunu'nun 161. maddesinin son fıkrasının düzenlenmesi ve bu maddeye bir fıkra ilâve edilmesi hakkındaki kanun lâyihasının görüşülmesi". (Düzenleme teklifi aynen kabul edilerek, görüşülmesi hususunun Büyük Millet Meclisine arzına karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 60. Birleşim, 7.III.1954).

"Türk Ceza Kanunu'nun 13. maddesinin, aynı kanunun 2. maddesi karşısında geçmişe yönelik uygulanıp uygulanmayacağı yolundaki Rize Mebusu İzzet Akçal ve arkadaşlarının tefsir talebinin görüşülmesi". (Kanuna geçici bir madde eklenmesi çoğunluk oyları ile kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 54. Birleşim, 1.III.1954).

Devlet Memurları Aylıklarının Düzenlenmesine Dair Olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvel ile düzenleme ve eklerinin Adalet Vekâleti kısmında değişiklik yapılması hakkındaki kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyihanın aynen kabulüne karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 48. Birleşim, 23.II.1954).

"Temyiz Mahkemesi Teşkilâtına dair 1221 sayılı Kanunun 2. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanunun lâyihasını görüşülmesi". (Lâyihanın aynen kabulüne karar verilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 48. Birleşim, 23.II.1954).

Çalışma Vekâleti tarafından hazırlanarak İcra Vekilleri Heyetince Yüksek Meclise sunulmasına karar verilen *"Deniz İş Kanunu tasarısının görüşülmesi*". (Tasarı yapılan düzenlemelerle aynen kabul edilmiştir). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 63. Birleşim, 10.III.1954).

"Tapulama Kanununun 5. maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesine dair kanun lâyihasının görüşülmesi". (Düzenleme yapılarak, kanun metni yeniden yazılmıştır). (TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 63. Birleşim, 10.III.1954).

SONUÇ

Türkiye'de, Cumhuriyet'in ilanından sonra demokratik bir sistemi hayata geçirmek amacıyla farklı zamanlarda siyasi partiler kurulup, sayısını artırmaya yönelik adımlar atılmışsa da çeşitli nedenlerle bu girişimlerde başarılı sağlanamamıştır. Bu yöndeki gayretler ancak 1945 yılı ve sonrasında başarıya ulaşmış, kurulan yeni partiler siyasi hayata dahil olmuştur. Bu sürecin hemen ardından 14 Mayıs 1950'de genel seçim yapılmış, seçim sonucunda yeni kurulan DP iktidara gelmiştir.

Söz konusu seçimlerde Amasya'da yeni kurulan DP, 4 milletvekilliğinin 4'ünü de kazanmıştır. Seçilen milletvekillerinden birisi İsmet Olgaç'tır. Parlamentoda Milletvekilliği görevine başladığı dönem IX. dönemdir. Görevde bulunduğu ilk dönemindeki parlamento çalışmalarını, ağırlıklı olarak Adalet Komisyonunda sürdürmüştür. Söz konusu komisyon dışında, karma komisyonlar olarak oluşturulan Anayasa ve Adalet Karma Komisyonu ile Adalet ve İçişleri Karma Komisyonunda da görev almıştır. Genellikle bu komisyonlardaki çalışma usulü, komisyona havale edilen konuların komisyon üyeleri tarafından incelenmesi, konunun etrafıca tartışılması ve sonrasında olumlu veya olumsuz görüşü kapsayan raporların hazırlanarak ilgili birime gönderilmesi şeklindedir. Adalet ve Anayasa ile ilgili konular genellikle idari, adalet ve hukuksal alanı kapsayan konular olup yeni uygulamaların önünü açan ve eksiklikleri giderici, hukuku ve adaleti tesis edici uygulamaları öngören konulardır. Bu bağlamda Milletvekili İsmet Olgaç'ın, hukukçu kimliği ve liyakati ile çok partili dönemin henüz başlangıcında oldukça önemli bir çalışmanın içinde yer alarak bilgi ve tecrübesi ile katkı sunduğu kanaatine varılmıştır.

Meclis çalışmaları kapsamında, milletvekillerinin hemen hepsinden katkılarının beklendiği çalışmalar; yazılı ve sözlü soru önerge verilmesi, kanun teklifinde bulunması, gündeme ilişkin söz alarak

açıklamalarda bulunması ve oylamalara katılması olarak ifade edilebilir. Çalışmamızın öznesi olan Amasya Milletvekili İsmet Olgaç, saydığımız bu meclis çalışmalarının hepsine etkin bir şekilde katılarak alınan kararlara ve kabul edilen kanunların hayata geçirilmesine katkı sunmuştur. Bu kapsamda söz konusu dönemde meclis gündemine getirilen 2 konuda söz alarak konuşma yapmış, 7 konuda yazılı ve sözlü önerge, 3 konuda da kanun teklifinde bulunmuştur. Komisyonlara görüşülmek üzere gönderilen toplam 60 adet tezkerenin incelenmesi, görüşülmesi ve önemli sayılabilecek kararların alınmasında yer almıştır. Gerek komisyona havale edilen konuların gerekse yazılı ve sözlü soru önergelerinin, çıkarılan kanunların ve alınan kararların içeriğine bakıldığında, dönemin çözüme kavuşturulması beklenen sorunlarının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bu durum milletvekillerinin daha gayretli ve özveri ile çalışmaları gerektiğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak TBMM'nin IX. Döneminde, Amasya'dan Milletvekili seçilen İsmet Olgaç, bu dönemde milleti temsilen, Türkiye'nin gündeminde yer alan ve çözüm bekleyen konularla ilgili yeri geldiğinde, söz alarak bilgi ve tecrübesi ile katkıda bulunmuş, meclise kanun teklifleri sunmuş, yazılı ve sözlü önergeler vererek sorunların çözümüne yardımcı olmuştur. Üyesi olduğu Adalet Komisyonunda, karma komisyonlardan Adalet ve İçişleri Komisyonu ile Adalet ve Anayasa Komisyonlarında etkin görev almış, kararların alınıp raporların hazırlanmasında katkılar sunmuş, genel kurulda yapılan oylamalara katılarak vekillik görevinin gereğini başarılı bir şekilde yerine getirmiştir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- TBMM Tutanak Dergisi, C. 2, 12. Birleşim, 29. XI.1950.
 TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 22. Birleşim, 13.VII.1950.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5. 1.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 28. Birleşim, 10.I.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 5, 53. Birleşim, 22.II.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 8, 94. Birleşim, 25.IV.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 69. Birleşim, 19.IV.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 7, 79. Birleşim, 21.V.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 7, 80. Birleşim, 23.V.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 7, 87. Birleşim, 8.VI.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 8, 95. Birleşim, 27.VI.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 97. Birleşim, 2.VII.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 102. Birleşim, 20.VII.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 10. Birleşim, 6.VIII.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5.1.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 66. Birleşim, 18. IV.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, 67. Birleşim, 20. IV.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 25. Birleşim, 3.1.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 26. Birleşim, 5. 1.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, c. 5, 52. Birleşim, 26. II.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 37. Birleşim, 31.I.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 5, 52. Birleşim, 26.II.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, 37. Birleşim, 3.I.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 9, 106. Birleşim, 30.VII.1951.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 13, 47. Birleşim, 25.II.1952.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 15, 71. Birleşim, 12.V.1952.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 16, 84. Birleşim, 13.VI.1952.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 104. Birleşim, 8.VII. 1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 25, 10. Birleşim, 27.XI.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 100. Birleşim, 2.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 106. Birleşim, 10.VI.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 105. Birleşim, 9.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 107. Birleşim, 13.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 114. Birleşim, 22.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, 115. Birleşim, 23.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 23, 98. Birleşim, 29.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 23, 98. Birleşim, 10.VII.1953.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 55. Birleşim, 2.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 62. Birleşim, 9.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 60. Birleşim, 7.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 54. Birleşim, 1.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 48. Birleşim, 23.II.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 63. Birleşim, 10.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 55. Birleşim, 2.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 62. Birleşim, 9.III.1954.
 TBMM Tutanak Dergisi, C. 28, 43. Birleşim, 15.II.1954.

- TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 63. Birleşim, 10.III.1954.
TBMM Tutanak Dergisi, C. 29, 64. Birleşim, 11.III.1954.
TBMM Tutanak Dergisi, C. 27, 32. Birleşim, 22.I.1954.
Akbiyık, Y. (2012). *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*. Ankara: Semih Ofset.
Acun, F. (2010). *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
Balcıoğlu, M. (2002). *Direnen Millet-Milli Mücadele: Ya İstiklâl Ya Ölüm, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
Çavdar, T. (1996). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. Ankara: İmge Kitabevi.
Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
Ertan, T.F. (2011). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
Evsile, M. (2012). *Milli Mücadele Tarihi*. Samsun: Etüt Yayınları.
Goloğlu, M. (2021). *Milli Mücadele Tarihi 1920, Üçüncü Meşrutiyet*, (3. Basım). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kara, N. (2014). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. (Editörler: E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay). *Türk Siyasal Hayatı*, (5. Baskı) İçinde (s. 277-289). Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
Karabekir, K. (1969). *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
Karpat, K. H. (2012). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş.
Özacun, O. (2002). Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 0(2), 205-233.
Öztürk, K. (1999). *Türk Parlamento Tarihi*. VII (33). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
Tunaya, T.Z. (1995). *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul: Arba Yayınları.
Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu (YSK). <https://ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/> (Erişim Tarihi: 07.12.2022).
TBMM, Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları Arama Sonuçları. https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/eYayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d09/HT_154_7_1_9.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

Sosyal Fobi Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu*

Esma Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1907-7634>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji
Anabilim Dalı, Lefkoşa-KKTC

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-KKTC

Makale Geçmişi

Geliş: 10.06.2025

Kabul: 25.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Sosyal Fobi

Bilişsel Davranışçı Terapi

Sosyal Anksiyete Bozukluğu

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82505>

Öz

Bu olgu sunumunun amacı, sosyal fobi tanısı almış bir danışanda Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yaklaşımının uygulama sürecini, kullanılan müdahale tekniklerini ve terapötik sonuçlarını ayrıntılı biçimde incelemektir. Sosyal fobi, bireyin sosyal ortamlarda başkaları tarafından olumsuz değerlendirileceği, küçük düşeceği veya yetersiz bulunacağı korkusuyla yoğun kaygı yaşaması ve bu nedenle sosyal etkileşimlerden kaçınmasıyla karakterize edilen bir kaygı bozukluğudur. Bu durum bireyin mesleki, akademik ve kişilerarası işlevselliğini önemli ölçüde sınırlamakta, yaşam kalitesinde azalmaya ve sosyal izolasyona yol açmaktadır. Çalışmada, DSM-5 tanı ölçütlerine göre sosyal anksiyete bozukluğu tanısı konan 25 yaşındaki kadın bir danışanla toplam dokuz seans yürütülmüştür. Her seans yaklaşık 50 dakika sürmüş ve yapılandırılmış bir terapötik çerçeve izlenmiştir. Süreç, danışana sosyal fobi ve BDT'nin kuramsal temelleri hakkında psikoeğitim verilmesiyle başlamış, ardından danışanla problem listesi hazırlanmış, olumsuz otomatik düşünceler tanımlanmış ve inanç-duygu-davranış ilişkileri ABC modeli kapsamında ele alınmıştır. Terapide bilişsel yeniden yapılandırma sürecini desteklemek amacıyla gevşeme teknikleri, nefes egzersizleri, maruz bırakma çalışmaları ve rol oynama uygulamaları kullanılmıştır. Seansların ilerleyen aşamalarında danışanın sosyal kaygı düzeyinde belirgin bir azalma olduğu, topluluk önünde konuşma ve kişilerarası iletişim becerilerinde anlamlı gelişme sağladığı, kaçınma ve izolasyon davranışlarını bıraktığı gözlemlenmiştir. Ayrıca danışanın özgüveninde ve benlik saygısında artış olduğu, sosyal ortamlarda daha aktif bir şekilde yer alabildiği ve başkalarıyla etkileşim kurma isteğinin arttığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, BDT'nin sosyal fobi tedavisinde etkili, yapılandırılmış ve sürdürülebilir bir yaklaşım sunduğu; bireyin sosyal işlevselliğini geliştirmede ve uzun vadeli olumlu değişimleri desteklemede önemli katkılar sağladığı görülmüştür. Bu vaka, sosyal anksiyete bozukluğunun klinik uygulamalarında BDT'nin etkinliğini gösteren nitel bir örnek olarak literatüre katkı sunmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldız, E. & Karaaziz, M. (2025). Sosyal Fobi Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 125-132.

*Social Phobia Cognitive Behavioral Therapy: A Case Report**

Esma Yıldız

Master Student / Near East University, Graduate School of Education, Department of Psychology,
Nicosia – CYPRUS

Assoc. Prof. Dr. Meryem Karaaziz

Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Nicosia – CYPRUS

Article History

Submitted: 10.06.2025

Accepted: 25.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Social Phobia

Cognitive Behavioral Therapy

Social Anxiety Disorder

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82505>

Abstract

The aim of this case report is to examine in detail the implementation process, intervention techniques, and therapeutic outcomes of the Cognitive Behavioral Therapy (CBT) approach applied to a client diagnosed with social phobia. Social phobia, or Social Anxiety Disorder, is characterized by an intense fear of being negatively evaluated, humiliated, or found inadequate by others in social situations, leading to excessive anxiety and avoidance of social interactions. This condition can seriously restrict an individual's occupational, academic, and interpersonal functioning, causing a decrease in quality of life and social withdrawal. In this study, therapy was conducted with a 25-year-old female client diagnosed with Social Anxiety Disorder according to DSM-5 criteria. A total of nine therapy sessions were held, each lasting approximately 50 minutes, following a structured therapeutic framework. The process began with psychoeducation about social phobia and the theoretical foundations of CBT. Subsequently, a problem list was created collaboratively, dysfunctional automatic thoughts were identified, and the relationship among beliefs, emotions, and behaviors was addressed within the ABC model framework. To support cognitive restructuring, relaxation techniques, breathing exercises, exposure practices, and role-playing methods were incorporated into the sessions. As therapy progressed, the client showed a significant reduction in anxiety symptoms, improvement in public speaking and interpersonal communication skills, and a noticeable decrease in avoidance and isolation behaviors. Moreover, an increase in self-confidence and self-esteem was observed, along with a greater ability and willingness to engage in social interactions. In conclusion, CBT proved to be an effective, structured, and evidence-based approach for the treatment of social phobia, contributing to enhanced social functioning and the maintenance of long-term positive changes. This case provides a qualitative example demonstrating the clinical effectiveness of CBT in the treatment of social anxiety disorder and contributes meaningful insight to the existing literature.

GİRİŞ

Sosyal anksiyete bozukluğu diğer bir adı ile sosyal fobi kişinin, tanımadığı insanlarla karşılaşmaktan, başkaları tarafından izlenebileceği durumlardan, bir veya daha fazla sosyal davranışta bulunmaktan belirgin ve sürekli olarak korkması durumudur. Sosyal anksiyete yaşayan kişiler bulundukları ortamda yargılanmaktan, gülünç duruma düşecek olmaktan, kullandığı sözcükleri yanlış anlayıp onu yargılamalarından korku ve kaygı duymaktadırlar (Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994).

Sosyal anksiyete bozukluğu en sık görülen ilk dört psikolojik hastalıklardandır. Epidemiyolojik çalışmalar, sosyal anksiyete bozukluğunun yaşam boyu yaygınlığının sırasıyla %2,8-13,0 olduğunu söylemektedirler. Genellikle 13 ila 15 yaşları arasında başlamaktadır (Ertan, 2008).

Sosyal fobi, üzerinde çalışılması gereken önemli bir davranış bozukluğudur çünkü çok yaygın bir davranış bozukluğu ve yaşamın erken dönemlerinde (çocukluk ve ergenlik) ortaya çıkabilmektedir. Yetişkinlikte sosyal fobi tanısı alan bireylerin bebeklik, çocukluk ve ergenlik döneminde onları etkileyen psikolojik, sosyal, ailesel ve kültürel değişkenleri anlamak için incelenmesi, sosyal fobiye katkıda bulunan faktörlerin anlaşılması açısından önemlidir. Bu sayede sosyal fobinin erken yaşlardan itibaren gelişmesini önlemek için önleyici araştırmalar yapılması mümkün olmaktadır (Özdikmenli Demir, 2009).

Sosyal anksiyete bozukluğunu biyolojik, sosyal ve psikolojik yönden ele aldığımızda ise biyolojik olarak etki eden faktörler kalıtım ve beyin olarak elen alınmaktadır. Aile bireylerinin yaşamış oldukları anksiyete çocuklarına devrolmaktadır. Bu durum da çocukların ileride anksiyete yaşamalarına sebep olabilmektedir. Sosyal kaygının gelişimini veya yoğunluğunu etkileyen sosyal faktörler, toplumun utangaçlık ve kaçınmaya yönelik tutumlarıyla doğrudan ilişkili olabilmektedir. Utangaç ve sosyal kaygı yaşayan kişiler toplum tarafından olumsuz bir şekilde "damgalanırsa", bu durum onların sağlıklı ilişkiler kurma, iş ve eğitim yaşamlarını etkileyebilmektedir. Yani bu tür bir başarısızlığın utancı, bu bireylerin kendilerine veya başkalarına olan güvenlerini azaltabilmektedir (Öztürk, 2014).

Psikolojik yönden ele aldığımızda ise sosyal anksiyete psikanalitik, davranışsal ve bilişsel yaklaşımlar bağlamında değerlendirilebilmektedir. Psikanalitik yaklaşıma göre kaygı, bireyin bilinçte yasaklanmış cinsel ya da saldırgan dürtüler ortaya çıktığında cezalandırılacağına olan inancından kaynaklanmaktadır. Ortaya çıkan durum bireyin refleksif ve kaçınmacı savunma mekanizmalarını harekete geçirir ve bir kaygı durumu ortaya çıkmaktadır. Davranışçı yaklaşıma göre sosyal anksiyete öğrenilmiş davranışın sonucudur. Bireyler sosyal kaygıyı belirli bir yaklaşımı benimseyerek, koşullandırma yoluyla veya mesajlaşma yoluyla öğrenmektedirler. Kişi günlük yaşamda kaygı yaratan sosyal durumlarla karşı karşıya kaldığında kaygı belirtileri ortaya çıkmaktadır. Bilişsel yaklaşım, sosyal kaygının gelişmesinde ya da en azından var olan sosyal kaygının daha da artmasında belirli düşünce, inanç ve insanların olayları algılama biçimlerinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bilişsel yaklaşıma göre sosyal kaygı, yanlış düşünceye dayanmaktadır. Olumsuz davranışlar ve duygudurum bozuklukları hatalı düşünmeden kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2014).

Her ne kadar DSM-II'de (1968) tüm fobiler "fobik nevrozlar" olarak sınıflandırılrsa da DSM-III (1980) agorafobiyi (panik ataklı veya panik ataksız), fobiler ve basit fobiler gibi sosyal alt grupları tanımlar. DSM-III-R'de sosyal fobi, başkalarının kendisini yargılayacağı bir veya daha fazla durumdan sürekli ve gerçekçi olmayan bir korku duyma ve kişinin hangi davranışı yapacağından korkarak bu durumdan kaçınma durumu olarak tanımlanmaktadır. DSM-IV'de (1994) tanımlanan tanı kriterleri de DSM III-R'den farklıdır. DSM-IV'de bireyin açık anksiyete belirtileri sergilemekten korkması durumu eklenmiştir. Bu nedenle terleme, başkaları tarafından fark edilme korkusu gibi kaygı belirtileri gibi diğer kriterlerin de karşılanması durumunda sosyal fobi tanısı konulabilir. DSM-IV komitesi üç farklı alt türü birbirinden ayıran yeni bir sistemin oluşturulmasını önermiştir: ıcracı türler, sınırlı etkileşim türleri ve yaygın türler. Performans türü kavramı, bireysel olarak yapıldığında genellikle kaygı yaratmayan sosyal etkinliklere katılmanın yarattığı rahatsızlığı ifade etmektedir. Bu kategoride sınırlı etkileşimli alt tip, yalnızca bir veya iki etkileşimi içeren sosyal durumlarda korkunun ortaya çıktığı durumları kapsar (Dilbaz, 1997).

DSM-5 tanı kitabında, sosyal fobi bozukluğunun adı Sosyal Kaygı Bozukluğu (SAD) olarak

değiştirilmiştir ve buna başkaları tarafından değerlendirmeye tabi tutulabilecek herhangi bir sosyal gruptan gözle görülür biçimde öne çıkmayı içeren ve bu durumun kaygı uyandıran duygulara neden olan korku eklenmiştir (Aksu, 2015).

Sosyal fobiyi tedavi etmek için çeşitli terapötik yaklaşımlar mevcuttur ve bunların arasında, araştırma bulgularına göre bu durumun tedavisinde etkili olduğu kanıtlanmış olan Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı BDT'nin, özellikle de BDT terapi tekniğinin sosyal fobisi olan bireyler üzerindeki etkisini incelemektir (Dindi, 2023).

Sosyal kaygıyı gidermek için çeşitli psikiyatrik ilaç kategorileri kullanılmaktadır. Sosyal anksiyete tedavisinde kullanılan birincil farmakolojik ajanlar, seçici serotonin geri alım inhibitörleridir (SSRI'lar) (Kahyaoğlu, 2021)

BDT veya Bilişsel Davranışçı Terapi, düşüncelerimizin duygularımız ve davranışlarımız üzerinde doğrudan etkisi olduğu fikrine önemli ölçüde vurgu yapan yapılandırılmış bir terapötik yaklaşımdır (Özcan & Çelik, 2017).

Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) alanında, bireyin düşünce kalıplarının çeşitli olaylara tepkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı yaygın olarak kabul edilmektedir (Bengisoy vd., 2019).

Bu bağlamda, genç kişinin en son karşılaştığı zorlukları keşfetmek için metaforlar da kullanılabilir; bu sorun, altta yatan inançların belirlenmesi ve A-B-C çerçevesi aracılığıyla potansiyel sonuçların anlaşılmasıyla etkili bir şekilde çözülebilir (Özcan & Çelik, 2017).

Olgu sunumuna konu olan danışanın; Üniversitenin ilk yıllarında akran zorbalığına uğradıktan sonra içine kapanarak insanlarla iletişim kurmaktan korkma, tanıdık ve tanımadık insanlarla iletişim kurarken kaygı duyma DSM-5 kriterlerine göre sosyal kaygı bozukluğu tanı kriterlerini karşıladığı düşünülmektedir. 24 Yaşında olan danışanla toplamda 9 seans gerçekleştirilmiş olup her bir seansın süresi ise 50 dakika olacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Danışanın özel bilgileri saklanacaktır. Paylaşılacak olan bilgiler ise makaleye katkı sağlamak amacı ile olacaktır. Danışan ile ilgili detaylı bir özel bilgiler verilmeyecektir. Makalede yer alan bilgiler de danışanın rızası ve bilgisi dahilindedir.

OLGU

B.Y. 1999 yılında Bursa'da doğmuştur. Annesi ve babası memur bir tane de erkek kardeşi bulunduğunu belirtmiştir. Annesi ve babasının sık sık tayinlerinin çıkması sebebiyle birçok şehirde bulunduğunu belirtmiştir. Anne ve babasıyla arasının iyi olduğunu ve istenen bir çocuk olduğunu belirtmiştir. Erkek kardeşi ile aralarının iyi olduğunu herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir.

İlk okul orta okulu hep başka yerlerde okuduğunu ama herhangi bir adaptasyon sorunu yaşamadığını belirtmiştir. Lise sınavlarına hazırlanırken babası ile iddiaşmış eğer İstanbul'da bir Fen Lisesi kazanırsa eğer şu an bulundukları yerde olan liselerden birinde değil İstanbul'da bulunan bir lisede okuyacağı ile ilgili bir iddiaymış. B.Y. sınava çok çalışıp İstanbul'da bulunan liseyi kazanmış ve İstanbul'a anneannesi ve dedesinin yanına okumaya gittiğini belirtmiştir.

Hayatının en iyi ve en güzel dönemlerini orada geçirdiğini, anneannesi ve dedesi ile herhangi bir sorun yaşamadığını, ailesi ve arkadaşları ile arasının çok iyi olduğunu, herhangi bir sorun yaşamadığını kendini tamamen oraya ait hissettiğini belirtmiştir. Bu dönemde anne ve babasını ve kardeşini özlese de kendini çok iyi hissettiğini belirtmiştir.

Üniversite sınavına hazırlanırken İstanbul'da kalıp orada okumak istediğini kafasına koyduğunu belirtmiştir. Üniversite sınavında ilk yıl isteği puanı alamadığı için ikinci defa tekrardan sınava hazırlanmıştır. İkinci yıl ise Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ni kazanmıştır ve okumak için oraya gittiğini belirtmiştir.

Üniversiteyi ilk kazandığı zamanlarda yurttan kendi bölümünden bir arkadaşıyla çok yakın arkadaş olduğunu ve o dönemde arkadaş ile bir sürü şey paylaştığını, çok fazla güvendiğini, yedikleri ve içtiklerinin ayrı gitmediğini belirtmiştir. İlerleyen zamanlarda ise arkadaş gruplarıyla dışarı çıktıkları bir süreçte B.Y.'nin

arkadaşı, kendisine danışmadan arkadaş olarak gördüğü bir erkek ile baş başa bırakmış ve B.Y. bu durum karşısında ciddi derecede rahatsızlık duyarak bulundukları ortamdan hızlıca gittiğini belirtmiştir. Yurda geri döndüğünde ise arkadaşına bunu neden yaptın diye sorduğunda ise arkadaş çok ciddi bir kavga çıkartarak akran zorbalığına maruz kaldığını belirtmiştir.

Yaşadığı akran zorbalığından sonra ise kimseye güvenemediğini, o okuldan ve yurttan kimse ile arkadaş olmak istemediğini söylemiştir. Bir süre yalnız kaldığını daha sonra ise pandemi olduğu için okulların kapandığını bu yüzden ailesinin yanına gittiğini belirtmiştir. Pandemiden sonra ise çevresinde bulunan kişilerden kendini ciddi derecede soyutlamaya başladığını ve kulaklık kullanmaya başladığını belirtmiştir. Ailesi dışında arkadaş çevresinin olmadığını ve bu süreçte yurttan kalmak istemediği için ailesinden tayinlerini Kütahya'ya istemelerini söylemiştir. Ailesi ise Kütahya'ya tayinini istemiştir.

Ailesi geldiğinden berri daha iyi hissettiğini söylemiştir. Ama kendini herkesten soyutlamaya devam etmiştir. Daha sonra bir kişi kendisi ile arkadaş olmak için tanışmaya çalışmış. Başlarda bayağı bir çekindiğini belirtse de uzun uğraşlardan sonra sadece arkadaş için kabuklarını kırmaya çalıştığını belirtmiştir. Arkadaşına güvenmeye başladığını ama başka kimse ile iletişim kuramadığını çekindiğini belirtmiştir. Arkadaşının başka arkadaşları ile tanışsa da onlarla otururken kulaklık taktığını ve müzik dinlediğini belirtmiştir. Kulaklığı olmadan ortamlarda duramadığını belirtmiştir.

Ailesinin yanında ise çok rahat olduğunu iletişim veya kendini ifade etme gibi durumlarda hiçbir sıkıntı yaşamadığını belirtmiştir. Okulun düzenlediği bir etkinliğe arkadaşının isteği üzerine gittiklerini ve orada tanıdığı kişiler olmasına rağmen iletişim kuramadığını bu durumun artık kendisini rahatsız ettiğini belirtmiştir. Mesleği gereği insanlarla çok fazla iletişim halinde olacağını ve bu durumun mesleğinin önüne geçmesini istemediğini belirtmiştir.

BULGULAR

Danışan ile 9 seans yapılmıştır. Seansların her biri 50 dakikadır. Danışan ile yapılan ilk seansın süresi biraz daha uzun tutulmuştur. Danışanın anlatımına göre öyküyü aşağıda yer alan tabloda teknik özetleme yapılmıştır.

Tablo 1. Öykünün Teknik Özetlenmesi:

Temel İnanç	Değersizim, yetersizim
İşlevselliği Bozan Varsayım	Kimse ile konuşmazsam iletişime geçmezsem bana zarar veremezler. İnsanlar hep güvenilmezdirler.
Kritik Yaşam Olayı	Akran zorbalığına uğradıktan sonra insanlarla iletişim kuramama
Olumsuz Otomatik Düşünceler	Kavgacıyım, huysuzum, geçimsizim, aptalım
Belirtiler	Bilişsel: Karamsarlık Somatik: Yüzde kızarma Davranışsal: İçer dönük hal, kişilerle kurulacak olan iletişimi kurmakta güçlük çekme, Motivasyonel: Motivasyonda düşme görülmüştür. Duygusal: Korku duymak, Kaygı duymak,

Danışan B.Y. ile yapılan seanslarda ilk seansımızda sürecin nasıl yürütüldüğü ile ilgili bilgilendirmeler yapılmış ve psikoeğitim verilmiştir. Hangi ekolü kullanacağımızı ve makale için gerekli izinler alınmıştır. İlk seansta anamnez alınmıştır. Bu nedenle seansımız normale göre biraz daha uzun sürmüştür. İkinci ve üçüncü seansımızda ise var olan problemin saptanması, problem listesinin oluşturulması ve sosyal fobi ile ilgili gerekli olan psikoeğitimi verilmiştir. Psikoeğitimde sosyal fobinin ne olduğu, hangi belirtilerin görüldüğü, tedavisinde hangi ekollerin kullanıldığı ve ödevler hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Danışan ile en çok çalıştığımız model BDT'nin ABC modelidir. Bilişsel davranışçı terapinin temel modeli olan ABC modelinde, olumsuz otomatik düşüncelerin yeri "B" kısmındadır. ABC modelinin İngilizce sembolleri şunlardır: Activating: etkinleştirici olaylar veya tetikleyiciler, Beliefs: inançlar ve fikirler ve Consequences: duygular, davranışlar ve fiziksel sonuçlar. Bir olay veya tetikleyici, kişinin yaşadığı bir durumu, inanç/fikir, kişinin yaşanan olaya ilişkin yorumunu veya fikrini, sonuç ise kişinin olaya karşı davranışsal, fizyolojik veya duygusal tepkisini ifade eder (Artıran & Şeker, 2020). Danışan verilen ev ödevlerini yapmakta ilk başta zorluk yaşasa da daha ilerleyen süreçlerde ev ödevlerinin kendisini geliştirdiğini fark etmiştir. Dördüncü seansta kulaklık kullanımı ve var olan sorun ile ilgili çalışmalar yapılmıştır ve danışana nefes teknikleri, gevşeme teknikleri ile ilgili bilgiler ve nasıl uygulaması gerektiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Beşinci seansta ise danışanın sunumu olması ve herkesin önünde bu sunumu yapmaya çekinmesi ve korkması nedeniyle seans içinde sunum yapmıştır ve danışanın olumsuz otomatik düşünceleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Altıncı seansta ise var olan problemi ile ilgili görüşmeler ve gelişmeler sağlanmıştır. Yedinci seansta ise danışanın artık süreci daha iyi yönettiği ev ödevlerini rahatlıkla yapabildiği ve yaşadığı problemin üstesinden geldiğini hissetmiştir. Sekizinci seansa geldiğinde ise kendini rahat bir şekilde karşıda bulunan kişilere ifade edebildiğini, insanlarla artık rahatlıkla iletişim kurabildiğini ve sunum yaparken artık eskisi kadar düşünmediğini ana odaklandığını insanların da hata yapabileceğini kabullendiğini belirtmiştir. Dokuzuncu seansımızda ise danışan ile iş birliği içerisinde yürüttüğümüz süreci olumlu bir şekilde sonuçlanan süreci sonlandırdığımız seanstır. Danışanın dokuz seans boyunca süreç içerisinde bazı anlarda zorlansa da ciddi iş birliği kurmuştur ve konuştuğumuz her durumu hayatına adapte ederek devam etmiştir. Son seansımızda danışanın kulaklığının çamaşır makinasında yıkandığını bunu çamaşırları asarken annesinin fark ettiğini artık ona hiçbir şekilde ihtiyaç duymadığını belirtmiştir. Kendini artık rahatlıkla ifade edebildiğini ve insanlara olan güveni konusunda ise artık sorun yaşamadığını belirtmiştir. Danışan ile yaptığımız bu iş birliği olumlu şekilde sonlandırılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Birçok psikolojik bozuklukta olduğu gibi sosyal fobide de biyolojik ve psikolojik unsurların etkileşimi belirgindir. Toplumdaki yaygınlığının anlaşılması nispeten geç olmuş olsa da son yıllarda bu durumun kökenlerinin ortaya çıkarılmasında önemli ilerlemelere tanık olunmuştur (Türkçapar,1999). Çeşitli epidemiyolojik çalışmalar, kadınlar arasında sosyal fobi görülme sıklığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Turan vd., 2000).

Araştırmalar, bilişsel davranışçı grup terapilerinin sosyal fobiden muzdarip bireyler için olumlu sonuçlar verdiğini, yaşam kalitesinin arttığını ve kaygı düzeylerinde azalmaya yol açtığı sonucuna varmıştır. Sosyal Anksiyete Bozukluğuna yönelik tedavi yaklaşımlarının incelenmesinde hem bilişsel davranışçı terapiler hem de psikososyal yöntemler incelenmiştir. Bilişsel davranışçı terapi tekniklerinin tamamının Sosyal Kaygı Bozukluğu tanısı alan bireylere önemli faydalar sağladığı belirlenmiştir. Sosyal anksiyete bozukluğu genellikle çok gözden kaçırılır, çünkü bu duruma sahip bireyler genellikle sakin ve ağırbaşlı olarak algılanmaktadır. Ancak toplumda daha önce inanıldığından çok daha yaygın bir durumdur (Doğan & Okumuşoğlu, 2022).

Yaklaşık her on üniversite öğrencisinden bir veya ikisi, uzun zamandır gözden kaçan sosyal fobiden etkilenmektedir. Bu hastalığın başarılı tedavisi gerekli müdahalelerin uygulanmasına bağlıdır. Aileler ve öğretmenler için çok önemli. Bu konuyu etkili bir şekilde ele almak için akademisyenlerin daha yüksek bir farkındalık sergilemeleri ve bireyleri uygun tedaviye yönlendirmeleri çok önemlidir. Öğrenci katılımını

merkeze alan ilgi çekici bir eğitim çerçevesinin benimsenmesi, topluluk önünde konuşmayla ilgili yaygın endişenin üstesinden gelmede ve performansa bağlı kaygıyı en aza indirmede çok değerli olabilir. Sosyal fobinin başlangıcını ve altında yatan toplumsal ve kişisel faktörleri incelerken, bunun kimlik oluşumu süreciyle olan ilişkisini de dikkate almak zorunludur (Gültekin & Dereboy, 2011).

Sosyal fobinin tedavisine yönelik yaklaşımlar ve psikoterapi yaklaşımları konusunda daha çeşitli ve ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç olduğu gözlemlenmiştir. Literatür incelendiğinde eksiklikler açıkça görülmektedir. Bu eksikliklerin en aza indirilmesi için sosyal fobi konusunda çeşitli çalışmalar yapılabilir. Bu şekilde literatür daha da geniş ve ayrıntılı hale gelebilir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Esmâ Yıldız
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Esmâ Yıldız
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (1994). *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı (Dördüncü Baskı)*. (Çeviren: E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Aksu, H. (2015). Çocuk ve ergenlerde sosyal anksiyete bozukluğunun kliniği, tanı ve ayırıcı tanısı. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry-Special Topics*, 8(33), 46–51.

- Artıran, M. & Şeker, A. (2020). Otomatik düşüncelerin yordayıcılığı: Umut ve umutsuzluk farkı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 36–47.
- Bengisoy, A., Özdemir, M. B., Erkıvanç, F. & Şahin, S. vd. (2019). Bilişsel davranışçı terapi kullanılarak yapılan araştırma makalelerinin içerik analizi (1997–2018). *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(54), 745–793.
- Dilbaz, N. (1997). Sosyal fobi. *Psikiyatri Dünyası*, 1(1), 18–24.
- Dindi, R. (2023). Sosyal fobi ve bilişsel davranışçı terapisi üzerine sistematik derleme. *Journal of Academic Social Science Studies*, 16(95), 1–15.
- Doğan, T. & Okumuşoğlu, S. (2022). Toplumsal kaygı bozukluğu olan yetişkin bireylerde bilişsel davranışçı grup terapilerinin etkililiği: Bir sistematik gözden geçirme. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 19–39.
- Ertan, T. (2008). Psikiyatrik bozuklukların epidemiyolojisi. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, 62, 25–30. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Gültekin, B. K. & Dereboy, İ. F. (2011). Üniversite öğrencilerinde sosyal fobinin yaygınlığı ve yaşam kalitesi, akademik başarı ve klinik oluşumu üzerine etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 0(22), 1–9.
- Kahyaoğlu, İ. (2021). *Üniversite öğrencilerinde sosyal anksiyete düzeyinin benlik saygısına etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, Ö. & Çelik, G. (2017). Bilişsel davranışçı terapi. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 3(2), 115–120.
- Özdikmenli Demir, G. (2009). Sosyal fobinin etiyolojisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmalara genel bir bakış. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 101–123.
- Öztürk, A. (2014). Sosyal Kaygıyı Açıklayan Yaklaşımlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(48), 15–26.
- Turan, M., Çilli, A. S., Aşkın, R., Herken, H., Kaya, N. & Kucur, R. (2000). Sosyal Fobinin Diğer Psikiyatrik Hastalıklarla Birlikteliği. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 0(3), 170–175.
- Türkçapar, M. H. (1999). Sosyal fobinin Psikolojik Kuramı. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 0(2), 247–253.

Yerel Yönetimlerde Etkinlik Arayışı: Türkiye’de Yapısal Sorunlar ve Sürdürülebilir Çözümler*

Dr. Öğr. Üyesi Faruk Selahattin Yolcu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9942-7669>

Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Kocaeli-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 22.08.2025

Kabul: 25.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Stratejik Yönetim

Kamu Yönetimi

Yerel Yönetimler

Yapısal Sorunlar

Sürdürülebilirlik

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87363>

Öz

Yerel yönetimler, mahalli düzeyde kamu hizmetlerinin sunumunu sağlayan ve yerel halkın ihtiyaçlarına cevap vermek üzere organize edilen idari birimlerdir. Bu idareler yerel demokrasinin güçlendirilmesi, katılımın artırılması, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin hayata geçirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak hem dünya genelinde hem de Türkiye’de çeşitli yapısal, mali, idari ve hukuki sorunlar söz konusu olabilmektedir. Bu sorunlar yerel yönetimlerin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz yönde etkileyerek yerel yönetimlerin toplumsal ihtiyaçlara cevap verme kapasitesini sınırlamaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlerde karşılaşılan bu sorunların tespit edilmesi ve uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesi yerel yönetimlerin daha etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için önemli bir gerekliliktir. Bu araştırma Türkiye’deki yerel yönetimlerin karşılaştığı temel sorunları ve bu sorunlara yönelik sürdürülebilir/yenilikçi çözüm önerilerini ele alarak yerel yönetimlerin daha güçlü ve etkili hale getirilmesi için gereken adımları tartışmaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi ve mevcut yapıları kapsamlı bir literatür taramasıyla incelenmiş olup, ardından bu idarelerin karşı karşıya olduğu temel sorunlar yerel yönetimlerin mali, idari ve hukuki yapıları çerçevesinde analiz edilmiştir. Çözüm önerileri merkez-yerel ilişkileri, idari kapasite, eş güdüm-koordinasyon ve yerel kalkınma perspektifleriyle ele alınmıştır. Bu kapsamda, yerel yönetimlerin reforme edilmesi sürecinde bütüncül, katılımcı ve uzun vadeli bir yönetim anlayışının benimsenmesi kaçınılmaz görülmektedir. Çalışma, bu yönüyle yerel yönetimlerin hem demokratik meşruiyetini güçlendiren hem de yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bir yönetim modeli geliştirmesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yolcu, F. S. (2025). Yerel Yönetimlerde Etkinlik Arayışı: Türkiye’de Yapısal Sorunlar ve Sürdürülebilir Çözümler. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 133-148.

*The Search for Efficiency in Local Governments: Structural Problems and Sustainable Solutions in Türkiye**

Asst. Prof. Dr. Faruk Selahattin Yolcu

Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Kocaeli-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 22.08.2025

Accepted: 25.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Strategic Management

Public Administration

Local Governments

Structural Problems

Sustainability

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87363>

Abstract

Local governments are administrative units that provide public services at the local level and are organized to meet the needs of local populations. These administrations play a critical role in strengthening local democracy, enhancing participation, and implementing principles such as transparency and accountability. However, various structural, financial, administrative, and legal problems arise both worldwide and in Türkiye. These problems negatively affect the effectiveness and efficiency of local governments and limit their capacity to respond to societal needs. Therefore, identifying the challenges faced by local governments and developing appropriate solutions is essential for making local governments more effective and sustainable. This research addresses the fundamental problems encountered by local governments in Türkiye, along with sustainable and innovative solutions and the steps required to make local governments more resilient and effective. In this context, the historical development and current structures of local governments are examined through a comprehensive literature review, followed by an analysis of the core issues these administrations face within the framework of their financial, administrative, and legal structures. Solution proposals are framed within the perspectives of central-local relations, administrative capacity, coordination, and local development. In this context, it seems inevitable to adopt a holistic, participatory and long-term management approach in the process of reforming local governments. In this respect, the study aims to contribute to the development of a governance model that strengthens the democratic legitimacy of local governments and supports sustainable development at the local level.

GİRİŞ

Yerel yönetimler, tarihsel süreç içerisinde toplumların yerel düzeydeki ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla oluşturulmuş en temel kamu yönetimi yapılarından biri olarak dikkat çekmektedir. Geçmişten günümüze yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulması, toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve yerel halkın yönetime katılımının sağlanması amacıyla organize edilmiş idari birimler olarak yönetim sistemlerinde kritik bir role sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Dönemi'ne ve günümüze kadar süregelen bu yapılanma toplumların gelişen beklentilerine ve demokratik süreçlere uygun olarak evrilmiş, özellikle yerel demokrasiyi pekiştirme, halk katılımını teşvik etme, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi modern yönetim ilkelerinin uygulanmasında kilit roller üstlenmiştir. Ancak, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de yerel yönetimler, etkili ve verimli hizmet sunumunu engelleyen birçok yapısal, mali, idari ve hukuki sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Tortop: 2001: 5). Bu sorunlar yerel yönetimlerin toplumsal ihtiyaçlara yanıt verme kapasitelerini kısıtlayarak etkinlik ve verimlilik düzeylerini düşürmektedir.

Bu araştırma, Türkiye'deki yerel yönetimlerin karşı karşıya kaldığı başlıca yapısal sorunları incelemeyi ve bu sorunlara yönelik sürdürülebilir çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada öncelikle Türkiye'deki yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak Cumhuriyet Dönemi ve günümüz uygulamalarına kadar kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu tarihsel süreç incelenirken, yerel yönetimlerin merkezi yönetimle olan ilişkileri, özerklik düzeyleri ve demokratik temsil mekanizmalarının gelişimi gibi unsurlar üzerinde durulmaktadır. Daha sonra, Türkiye'deki yerel yönetimlerin günümüzde karşı karşıya olduğu yapısal, mali ve idari sorunlar ayrıntılı olarak analiz edilmektedir. Bu sorunlar, yerel yönetimlerin hizmet sunum kapasitesini sınırlandıran mali bağımlılık, idari kapasite eksiklikleri, koordinasyon problemleri, yerel kalkınma yetersizlikleri ve merkez-yerel dengesizlikleri gibi çok boyutlu konuları içermektedir.

Araştırmanın son bölümünde sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda geliştirilen çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu çözüm önerileri, yerel yönetimlerin daha güçlü, özerk ve etkin hale getirilmesi için atılması gereken adımları içermektedir. Türkiye'deki yerel yönetimlerin karşılaştığı sorunların çözümü için önerilen adımların hayata geçirilmesi, yerel yönetimlerin daha güçlü ve toplumsal ihtiyaçlara daha hızlı yanıt verebilir bir yapıya kavuşturulmasını mümkün kılacaktır. Bu bağlamda araştırma, yerel yönetimlerin sürdürülebilir bir yapıya ulaşması için gereken politika önerilerini ortaya koymakta, Türkiye'deki yerel yönetimlerin etkinliğini artırma potansiyeline sahip çözüm yollarını tartışmaktadır.

1. Literatür İncelemesi

Yerel yönetimlerin gelişimini; Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1960), 1960-1980 Dönemi ve 1980 Sonrası Dönem olmak üzere dört ana dönemde incelemek mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yerel yönetimlerin gelişimi imparatorluğun kuruluşundan yıkılışına kadar çeşitli evreler geçirmiştir. Bu dönemde yerel yönetimlerin yapısı ve işleyişi Osmanlı devletinin merkeziyetçi yapısı ve toprak sistemi çerçevesinde şekillenmiştir. Kuruluş dönemine baktığımızda yerel yönetimlerin genellikle beylik sistemi üzerine inşa edildiği görülmektedir. Osmanlı küçük bir uç beyliğiyle yerel yönetimler beylik sınırları içinde kalan toprakların yönetimiyle ilgilenmiştir. Bu dönemde yerel yöneticiler beyler, sancak beyleri ve kadılar olmuştur. Beylik döneminde merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla fethedilen bölgelerde yerel yönetimlerin başına güvenilir komutanlar atanmış ve bu yöneticiler merkezi hükümetin politikalarını yerel düzeyde uygulamakla sorumlu tutulmuşlardır (Şengül, 2012: 25). Ayrıca kadılar (yerel yargıçlar) adaletin sağlanmasında ve yerel yönetim işlerinde önemli rol oynamışlardır (Ortaylı, 1995: 12). 1453 yılında İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun merkeziyetçi yapısı güçlenmiş ve yerel yönetimlerin organizasyonu daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu dönem yerel yönetimlerinin temel yapıları aşağıda açıklanmaktadır:

- **Tımar Sistemi:** Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve idari yapısının temelini oluşturmuştur. Bu sistemde belirli topraklar gelirleriyle birlikte hizmet karşılığı olarak askerlere ve devlet memurlarına tahsis edilmiştir (Şahin, 2013: 60). Tımarlı sipahiler bu toprakların yönetiminden ve

yerel düzenin sağlanmasından sorumlu tutulmuşlardır. Tımar sahipleri tarım üretimini düzenlemiş, vergi toplamış ve yerel güvenliği sağlamıştır.

- **Vilayet ve Sancak Sistemi:** Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu geniş topraklarını daha etkili yönetmek amacıyla vilayet ve sancak adı verilen idari birimlere bölünmüştür. Vilayetler beylerbeyi (vali) tarafından yönetilirken, sancaklar sancak beyleri tarafından yönetilmiştir (Torun, 2016: 160). Bu idari birimler yerel yönetim işlevlerini yerine getirirken merkezi hükümetin otoritesini de temsil etmişlerdir.
- **Kadılar ve Şer’iye Sicilleri:** Yerel yargı yetkisine sahip olan kadılar şer’iye sicilleri adı verilen kayıtlarla yerel yönetim işlerini düzenlemişlerdir. Sadece adaletin sağlanmasıyla değil, aynı zamanda yerel ekonomik ve sosyal hayatın düzenlenmesiyle de ilgilenmişlerdir (Teber, 2000: 540).

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte ayanlar (yerel güçlü aileler ve liderler) ve mütesellimler (vergi toplayıcıları) yerel yönetimlerde daha etkili hale gelmiştir. Ayanlar yerel halkın yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bu dönemde yerel yönetimlerin mali yapısı da değişime uğramıştır (Ortaylı, 1985: 184-185). Bu durum, yerel halkın yerel yönetimlerle olan ilişkilerini ve yerel yönetimlerin etkinliğini etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme ve reform sürecinin başladığı Tanzimat Döneminde (1839-1876) merkezi otoriteyi güçlendirmek ve yerel yönetimlerin etkinliğini artırmak amacıyla çeşitli reformlar yapılmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte hukukun üstünlüğü, eşitlik ve adalet ilkeleri ön plana çıkarılmış ve yerel yönetimlerin modernleşmesine yönelik adımlar atılmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yerel yönetim yapısı yeniden düzenlenmiştir (Çadırcı, 1993: 8-10). Bu nizamname ile vilayetler, sancaklar, kazalar ve nahiyeler şeklinde dört kademeli bir idari yapı oluşturulmuştur. Vilayetlerin başına valiler atanmış ve yerel meclisler kurulmuştur. Bu meclisler yerel halkın temsilcilerinden oluşmuş ve yerel yönetimlerde demokratik katılımı sağlamıştır. 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesiyle yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları daha ayrıntılı bir şekilde belirlemiş ve yerel yönetimlerin mali yapısını güçlendirilmiştir. 1876-1923 yılları arası Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sürecine girdiği ve yerel yönetimlerde önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. II. Meşrutiyet Dönemi (1908) ile birlikte yerel yönetimlerde demokratikleşme ve modernleşme çabaları devam etmiştir. Bu dönemde, yerel yönetimlerin özerkliği artırılmış ve yerel meclislerin yetkileri genişletilmiştir. 1913 yılında çıkarılan Belediye Kanunu ile belediyelerin yapısı ve işleyişi modernize edilmiştir. Bu kanun belediyelerin görev ve yetkilerini detaylı bir şekilde düzenlemiş ve yerel hizmetlerin daha etkin bir şekilde sunulmasını sağlamıştır (Tortop, vd., 2006: 39-40; Vural, 2004: 187-190).

Osmanlı’da yerel yönetimler özellikle Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde modernleşme ve demokratikleşme açısından önemli adımlar atmıştır. Bu tarihsel süreç, Türkiye Cumhuriyeti’nin yerel yönetim sisteminin temellerini oluşturmuş ve günümüzdeki yerel yönetim yapısının gelişimine katkı sağlamıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 1960 yılına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilan edilmesiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan yerel yönetim yapısının modernleştirilmesi amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. Bu dönemde yerel yönetimlerin anayasal temelleri atılmış merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. 1924 Anayasası ile yerel yönetimlerin anayasal temelleri atılarak belediyeler ve il özel idarelerinin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlenmiştir. Anayasa yerel yönetimlerin özerkliğini ve demokratik yapısını güvence altına almış, yerel yönetimlerin merkezi hükümetle olan ilişkilerini düzenlemiştir. 1930’lu yıllarda yerel yönetimlerin mali yapısı-hizmet kapasiteleri iyileştirilmiş ve belediyelerin demokratik yapısı güçlendirilmiştir. 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu belediyelerin görev, yetki ve sorumluluklarını detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Bu kanun belediyelerin mali özerkliğini artırmış, belediye meclislerinin yetkilerini genişletmiş ve belediye başkanlarının yerel halk tarafından seçilmesini öngörmüştür (Çolak, 2012: 34-35). Emlak vergisi, işgaliye harçları ve belediye gelirleri gibi yerel gelir kaynakları belediyelerin mali özerkliğini ve hizmet sunma kapasitesini artırmıştır. II. Dünya

Savaşı ve sonrası ise yerel yönetimlerin yeniden yapılanma ve demokratikleşme sürecinin hızlandığı bir dönemdir. Savaşın ardından Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci yerel yönetimlerde de önemli değişikliklere yol açmıştır. 1946 yılında çok partili hayata geçiş yerel yönetimlerde demokratikleşme sürecini hızlandırmıştır. Yerel seçimlerin rekabetçi bir ortamda yapılması yerel yönetimlerin demokratik meşruiyetini artırmış ve yerel halkın yönetime katılımını sağlamıştır. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte yerel yönetimlerin mali ve idari özerkliği artırılmış, yerel hizmetlerin etkinliği ve verimliliği sağlanmıştır (Çiçek: 2014: 59-60).

1960-1980 dönemi Türkiye'de yerel yönetimlerin yeniden yapılandırıldığı ve güçlendirildiği, aynı zamanda siyasi ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bir dönemdir. Bu süreçte yerel yönetimlerin demokratik yapısını ve özerkliğini artırmaya yönelik çeşitli reformlar yapılmasına rağmen dönemin siyasi istikrarsızlıkları ve askeri müdahaleler yerel yönetimlerin gelişimini etkilemiştir. 1960 yılında gerçekleşen askeri darbe Türkiye'nin siyasi yapısında köklü değişikliklere yol açmış ve bu kapsamda yeni bir anayasa hazırlanmıştır. 1961 Anayasası yerel yönetimlerin özerkliği ve demokratik yapısını güçlendiren önemli hükümler içermiştir. Bu anayasa ile yerel yönetimlerin özerkliğini anayasal güvence altına alınmış, belediyeler ve il özel idarelerinin yetki ve sorumluluklarını genişletilmiştir. Anayasa, yerel yönetimlerin mali ve idari özerkliğini vurgulamış ve yerel halkın yönetime katılımını teşvik etmiştir. Ayrıca yerel yönetimlere merkezi yönetimden bağımsız olarak kendi bütçelerini oluşturma ve harcama yapma yetkisini de tanımıştır. Bu dönemde il özel idarelerinin kırsal kalkınma ve altyapı hizmetlerinde daha aktif rol alması sağlanmış, belediyelerin ise kentsel hizmetleri daha etkin sunabilmesi için yetkileri artırılmıştır. İl özel idareleri kırsal bölgelerde eğitim, sağlık, tarım ve yol yapımı gibi alanlarda önemli projeler gerçekleştirmiştir. 1960 ve 1970'lerde belediyelerin mali yapısını güçlendirmek amacıyla çeşitli vergiler ve harçlar yeniden düzenlenmiştir. Emlak vergisi, bina ve arazi vergisi gibi yerel gelir kaynakları artırılmış, belediyelerin bütçe oluşturma ve harcama yapma yetkileri genişletilmiştir. Diğer yandan 1970'ler, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarla karşılaştığı bir dönemdir. Bu dönemde yerel yönetimlerin gelişimi de siyasi belirsizlikler ve ekonomik krizlerden etkilenmiştir. Sık sık hükümet değişiklikleri ve koalisyon hükümetleri yerel yönetimlerin uzun vadeli planlar yapmasını zorlaştırmıştır. Siyasi istikrarsızlık yerel yönetimlerin merkezi hükümetle olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan yaşanan ekonomik krizler yerel yönetimlerin mali yapısını zorlamış ve hizmet sunma kapasitesini olumsuz etkilemiştir. Yüksek enflasyon ve bütçe açıkları belediyelerin ve il özel idarelerinin kaynaklarını azaltmış, yerel hizmetlerin kalitesini düşürmüştür (Doru, 2015: 125-127).

1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbe Türkiye'nin siyasi ve idari yapısında yeniden köklü değişikliklere yol açmıştır. 1980 askeri darbesi sonrası hazırlanan 1982 Anayasası yerel yönetimlerin yapısını ve işleyişini düzenleyen önemli hükümler içermektedir. Anayasa yerel yönetimlerin özerkliğini tanımakla birlikte merkezi hükümetin denetim ve gözetim yetkilerini de artırmıştır. Anayasa; belediyeler, il özel idareleri ve köylerin yerel yönetim birimleri olarak yapılandırılmasını öngörmüştür. Ayrıca yerel yönetimlerin mali yapısı-bütçe süreçleri anayasal güvence altına alınmış ve yerel halkın yönetime katılımı teşvik edilmiştir. 1984 yılında kabul edilen Büyükşehir Belediye Kanunu (3030 Sayılı Kanun) büyükşehir belediyelerinin kurulmasını ve yetkilerinin genişletilmesini sağlamıştır. Bu kanun büyük şehirlerde yerel hizmetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını amaçlamış, İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde yerel yönetimlerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Koçak ve Ekşi, 2010: 298). 1985 yılında çıkarılan İmar Kanunu (3194 Sayılı Kanun) yerel yönetimlerin kentsel planlama ve imar faaliyetlerindeki yetkilerini düzenlemiş ve artırmıştır. Bu kanun belediyelerin imar planlarını hazırlama, uygulama ve denetleme yetkilerini genişletmiştir. 2005 yılında kabul edilen 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu il özel idarelerinin yetki ve sorumluluklarını detaylı bir şekilde düzenlemiş ve bu idarelerin kırsal kalkınma projelerinde daha aktif rol almasını sağlamıştır.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında yerel yönetimlerin demokratikleşmesi ve özerkliğinin güçlendirilmesi adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde yerel yönetimlerin mali yapıları güçlendirilmiş, katılımcı demokrasi ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda

reformlar gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında kabul edilen Belediye Kanunu (5393 Sayılı Kanun) belediyelerin yetki ve sorumluluklarını genişletmiş, mali yapısını güçlendirmiş ve belediyelerin hizmet sunumunda etkinliği artırmıştır. Bu kanun belediyelerin yerel halkla daha yakın ilişki kurmasını ve katılımcı demokrasiyi teşvik etmesini amaçlamıştır. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004) ile büyükşehir belediyelerinin yetkileri daha da genişletilmiş büyükşehirlerdeki yerel hizmetlerin koordinasyonunu ve etkinliğini artırılmıştır. Büyükşehir belediyeleri; kentsel planlama, altyapı projeleri ve sosyal hizmetler gibi alanlarda daha geniş yetkilere sahip olmuştur (Özer, 2004: 145). 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, yerel yönetimlerin mali yapısını düzenleyerek mali disiplin ve şeffaflığı artırmıştır. Yerel yönetimlerin bütçe süreçleri ve mali denetim mekanizmaları bu kanunla daha sıkı bir şekilde düzenlenmiştir.

2010’lu yıllarda teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme yerel yönetimlerin hizmet sunumunda yeni imkânlar sağlamıştır. E-devlet uygulamaları ve dijital platformlar yerel yönetimlerin vatandaşlarla olan etkileşimini artırmış ve hizmetlerin daha hızlı ve etkin bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. Yerel yönetimler dijital platformlar üzerinden hizmet sunumunu geliştirmiş, e-belediye uygulamaları ile vatandaşların belediye hizmetlerine daha kolay erişimi sağlamıştır. Bu uygulamalar yerel yönetimlerin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini de artırmıştır. Günümüzde yerel yönetimlerde katılımcı demokrasi uygulamaları yaygınlaşmış olup; mahalle meclisleri, halk toplantıları ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı teşvik edilmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’deki yerel yönetimlerin yapısal sorunlarını kapsamlı bir şekilde analiz etmek ve bu sorunlara yönelik sürdürülebilir çözüm önerileri geliştirmek amacıyla nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye’deki yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi, mevcut yapısı ve karşılaştığı sorunlar üzerine çok yönlü bir değerlendirme yapılabilmesi için literatür taraması ve ikincil veri analizi gibi araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Bu yöntemlerin seçilmesi, yerel yönetimlerin işleyişine dair derinlemesine bir bakış açısı sağlamayı ve karşılaşılan sorunların kökenlerini ayrıntılı olarak ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında, literatür taraması yöntemi kullanılarak Türkiye’deki yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi ve karşılaştıkları yapısal sorunların arka planı araştırılmıştır. Literatür taraması, Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar yerel yönetim yapısındaki dönüşümleri anlamak için gerekli bilgiyi sunmuş, yerel yönetimlerin merkeziyetçi yönetim yapısından özerklik ve demokratik katılıma geçiş sürecindeki değişimleri ele almıştır. Ulusal ve uluslararası kaynaklardan elde edilen literatür, Türkiye’deki yerel yönetimlerin yapısal sorunlarına yönelik daha önce yapılmış çalışmaların derinlemesine incelenmesine olanak tanımış ve çalışmaya geniş bir perspektif kazandırmıştır. Bu taramada, yerel yönetimlerin karşılaştığı temel mali sorunlar, idari kapasite eksiklikleri, koordinasyon-yerel kalkınma problemler ve merkez-yerel ilişkilerindeki dengesizlikler gibi konulara odaklanılmıştır.

İkinci aşamada, Türkiye’deki yerel yönetimlerin mali ve idari yapılarına yönelik ikincil veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, yerel yönetimlerin bütçeleri, harcamaları, merkezi yönetimden aldıkları paylar ve yerel gelir kaynakları gibi mali verilere dayalı bir incelemeyi kapsamaktadır. Sayıştay raporları, belediye faaliyet raporları, stratejik planlar ve ilgili yasal mevzuat bu süreçte kullanılan temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Sayıştay raporları, yerel yönetimlerin mali yapıları üzerinde önemli bir bilgi sunarken, bu raporların analizi yerel yönetimlerin mali bağımsızlık düzeyleri, borçlanma eğilimleri ve finansal sürdürülebilirlik kapasitelerine dair değerli bilgiler sağlamıştır. Ayrıca, belediyelerin stratejik planları ve yıllık faaliyet raporları, yerel yönetimlerin hedef ve performanslarını değerlendirmek için temel bir çerçeve sunmuş, böylece idari kapasite eksikliklerinin ve koordinasyon sorunlarının daha iyi anlaşılmasına olanak tanımıştır.

Yasal mevzuatın analizi, Türkiye’deki yerel yönetimlerin merkezi yönetimle ilişkilerini düzenleyen yasal çerçeveyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Anayasa ve belediye kanunları gibi temel yasal belgeler, yerel yönetimlerin özerklik ve karar alma süreçlerinde ne ölçüde bağımsız olduklarını

belirlemek için incelenmiştir. Merkezî vesayet denetiminin etkileri, yerel yönetimlerin inisiyatif alma kapasitelerini ve halka daha etkin hizmet sunmalarını nasıl etkilediğine dair ipuçları sağlamıştır.

Elde edilen tüm veriler, nitel içerik analizi yöntemiyle sistematik olarak değerlendirilmiş ve çalışmanın amaçlarına uygun olarak yapılandırılmıştır. Bu metodoloji, Türkiye'deki yerel yönetimlerin yapısal sorunlarına dair kapsamlı bir değerlendirme sunarken, araştırma bulguları doğrultusunda yerel yönetimlerin daha etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için öneriler sunulmuştur.

3. Türkiye'de Yerel Yönetimlerdeki Yapısal Sorunlara İlişkin Bulgular ve Stratejik Çözüm Önerileri

Yerel idarelerde yapısal sorunlar, en genel ifadeyle bu idarelerin etkin-verimli bir şekilde işleyişini engelleyen temel ve kök salmış problemler olarak tanımlanabilir. Yerel idarelerdeki yapısal sorunlar; yerel yönetimlerin uzun vadede sürdürülebilir kalkınmayı sağlayamamasına, toplumsal ihtiyaçlara yanıt verememesine ve demokratik süreçleri güçlendirememesine yol açmaktadır. Bu yönüyle yapısal sorunların geçici veya yüzeysel çözümlerle ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte sorunların çözümü için reformlar veya sistematik değişiklikler gerekmektedir. Türkiye'de yerel idarelerdeki yapısal sorunları öncelik ve önem ilişkisi dikkate alındığında aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Merkez-Yerel İlişkisindeki Dengesizlikler
- İdari Kapasite Yetersizliği
- Koordinasyon Sorunları
- Yerel Kalkınma Stratejilerinin Zayıflığı

Yerel idarelerdeki yapısal sorunlar yalnızca bahsedilen hususlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda birbirleriyle ilişkili ve çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Bu nedenle yerel idarelerin işleyişini daha etkin hale getirmek ve mevcut sorunları çözmek adına kapsamlı bir değerlendirme ve analiz gerekmektedir. Özellikle merkez-yerel ilişkilerindeki dengesizlikler ve mali sorunlar, idarelerin kendi başlarına hareket edebilme yetisini sınırlamakta ve bu da yerel hizmetlerin etkinliği önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Aynı şekilde, idari kapasitenin geliştirilmesi, koordinasyonun sağlanması ve yerel kalkınma stratejilerini güçlendirmek için sürdürülebilir ve katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenmelidir. Bu çerçevede yerel idareler köklü değişimlere ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda aşağıda ilgili yapısal sorunların analiz edilip çözüm önerilerinin sunulduğu başlıklar yer almaktadır.

3.1. Merkez-Yerel İlişkisindeki Dengesizlikler

Öncelikle merkez-yerel ilişkisinin karşılıklı sorumluluklar içerdiğinin altını çizmek gerekli ve önemlidir. Bu kapsamda ilk olarak yerel yönetimler perspektifinden bakılacak olursa, önemli bir yapısal sorunun merkezi yönetimin fazla müdahaleci olabilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Baskın merkezîyetçi anlayış, yerel yönetimlerde yerinden yönetim ilkelerinin zayıflamasına neden olabilmektedir. Merkezi idarenin yerel yönetim kararlarına müdahale etme eğilimi, yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik politikaların oluşturulmasını zorlaştırabilmekte ve demokratik temsil mekanizmalarını zayıflatılabilmektedir. Bu eğilim yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinden mali bağımsızlıklarına kadar geniş bir yelpazede etkisini göstermektedir. Türkiye'de yerel yönetimlerin yetkileri Anayasa ve ilgili kanunlarla belirlenmiş olmasına rağmen uygulamada merkezî yönetimin üstünlüğü ve yerel yönetimlerin bu üstünlüğe tabi olması esası benimsenmiştir. İdeal bir merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkisinde merkezi yönetimin rolü, yerel yönetimlerin özerkliğini ve yerel demokrasinin gelişimini korumak ve ulusal düzeyde uyumu/bütünlüğü sağlayacak bir çerçeve oluşturmaktır. Bu tür bir ilişkide merkezi yönetim yerel yönetimlerin etkin, verimli ve hesap verebilir bir şekilde hizmet sunmalarını desteklemeli, rehberlik ve koordinasyon işlevi görmeli, ancak yerel yönetimlerin kendi kararlarını alabilme kapasitelerini kısıtlamamalıdır. Merkezi yönetim, ulusal düzeyde stratejik planlama, sürdürülebilir kalkınma hedefleri, kamu politikaları ve yasal düzenlemeler gibi temel konularda genel bir çerçeve oluşturmalı ve bu çerçevenin uygulanmasını izlemelidir. Ancak bu stratejik çerçevenin uygulanması sırasında yerel yönetimlere kendi koşullarına ve ihtiyaçlarına göre kısmi esneklikler tanınmalıdır. Bu kapsamda merkezi yönetim, yerel yönetimlerin ulusal hedeflere uyum

sağlamasını koordine eden bir aktör olarak hareket ederken yerel yönetimlerin inisiyatif almasına ve yerel düzeyde özgün çözümler üretmesine imkân vermelidir.

Yerel yönetimlerin inisiyatif almasını ve inovatif çözümler üretmesini engelleyici bir diğer husus merkezi yönetimin denetim ve vesayet yetkilerinde aşırıya kaçabilmesidir. Bu noktada merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde sahip olduğu vesayet denetimi yalnızca mevzuata aykırılık, kamu çıkarlarının korunması veya ciddi mali ihlaller gibi olağanüstü durumlarda söz konusu olmalıdır. Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin her kararını ve uygulamasını denetleyerek onların özerkliğini sınırlamamalı, aksine yerel demokrasinin ve hesap verebilirliğin güçlenmesini teşvik etmelidir. İdeal bir merkez-yerel ilişkisinde vesayet yetkisi salt bir kontrol aracı olmaktan ziyade yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik bir koruma ve destek mekanizması olarak görülmelidir.

Bir diğer önemli sorun ise merkezi yönetimin yerel yönetimlere tahsis ettiği kaynak dağılımında yaşanan problemlerdir. Yerel yönetimlerin mali bağımsızlığı, etkin bir yerel yönetim yapısının temel koşuludur. Ancak Türkiye’de yerel yönetimlerin gelir kaynakları sınırlı ve merkezi bütçeye bağımlı durumdadır. Merkezi yönetimin yerel idarelere aktardığı kaynakların yetersizliği, bu idarelerin yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmasına neden olabilmektedir. Özellikle büyükşehir belediyeleri dışındaki yerel yönetimlerin mali kapasiteleri merkezi yönetimden gelen paylarla sınırlı kalmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin kendi gelirlerini artırma ve yerel projeler geliştirme kapasitesini sınırlamaktadır. Türkiye’de yerel idarelerin karşılaştığı mali sorunların özellikle büyükşehir belediyeleri dışındaki yerel yönetimlerde daha belirgin bir şekilde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Örneğin 2017 yılına ilişkin bir Sayıştay raporunda Van Belediyesi’nin mali kaynaklarının büyük bir kısmının merkezi yönetimden gelen paylara dayandığı anlaşılmaktadır. Rapora göre belediyenin gelirlerinin büyük bölümü merkezi bütçeden aktarılan paylardan oluşmaktadır; ancak ilgili tablolar göstermektedir ki bu kaynaklar belediyenin yerel kalkınma projelerini finanse etmesine ve mevcut altyapı sorunlarını çözmesine yeterli olmamaktadır. Ayrıca Sayıştay raporunda Van Belediyesi’nin borç yükünün arttığı ve mali sürdürülebilirliğinin tehlikeye girdiğini çıkarımında bulunmak da mümkündür. İlgili belediye, merkezi yönetimden gelen kaynakların yetersizliği nedeniyle dış borçlanma ve kredi kullanımı yoluna gitmek zorunda kalmış, bu durum da belediyenin mali yapısını daha da kırılgan hale getirmiştir (Sayıştay, 2017). Bu noktada merkezi yönetim, yerel yönetimlere yeterli mali kaynak aktarımını sağlamak, yerel gelir oluşturma kapasitelerini artıracak politikalar geliştirmek ve mali denetimi şeffaf-hesap verebilir bir şekilde gerçekleştirmekle yükümlüdür. Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin daha güçlü bir mali yapıya sahip olmaları için eğitim, danışmanlık ve teknik destek sağlamalı, kapasite geliştirme programları ve projeleri gerçekleştirmelidir. Böyle bir anlayış yerel yönetimlerin daha bağımsız, etkin kararlar alabilmesine ve yerel halkın ihtiyaçlarına uygun hizmetler sunmasına olanak tanımaktadır.

Mali yetersizliğin sonuçlarından biri de yerel idarelerin kontrolsüz borçlanmasıdır. Ancak bu hususa merkezi ve yerel yönetimler perspektiflerinden ayrı ayrı bakmak isabetli olacaktır. Merkezi yönetimden aktarılan kaynakların yetersizliği yerel yönetimlerin mali ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmaya yönelmesine neden olabilmektedir. Özellikle altyapı yatırımları ve büyük projeler için yerel yönetimler borçlanmayı bir finansman aracı olarak görmektedirler. Diğer yandan merkezi yönetimin yerel yönetimlerin borçlanmalarını düzenleyecek ve denetleyecek etkili bir mekanizması önemli bir gerekliliktir. Aksi takdirde yerel yönetimlerin borçlanma yetkilerinde aşırıya kaçmaları ve nihai olarak kontrolsüz borçlanmaları kaçınılmazdır. Yerel idarelerin kontrolsüz borçlanması ve kendi mali kapasitelerini etkin bir şekilde yönetememeleri hem kendi finansal sürdürülebilirliklerini hem de kamu kaynaklarının verimli kullanımını riske atmaktadır. Uzun vadeli mali planlama ve bütçeleme konusundaki yetersizlikler kontrolsüz borçlanmayı beraberinde getirmektedir. Stratejik planlamayı yalnızca yasal bir zorunluluktan ibaret gören yerel yönetimler, maliyet ve borçlanma risklerini doğru hesaplamadan uzun vadeli projelere girişebilmektedir. Belediyelerin altyapı projeleri için yeterli finansal analiz yapmaması ve gelecekteki mali yükümlülükleri değerlendirmemesi sonucu borçlanma yoluna gitmeleri bu duruma örnektir. Yerel yönetimlerin mali yönetim kapasitelerinin yetersiz olmasının bir başka boyutu da şeffaflık ve hesap

verebilirlik eksiklikleridir. Yerel yönetimlerin borçlanma kararlarını ve harcama süreçlerini yeterince şeffaf bir şekilde yürütmemesi kamuoyunun ve denetim mekanizmalarının bu süreçleri takip etmesini zorlaştırabilmektedir. Belediyelerin borçlanma kararlarını kamuoyu ile paylaşmadan ve ilgili paydaşlardan görüş almadan gerçekleştirmesi mali kaynakların kötüye kullanılmasına, yolsuzluğa ve kamu zararına yol açabilmektedir.

Kamu zararının örnekleri özellikle metropol büyükşehir belediyelerinde geçmişte yaşanan büyük çaplı borçlanmalar ve bu borçların geri ödenmesinde yaşanan zorluklarla açıklanabilir. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2019 Yılı Mali Durum ve Beklentiler Raporunda mali yönetim kapasitesinin yetersizliği ile ilgili çıkarım yapılabilecek bazı bölümler bulunmaktadır. İlgili raporun finansman başlığı altında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2019 yılındaki iç-dış borçlanma bedelleri ve geri ödeme miktarları hakkında bilgi verilmiştir. İlgili tabloda belediyenin yaptığı borçlanma ile bu borçların geri ödenmesi kalemi karşılaştırıldığında ciddi bir zorluk yaşandığı görülmektedir. Bu kısım borç yönetimi ile ilgili sorunların belirginleştiği bir tablodur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2019: 24). Yerel yönetimlerin borç yönetimi konusunda yeterli uzmanlığa sahip olmaması önemli bir sorundur. Yerel yönetimlerde borç yönetimi konularında eğitilmiş ve deneyimli personelin eksikliği finansal kararların alınmasında hatalara yol açabilmektedir. Belediyelerin geri ödeme koşullarını ve faiz oranlarını doğru değerlendirmeden yüksek faizli krediler alması veya döviz cinsinden borçlanmaya gitmesi kur dalgalanmalarına ve faiz oranlarındaki artışlara karşı savunmasız kalmalarına neden olabilmektedir. Bu tür yanlış borçlanma stratejilerinin kamuyu zarara uğratarak bütçe açıklarının artmasına ve temel hizmetlerin sunumunda aksamalara yol açması kuvvetle muhtemeldir.

Yerel idarelerin kontrolsüz borçlanmalarının bir diğer nedeni sıklıkla popülist politikalarla ve siyasi baskılarla hareket etmeleridir. Yerel seçimlerde siyasi avantaj sağlamak amacıyla kısa vadede popüler projeler başlatmak veya sosyal yardımları artırma taahhüdü hesapsız adımlar ekstra borçlanmayı beraberinde getirebilmektedir. Bu tür projeler yerel halktan destek toplamak için cazip görünse de genellikle uzun vadeli mali yükümlülükler doğurmakta ve yerel yönetimlerin mali sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Mevcut projelerin kötü yönetilmesi de yatırım verimsizliğine yol açmaktadır. Yeterli fizibilite çalışmaları yapılmadan veya maliyet analizleri ve yatırım geri dönüşleri hesaplanmadan başlatılan projeler başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Geri ödeme süresi ve yatırımın ekonomik getirisi yeterince değerlendirilmeden başlatılan büyük çaplı projeler yerel yönetimlerin borç yükünü artırarak kamu zararına neden olmaktadır. Bu tür sorunların önlenmesi için yerel yönetimlerin mali yönetim kapasitelerini güçlendirmeleri, uzun vadeli mali planlamalar yapmaları, mali karar süreçlerinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmaları, mali yönetimde uzman personel istihdam etmeleri ve popülist yaklaşımlardan kaçınmaları gerekmektedir. Merkezi yönetim ise yerel yönetimlerin bu yönde güçlenmesine destek olacak eğitim programları ve denetim mekanizmaları geliştirerek kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamalıdır.

Bir diğer konu başlığı olarak yetki ve sorumluluk paylaşımındaki problemler, yerel yönetimlerin kendi bölgelerine özgü ihtiyaçlara göre hareket etmesini kısıtlayabilmekte ya da diğer boyutuyla bu ihtiyaçlar yerel yönetimlerce göz ardı edebilmektedir. Özellikle afetlerde yerel yönetimlerin acil müdahale kapasitelerinin yetersiz kalışı can kayıplarına yol açabilmektedir. Örneğin 1999 Marmara Depreminde, yerel yönetimlerin afet sonrası ilk müdahaleleri yapmakta zorlandığı ve merkezi yönetimden gelecek direktifleri beklemek zorunda kaldığı gerçeği ülkemiz adına acı bir tecrübe olmuştur. Bu süreçlerde yerel yönetimlerin afet yönetim kapasitesinin yetersizliği ve karar alma yetkilerinin sınırlı kalması müdahalelerin gecikmesine ve birçok bölgede karmaşanın artmasına neden olmuştur. Diğer yandan yerel yönetimlerin bölgesel ihtiyaçları göz ardı ederek yaptıkları gereksiz harcamalar kamu kaynaklarının verimsiz kullanımına ve halkın acil ihtiyaçlarının karşılanmasında ciddi aksamalara yol açmaktadır. Birçok yerel yönetim, bölgesel gerçeklere ve ihtiyaçlara uygun olmayan projelere ve faaliyetlere mali kaynak ayırarak toplumsal faydayı gözetme görevini ihmal etmektedir. Örneğin ormanlarla çevrili bölgelerde faaliyet gösteren yerel yönetimlerin yangın riskine karşı gerekli donanım ve ekipmanların olmayışı veya bu durumu

önceliklendirmemeleri büyük bir problemidir. Bu bölgelerdeki yerel yönetimlerin helikopter itfaiye gibi kritik müdahale araçlarının temini noktasında karar veya arayış içinde olmaması, bu stratejik hamleler yerine büyük ödemelerin gerçekleştiği konser, şenlik vb. gibi etkinliklerin tercih edilmesi stratejik planlama ve öncelik belirleme süreçlerinde ciddi eksiklikler olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu tür bölgelerde, orman yangınları karşısında hızlı ve etkili müdahale yapılabilmesi için itfaiye teşkilatlarının modernleştirilmesi ve uygun yangın söndürme araçlarının sağlanması gerekirken yerel yönetimlerin bu alanlarda yeterli yatırımı yapmadığı görülmektedir. Bazı yerel yönetimlerin bölgesel ihtiyaçlarla ilişkili projelere/altyapı güçlendirmelerine kaynak ayırmak yerine sosyal etkinlikler veya kültürel festivaller gibi popülist faaliyetlere ciddi harcamalar yaptıkları bilinmektedir. Kırsal bölgelerde dahi yerel halkın temel altyapı hizmetlerine erişimi sınırlıyken belediyelerin bütçelerinin önemli bir kısmını büyük ölçekli gösterişli etkinliklere, konserlere veya spor organizasyonlarına ayırması yerel yönetimlerin harcama önceliklerinin toplumsal ihtiyaçlardan ne kadar uzak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin planlama ve bütçeleme süreçlerinde halkın gerçek ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaması, uzun vadede hem mali sürdürülebilirliği zedelemekte hem de halkın güvenini sarsmaktadır. Özellikle acil müdahale gerektiren altyapı yatırımları ve temel hizmetler göz ardı edilerek kaynakların dikkat çekici fakat faydası sınırlı projelere yönlendirilmesi hem kamu zararına hem de hizmet sunumunun kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Bu tür durumlar yerel yönetimlerin hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkesine uygun hareket etmediğini gösterirken aynı zamanda kaynak yönetimi konusunda daha sorumlu ve etkin stratejiler geliştirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimlerin mali yönetim kapasitelerini geliştirirken öncelikli olarak bölgesel ihtiyaçları göz önünde bulundurmaları ve yerel halkın gerçek ihtiyaçlarına yönelik olarak projeler geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Merkezi yönetim ve yerel yönetimlere ilişkin önerileri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

- Merkezi yönetim, yerel demokrasiyi desteklemeli ve ulusal düzeyde uyumu/bütünlüğü sağlayacak çerçeveyi güçlü tutmalıdır.
- Merkezi yönetim, ulusal stratejik hedefler doğrultusunda yerel yönetimlere kendi koşullarına göre kısmi esneklikler tanıyarak yerel çözümler üretebilmelerine olanak sağlamalıdır.
- Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin mali bağımsızlığını tesis etmesi adına yerel gelir oluşturma kapasitelerini artıracak politikalar geliştirmelidir.
- Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin mali yönetim becerilerini artırmak için eğitim, danışmanlık ve teknik destek sağlamalıdır.
- Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin borçlanmalarını düzenlemek ve denetlemek adına etkin bir mekanizma kurarak kontrolsüz borçlanmanın önüne geçmelidir.
- Yerel yönetimler, mali sürdürülebilirliği sağlamak için stratejik planlama ışığında akılcı ve tutarlı bir anlayış benimsemeli, popülist projeler yerine toplumsal faydayı hedefleyen projelere odaklanmalıdır.
- Yerel yönetimler, bütçe planlamalarını bölgesel ihtiyaçlara göre yaparak kaynakları daha verimli kullanmalıdır.
- Yerel yönetimler, mali kararlarını ve harcama süreçlerini şeffaf bir şekilde yürütmeli, kamuoyunun ve denetim mekanizmalarının bu süreçleri takip etmesini kolaylaştırmalıdır.
- Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin inisiyatif almaları ve özgün çözümler üretmeleri için rehberlik ve koordinasyon işlevini yerine getirmeli, kısıtlayıcı bir tutum sergilememelidir.

Merkez-yerel ilişkilerinin Türkiye özelinde ideal bir dengeye kavuşması, yerel yönetimlerin bölgesel ihtiyaçlara uygun ve yerinde faaliyetler gerçekleştirmesi ve merkezî yönetimin ulusal düzeyde destekleyici-uyum sağlayıcı bir çerçeve sunması ile mümkündür. Bu kapsamda merkezi yönetim, vesayet yetkisini salt bir kontrol aracı olmaktan öte, yerel yönetimlerin etkin, hesap verebilir ve şeffaf bir hizmet sunumunu destekleyecek bir rehberlik mekanizması olarak ele almalıdır. Yerel yönetimler ise toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda projeler geliştirme, uzun vadeli stratejik hedefler benimseme ve kaynaklarını verimli kullanma noktasında sorumluluk üstlenmelidir. Bu bağlamda yerel yönetimler, mali bağımsızlıklarını

artırmak için kendi gelir kaynaklarını çeşitlendirmeli ve kısa vadeli popülist projeler yerine bölgesel kalkınmayı ve toplumsal faydayı hedefleyen sürdürülebilir çözümler üretmelidir. Merkezi yönetim ise yerel idarelerin finansal kaynaklarını çeşitlendirmesine ve yerel gelir yaratma kapasitelerini geliştirmelerine olanak tanıyacak politikalar geliştirmelidir. Bu kapsamda merkez ve yerel arasındaki dengeli bir ilişki, sadece yerel halkın ihtiyaçlarına uygun hizmet sunumunu değil, aynı zamanda demokratik katılımın ve yerel demokrasinin güçlenmesine hizmet etmektedir. Türkiye’de merkez-yerel uyumunun bu yaklaşımla tesis edilmesi toplumsal faydayı artırma ve sürdürülebilir bir yapıya ulaşma adına oldukça önemlidir.

3.2. İdari Kapasite Yetersizliği

Yerel idarelerin sürdürülebilirliği sahip oldukları idari kapasitenin gücüne ve niteliğine bağlıdır. Yerel yönetimlerde idari kapasite, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesi için yerel yönetimlerin sahip olduğu kurumsal, teknik, mali ve insan kaynağı potansiyelini ifade etmektedir (Doğan, 2023: 67-71). Diğer yandan idari kapasite, yerel yönetimlerin yasal çerçevede kendilerine verilen görevleri yerine getirebilme yeterliliğiyle doğrudan ilişkilidir ve yönetsel işlevsellik seviyesini tanımlamaktadır. Türkiye’de yerel idarelerin karşı karşıya kaldığı en temel yapısal sorunlardan biri idari kapasitenin gerek insan kaynakları gerekse kurumsal altyapı bağlamında yetersiz kalmasıdır. Bu yetersizlik, yerel yönetimlerin hizmet sunum kalitesini düşürmekte ve vatandaş memnuniyetini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye’de yerel idarelerde yaşanan idari kapasite sorunları, çeşitli yapısal, hukuki ve finansal etkenlerden kaynaklanmaktadır. Öncelikle yerel yönetimlerde nitelikli insan kaynağı eksikliği ciddi bir engel teşkil etmektedir. Yerel yönetimlerde liyakatsiz personel istihdamı, idari kapasitenin zayıflamasına, kamu kaynaklarının verimsiz kullanılmasına ve hizmet kalitesinin azalmasına yol açmaktadır. Bu durum, vatandaşların yerel yönetimlere olan güvenini sarsmakta, kamu yönetiminde adalet ve eşitlik ilkesini zedelemektedir. Liyakatsiz personel istihdamının etkileri özellikle karmaşık ve uzmanlık gerektiren alanlarda daha belirgin hale gelmektedir. Örneğin, şehir planlama, çevre yönetimi, altyapı projeleri gibi alanlarda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan kişilerin görev alması, projelerin gecikmesine veya başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet vermektedir. Yerel yönetimlerin etkili ve adil hizmet sunabilmesi için istihdam süreçlerinde liyakatin ilkesinin ön planda tutulması, pozisyonların yetkin kişilerle doldurulması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerde liyakat temelli bir personel sistemi oluşturulması, kamu hizmetlerinin verimliliğini artıracak ve toplumsal güvenin yeniden tesis edilmesine katkı sağlayacaktır.

Yerel yönetimlerin idari kapasite yetersizliğine ilişkin önerileri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

- Yerel yönetimlerde uzmanlık gerektiren pozisyonlara atanacak çalışanlar liyakat ekseninde istihdam edilmeli ve bu kişilere belirli aralıklarla rotasyon uygulaması uygulanmalıdır. Bu sayede personel, farklı birimlerde deneyim kazanarak daha geniş bir bilgi ve beceri yelpazesine sahip olabilir. Rotasyonun yanı sıra yerel yönetim çalışanlarının yurtdışındaki başarılı yönetim uygulamalarını kariyer gelişim programları ile yerinde inceleyebileceği, çeşitli ülkelerin iyi yönetim modellerinden ilham alabileceği yapılandırılmış bir programlar tesis edilebilir.
- Belediye başkanları ve üst düzey yöneticilerin göreve başlamadan önce belirli bir sertifikasyon sürecinden geçmesi sağlanabilir. Örneğin; şehir yönetimi, bütçe yönetimi, kriz yönetimi gibi konularda temel eğitim ve sınav gereksinimleri getirilerek adayların yönetsel yetkinlikleri güvence altına alınabilir.
- Yerel yönetimlerin hizmet kalitesini ve etkinliğini artırmak amacıyla bağımsız değerlendirme kuruluşları tarafından düzenli olarak denetimler yapılabilir. Denetimler sonucunda yerel yönetimlerin performans düzeyleri kamuya açık olarak raporlanarak şeffaflık ve hesap verebilirlik teşvik edilebilir.
- Yerel yönetimlerin sunduğu kamu hizmetleri için uluslararası düzeyde standartlar ve performans ölçütleri belirlenebilir. İngiltere’de uygulanan “Best Value Performance Indicators (BVPI)” örnek alınarak belediyelerin performanslarını artırmaları için rehber ilkeler oluşturulabilir (Ozan, 2022:

68). Bu standartlar doğrultusunda yerel yönetimlerin faaliyetleri daha sistematik hale getirilerek etkinlik ve verimlilik artırılabilir.

Diğer yandan merkezi idare de yerel yönetimlerin kapasitelerini artırmaları adına rehberlik edici bir rol üstlenmeli ve destekleyici bir yaklaşım sergilemelidir. Bu bağlamda idari kapasitenin geliştirilmesi, yalnızca yerel yönetimlerin kendi inisiyatifleriyle değil, aynı zamanda merkezi idarenin teşvik ve desteğiyle sağlanabilir. Bu amaçla yerel yönetimlerin finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi, performans esaslı bütçeleme sisteminin eksiksiz uygulanması, hesap verebilirliğin ve şeffaflığın artırılması oldukça önemlidir.

3.3. Yerel Yönetimlerin Koordinasyon Sorunları

Türkiye’de yerel yönetimlerin karşılaştığı koordinasyon sorunları hizmetlerin verimliliğini ve sürekliliğini doğrudan etkileyen kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunlar; görev ve yetki karmaşası, kurumsal hiyerarşiler arasındaki uyumsuzluk, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki iletişim eksiklikleri ve yerel yönetimler arasındaki eşgüdüm yetersizlikleri olarak ifade edilebilir.

Yerel yönetimlerin hizmet alanları ve sorumlulukları yasalarla belirlenmiş olmasına rağmen, uygulamada yetki çatışmaları sıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyeleri arasında aynı coğrafi alanda kesişen görev alanları, yetki karmaşasına yol açarak kaynakların etkin kullanımını engellemektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarının daha net bir şekilde tanımlanması ve görev dağılımının güncel ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi önem arz etmektedir. Diğer yandan yerel yönetim birimleri arasında dikey hiyerarşilerden kaynaklanan koordinasyon sorunları başka bir problematik alandır. Özellikle belediye birimleri ile bağlı kuruluşlar arasındaki hiyerarşik yapılar, karar alma süreçlerinde yavaşlamaya ve bürokratik engellere neden olmaktadır.

Diğer yandan büyük şehirlerde farklı belediyeler tarafından yürütülen projelerin birbirleriyle uyumsuz olması, kaynak israfına ve aynı projeler için birden fazla belediyenin bütçe ayırmasına yol açabilmektedir. Bu durum kırsal bölgelerde de yaşanmakta olup, hizmetlerin verimli ve sürdürülebilir olmasını engelleyen bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu kapsamda belediyeler arası koordinasyon problemlerinin giderilerek ortak projelerin ve bilgi paylaşımının desteklenmesi, kaynakların daha verimli kullanılması ve hizmetlerin daha etkin bir şekilde halka ulaştırılması açısından önemlidir.

Yerel yönetimlerin koordinasyon sorunlarına ilişkin önerileri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

- İl Koordinasyon Kurullarının yanında İçişleri Bakanlığı bünyesinde bir “Yerel Yönetimler Koordinasyon Ofisi/Birimi” kurularak ulusal düzeyde farklı belediyeler arasındaki projelerin uyumlu bir şekilde yürütülmesini sağlanabilir. Bu ofis özellikle büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasındaki görev dağılımlarını belirleyip, kesişen alanlarda çatışmaların çözümü için arabulucu bir rol de üstlenebilir.
- Türkiye’deki tüm yerel yönetimler arasında bilgi ve proje paylaşımını desteklemek amacıyla bir dijital platform oluşturulabilir. Yerel yönetimler bu platformda yürüttükleri projeler hakkında bilgi paylaşabilir, kaynak kullanımı ve bütçe planlamasında koordinasyon sağlayabilir.
- Yerel yönetimler arası hizmetlerin uyumlu yürütülmesi için tüm belediyelerde uygulanacak bir hizmet sınıflandırma/standartlaştırma ve etiket sistemi oluşturulabilir. Bu sistem belediyelerin hangi hizmetleri, hangi standartlarda sunması gerektiğini belirleyerek koordinasyonu artırabilir ve farklı birimlerin aynı kalitede hizmet sunmasını sağlayabilir. Etiket sistemi ise her bir hizmet türüne ve düzeyine özel olarak bir tanımlama ve kategorilendirme kodu atayarak takip ve tespit avantajı sağlayabilir.
- Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) liderliğinde, yerel yönetimlerin projelerde yaşadığı deneyimleri ve kaynak kullanımını paylaşabileceği bir bilgi platformu oluşturulabilir.

Yerel yönetimlerdeki koordinasyon sorunlarının çözümüne yönelik bu öneriler, Türkiye’de kamu yönetimi sisteminin daha etkili ve uyumlu bir yapıya kavuşması için stratejik bir temel oluşturmaktadır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi yerel yönetimlerin kendi içindeki ve merkezi yönetim ile olan ilişkilerinde bir denge ve iş birliği sağlanmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, belediyeler arasında bilgi paylaşımını

kolaylaştıran dijital platformlar, hizmet standardizasyonunu sağlayan etiket sistemleri ve arabulucu kurumların oluşturulması, yerel yönetimlerin ortak bir çerçevede çalışmasını teşvik ederek kamusal kaynakların daha verimli kullanılmasını mümkün kılacaktır.

3.4. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Zayıflığı

Türkiye’de yerel yönetimlerin temel sorumluluklarından biri olan yerel kalkınma, kamu hizmetlerinin en etkili şekilde sunulması, toplumsal refahın artırılması ve ekonomik büyümenin tabana yayılması açısından kritik bir role sahiptir. Ancak yerel kalkınma stratejilerinin etkinliği konusunda pek çok yapısal zayıflık bulunmaktadır. Bu zayıflıklar; planlama ve uygulama süreçlerinden kaynaklanan yetersizlikler, stratejik bakış açısının yeterince gelişmemiş olması ve yerel ihtiyaçların doğru bir şekilde analiz edilememesi olarak sıralanabilir.

Yerel yönetimlerin stratejik planlama sürecine bakış açısı yasal bir zorunluluğun ötesine geçemeyebilmektedir. Planlama süreçleri belirli kısıtlar altında ilerleyebilmekte ve uzun vadeli stratejik perspektiften uzaklaşabilmektedir. Bu kapsamda kalkınma hedefleri kısa vadeli ve geçici çözümlerle sınırlı kalabilmekte, sürdürülebilirlik için gereken kaynakların etkin kullanımı zorlaşabilmektedir. Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanmasında merkezi yönetim politikalarıyla uyumlu bir frekans yakalanamaması kaynak ve yetki paylaşımı gibi konularda ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Yerel kalkınma stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanamamasının diğer bir sebebi ise yerel potansiyellerin tespit edilmemesi veya yeterince değerlendirilememesidir. Belediyeler kendi bölgelerindeki ekonomik, sosyal ve kültürel potansiyeli yeterince analiz edememekte ve bölgeye özel kalkınma projeleri geliştirmede yetersiz kalabilmektedir. Bu durum kalkınma stratejilerinin homojen bir yaklaşımla uygulanmasına ve bölgesel farklılıkların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde daha da belirginleşen bu problem; tarım ve turizm gibi alanlardaki potansiyelin değerlendirilmemesine yol açmaktadır. Bu eksiklik yerel kalkınma stratejilerinin etkililiğini azaltmakta ve bölgesel eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmaktadır.

Yerel kalkınma stratejilerinde toplumsal katılım ve çevresel sürdürülebilirlik gibi modern kamu yönetimi eğilimlerine yeterince yer verilmemesi de önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Vatandaş katılımını artıracak, çevreyi koruyacak ve sosyal uyumu teşvik edecek kalkınma stratejilerinin eksikliği, yerel yönetimlerin toplumsal kabulünü azaltmakta ve halkın yerel yönetimlere olan güvenini sarsmaktadır. Sosyal ve çevresel duyarlılıkları gözetken bir yaklaşımdan uzak politikalar, yerel yönetimlerin stratejilerinin halk nezdinde sürdürülebilir ve kabul edilebilir olmasını engellemektedir.

Yerel kalkınma stratejilerinin zayıflığına ilişkin önerileri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

- Yerel yönetimlere, yasal zorunluluğun ötesinde bir stratejik vizyon kazandırmak amacıyla, İçişleri Bakanlığı bünyesinde “Yerel Kalkınma ve Stratejik Planlama Merkezi” kurulabilir. Bu merkez, belediyelere eğitimler vererek uzun vadeli planlama ve sürdürülebilir kaynak yönetimi konusunda danışmanlık sağlayabilir.
- Belediyelerin kendi bölgelerindeki ekonomik, sosyal ve kültürel potansiyeli tespit edebilmesi için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve kalkınma ajansları ile iş birliği artırılmalı ve ilgili süreçler veri destekli analizler ile yürütülmelidir. Özellikle kırsal alanlarda tarım, hayvancılık ve turizm gibi alanlarda potansiyel projeler geliştirmek amacıyla belediyelere özel kaynaklar tahsis edilmelidir.
- Kalkınma hedefleri doğrultusunda merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında daha uyumlu bir iş birliği sağlanması adına Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı yerel kalkınma projelerine yönelik rehber ilkeler belirlemelidir. Bu kapsamda merkezi yönetim politikalarıyla uyumlu projeler geliştiren belediyelere ek mali destek sağlanabilir.
- Yerel yönetimlerin çevresel sürdürülebilirlik konusundaki duyarlılığını artırma adına Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca çevreye duyarlı projeler üreten belediyeler itibar etiketleriyle ödüllendirilebilir. Bu etiketler, yerel yönetimlerin çevresel sürdürülebilirlik

konusundaki performansını ve çevreye duyarlı projeler geliştirmedeki başarıları gösteren bir prestij ve tanınırlık simgesi olarak düşünülebilir.

Yerel kalkınma stratejilerinin güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin ulusal kalkınma hedefleri doğrultusunda daha etkin ve verimli bir şekilde rol ve sorumluluk alabilmesi adına oldukça önemlidir. Önerilen hususlar, yerel yönetimlerin uzun vadeli stratejik vizyon kazanmasını, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını ve bölgesel kalkınma potansiyelinin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, merkezi ve yerel yönetimler arasında iş birliğinin artırılması, veri destekli analizlerin süreçlere entegre edilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğe verilen önemin pekiştirilmesi, yerel yönetimlerin toplum yararına daha güçlü kalkınma projeleri geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Tüm bu adımlar, Türkiye’de yerel yönetimlerin kalkınma süreçlerinde daha etkili aktörler haline gelmeleri yolunda önemli bir ilerleme kaydetmelerine olanak tanıyacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de yerel yönetimlerde yaşanan yapısal sorunlar, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını engelleyen, toplumsal faydayı kısıtlayan ve yerel kalkınma hedeflerini baltalayan köklü problemler olarak ifade edilebilir. Bu sorunların temelinde yatan merkez-yerel ilişkisindeki dengesizlikler, idari kapasite yetersizlikleri, zayıf koordinasyon ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin eksikliği yerel yönetimlerin bağımsız, doğru ve isabetli karar alma, mali sürdürülebilirlik sağlama ve bölgesel ihtiyaçlara uygun çözümler geliştirme kapasitesini sınırlamaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimlerin kendi içinde etkin bir işleyiş sağlayabilmesi için mali kaynakların artırılması, personel istihdamında liyakat esaslı bir yaklaşım benimsenmesi ve merkezi yönetim ile uyumlu bir iş birliği çerçevesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, merkezi yönetimin rehberlik edici bir rol üstlenmesi ve yerel yönetimlerin mali bağımsızlığını tesis edecek politikalar geliştirilmesi, yerel yönetimlerin toplumsal faydayı artırma potansiyelini güçlendirecektir.

İdari kapasite eksiklikleri, yerel yönetimlerin hizmet sunum kalitesini doğrudan etkileyen bir başka önemli sorundur. Bu alanda liyakat esaslı personel istihdamının sağlanması, stratejik farkındalığın artırılması ve uzun vadeli planlama becerilerinin geliştirilmesi gibi hususlar önemli ve elzemdir. Koordinasyon sorunları ise yerel yönetimlerin hizmet sunum süreçlerini olumsuz etkileyen önemli bir husustur. Bu kapsamda merkezileşme eğilimlerinin yerel yönetimlerin işleyişine olumsuz yansımaması için merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki iletişimi ve bilgi akışını destekleyen dijital platformların geliştirilmesi ve hizmetlerin standardizasyonunu sağlayacak mekanizmaların hayata geçirilmesi önerilmektedir. Son olarak yerel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi, sürdürülebilir bir kamu yönetimi yapısının kurulması adına önem arz etmektedir. Yerel yönetimlerin bölgesel farklılıkları dikkate alarak toplumsal ihtiyaçlara uygun projeler geliştirmesi, çevresel duyarlılığı artıran ve vatandaş katılımını teşvik eden yaklaşımlar benimsemesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yerel yönetimlerin uzun vadeli stratejik planlama süreçlerine odaklanması ve kamu kaynaklarını verimli kullanarak toplumsal faydayı gözetmesi gerekmektedir.

Türkiye’de yerel yönetimlerde yapısal sorunların çözümüne yönelik atılacak bu adımlar, yerel yönetimlerin kendi dinamikleri ve yerel koşulları çerçevesinde daha bağımsız, etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmalarına olanak tanıyacaktır. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki dengeli ilişki, toplumsal ihtiyaçların daha hızlı ve etkili bir şekilde karşılanması yanında, şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendiren stratejik bir anlayışın inşasını da sağlayacaktır. Bu çerçevede araştırmada önerilen düzenlemelerin/politikaların Türkiye’de yerel yönetim sisteminin bütüncül bir kalkınma anlayışıyla yeniden şekillenmesine katkı sağlaması temenni edilmektedir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Çadırcı, M. (1993). Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2(5), 3-12.
- Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 53-64.
- Çolak, H. (2012). Türk Toplumunda Demokrasi ve Yerel Yönetimlerin Tarihsel Gelişimi Bağlamında 1580 Sayılı Belediye Kanunu Yasama Müzakereleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 13(49), 33-55.
- Doğan, K. C. (2023). Yerel Yönetimlerde Reform ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Klasik Sorunlarına Çözüm Önerileri. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 65-74.
- Doru, S. (2015). 1923-2000 Döneminde Türk Yerel Yönetimleri Üzerine Gerçekleştirilen Reform Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1), 123-132.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, (2019). Mali Durum ve Beklentiler Raporu (2019). https://uploads.ibb.istanbul/uploads/2019_yili_mali_durum_ve_beklentiler_raporu_2a2833b150.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2024).
- Koçak, S. Y. & Ekşi, A. (2010). Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21), 295-307.
- Ortaylı, İ. (1994). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı, Turhan Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ. 1985. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği (1840- 1878), Hil Yayınevi, İstanbul.

- Ozan, M.S. (2022). Stratejik Yönetim Kapsamında En İyi Değer (Best Value) Yaklaşımı: Türkiye’de Yerel Yönetimlere Uygulanabilirliği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Özer, M. A. (2004). Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Ülkemizde Yaşanan Son Gelişmeler. *Türk İdare Dergisi*, 444, 139-178.
- Sayıştay, (2017). Van Belediyesi 2017 Yılı Denetim Raporu Sayıştay Başkanlığı, <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/zlgX6J2YAZ-van-buyuksehir-belediyesi> (Erişim Tarihi: 17.09.2024).
- Solak, A. (2014). Yapım İhalelerinde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 16(2), 13-21.
- Şahin, H. (2013). Osmanlı Tımar Sistemi’nin Menşei Meselesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 2013(12), 58-74.
- Şengül, R. (2010). Yerel Yönetimler, Umuttepe Yayınları, 1. Basım, Kocaeli.
- Teber, Ö. F. (2000). Osmanlı Devleti Adli Yapısından Bir Kesit: Şer’iye Siciller. *Erdem*, 12(35), 537-554.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, A. (2006). Mahalli İdareler, Nobel Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Tortop, N. (2001). Yerel Yönetimlerin Sorunları ve Yeniden Düzenleme Gereksinimleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(2), 5-17.
- Torun, S. F. (2016). Vilâyet Kanunlarına Göre Sancak (Livâ) İdare Meclisleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(60), 157-174.
- Vural, T. (2004). Osmanlı İmparatorluğu’nda Yerel Yönetimler. *Türk İdare Dergisi*, 444, 179-194.
- 1580 Sayılı Belediye Kanunu, Resmî Gazete, (1930). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf> (Erişim Tarihi: 05.17.2024).
- 3194 Sayılı İmar Kanunu, Resmî Gazete, (1985). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3194&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 06.11.2024).
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Resmî Gazete, (2003). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5018&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 05.17.2024).
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Resmî Gazete, (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 04.22.2024).
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, Resmî Gazete, (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf> (Erişim Tarihi: 05.24.2024).
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, Resmî Gazete, (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 04.15.2024).

Bilgi Toplumunda İnsan ve Sürekli Öğrenme: Peter Drucker'ın Eğitim Perspektifi*

Dr. Soysal Burak Atakan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4250-0009>

Bağımsız Araştırmacı / Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.08.2025

Kabul: 29.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Bilgi
Bilgi Toplumu
Bilgi İşçisi
Eğitim
Sürekli Öğrenme

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87496>

Öz

Günümüz toplumu “bilgi toplumu”, “bilişim toplumu”, “kapitalist ötesi toplum”, “sanayi ötesi toplum”, “teknokratik çağ” gibi isimlerle tanımlanmaktadır. Tüm bu tanımlamaların referans noktası “bilgi” kavramıdır. Bilgi günümüz toplumlarının tek değeridir. İnsanlık tarım toplumundan bilgi toplumuna, emek ise tarım işçisinden bilgi işçisine doğru bir gelişme göstermiştir. İnsanlığın bu gelişiminde ana rol oynayan bilgiye yönelik değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Peter F. Drucker bilgideki değişimlerle meydana gelen dönemleri sırasıyla sanayi devrimi, prodüktivite devrimi ve yönetim devrimi olarak tanımlar. Bu üç aşamanın sonunda insanlık bilgi toplumuna (kapitalist ötesi topluma) ulaşmıştır. Bu toplum tipi bilginin tek ve en önemli kaynak haline gelmesiyle karakterize edilmektedir. Bilgi toplumu “bilgi işçisi” olarak adlandırılan yeni bir insan tipine ihtiyaç duyar. Bu insan tipi bilgiyi bulan, kullanan, uygulayan, sürekli öğrenen ve yaratıcı özelliklere sahip eğitilmiş insan tipidir. Bu bağlamda eğitim sistemi bu insan tipinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yaşam boyu öğrenmeyi ve sürekli öğrenmeyi içeren dinamik bir süreç olmalıdır. Aynı zamanda bu eğitim kişiyi bilgiyi uygulayabilen çok yönlü bir hale getirmelidir. Bu bağlamda çalışmamız bilgi toplumunun temel unsurlarını ve Peter F. Drucker'ın kuramsal çerçevesi üzerinden incelemekte ve bilgi, bilgi işçisi ile eğitim kavramlarını tartışmaktadır. Sonuç olarak bilgi toplumunda bireylerin güçlü yönlerini ortaya çıkaran, sürekli öğrenmeye odaklanan ve bilgiyi uygulamada etkin kılan bir eğitim anlayışının günümüz toplumlarının ilerlemesinin ana koşulu olduğu değerlendirilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Atakan, S. B. (2025). Bilgi Toplumunda İnsan ve Sürekli Öğrenme: Peter Drucker'ın Eğitim Perspektifi *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 149-162.

*Human and Continuous Learning in the Knowledge Society: Peter Drucker's Educational Perspective**

Dr. Soysal Burak Atakan

Independent Researcher / Department of Sociology, Kirikkale-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 28.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Knowledge
Knowledge Society
Knowledge Worker
Education
Continual Learning

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. **Ethics committee approval is not required for this article.**

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87496>

Abstract

Today's society is defined by names such as "knowledge-based society," "knowledge society," "post-capitalist society," "post-industrial society," and "technocratic age." The reference point for all these definitions is the concept of "knowledge." Knowledge is the sole value of today's societies. Humanity has evolved from an agricultural society to an information society, and labor has evolved from an agricultural worker to a knowledge worker. Different approaches to knowledge have played a key role in this development. Peter F. Drucker defines the periods brought about by changes in information as the industrial revolution, the productivity revolution, and the management revolution, respectively. At the end of these three stages, humanity has reached the information society (post-capitalist society). This type of society is characterized by information becoming the sole and most important resource. The information society requires a new type of person, the "knowledge worker." This type of person is an educated person who discovers, uses, and applies knowledge, is constantly learning, and possesses creative qualities. In this context, the education system should be a dynamic process that embraces lifelong and continuous learning to meet the needs of this type of person. At the same time, this education should equip individuals with a well-rounded approach to applying knowledge. In this context, our study examines the fundamental elements of the information society through Peter F. Drucker's theoretical framework, discussing the concepts of knowledge, knowledge worker, and education. As a result, it is argued that in the information society, an educational approach that reveals individuals' strengths, focuses on continuous learning, and ensures the effective application of knowledge is the main condition for the advancement of contemporary societies.

GİRİŞ

“Eğitimde temel öğrenmeyi öğrenmektir”

Drucker

İnsanlık tarihinde farklı dönemlerde meydana gelen gelişmeler toplumların yapısında köklü değişimlere sebep olmuştur. Bu toplumsal değişimler farklı ihtiyaçlar yanında farklı insan tiplerine ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. Tarım toplumunun toprağa bağlı geleneksel yapılanmasında ihtiyaç duyulan beden gücü ile sınırlandırılmış ve iklim şartlarına bağlı insan gücünün yerini; sanayi toplumunda beden gücünü makine kullanımı ile destekleyebilen ve belli bir eğitime sahip insan gücü almıştır. “Bilgi toplumu”, “bilişim toplumu”, “sanayi sonrası toplum”, “kapitalist ötesi toplum” gibi isimlerle anılan günümüz toplumunda ihtiyaç duyulan insan tipi farklı bir yöne evrilmiştir. Günümüz toplum yapısının üretim odaklı bir yapıdan hizmet odaklı bir yapıya dönüşmesi, mavi yaka olarak tabir edilen işçilerin yerini beyaz yaka işçilerin almasıyla birlikte ihtiyaç duyulan insan modeli yaratıcı ve sürekli öğrenen bir insan modeli olarak şekillenmiştir. İnsanoğlunun tüm bu gelişme sürecinde temel motivasyonu “bilgi” olmuştur. Bilginin şeklinde ve uygulanmasında meydana gelen değişimler yeni bir dönemi başlatmış ve toplumsal yapıyı şekillendirmiştir.

Bilgideki değişimler sonucu ortaya çıkan bu dönemleri tarihsel olarak inceleyen Peter Drucker¹, bilgi toplumunu kuramsallaştıran öncü düşünürlerden biridir. O, bilgi soyut bir kavram olmaktan çıkarak üretim, yönetim ve eğitimin merkezi bir unsuru haline getirmiştir. Sanayi devriminden günümüze bilginin ve bilgiyi etkileyen toplumsal değişmelerin temellerini tanımlayarak bilgi dönüşümünün 3 önemli aşamasına dikkat çekmiştir. Drucker aynı zamanda “bilgi işçisi” kavramını ortaya koyarak modern toplumun insan tipine ve bu tipe yönelik ihtiyaç duyulan eğitim sitemine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda eğitim bir bilgi aktarımı olmaktan ziyade sürekli öğrenme ve kişinin potansiyelini açığa çıkarma sürecidir. Sonuç olarak Drucker hem kuramsal hem de yönetsel açıdan pratik düzeyde bilgi toplumunu kavramsallaştırmasının önemli bir figürü konumundadır (Drucker, 1994b, Drucker, 1999a, Drucker 1999b)

Drucker, kendi sınıflandırmasıyla sırasıyla Sanayi Devrimi, Prodüktivite Devrimi ve Yönetim Devrimi sonunda ortaya çıkan toplumu “kapitalist ötesi toplum” (1993: 16-33) (bilgi toplumu) olarak adlandırmakta ve bu bilgi yoğun toplumun ihtiyaç duyduğu insan modelini (bilgi işçisi) tanımlamaktadır. Bilgide meydana gelen hızlı ve sürekli değişimler aynı zamanda insanı da değiştirmektedir. Araştırmamızda bilgideki ve bilginin yaratıcısı ve kullanıcısı olan insandaki değişime yönelik eğitim ihtiyacı Peter F. Drucker’ın görüşleri üzerinden şekillendirilmiştir.

Soğuk savaş sonrası iletişim ve bilgi teknolojilerindeki hızlı değişim bilişim çağı olarak adlandırabileceğimiz bir süreci başlatmıştır. Bu süreç, Çoban’a göre (1996: 11) 2. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan tartışmaların yani teknolojik gelişmelere uyarlanmış halidir. Artık tartışmanın odak noktasında bilgi ve bilgi teknolojileri bulunmaktadır. Bu yeni dönemi Toffler (2008: 16-17) toplumsal hayatın kökten değişmesine ve yeni yaşam tarzlarının ortaya çıkmasına sebep olan üç aşamanın sonuncusu olarak görmektedir. Bin yıllık tarım ve üç yüz yıllık sanayi devriminden sonra modern

¹ Peter F. Drucker 1909 Viyana doğumludur. Eğitimini Avusturya ve İngiltere’de tamamlamıştır. Londra Bankasının yurtdışı muhabiri ve ekonomisti olarak görev yapmıştır. 1937’den sonra ABD’de İngiltere kökenli şirketlerde ekonomist, ABD kökenli şirketlerde yönetim danışmanı olarak çalışmıştır. Bunun yanında Drucker bir eğitmen olarak da tanınmaktadır. Drucker Bennington College’de Siyaset ve Felsefe Profesörlüğü, ardından New York Üniversitesi Lisans Üstü İş İdaresi Bölümünde Yönetim Profesörlüğü’nde bulunmuştur. 1971’den bu itibaren California’daki Claremont Lisans Üstü Okulu’nda Sosyal Bilimler Profesörü görevini yürütmektedir. Çalışmalarını “yönetim” üzerine yoğunlaştıran Drucker çağımızın en önemli yönetim filozofu olarak düşünülmektedir (Drucker, 1993a).

dönemin üretim, yönetim ve eğitim gibi kurumların yapısını değiştiren teknoloji odaklı bir aşamaya geçilmiştir. Toffler bu dönemi "3. Dalga" olarak adlandırmaktadır. Daniel Bell ise bu yeni dönemi *Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi* (*The Coming of Post-Industrial Society*-1973) ve *Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri* (*Cultural Contradictions of Capitalism*-1976) isimli çalışmalarında "sanayi ötesi toplum" (*post-industrial society*) olarak tanımlamaktadır (Poloma, 2011: 331). Farklı şekilde bu toplumu Fritz Machlup "Bilgi Ekonomisi", Brezenski "Teknokratik Çağ", Marc Uri Porat, Yoneji Masuda "Bilgi Toplumu" olarak nitelendirmektedir (Çoban, 1996: 11).

Bilim sosyal gerçeklik içindeki olgularla ilgilenir. Bilim adamının görevi bu olguları analiz etmek ve tanımlamaktır. Bunun yanında bir olgu tek bir boyuttan oluşmaz ve farklı boyutlara sahiptir. Bilim adamları sosyal gerçekliğin bu olgularına farklı boyutlardan ve açılardan yaklaşabilir. Bu anlamda Drucker (1993a: 16) 2. Dünya savaşıdan hemen sonra başlayan ve komünizm çökmesiyle hızlanan bilgi toplumuna geçiş olarak öngördüğü bu dönemi kendi bakış açısıyla "*Kapitalist Ötesi Toplum*" (*Post Business Society*) olarak tanımlamaktadır. Bu toplumdaki *Süreksizlik Çağı* (*The Age of Discontinuity*) adlı eserinde "örgütsel toplum" olarak bahsetmekte ve "bilgi işi", "bilgi işçisi" terimlerini kullanmaktadır. Drucker'ın öngördüğü bu toplumun temel karakteristiği bilgi olduğu için ihtiyaç duyulan yeni insan tipi de bilgi üzerinden şekillenecektir.

Eğitim insan yaşamını etkileyen, insanı şekillendiren, sosyalleşmesini sağlayan ve nesiller arası aktarım aracı olarak çok boyutlu bir konudur. Çalışmamızda, eğitim konusunun bu boyutlarına girilmeyerek sadece bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu eğitilmiş insan tipine değinilecektir. Bilgi ve teknolojiye hızlı değişim artık durağan bir öğrenme ve belli bir öğrenmeyle tüm hayatını devam ettirmeye yönelik bir anlayışı kabul etmemektedir. Öğrenme sürekli olmalı ve hayatın tüm alanına yayılmalıdır. Aynı zamanda öğrenme kişinin yeteneklerine yönelik olmalı ve yaratıcı bireyler ortaya çıkarmalıdır. Öğrenmeyi öğrenme ve hayat boyu öğrenme olarak da tanımlayabileceğimiz bu yaklaşım Drucker'ın öğrenme felsefesinin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızın amacı Peter Drucker üzerinden bilgi, bilgi toplumu ve eğitim kavramlarını inceleyerek modern toplumun ihtiyaç duyduğu insan tipini tanımlamak ve bu noktada eğitimin önemini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma bilgideki dönüşüm süreçlerini irdeleyerek "öğrenmeyi öğrenme" anlayışının bilgi toplumundaki önemini anlamayı hedeflemektedir. Bu noktada çalışma Drucker'ın farklı eserlerine dağılmış olan bilgi, bilgi işçisi ve eğitim hakkındaki görüşlerini kuramsal olarak bir bütün haline getirerek analiz etmektedir. Bu anlamda çalışma bilgi, bilgi işçisi kavramlarını eğitim ile birleştirerek tartışmakta ve eğitimin "sürekli öğrenme" ve "öğrenmeyi öğrenme" anlayışıyla birlikte modern toplum içindeki önemini vurgulamakta, politika ve uygulama açısından yol göstermeye çalışarak literatüre katkı sağlamaktadır.

1. Drucker'da Bilginin Süreçleri

Günümüz toplumu bilginin tek değer olarak düşünüldüğü, bilgi ve bilgi teknolojilerinin gelişmiş olduğu, bilginin hızla yayıldığı, bilgi patlamasının yayıldığı ve bilgi iş ve işçilerinin ön plana çıktığı bir görünümde. Bilgi bir anda bilişim devrimi ile ortaya çıkmış değildir. İnsanlık bilgi çağına kadar gelen süreçte tüm çağlarda bilgiye sahiptir. Bilginin niteliğinde ve kullanım şeklinde yaşanan değişimler toplumsal anlamda yeni dönem başlatmış ve ilerleyerek devam etmiştir.

Bilgi hem Doğu'da hem de Batı'da var olan bir şeydir. Bilgi iki teori üzerinden kendine varlık bulmuştur. Birincisi kendini bilme ikincisi ise bilginin sahibine ne diyeceğini ve ne zaman diyeceğini bilme imkânı vermesidir. Bu teorilerin arasındaki zıtlığa rağmen bilgi hakkındaki ortak nokta bilginin yapabilme yeteneği ve işe yararlık olmadığıdır. Yapabilme yeteneği Yunanca "techne" olarak adlandırılmaktaydı. Aslında ilerlemedeki temel nokta ise "techne" nin organize edilmiş bilgi ile birleşip "teknoloji"yi oluşturmasıdır (Drucker, 1993a: 44-45). Teknoloji bilgiyi sistematik ve organize hale

getirerek hem uygulanabilir kılmış hem de yayılma hızını etkilemiştir. Bilgideki bu hız ve kapsam değişikliği toplumsal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Teknoloji bilgi demek değildir. Fiziksel bilimlerin iş yaşamına uyarlaması olan teknoloji sadece bilginin bir şeklidir (Drucker, 1999c: 135). Drucker'a (1993a: 33) göre bilginin niteliğinde yaşanan üç değişim sırasıyla bilginin teorik alandan çıkıp yapmaya, etmeye, araçlara ve süreçlere uygulanmasıyla Sanayi Devrimi, bilginin işe uygulanmasıyla Prodüktivite Devrimi, bilginin kendisine uygulanması ile de Yönetim Devrimi ortaya çıkmıştır.

Tarihi olayların yalnızca tek bir nedeni yoktur. Bunlar, çok sayıda ayrı ayrı olayların birleşiminden meydana gelir (Drucker, 1993a, 40). 1700'lü yıllardan itibaren çok kısa bir süre içerisinde teknoloji icat edilmiştir. Teknoloji kelimesinin oluşturulma biçimi zanaat becerilerinin esrarengizliği olan "techne" ile organize, sistematik, amaçlı bilgi olan "loji'nin" birleştirilmesi şeklindedir (Drucker, 1993a. 45). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgi soyut bir kavram olmaktan çıkmış ve somut bir şekilde uygulanabilir hale gelmiştir. Bu değişim üç aşamada bilgi toplumuna kadar gelen süreci hazırlamıştır.

Bilgideki değişimin birinci aşamasında hem Doğu'da hem Batı'da sadece var olmaya uygulanan bilginin 1750-1900 arası dönemde yapmaya etmeye uygulanmaya başlayarak bir kaynak bir alet durumuna gelmesidir. Bu süreçte bilgi bireysellikten çıkıp toplumsal bir nitelik kazanmış ve Sanayi Devrimi'ni doğurmuştur. Kapitalizmin ve teknolojinin sanayi devrimine dönüşmesinin temelinde bilginin kapsamında ve yayılma hızında yaşanan değişimler yatmaktadır. Bilgi artık kültürleri, sınırları ve coğrafi uzaklıkları aşıp dünyanın her yerine yayılabilmektedir. Teknik yeniliklerin Sanayi Devrimi'ni yaratması bu hız ve yayılma sayesinde olmuştur (Drucker, 1993a: 33).

Toplum, doğanın dışsal güçlerinden özgürleşmesini emek süreçlerine yani bilginin uygulanabilir hale gelmesine borçludur. Doğal süreçlerin denetimine olanak veren bilgi toplumsal öznelere öz bilinci düzeyinde, toplumsal yaşam sürecinin denetimine olanak veren düşünömsel bilgiye, düşünömsel bilgi de bir üretim ve ivmelenme süreci olarak emek boyutu içinde üretici bilgiye dönüşür (Habermas, 1997: 71, 64). Üretici bilgi Sanayi Devrimi'nin kapısını aralamıştır. Tecrübenin bilgiye, çıraklığın ders kitabına, gizliliğin metodolojiye çevrilmesi mevcut olan bilgileri uygulamalı bilgiler haline dönüştürmüştür. Daha sonra bu bilgiler toplum ve uygarlık teknolojisinin yayılması sonucu meydana gelen değişimin yani "Sanayi Devrimi" nin temel unsurlarını oluşturmıştır (Drucker, 1993a: 46-47). Teknolojik gelişmeler aynı zamanda hem fiziki sermayeyi hem de fiziksel ve düşünömsel gücü ile üretime katkıda bulunan insan sermayesini önemli hale getirmiştir (Aktan ve Tunç, 1998: 123). Bilginin üretime uygulanabilir hale gelmesiyle başlayan süreç teknolojik uygulamalarla birlikte artan bir şekilde insana ihtiyacı arttırmıştır. Beden gücüne dayalı bir işçi sınıfı doğmuştur. Üretim biçiminde meydana gelen bu değişiklikler kapitalist ve proleter olarak yeni sınıfları doğurmuştur ve bu sınıflar toplumsal yapıda merkez haline gelmiştir. Drucker'a göre (1993a: 49-51) bilginin anlamındaki değişimle yaşanan toplumsal yapıdaki bu hızlı değişim sosyal gerilme ve çatışmayı beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar temelde Marksist görüş temelinde "sefilleşme" ve "yabancılaşma"² olarak düşünülebilir.

Bilgideki değişimin ikinci aşaması, bilginin işe uygulanmasıdır. Bilginin işe uygulanışı prodüktiviteyi³ patlama denecek biçimde yükseltmiştir. Bu "Prodüktivite Devrimini" yaratmış

² Bir terim olarak yabancılaşma genel anlamıyla bireylerin birbiriyle ya da belirli bir ortam veya süreçten uzaklaşmaları anlamında kullanılır. Marx'ın sosyolojinde önemli bir konumda bulunan yabancılaşma genel olarak Marx tarafından emek üzerinden değerlendirilmiştir (Marshall, 1999: 798).

³ Yüksek, gelişmiş ve arttırılmış üretkenlik. Bir işçinin, bir şirketin veya bir ülkenin malları üretme hızı ve üretilen miktarı, bunları üretmek için ne kadar zaman, iş ve para gerektiğine kıyaslanması olarak tanımlanır. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/productivity>

proleterleri orta sınıf burjuvalar haline getirmiştir (Drucker, 1993a: 34,58). Bilgi ilk defa işin incelenmesine iş analizi ve mühendisliği yapan Frederick W. Taylor tarafından 1881 yılında uygulanmıştır (Drucker, 1993a: 53). Bilginin analizi için onun uygulanması gerekir (Drucker, 1999c: 138). Analiz ve sistem bizzat üretim sürecine uygulanmaya başlanmıştır. Bu imalattaki ağırlık merkezinin beden işçilerinden bilgi işçilerine doğru kaymasına sebep olmuştur (Drucker, 1996: 193). Taylor'un önerdiği eğitim metodu, sanayi-öncesi ortamında beden gücüne dayalı olarak çalışan düşük ücretli ve eğitimsiz insanları kısa bir süre içerisinde üst düzey kalitede üretim yapabilecek bir potansiyele kavuşturmuştur. Bilginin işe uygulanmasıyla birlikte yıllardır değişmeyen işçi verimliliği üst düzey bir seviyeye çıkmış ve sonuç olarak işçi gelir seviyesi yükselmiştir. Drucker'a göre prodüktivite devrimi kapitalizmin çelişkilerini, yabancılaştırmayı, sefilileştirmeyi yani proleterliği yıkan şeydir (Drucker, 1993a, 53-61).

Drucker'a göre (1993a: 66) bilginin değişimindeki üçüncü aşama ve son aşama bilginin bilgiye uygulanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan bu aşama bilginin kendisine uygulanmaya başlanmasıdır. 'Yönetim Devrimi' olarak adlandırılan bu durum bilgiyi üretimin tek faktörü haline getirmiştir (Drucker, 1993a, 34). Drucker değişim kapitalizmin içinde bilgiyi temel alan bir devrim sonunda gerçekleşmiştir. Bilginin niteliğinde meydana gelen değişimler, toplumu ve toplumun kuruluşlarını yeniden yapılandırarak kapitalist-ötesi toplumu yaratmıştır (Özalp, 2011: 156). Drucker'a göre (1993a: 66-69) günümüz toplumunu kapitalist-ötesi yapan faktör bilginin kaynaklardan biri olmak yerine tek kaynak haline gelmesidir. Bilgideki değişme sonucu ortaya çıkan Sanayi Devrimi, Prodüktivite Devrimi ve Yönetim Devrimi olarak tanımlanan üç aşamanın altında yatan şey, bilginin anlamında meydan gelen değişimlerdir. Drucker bilginin dinamiğindeki "yönetim devrimi" olarak adlandırdığı üçüncü aşama içinde bulunduğumuz "bilgi toplumu" aşamasıdır.

Günümüzde bilgi kendini eylemle kanıtlamaktadır. Bugün bilgiden anlaşılan etkin ve sonuç odaklı enformasyondur. Sonuçlar kişinin dışındadır, toplumda ve ekonomide bilginin ilerletilmesidir. Bilgideki değişim ekonomi ve toplumu değiştirmiştir. İşe yarayan bilgi, sosyal ve ekonomik sonuçlar getiren anlamlı tek kaynaktır. Yönetim eldeki bilginin sonuç almak için nasıl kullanılabileceğini bilmektir. Bilginin bilgiye uygulanması sayesinde bilgi kendinde yeni bir toplum yaratma gücünü bulmuştur. Yaratılan bu yeni toplumun temel taşlarını uzmanlaşmış bilgi ve bilgi sahibi uzmanlar oluşturmaktadır. Bu noktada herhangi bir konuda başarılı olabilmek için bilginin uzmanlaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Drucker, 1993a: 65-72).

Bilgideki ihtisaslaşma ve uzmanlaşma aynı zamanda bilgi ve insan ilişkisini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bilgiyi yaratan ve kullanan insanın kendisidir. Bilginin gücü yanında bilgi ile ne yapacağını bilen uzman insanların varlığı bilginin kendisi kadar önem arz etmektedir. Drucker'ın görüşleri içerisinde bu insan kaynağının yönetilmesi ve eğitilmesi hayati derecede önemli bir konudur. Bu noktada güç uygulanabilen bilgi ve bilgiyi yaratma, kullanma gücüne sahip yaratıcı eğitimli bireylerdir.

2. Kapitalist Ötesi Toplum (Bilgi Toplumu)

Günümüz toplumu "post-endüstriyel toplum", "kapitalist ötesi toplum"⁴, "ticaret sonrası toplum", "sanayi ötesi toplum" "bilgi toplumu" gibi isimlerle anılmaktadır. Her ne kadar günümüz toplumuna verilen isimler farklı olsa da bütün görüşler bilginin önemine vurgu yapmaktadır. Bilginin artan rolü ile birlikte beyaz yaka meslekler önem kazanmış, üretim ekonomisinden hizmet ekonomisine

⁴Drucker kapitalist ötesi toplum kavramını bilgi toplumu kavramı ile aynı anlamda kullanmaktadır (Drucker, 1993a: 294). Bu nedenle daha anlaşılır olması açısından diğer tanımlamalara yapılan atıflar "bilgi toplumu" kavramı ile refere edilecektir.

doğru kayış olmuştur. İletişim araçlarıyla birlikte bilgi yaygınlaşmış ve kolay ulaşılabilir hale gelmiştir. Bilginin artan önemiyle birlikte bilgi ile iş yapan bilgi işçileri sayısında önemli ölçüde artış yaşanmıştır.

Gelişmiş ülkeler ticaret-sonrası bilgi toplumları haline gelmektedir. Bu noktada sosyal ağırlık bilgi işçisine doğru kaymıştır. Üniversite diploması iş bulmanın ön koşulu haline gelmiştir. Bu mantıklı bir biçimde yürütülmüş; alın teri ve kas gücü ile çalışmaktan sanayide çalışmaya, sanayide çalışmaktan da bilgiye dayalı çalışmaya geçtiğimiz uzun bir süreçtir. Ama bu durum geçmişten tam bir kopuşu ifade etmez (Drucker, 1996: 177). Çünkü kas gücü ya da sanayide çalışma aşamaları tamamen ortadan kalkmamıştır. Zamanla azalmış ancak yok olmamıştır. Bu anlamda bilgi toplumuna geçiş bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu sürecin temeli bilgidir.

Yeni temel teknolojilerin ortaya çıkmasıyla birlikte bilgi üretim, sermaye ve sektörünün buna paralel olarak nitelikli insan faktörünün önem kazandığı bilgi toplumu, sürekli eğitimin temel alındığı, elektronik ticaret, bilgi otoyolları gibi gelişmiş iletişim ağları ile toplumu siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan bir üst aşamaya yani sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir toplumsal aşama olarak düşünülebilir. Bilgi toplumunda yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı toplumsal bir aşamadır (Aktan ve Tunç:1998: 126, Genç ve Eryaman, 2007: 100). Bu aşama Japonya, Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojilerinin giderek artan bir şekilde klasik sektörler dışında eğitim, sağlık, iletişim sektörlerinde kullanılabilir olmasını sağlamıştır. Kısa süre içerisinde üretimde verimliliği arttıran bu süreç beraberinde yeni teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri getirmiştir (Aktan ve Tunç, 1998: 123-124). Bilgi toplumu hizmet sektörüne doğal olarak enformasyon/bilgi üretimine dayalıdır. Üretimi, bireyin yaratıcılığına bağlıdır. Aynı zamanda bireysel sorumluluk gerektirir (Bozkurt, 2014: 147-148).

Ticaret-sonrası toplumda değişme bilginin hızla ekonominin temeli ve gerçek sermayesi haline gelmesiyle meydana gelmiştir (Drucker, 1996: 178). Bell, sanayi sonrası toplum olarak tanımladığı toplum yapısında kuramsal bilginin önemine dikkat çeker. Ona göre kuramsal bilgi toplum için gerekli yeniliklerin sağlanmasında ve politik kararların alınmasında merkezi rol oynar. Sanayi sonrası toplum ve sanayi toplumu arasındaki en büyük fark bilgide meydana gelen değişimdir. Bu değişim bilginin genişlemesinin yanında bilgi alanında istihdamın artmasında da kendini göstermiştir (Poloma, 2011: 332-334). Sanayi toplumunda bilginin genişlemesi söz konusu olsa da bilgi alanındaki istihdam artışı sanayi sonrası toplumda mümkün olmuştur.

Bilgi toplumu, emek yoğun sanayiden bilgi yoğun sanayiye geçildiği eğitimin ve yönetimin önem kazandığı bir toplum tipidir (Drucker, 1993b: 153). Bilgi işlemenin makine ya da aletin bir parçası olması üretimin yönünü manuel olmaktan bilgi temelli olmaya doğru götürmektedir (Drucker, 2014b: 46). Bell'e göre sanayi sonrası toplum artan bir şekilde eğitilmiş insanlara bağımlı hale gelmektedir. Bu noktada üretkenlik ve yaratıcılığa dayalı yüksek öğretim önem kazanmaktadır (Poloma, 2011: 336). Bilgi toplumunda başarı ya da başarısızlık tamamen bilgiye bağlıdır (Bozkurt, 2014: 27). Bilgi toplumunda kişi merkezdir. Bilgi sadece enformasyon değildir. Bilgi her zaman insanla bir olan, öğrenilen, öğretilen, doğru ya da yanlış kullanılan bir yapıdadır. Bilginin biçiminde, anlamında, sorumluluğunda ve içeriğinde meydana gelen değişim eğitilmiş insan üzerinde taşıdığı anlamda kendini gösterecektir (Drucker,1993a: 303). Bu anlamda eğitilmiş insanın hem kendi üzerinde hem de etrafındaki kişiler üzerinde gösterdiği etki kişi merkezli olan bilgi toplumunu değiştirip dönüştürmektedir.

Sonuç olarak bilgi toplumu bilginin üretilmesi, dağıtılması ve kullanılması üzerinden örgütlenmiş bir toplum yapısına sahiptir. Bu toplumda bilginin anlam ifade etmesi onun kullanılmasına bağlıdır. Bu da bilgiyi kullanan insan faktörünü toplumun değeri haline getirmekte ve özgürleştirmektedir. Bu bağlamda bilgi toplumu iki bileşenli bir görünüme sahiptir. Birincisi uygulanabilir bilgi, ikincisi eğitilmiş insan.

3. Bilgi Toplumunda İnsan (Bilgi İşçisi) ve Eğitim

Günümüz toplumunda bilginin yapısında meydana gelen hızlı değişimler ve bilgisayar teknolojisiyle birlikte bilginin hayatın odak noktasına gelmesi toplumsal hayatın yaşam tarzını değiştirmiştir. Bu yaşam tarzı içinde yeni insan tipi artık standart bir eğitim yerine sürekli kendini yenileyen bir eğitime ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanında bilgi yoğun işlerin artan önemi yüksek düzeyde nitelikli insan gücünü teşvik etmektedir.

Günümüzde bilginin büyük ölçekteki örgütlenmesi gerçekliğin kendisi haline gelmiştir. Modern toplum, örgütlenmiş kurumların toplumu niteliğindedir. Bu toplumda merkez, kas gücü ya da el maharetine kol işçisinden bilgi, teori ve kavramsal düşünceyi kullanabilme özelliğine sahip bilgi işçisine kaymıştır (Drucker, 1994: 11-12). “Bilginin üretilmesi, işlenmesi, geliştirilmesi, kullanılması ve dağıtılması olarak tanımlanabilecek işlerde çalışan kişiler için artık” bilgi işçisi” tabiri kullanılmaktadır” (Erdem, 2010: 548). Bilgi işçileri tanımlamalarının ortak özelliği “bilgi” kavramının bir üretim faktörü olarak ortaya çıkması ve bilgi işçilerinin bu üretim faktörünü ellerinde tutmalarıdır (Gümüştekin ve arkadaşları, 2013: 282). Drucker, bilgi işçisine, kişisel varlığı içinde kendi üretim araçlarının sahibi olan, sadece bağımsız olarak çalışmakla kalmayıp, iş örgütlerinden bağımsız olarak değer üreten bir kişiye işaret eder (Peters & Reveley, 2014: 139)

Bilgi işçisi bilginin kendisine sağladığı bir ayrıcalığa sahiptir (Drucker, 1994: 206). Bilgi işçisi fırsatlara, başarıya, değerlere ve kendini gerçekleştirmeye ihtiyaç duyar (Drucker, 1994, 207). Bilgi işçisi etkinlik ve başarı ile motive olur (Drucker, 1994: 12). Bilgi işçisinin ürünü bilgi, fikir ve enformasyondur. Bilgi işçileri yaşadıkları toplumun üretim etkenidir. Üretkenliği doğru şeyleri yaptığı zaman artar (Drucker, 1994: 12). Bilgi işçileri potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri doğru işlere yönlendirilmesi verimlilik açısından bir zorunluluktur (Drucker, 1998: 32). Bu anlamda bilgi işçisine yapılacak eğitim onun etkinliği ve üretkenliğini artıracak şekilde olmalıdır.

Bilgi işçisi aynı zamanda bilgi üreticisidir. Mükemmel bir servet üreticisi olarak, insani eylemleri bilgi toplumunun en etkili performansına katkıda bulunur (Turriago-Hoyos, vd., 2016:5). Başka bir deyişle, bilgi işçisi, insan entelektüel sermayesini diğer kapitalistlere satan bir kapitalist konumundadır (Iazzolino & Laise, 2018: 349-350). Bu noktada Drucker (1994b), zenginliğin ana kaynağı olarak bilginin, bilginin dağıtımının, bilgiye dayalı toplumsal ve ekonomik kalkınmanın pusulası olacağı yeni bir dünya çapında sosyo-ekonomik düzen anlamına geldiğini iddia eder. Drucker'ın modellerinde beden işçilerinin rolü, bilgi işçilerinin oynadığı rolün gölgesinde kalmaktadır (Machlup, 1962). Sonuçta bilgi çalışanlarına yatırım yaparak elde edilen sürdürülebilir bir iş stratejisi, günümüz kuruluşlarının en büyük rekabet silahıdır (Iazzolino & Laise, 2018: 349-358).

Drucker'a göre (1996: 184) bilgi işçilerinin konumu önceki işçi ve patronlardan farklıdır. Patronları olduğu için ast, altlarında çalışan olduğu için üst konumundadırlar. İşlerinde uzmanlaşmışlardır ve o alanda patronlarından daha bilgilidirler. Bilgi işçisi bu özelliğinden dolayı ast olarak değil meslektaş olarak değerlendirilir. Bilgi işçileri bilgi sermayesinin artan önemini bildiklerinden dolayı kendi konumlarının farkındadırlar. Bu farkındalık sayesinde yatay hareketlilik sağlayabilirler. Bilgi işçileri eski tarz işçilere göre daha az yıpranırlar bu sayede iki meslekli bir yaşam sürebilirler. Bilgi işçisi için önemli olan çalıştığı kurum değil bilgi alanlarıdır. Bu anlamda bilgi işçileri özgürdürler. Drucker (1996: 238) bilgi toplumunu, sürekli öğrenmenin olduğu ve bilgi işçilerinin genellikle kendilerine yan meslekler edindiği toplum olarak ifade eder.

Gelişen bilgi teknolojisi ile bilgi işçilerinin sayısında artış olmuştur. Bilgi işçileri için geleneksel metotlar dışında sürekli motivasyon sağlayan sürekli öğrenme sağlanmalıdır. Bilgi işçileri yapıları gereği “öğrenen organizasyon” içerisinde olmayı tercih ederler. Bilgi işçisi sürekli bir öğrenme ve bilgilerini yenileme süreci içerisindeyler. Bu anlamda bilgi işçilerinin en önemli özelliği yaratıcılıktır (Erdem, 2010: 549). Değişim ve süreklilik arasındaki dengeyi sağlamak sürekli bilgi ile çalışmaya

bağlıdır (Drucker, 1994: 105). Bilgi kişinin verse de halen sahip olduğu bir şeydir. Bilgi paylaşıldıkça çoğalır. Bilgi kimseye ait değildir. Sadece tek son kullanıma sahip değildir (Drucker, 1994: 36). Bilgi işçisi işini en iyi bilmek zorundadır. Bilgi işçisi “işini organizasyondaki herkesten daha iyi bilen kişi” olarak tanımlanabilir (Drucker, 2014a: 26-27) Bilgi işçisi kendi bilgisini geleceğe göre ayarlayamasa bile içinde bulunduğu anda etkili olacak şekilde biçimlendirmelidir (Drucker, 1993a: 295).

Bilgi işçilerinin verimimin ve başarısının artması ona verilen sorumluluğa bağlıdır (Drucker, 2014b: 111). Güçlü yanları ön plana çıkarılmalıdır. Güçlü oldukları yönlerin kullanılması onlarda üretkenlik sağlar (Drucker, 2014b: 113). Bilgi çalışanlarının verimliliği Japon örneğinde olduğu gibi sürekli öğrenmeyi gerektirir. Bilgi işçilerine yaklaşım yapabilecekleri ve yapmakta oldukları şeyleri geliştirmeye yönelik bir düşünmeyi temel alan bir şekilde olmalıdır (Drucker, 1998: 34).

Günümüz toplumlarında bilgi, en anlamlı değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgiyi kullanacak ve onu ortaya çıkaracak olan ise insanın kendisidir. Bu yüzden, bilgi toplumunun en önemli girdisi de insandır. İnsana yapılacak yatırım bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktan ve Tunç, 1998: 126). Bu süreçte gelişen teknoloji ve iletişimin yaygınlaşması kitle üretim ve haberleşmesinin çözülmesine yol açmış, böylece bireyin konumunu güçlenmesine sebep olmuştur (Bozkurt, 2014: 39). Aynı şekilde teknolojiadaki hızlı gelişmeler, çalışma yaşamının doğasını sürekli değiştirmekte, kişisel bilgi ve becerileri yetersiz kılmaktadır. Bu hızlı değişime ayak uydurabilmek için gerekli niteliği kişiye kazandıracak şekilde sürekli bir eğitimin varlığı kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir (Numanoğlu, 1999c: 343). Bilgi toplumun stratejik kaynağı olmasından dolayı bilgiyi üreten ve kullanan insan olduğu için insan kaynakları yetiştirmek yani eğitim toplumun varlığı için temel bir ihtiyaç durumundadır (Bozkurt, 2014: 214).

Bilginin gelişmiş bir ekonominin sermayesi, bilgi işçilerinin de toplumun değer ve normlarını belirleyen grup haline gelmiş olması bilginin niteliğini ve bilginin nasıl öğrenildiği ve nasıl öğretildiği konularını etkilemektedir (Drucker, 1996: 179). Eğitim, her türlü mesleğin pasaportudur (Drucker, 1993a: 63). Bilgiden alınan verimin artırılması toplumsal olarak herkesin faydasıdır ve aynı zamanda ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı karşılamak için kavramların, yeteneklerin, teşhisin ve sürecin öğretilebilir ve öğrenilebilir olması gerekmektedir. Bu da kesinlikle eğitimsel bir süreçtir (Drucker, 1993a: 283). Bilgi işi nicel olarak ifade edilmez ve maliyet açısından tanımlanmaz. Bilgi işinde önemli olan sonuçlardır (Drucker, 1994: 15). Bu yüzden sonuç odaklı bir yapıdaki eğitim önemlidir.

Eğitim, bireyin kendini içinde bulduğu sosyal ortamın istekleri tarafından kendi güçlerinin ortaya çıkarılması sürecidir. Birey eğitim sürecinde ahlaki ve zihinsel kaynakları paylaşarak medeniyet hazinesine miras bırakır. Bu eğitim sürecinde temel motivasyon bireye gerekli olan güce sahip olduğunu benimsetmektir. Gelişen süreç içerisinde 20 yıl sonra dünyanın nasıl olacağını kestirmek güçtür. Bu anlamda eğitim kişiye temel olarak kendi yeteneklerini kullanmayı ve her duruma hazır olmayı öğretmelidir. Eğitilen kişi sosyal bir birey ve toplumun organik bir bileşimidir (Dewey, 2010: 1-2). Eğitim, kişinin kendi hakkında bilgi sahibi olmasına ve bu sayede zihinsel yeteneklerini daha üst bir seviyede kullanabilme fırsatı vererek kişinin değişen toplumsal ve çevresel koşullara daha iyi uyum sağlayabileceği bilgi, beceri, davranış kazanma sürecini içeren çok yönlü bir kurumdur (Genç ve Eryaman, 2007: 94).

Önümüzdeki süreçte eğitimde meydana gelecek değişiklikler çok daha büyük olacaktır. Bilgi gerçek sermaye ve başlıca zenginlik kaynağı olmaktadır. Bu eğitim sistemine yeni yükümlülükler getirmektedir. Eğitimli insan nedir sorusu tekrar cevaplanmalıdır. Bunun yanında yeni kurumsal anlayış ve teknolojiyle birlikte öğrenme ve öğretme yöntemleri sürekli olarak değişkenlik göstermektedir. Diplomanın önemli olduğu bir ortamda toplumun bütün üyelerinin okuryazar olması gerekir. Bu okuryazarlık klasik anlayıştan öte temel bilgisayar becerilerini kazandırmalı, teknoloji ve teknolojinin her türlü boyutunu içermelidir. Aynı zamanda bu yeni boyut ülke sınırlarının ötesinde

karmaşık bir dünya hakkında oldukça bilgi sahibi olmayı ve ufkunu genişletmeyi gerektirir. Bu nedenle insanın kendi toplumuna ve kendi kökenine ait bilgisi daha değerli olmaktadır (Drucker, 1996: 237-238)

Bir kez öğrenildikten sonra yaşam boyu devam eden işlerin yerine sürekli öğrenme isteyen işler almıştır. Bu, çalışanların sürekli yeni hünerler kazanması anlamına gelir. Diğer taraftan işgücü bilgisayar destekli makineleri kullanan eğitilmiş bilgi işçilerine kaymaktadır. Teknolojik ürünlerin ömrünün kısalması, tekrara dayanan rutin işlerin terk edilmesi, teknolojik bilgi ihtiyacı eğitimi zorunlu kılmaktadır. Eğitimde bilginin yanında bilginin ne yapılacağı öğretilmelidir (Bozkurt, 2016: 214-216).

Bilgi toplumunda yapılacak eğitimde konudan çok öğrencinin öğrenmeye devam etme motivasyonu daha önemlidir. Bunun için bir öğrenme disiplini gereklidir. Bunun için öğrenmenin çekici olması, kendi başına yüksek düzeyde doyum vermesi, kişinin hevesle istediği bir şey olması gerekir (Drucker, 1993a: 279). Bilgi toplumundaki eğitimin temel özelliklerinden bir tanesi de toplumun tüm bireylerinin öğrenmeyi öğrenmeleridir. Bilginin ve insanın hızla değişmesi doğasının bir özelliğidir. Bilgi toplumu içerisinde bir mühendis eğitimini bitirdikten on yıl sonra eğer bilgilerini tekrar tazelememişse eskimiş durumuna düşebilir (Drucker, 1996: 238). Kazanılan bütün bilgiler bir süre sonra yanlış bilgi haline gelebilir ya da geçerliliğini yitirebilir (Drucker, 1999c: 139). Bu noktada kişiyi sürekli tazeleyen ömür boyu öğrenmeye⁵ ihtiyaç vardır.

Eğitimde temel, öğrenmeyi öğrenmektir (Drucker, 1996: 194). Bilgi toplumlarında bireylerin yaşamları boyunca devam eden bir öğrenim süreci içinde bulunmaları bir zorunluluktur. Bilgide meydana gelen hızlı değişimler karşısında öğrenilmiş olan bilgi ve beceriler eskimektedir. Sonuç olarak birey öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanarak yaşam boyu öğrenmeyi kendine temel almalıdır (Polat ve Odabaş, 2008). Çünkü bilgi toplumunda bilgi-yoğun işlerde bilgi sürekli değişim meydana gelmesi ömür boyu öğrenmeyi zorunlu kılmaktadır.

Drucker orta sınıf bir gelire sahip olmak için okulda öğrendiği bilgilere sahip olduğunu gösteren bir belgeye yani diplomaya sahip olunması gerektiğini belirtir (Drucker, 1993a: 63). Aynı zamanda diploma yeteneği teşvik ve takdir etmek yerine yeteneğe engel olan bir hale gelmemelidir. İleri düzey bir eğitim sonucunda elde edilen diploma modern toplumlar ve ekonomiler içerisinde en çok kazanç getiren yatırımdır. Bu yüzden bu eğitimi almış diploma sahipleri adalet, hak ve ekonominin bir gereği olarak toplumun onlara sağladığı bu sürekli kazanca karşılık topluma karşı borçlarını ödemek zorundadırlar. Eğitim aynı zamanda topluma biçim veren ve onu ateşleyen bir süreçtir. Bu süreç ancak eğitilmiş insan vasıtasıyla hayat bulur. Eğitilmiş insanlar ileri düzeyde eğitim almış ve iyi bir hayat sürmek için gerekli donanımı kazanmış kişilerdir (Drucker, 1996: 250). Sonuç olarak toplumun onlara sunmuş olduğu eğitim imkanları sayesinde hayatta kalmak için gerekli donanımı kazanmış olan kişilerin aynı şekilde topluma karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluğa sahip olan kişiler kazanmış oldukları bu bilgileri toplumun hizmetine kullanmalı ve tekrar toplumla paylaşmalıdır.

Drucker genel bir eğitim metodunun sonuç vermeyeceğine inanır. Eğitim dar bir alanda uzmanlaştırma şeklinde olmalıdır. “Örneğin sinir cerrahları, ameliyatları uyguladıkça, kendi dallarında giderek daha iyi olmaktadır. Fransız borazancıları, kemanı hiç ellerine almazlar, almamaları da iyi olur” (Drucker, 1993a: 75-76). Eğitimde maksat, bireyi yeniden ön plana çıkarmaktadır. Toplumun bireyleri kendi bireysel sorumluluklarına geri dönmelidir (Drucker, 1993a: 26). Eğitim sistemi bireysel olarak öğrencileri performans göstermelerini sağlamalı ve istihdam edilebilme sağlayacak aletlerle donatmalıdır (Drucker, 1993a: 277).

⁵ “Yaşam boyu öğrenme resmi/biçimsel (bir öğretim kurumu tarafından sağlanan öğretim) ve gayri resmi/gayri biçimsel (bir öğretim kurumu tarafından sağlanmayan iş, aile veya boş zaman ile ilgili günlük etkinliklerde meydana gelen öğrenme) biçimlerde gerçekleşen bir süreçtir. Hangi biçimde olursa olsun öğrenmenin temeli bilgiye dayanır. Bir başka deyişle yaşam boyu öğrenme ile hızla değişen ekonomik, kültürel, sosyal ve teknolojik çevreye uyum sağlama adına, gereksinim duyulan bilgilere çeşitli kaynaklardan ulaşma, bu bilgiyi değerlendirme ve kullanma becerileri kastedilmektedir.” (Polat ve Odabaş, 2008)

Çok sayıda bilgi çalışanı hem bilgi işi hem de el işi yapar. Ben onlara "teknolojist" diyorum. Bu grup, en üst düzeyde bilgiyi uygulayan kişileri içerir. Beyin anevrizmasını ölümcül bir beyin kanamasına yol açmadan önce düzeltmek için ameliyata hazırlanan cerrahlar, ameliyata başlamadan önce teşhis için saatler harcarlar ve bu da en üst düzeyde uzmanlık bilgisi gerektirir. Yine, ameliyat sırasında beklenmedik bir komplikasyon meydana gelebilir ve bu da hem teorik bilgi hem de muhakeme gerektirir; her ikisi de en üst düzeydedir. Ancak ameliyatın kendisi el işidir ve hız, doğruluk ve tekdüzelğe vurgu yapılan tekrarlayan, el işlerinden oluşur. Teknoloji uzmanları, gelişmiş ülkelerin gerçek ve kalıcı bir rekabet avantajına sahip olabileceği tek gruptur. Bilimsel Yönetime dayalı eğitim, tüm ülkeleri en gelişmiş ülke, endüstri veya şirketin el işçisi verimliliğine bir gecede ulaşma kapasitesine kavuşturmuştur. Gelişmiş ülkeler, ancak teknoloji uzmanlarını eğiterek anlamlı ve kalıcı bir rekabet avantajına sahip olabilirler. (Drucker, 1999a: 88-89).

Drucker'a göre uzmanlaşmanın yanı sıra eğitim aynı zamanda yüksek düzeyde evrensel okur-yazarlık sağlamalıdır. Evrensel okur yazarlık her yaş ve düzeydeki öğrencilere öğrenme motivasyonu aşılmalı ve onlara sürekli öğrenme alışkanlıkları kazandırmalıdır. Bu noktada eğitim hem daha önce eğitim alamamış kişilere hem de ileri düzeyde eğitimini tamamlamış kişilere her zaman ulaşım hakkı tanınmalıdır. Okullar bilgiyi hem içerik hem de süreç olarak aktarmalıdır. Bunun yanında öğretim sadece okulla sınırlandırılmamalıdır. Eğitim tüm kurumlara yayılmalıdır (Drucker, 1993a: 276). Drucker eğitimin okulun yanında kişinin tüm hayatına yayılması gerektiğini savunmaktadır. Buna bir nevi ömür boyu öğrenme diyebiliriz.

Günümüz bilgi toplumlarında yapılan her türlü eğitim sosyal bir amaca sahip olmalıdır. Değer sisteminden yoksun bir eğitim toplumsal açıdan kabul edilemez bir durumdur. Değer sistemine sahip bu okullar aynı zamanda ucu açık bir yapıda olmalıdır. Geleneksel sistem içindeki okul anlayışı kendisini mezuniyetle sınırlı tutan ve sonlu bir yapıda kendini ifade etmektedir. Öğrenciler eğitim sürelerini tamamlayıp diploma sahibi oldukları zaman onların eğitimleri tamamlanmıştır. Bu "bitmiş eğitim" metodu bilgi toplumlarında kabul görmemektedir. Bu toplum içerisinde kişi her ne seviyede eğitim almış olursa olsun kendilerini tazeleyebilmek için tekrar eğitime dönmeleri gerekmektedir. Bilgi toplumunda eğitim okulla sınırlı değildir. Şirketler ve işveren konumundaki kurumlar çalışanlarına eğitim vermek durumundadırlar (Drucker, 1996: 247-248).

Etkin eğitim kişinin güçlü olduğu yönler üzerinde durmalıdır. Mevcut sistem kişinin zayıflıkları üzerinde durmaktadır. İnsan zayıflıklar üzerine performans kuramaz. Performans ancak güçlü yönleri temel alabilir. Güçlü yönler sorun çıkarmaz. Bunun yerine okullar sorunlar üzerine odaklaşmaktadır (Drucker, 1996, 242). Kişinin güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması ve o yönlerine yoğunlaşılması kişinin verimliliğini arttıracaktır. Bu noktada kişinin yeteneğinin analiz edilmesi önemli bir konudur. Günümüzde bu yetenek analizleri bilgi ve bilgi teknolojilerin getirdiği yeni imkânlar daha doğru ve daha verimli yapılabilmektedir. Olumsuz olarak görülen kişinin zayıflıklarını göz ardı ederek onun güçlü olduğu yönleri temel alarak kişiyi yeteneği konusunda uzmanlaştırmaya yönelik bir eğitim bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu insan tipini yetiştirmede kullanılabilecek önemli bir metottur.

SONUÇ

Ivan Illich, her ne kadar okulu öğretim ve deneyimini gerçekleştirdiği bir mekân olarak nitelendirse de okul dışında öğrenme deneyim kazanmanın varlığına dikkat çeker. Eğitim temel bir ihtiyaçtır. O'na göre eğitim ihtiyacı, kurumsallaşmış eğitim olmadan gündelik yaşam içerisinde de kazanılabilir (Illich, 2018). Toplum ve yaşam boyu öğrenme arasında kuramsal ve resmi sistemin dışında süregiden bir ilişki vardır (MacDonald, 2012). Günümüz toplumları özellikle teknoloji temelli hızlı toplumsal değişimler yaşamaktadır. Günümüzde artık sadece belli bir siteme bağlı ve süreli öğrenme yerine yaşanan hızlı değişimlere uyum sağlamayı beraberinde getiren sürekli ve yaşam boyu öğrenme bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu

noktada Drucker'a göre (1993a: 286) ömür boyu öğrenme için eğitim sistemi ucu açık hale getirilmeli, yani insanlar eğitimin çeşitli düzeylerine istedikleri herhangi bir yaşta tekrar dönebilmelidirler. Aynı şekilde toplum insanları yaşına bakmaksızın hangi işin gerekli niteliklerine sahipse o işe kabul etmelidir. Bu okullarla, kişileri istihdam eden kuruluşlar arasında bir ortaklık kurulmasıyla gerçekleşir.

Günümüz çalışanları işlerinin, görevlerinin ve sorumluluklarının bir parçası olarak inovasyonu sürdürmelidirler (Drucker, 1999b, s. 142). Yenilik kendiliğinden ortaya çıkar. Yenilik gibi cevapta hızla ortaya çıkar çünkü yenilik, bilgi çalışanlarının girişimcilikle ifade edilen kendi işlevlerinin doğasında vardır. Özetle, Drucker'a göre bilgi toplumu, inovasyonun etkisiyle değişimi destekleyen yeni gelişen bir ortamdır (Turriago-Hoyos, vd., 2016: 3). Yani Drucker'a göre bilgi toplumu değişim ve inovasyonu destekleyen bir dış çevreye sahiptir. Bu toplum yapısında yapabilme yetisini geliştiren bilgi toplumları arasındaki rekabet üstünlüğünü belirleyen ana unsurdur (Dursun, 2024). Doğal olarak bilgiyi uygulayabilen insan ise bu toplum referans insan tipidir. Bu noktada Drucker (1993c: 62, 71) eğitimin önemini vurgular. Bilgi ancak eğitim ile uygulanabilir hale gelir. Bilgi işçisinden beklenen bilgiyi anlayabilmesi ve uygulanır hale getirebilmesidir. Çalışmamızı destekler şekilde en büyük değişim bilginin biçimi, içeriği, sorumluluğu yanı sıra eğitimli insanın anlamında olacaktır.

Bilgi işçisinin üretkenliği, neredeyse her zaman işin kendisinin yeniden yapılandırılmasını ve bir sistemin parçası haline getirilmesini gerektirir (Drucker, 1999a: 91). Bu noktada üretkenliklerinin sorumluluğu bireysel olarak bilgi çalışanlarını kendilerine yüklenir. Bilgi toplumun insanları kendilerini yönetirler ve özerkliğe sahiptirler. Bu onlar için sürekli inovasyonu işlerinin, görevlerinin ve sorumluluklarının bir parçası haline getirir. Yani bilgi çalışanı sürekli öğrenmeli ve aynı zamanda sürekli öğretmelidir (Drucker, 1999a: 84). Bu ortaya çıkan bilgi toplumunun temel karakterini ve sosyal profilini gösteren temel esastır. Bu anlamda sürekli öğrenme yoluyla bilgiyi elinde tutan sınıf her ne kadar yönetici sınıf olmasa da lider sınıftır. Yani bilgi insanları özellikleri, toplumsal konumları, değerleri ve beklentileri bakımından tarihteki diğer lider sınıftan temelde farklıdır (Drucker, 1994b, s. 64). Bu anlamda dünya ekonomisindeki liderlik, bilgi işçisi üretkenliğini en sistematik ve en başarılı şekilde artıran ülkelere ve sektörlerle geçecektir (Drucker, 1999a: 91). Sonuç olarak bilgi toplumunda kurumlar iletişim ve bireysel sorumluluk üzerine inşa edilmelidir. Her kurum, bir öğrenim ve eğitim kurumu olarak hareket etmeli ve eğitim, geliştirme her düzeyde kurumun ayrılmaz parçası haline getirilmelidir. Bu sonu hiç gelmeyen bir eğitim ve geliştirme olarak düşünülebilir (Drucker, 1996: 233).

Drucker günümüz toplumlarının en temel kaynağı olan bilgiyi üretkenliğe çevirme yeteneğine sahip olan ve gittikçe daha çok önem kazanan bilgi işçilerinin eğitime önem vermektedir. Toplumun ihtiyaç duyduğu bu yeni insan tipini yetiştirecek olan eğitimin temel niteliklerinden birisi yüksek düzeyde ve evrensel okur-yazarlık kazandırmasıdır. Diğer bir yön ise eğitimde sürekliliktir. Her düzeyde ve her şartta eğitim olanakları sağlanmalı ve kişi istediği yaşta eğitime geri dönebilmelidir. Ayrıca sürekli öğrenme ve öğrenmeyi öğrenme disiplin olarak aşılmalı ve kişi eğitim almaya yönelik motive edilmelidir. Eğitim sadece okul kurumunun görevi olmamalı toplumun her kurumuna yayılmalıdır. Yaratıcılık ön planda olmalı, kişinin güçlü yönleriyle ilgilenilmeli ve yeteneğine göre yönlendirilmelidir. Bunun yanında bilgi toplumunda bireysel eğitim metodu önem kazanmaktadır.

Bu noktada bilgi insanı ile öğrenmeyi öğrenme arasında anlamlı bir bağ vardır. Bu yüzden yaşam boyu öğrenme ya da öğrenmeyi öğrenme resmîleşmelidir. Günümüz bilgi insanı yaratıcılık olasılıkları konusundaki deneyimlerinden öğrenmeye istekli olmalı ve mümkün olan her yerde ve her zaman mükemmelliğin peşinden gitme ahlaki yükümlülüğünü içselleştirmelidir (Srinivasan, 2007: 1-3). Bu onların bilgi toplumunda en önemli rekabet silahıdır. Bilgi ve bilginin niteliğindeki yaşanan değişimler toplumlar için belirleyici bir konumda bulunmuştur. Bilgi bu öneminden dolayı birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu noktada her yazar bilgiyi incelerken kendi bakış açısı bakımından önemli gördüğü noktadan yaklaşmıştır. Bu noktada Drucker için önemli olan bilgi türü uygulanabilir bilgidir. Bilgi süreçlerinin ve bilgideki değişme sonucu ortaya çıktığını düşündüğü toplumsal olguları incelerken temel olarak bilginin uygulanma süreçlerini ele almıştır. Eğitim hakkındaki görüşleri de bu uygulanabilir bilgi ve uygulayıcısı olan bilgi işçisi

üzerinedir. Bu anlamda insanlığın içinde bulunduğu bilgi yoğunluğunu had safhada olduğu bilgi toplumunda, bilgiye sahip olma ve ulaşmanın yanında bilgi ile ne yapılacağı çok önem kazanmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmekte kurumlaşmaya ve kuramsal bilgiye bağlıdır. Bilgi ile ne yapacağını bilen eğitilmiş bireyler, bu toplum yapısında ön plana çıkmaktadır. Bu noktada eğitim durağan bir bilgi aktarımından ziyade “öğrenmeyi öğrenme” ve “yaşam boyu öğrenme” temelli dinamik bir süreç olmalıdır. Bilgi toplumlarında ihtiyaç duyulan insan tipinin yetiştirilebilmesi için eğitim sadece okulların değil tüm toplumsal kurumların sorumluluğu olmalıdır. Sonuç olarak, bilgi toplumlarının devamlılığı; bilgiyi uygulamada kullanabilen, yeniliklere uyum sağlayabilen, bilgiyi paylaşabilen ve sürekli öğrenmeyi başarabilen bireylerin varlığına bağlıdır. Bu yüzden, günümüz politika yapıcılarını sadece okula bağlı eğitim sisteminden ziyade “yaşam boyu öğrenme” ilkesini tüm kurumlarda, kurum kültürünün ana unsurlarından biri haline getirmelidir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aktan, C. & Tunç M. (1998). Bilgi Toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Şubat(1), 118-134.
- Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve Postendüstriyel Dönüşüm Bilgi Ekonomi Kültür*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Çoban, H. (1996). *Bilgi Toplumu Planlı Geçiş: Bilgi Toplumu Geçmek İçin Stratejik Planlama ve Yönetim Bilgi Sistemi Uygulanması*. Ankara: Dpt Yayınları.

- Dewey, J. (2010). *Günümüzde Eğitim*. (Ed. Joseph Ratner), (Çev. Bahri Ata Talip Öztürk). Ankara: Pegem Akademi.
- Drucker, P. F. (1993a). *Kapitalist Ötesi Toplum*, (Çev. Belkıs Çorakçı). İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Drucker, P. F. (1993b). *Gelecek İçin Yönetim*, (Çev. Fikret Üçcan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Drucker, P. F. (1993c). The Rise of the Knowledge Society. *The Wilson Quarterly*, 17(2), 52-72.
- Drucker, P. F. (1994). *Etkin Yöneticilik*, (Çev. Ahmet Özden & Nuray Tunalı). İstanbul: Eti Kitapları.
- Drucker, P. (1994b). The Age of Social Transformation. *The Atlantic Monthly*, November, 274(5), 53-80.
- Drucker, P. F. (1996). *Yeni Gerçekler*, (Çev. Birtane Karanakçı). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Drucker, P. F. (1998). *Fırtınalı Dönemlerde Yönetim*, (Çev. Bülent Tosöz). İstanbul: İnkilap Kitapevi
- Drucker, P. F. (1999a). Knowledge-Worker Productivity: The Biggest Challenge, *California Management Review*, 41(2), 79-94
- Drucker, P. (1999b). *Management Challenges in the XXI Century*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Drucker, P. F. (1999c). *Sonuç İçin Yönetim*. İstanbul: İnkilap Kitapevi
- Drucker, P. F. (2014a). 21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları. (Çev. İrfan Bahçivangil & Gülenay Gorbon). İstanbul: Epsilon Yayınevi
- Drucker, P. F. (2014b). *Yöneticinin Değişen Dünyası*. (Çev. İlker Gülfidan). İstanbul: 100. Yıl Kitaplığı
- Dursun, İ. T. (2024). İletişim ve Yönetim Bilimi Arasında Köprü Kurmak: Peter Drucker Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (45)1, 122-138.
- Erdem, Z. (2010). Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi. *Journal of Social Policy Conferences*, (49), 542-566
- Genç, Z. S., Eryaman, M., Y. (2007). Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4)1, 89-102
- Mercan-Alamur, G. E. G. N. (2013). Bilgi Toplumunda Bilgi İşçisi ve Öğrenen Örgütler. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 279-289.
- Habermas, J. (1997). *Bilgi ve Toplumsal İlgiler*. (Çev. Celal A. Kanat). İstanbul: Küreyl Yayınları
- Llich, I. (2018). *Okulsuz Toplum*. (Çev. M. Özyay). İstanbul: Şule Yayınevi
- Iazzolino, G. & Laise, D. (2018). Knowledge Worker Productivity: Is It Really Impossible to Measure It? *Measuring Business Excellence*, 22(4), 346-361.
- Macdonald, S. W. (2012). Tools For Community: Ivan Illich's Legacy. *International Journal of Education Through Art*, 8(2), 121-133.
- Machlup, F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Numanoğlu, G. (1999). Bilgi Toplumu ve Eğitimde Yeni Kimlikler. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, (32)1, 342-350
- Özalp, S. S. (2011). Peter Ferdinand Drucker'ın Yönetimsel Açından Değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, (3)2, 155-168
- Peters, M. A., & Reveley, J. (2014). Retrofitting Drucker: Knowledge Work Under Cognitive Capitalism. *Culture and Organization*, 20(2), 135-151.
- Polat, C. & Odabaş, H. (2008). Bilgi Toplumunda Yaşam Boyu Öğrenmenin Anahtarı. *Antalya Bilgi Okuryazarlığı, Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, March, 27-30
- Poloma, M. M. (2001). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. Hayriye Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık
- Srinivasan, S. K. (2007). Drucker: On Learning (to Learn) Management. *Vikalpa*, 32(4), 1-12.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalgı*. (Çev. Selim Yeniçeri). İstanbul: Koridor Yayıncılık
- Turriago-Hoyos, A., Thoene, U., & Arjoon, S. (2016). Knowledge Workers and Virtues in Peter Drucker's Management Theory. *Sage Open*, 6(1), 2158244016639631.

Travmaya Bağlı Kaygılı Bağlanmada Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu*

Şule Köken

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9835-4083>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Lefkoşa-KKTC

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-KKTC

Makale Geçmişi

Geliş: 10.06.2025

Kabul: 25.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Bilişsel Davranışçı Terapi

Travma

Kaygılı Bağlanma

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82507>

Öz

Bu olgu sunumunda, travmaya bağlı kaygılı bağlanma belirtileri gösteren 26 kaşında kadın danışan, DSM-5 tanı kriterleri göz önünde bulundurularak ve Bilişsel Davranışçı Terapi ekolü kullanılarak bu çalışma yapılmıştır. Kadın danışan aile içi çatışmalar yaşamaması ve romantik ilişkisindeki yaşadığı problemler sebebiyle kendini değersiz ve yetersiz hissettiğini belirtmiştir. Yaşadığı problemler nedeniyle her geçen gün daha mutsuz ve stresli hisseden kadın danışan çevresinin de desteği ile terapiye başlamıştır. Danışana bilişsel davranışçı terapi ve terapi süreci ile ilgili psikoeğitim verilmiştir. Danışan ile terapötik ittifak kurulmuştur. Bilişsel teknikte danışanın olumsuz otomatik düşünceleri ve temel inançları ele alınarak sürece devam edilmiştir. Davranışsal teknikte ise danışanın durumuna uygun teknikler ve ev ödevleri ile ilerleme kaydedilmiştir. Seanslar danışan ile iş birliği içerisinde yürütülmüş, olumlu etki ve kazanımlar gözlemlenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Köken, Ş. & Karaaziz, M. (2025). Travmaya Bağlı Kaygılı Bağlanmada Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 163-170.

Cognitive Behavioral Therapy in Trauma-Related Anxious Attachment: A Case Report*

Şule Köken

Master Student / Near East University, Graduate School of Education, Department of Psychology,
Nicosia – CYPRUS

Assoc. Prof. Dr. Meryem Karaaziz

Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Nicosia – CYPRUS

Article History

Submitted: 10.06.2025

Accepted: 25.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Cognitive Behavioral Therapy

Trauma

Anxious Attachment

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.82507>

Abstract

This study focuses on a 26-year-old female client presenting with symptoms of trauma-related anxious attachment. The case was approached using the criteria outlined in the DSM-5 and treated within the framework of Cognitive Behavioral Therapy (CBT). The client reported feeling worthless and inadequate due to ongoing family conflicts and difficulties in her romantic relationship. Over time, these problems led to increased feelings of unhappiness and stress. Encouraged by her social circle, she decided to begin therapy. At the outset of the therapeutic process, the client was provided with psychoeducation about the CBT model and the course of therapy. A therapeutic alliance was established, fostering a trusting relationship. Cognitive techniques were employed to address the client's negative automatic thoughts and core beliefs. In addition, behavioral techniques and homework assignments tailored to the client's needs were integrated into the process. The therapy sessions were conducted in collaboration with the client, and positive changes and improvements were observed throughout the process. The client demonstrated increased self-worth, enhanced coping skills in managing stress, and progress in setting healthier boundaries in interpersonal relationships.

GİRİŞ

Travma kişiyi ruhsal ve fiziksel açıdan derinden sarsan, etkileyen ve kişide korku, kaygı ve çaresizlik duyguları yaratan olaylar olarak adlandırılmaktadır. Travma kavramının tarihçesine baktığımızda 1870 yılındaki Fransa-Prusya savaşından sonra kişinin yaşanan stresli ve örseleyici olaylar sonucunda psikolojik etkilere maruz kalabileceği kabul edilmiştir. Travmanın sadece fiziksel hasara değil aynı zamanda psikolojik hasarlara da yol açabildiği durumunun bu savaştan öncesinde kabul edilmediği görülmektedir (Kokurcan & Özsan, 2012: 40).

Travma kavramı DSM-1'den DSM-5'e kadar değişip dönüşerek tanımı daha da netleştirilerek öznel tepkilerin önemi vurgulanmış ve daha ayrıntılı bir hale getirilmiştir. Hem travma kavramı hem de travma ile ilişkili bozuklukların doğrudan tanımı DSM'in üçüncü baskısından sonra yapılmıştır (Çolak, Kokurcan & Özsan, 2010: 218).

DSM-5'e göre travma korkutucu bir biçimde ölümle, ağır yaralanmayla ya da cinsel tacizle karşı karşıya kalma şeklinde tanımlanmaktadır. DSM-5'e göre travmanın tanı kriterlerine bakıldığında A tanı kriterine göre:

1. Kişinin doğrudan örseleyici olay yaşaması
2. Başka bir kişinin başına gelen örseleyici olayı doğrudan görmesi
3. Ailesi ya da bir yakınının başına örseleyici olay geldiğini öğrenmesi
4. Yaşanan örseleyici olayın sevimsiz ayrıntıları ile yineleyici olarak aşırı düzeyde karşı karşıya kalması

Şeklinde tanımlanmaktadır. DSM-5'te Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Örselenme Sonrası Gerginlik Bozukluğu olarak değiştirilmiştir (Koroğlu, 2014: 143)

Travma Sonrası Stres Bozukluğunun yaygınlığı bireysel farklılıklara göre değişmektedir. Ancak genele bakıldığında kişilerin %80-100 ünün tüm yaşamları boyunca en az bir kez travmatik bir olaya maruz kaldığı düşünülmektedir. Kadınlarda %10.4-19, erkeklerde %5-10 travma gelişme riski bulunmaktadır. Travmada kadınlarda erkeklere oranla 2 kat fazla sıklık olduğu görülmüştür (Bolu, Erdem & Öznur, 2014: 59).

Travma Sonrası Stres Bozukluğunun tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) oldukça etkili bir tedavi yöntemidir. BDT'de travma yaşayan kişilerde oluşan istemsiz yineleyen düşünceler, kaygı, korku gibi durumların düzeylerini azaltmak veya ortadan kaldırmak hedeflenmektedir. Bilişsel davranışçı terapide maruz bırakma, ev ödevleri ve egzersizlerle travma tedavisi desteklenmektedir (Işıklı & Keser, 2020: 89).

Travmada BDT tedavisinin yanı sıra diğer psikoterapi ekolleri ve ilaç tedavisi de kullanılabilir. Bilişsel davranışçı terapi olumsuz otomatik düşünceleri değiştirmeyi, başa çıkma metodlarını öğretmeyi ve bunları ev ödevleri, maruz bırakma teknikleri ve egzersizlerle birlikte destekleyen bir ekoldür (Yaşa, 2023: 40).

Kaygılı Bağlanmaya baktığımızda; Bağlanma biçimlerinden biri olan Güvensiz-Kaygılı bağlanma çocuklukta bakım veren kişilerle kurulan tutarsız ya da yetersiz ilişki kurulması sonucunda gelişmektedir (Yıldızhan, 2016: 63).

Bağlanma stilleri bireylerin çocuklukta ilişkilerinin yetişkinlikteki ilişkilerini etkilemesi sonucu oluşmaktadır. Bireylerin ilişki kurma şekillerini ve duygusal bağlanma şekillerini etkileyen bağlanma stilleri oldukça önem arz etmektedir. John Bowlby'e ait olan bağlanma kuramı çocuk ve bakım veren arasındaki duygusal bağlanma sürecini inceler ve bu bağlanma sonucunda çocuğun duygusal ve sosyal gelişiminin etkilerini ortaya koymaktadır. Bağlanma stilleri güvenli bağlanma, kaygılı bağlanma, kaçınan bağlanma şeklinde farklılık göstermektedir (Gültekin & Arıcıoğlu, 2017: 297).

Kaygılı bağlanma stiline sahip bireylerin çocuklukta ebeveynleri tarafından duygusal ihmale

uğradıkları ya da tutarsız bir tutum ile karşılaştıkları görülmektedir. Kaygılı bağlanma stiline sahip bireyler yetişkinlik dönemlerinde yaşadıkları romantik ilişkilerde kıskançlık, aşırı bağlılık, terk edilme korkusu gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra bu bireylerde düşük benlik algısı, onay arayışı ve kendini ifade etmede güçlük oldukça sık görülmektedir (Onay & Azizoglu, 2024: 150).

Olgu sunumuna konu olan danışan ile haftada 1 her seans 50 dakika olacak şekilde toplamda 10 seans gerçekleştirilmiştir. Danışan ile ilgili özel bilgiler değiştirilmiş olup kişisel veriler gizli tutulmuştur. Makalede yazılan bilgiler danışanın rızası ve bilgisi dahilindedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi olan olgu sunumu deseni kullanılmıştır. Bu olgu sunumunda travmaya bağlı kaygılı bağlanma belirtileri gösteren 26 yaşında kadın danışan, DSM-5 tanı kriterleri göz önünde bulundurularak ve Bilişsel Davranışçı Terapi ekolü kullanılarak haftada 1 her seans 50 dakika olacak şekilde toplamda 10 seans gerçekleştirilmiştir. Danışan ile ilgili özel bilgiler değiştirilmiş olup kişisel veriler gizli tutulmuştur. Makalede yazılan bilgiler danışanın rızası ve bilgisi alınarak yazılmıştır.

OLGU

İ.K. 1999 yılında Malatya'da doğmuştur. Annesi memur babası ise özel bir şirkette çalışmaktadır. Bir ablası olduğunu ancak şehir dışında yaşadığını mesleğini orada yaptığını belirtmiştir. İ.K. ailesi ile birlikte Malatya'da yaşamaktadır. Annesi ile ilişkilerinin iyi olduğunu ancak babasının sevgisini göstermediğini, öfkeli bir yapısının olduğunu aralarında mesafe olduğunu belirtmiştir. İ.K. 9-10 yaşlarındayken anne ve babasının boşanma noktasına geldiğini, annesinin boşanmayı kabul etmediğini ve bunun üzerine babasının annesine bıçak doğrulttuğunu, o süreçte bir süre babasının eve gelmediğini ve annesi, ablası ve kendisinin kapıyı kilitleyip uyuduklarını ve çok korktuklarını ancak bir süre sonra kendisinin babasını arayıp eve gelmesi için ağladığını belirtmiştir. Babasını eve çağırdığı için onların bu yüzden boşanmadıklarını ve bu yüzden kendisini suçlu hissettiğini belirtmiştir.

Çocukluğunda boşanma olayından önce ailecek çok sık tatillere gittiklerini, beraber vakit geçirdiklerini ancak o olaydan sonra bunların hiçbirinin gerçekleşmediğini belirtti. Şu an aile içi iletişimlerinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Babasının öfkeli bir yapısının olduğunu ve bunun dışında geçmişte psikiyatrik öyküsünün olduğunu OKB tanısı aldığını ve ilaç kullanmış olduğunu belirtmiştir. İ.K. babasının çok düzenli olduğunu ellerinde sık yıkadığı için egzamalar görüldüğünü belirtmiştir. Annesinin ise sadece boşanma olayı olduğu zamanlarda psikiyatriste gittiğini ancak herhangi bir ilaç kullanmadığını belirtmiştir.

İ.K. çocukluğunda okul döneminde çok çalışkan ve hırslı olduğunu hatta 1. sınıfta sınıf birincisi olduğunu okumayı yeni öğrendiği zamanlarda bile kazanmak için 1 günde 5 kitap okuduğunu hatırladığını ve bunun yanı sıra sosyal bir çocuk olduğunu belirtmiştir. İ.K 9-10 yaşlarında pastanın üzerinde bulunan küçük toplar şeklindeki pasta süsünü yediğini ve ablasının o süslerin gerçek toplar olduğunu söylemesi üzerine bu durumdan çok etkilendiğini ve uzun bir süre taneli hiçbir şeyi yiyemediğini, beslenme problemi yaşadığını bu sebeple annesi tarafından psikiyatriste götürüldüğünü belirtmiştir. İ.K. şu an hala bu sebeple hap yutmakta zorlandığını ve çoğunlukla yutamadığını belirtmiştir. Şu anda uzun süreli bir romantik ilişkisi bulunmakta ancak ilişkisinde ciddi problemler yaşamaktadır. Erkek arkadaşının kısıtlayıcı bir tutumu olduğunu ve babası ile benzer bir şekilde öfke problemi olduğunu belirtmiştir. İ.K. ailesi ve erkek arkadaşı ile yaşadığı problemler sebebiyle psikolojik destek almaya karar vermiştir.

BULGULAR

Danışan ile toplamda 10 seans görüşülmüştür. Danışan ile seanslara şu an halen daha devam edilmektedir. Haftada bir kez her seans 50 dakika olacak şekilde görüşülmektedir. İlk iki seansta detaylı anamnez alınmıştır. Daha sonra problem ve hedef belirlenerek sürece devam edilmiştir. Öykünün teknik özetlenmesi kısmı danışanın aktardığı bilgilere göre hazırlanmıştır.

Tablo 1. Öykünün Teknik Özetlenmesi

Erken Yaşam Deneyimi	Anne ve babasının boşanma durumuna gelmesi ve babasının annesine bıçak doğrultması.
Temel İnanç	Değersiz ve yetersiz bir insanım.
İşlevselliği Bozan Varsayım	Değerli ve yeterli olabilmem için başarılı ve ailemin, erkek arkadaşımın istediği gibi biri olmalıyım. Aksi takdirde ailem ve erkek arkadaşım beni sevmez.
Kritik Yaşam Olayı	Erkek arkadaşı ile kavga etmesi.
Olumsuz Otomatik Düşünceler	Çevremdekilerin dediklerini yapmazsam değersiz ve yetersiz olurum.
Belirtiler	Bilişsel: Karamsarlık Somatik: Baş ağrısı Davranışsal: Kaygı, çevre ilişkilerini kısıtlama, güvensizlik. Motivasyonel: Motivasyonu çok fazla değişmemiştir. Duygusal: Değersizlik, yetersizlik, suçluluk hisleri

Danışan İ.K. ile yapılan seanslarda ilk önce detaylı anamnez alınarak problem belirlenmiş ve hedef oluşturulmuştur. Danışan ile bu süreçte terapötik ittifak kurulmuştur. Danışan ile hangi ekollerle ilereyeceğimiz konusu konuşulmuştur. Bilişsel Davranışçı terapi ile ilereyeceğimiz bilgisi ve bu ekollerle ilgili psikoeğitim danışana verilmiştir. Makale ile ilgili gerekli bilgilendirme yapılarak danışanın rızası alınmıştır. Danışan aile içi çatışma, değersizlik problemleri ve romantik ilişkisinde değersizlik, kıskançlık gibi yaşadığı problemler sebebi ile başvurmuştur. Bunun üzerine danışan ile olumsuz otomatik düşünceler ile ilgili konuşulmuş ve çalışılmıştır. Danışanın olumsuz otomatik düşüncelerini tespit ederek olumlu düşüncelerle değiştirmek amaçlanmıştır. Danışanın duygusal dengesini kurmak için çalışmalar yapılmıştır.

Danışanın temel inançlarını ortaya çıkarmak ve geçmiş yaşantısına dair daha detaylı bilgi edinmek için rol oynama tekniği kullanılmıştır. Daha sonrasında ortaya çıkan temel inançlar üzerinde durulmuştur. Danışanın değersizlik, yetersizlik, suçluluk duygularının ne zaman, hangi durumlarda daha çok ortaya çıktığını bulmak için düşünceleri kaydetme tekniği kullanılarak bu düşüncelerinin hangi durumlarda ortaya çıktığını kaydetmesi şeklinde ev ödevleri verilmiştir. Düşünceleri kaydetme tekniği ile danışana farkındalık kazandırılması amaçlanmıştır.

Tablo 2. Olumsuz Otomatik Düşünceleri Kaydetme Tekniği

Tarih	Nerede	Nasıl	Olumsuz Otomatik Düşünce
3. seans	Hastanede	Bir hastanın ona saatlerce derdini anlatması ve dinlediği için İ.K. ya teşekkür etmesi.	Belki başkalarına yararım dokunuyor ama ailem ve erkek arkadaşım için yetersiz ve değersiz biriyim.
5.seans	Evde	Erkek arkadaşı ile olan problemi aklına geldiğinde	Suçluyum çünkü onu değiştirmek istiyorum onun istediklerini yapmadım.
8.seans	Hastanede	Her zaman konuştuğu doktor arkadaşı selam vermediğinde	Ben ilgi bağımlısı biriyim arkadaşım beni görmedi selam vermedi diye değersiz olduğumu düşünüyorum.

Danışan ile seanslarda danışanın duygularını rahat ifade edebilmesi adına güvenli alan tekniği de uygulanmıştır. Danışanın rahatlaması için terapi sürecinde gevşeme tekniği de kullanılmıştır. Burada amaç danışanın günlük yaşantısında stresli ve gergin olduğu anlarda bu gevşeme tekniğini uygulayabilmesidir. Danışandan davranışsal teknikler olarak sosyal aktiviteler edinmesi, gevşeme egzersizleri uygulaması gibi ev ödevleri istenmiştir.

Bilişsel davranışçı terapisinin önemli bir parçası olan egzersiz (ev ödevi), terapisinin olumlu bir şekilde verimli ilerlemesi için danışan tarafından yapılması istenen görevler şeklindedir. Danışan bu süreçte verilen ev ödevlerini iş birliği içerisinde gerçekleştirmiştir. 9. Seansta artık kendisini güçlü hissettiğini, farkındalık kazandığını ve kendi değerini fark ettiğini belirtmiştir. Danışan İ.K. ile 10. Seansa kadar iyi bir iş birliği kurulmuştur. Şu anda seans sürecimiz olumlu bir iş birliği içerisinde devam etmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Travma kişinin başa çıkma kabiliyetini bastıran ve yardım almaya direnç gösteren bir durumdur. Travma sonrası stres bozukluğu; Doğal afet, savaş, ağır kaza, cinsel saldırı veya örselenme gibi olayların ani ve beklenmedik bir şekilde yaşanması sonucunda ortaya çıkan psikolojik bir durumdur (Mega,2020: 128).

Literatürde Travma sonrası stres bozukluğu ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Travmaya maruz kalan çocuklar ile ilgili yapılan bir çalışmada, TSSB gelişiminin ve şiddetinin erkek katılımcılarda %49,4 oranla diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Uslu,2021: 71).

Son yıllarda yapılan araştırmalara göre kişinin sadece şu anda yaşadığı olaylar değil geçmişte yaşadığı duygusal, fiziksel istismar veya örseleyici bir olayın da tetiklenmesi halinde Travma sonrası stres bozukluğunun ortaya çıktığı görülmektedir (Şahin & Karaaziz, 2024: 81).

Kaygılı bağlanmaya baktığımızda ise bireylerin sorunlara olumsuz yaklaştığı, ilişkilerinde yaşadıkları olumsuzlukları çözmede sorun yaşadıkları görülmektedir. Kaygılı bağlanma stiline sahip olan bireylerin ilişkilerinde karşındaki bireyi kaybetme korkusu ve kaygısı yaşadıkları görülmüştür (Ergin & Dağ, 2013: 21).

Bağlanma kuramı ile ilişkili olan duygu düzenleme kavramı ise kişinin duygusal tepkilerini gözden

geçirmek, değiştirmek ve amacına uygun bir hale getirmek şeklindeki değişimleri içermektedir. Kaygılı bağlanmada kişinin olumsuz duyguları abartma ve kendisini değersiz hissetme durumunun duygu düzenleme kavramı ile ele alınabileceği görülmüştür (Elbol & Tok,2019: 47).

Çocukluk çağında duygusal ihmale uğrayan çocuklar yetişkinlikte bu çocukluk çağı travmasına bağlı olarak gelişen kaygılı bağlanma stiline sahip olabilmektedirler. Bu durum kişilerin sosyal işlevselliklerini, iş ile ilgili işlevselliklerini en önemlisi de romantik ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir (Çağatay,2014: 215).

Bu olgu sunumunda danışanın travmaya bağlı olarak gelişen kaygılı bağlanma probleminin olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce bağlamında danışanın probleminin Bilişsel davranışçı terapi yoluyla ilerlenmesi ve süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Travma sonrası stres bozukluğu, kaygılı bağlanma ve travmaya bağlı gelişen psikolojik problemler için bireylerin destek alması ve bireylerin farkındalık kazanması adına daha iyi çalışmaların yapılması gerekmektedir. Literatürde travmaya bağlı olarak gelişen kaygılı bağlanma ile ilgili yeterince çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu konuda yapılan çalışmalar ruh sağlığı alanına katkı sağlayacak olup daha fazla çalışma yapılması önerilmektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Şule Köken
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : 50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Şule Köken
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Bolu, A., Erdem, M. & Öznur, T. (2014). Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Tedavisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 56–63.
- Çağatay, S. (2014). Çocukluk Çağı Travmaları ve Yetişkinlik Dönemine Etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 210–217.
- Çolak, B., Kokurcan, A. & Özsan, H. (2010). DSM Tanı Sisteminde Travma ve Stresle İlişkili Bozukluklar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 215–223.
- Elibol, F. & Tok, H. H. (2019). Duygu Düzenleme Becerilerinin Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 45–57.
- Ergin, D. & Dağ, İ. (2013). Bağlanma Stilleri, Benlik Saygısı ve Kişilerarası Problem Çözme Arasındaki İlişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(71), 15–27.
- Gültekin, F. & Arıcıoğlu, A. (2017). Bağlanma kuramı ve yetişkin bağlanma stillerinin psikolojik belirtilerle ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 20(4), 293–300.
- Işıklı, S. & Keser, E. (2020). Travma sonrası stres bozukluğunun bilişsel davranışçı terapi ile tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(1), 75–92.
- Kokurcan, A. & Özsan, H. (2012). Travma sonrası stres bozukluğu: Tanı, epidemiyoloji ve tedavi yaklaşımları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 37–45.
- Köroğlu, E. (2014). *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı (5. baskı)*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Mega, N. (2020). Travma sonrası stres bozukluğu ve tedavi yöntemleri. *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Dergisi*, 6(2), 123–131.
- Onay, A. & Azizoğlu, S. (2024). Romantik ilişkilerde bağlanma stillerinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 145–159.
- Şahin, M. & Karaaziz, M. (2024). Çocukluk çağı travmalarının yetişkinlik dönemine etkileri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 11(1), 78–92.
- Uslu, F. (2021). Çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu yaygınlığı: Cinsiyet farklılıkları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(2), 66–74.
- Yaşa, E. (2023). Bilişsel davranışçı terapi: Kuramsal temeller ve uygulama. *Psikoterapi Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 34–49.
- Yıldızhan, Y. (2016). Bağlanma stillerinin bireylerin ilişkileri üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 59–71.

Lévi-Strauss'un Yaban Düşüncesi Ekseninde Mit ve Sembolün Ontolojik Statüsü* **

Dilan Bayhan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7287-9198>

Doktora Öğrencisi / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, İzmir-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 03.08.2025

Kabul: 29.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

L. C. Strauss

Mit

Sembol

Anlam

Maddeci Pozitivist Paradigma

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Programı Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Prof. Dr. Bülent Sönmez'in danışmanlığında yürütülen "İlkçağ Felsefesinde Mitos ve Logos: Modern Pozitivist Paradigmada Anlam Yitimi" adlı Doktora Tez'inden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.86699>

Öz

Lévi-Strauss'un *Yaban Düşünce* adlı eseri mit ve sembolün insan doğasındaki ontolojik statüsünü tartışmakta; yaban düşüncenin modern bilime karşıt olmadığı hatta alternatif ve eşdeğer bir bilgi üretim biçimi olduğuna dair açıklamalar da bulunmaktadır. Strauss, anlamın yalnızca rasyonel ve deneysel bilgiyle kavranamayacağını, mitlerin ve sembollerin insanın dünyayı algılama ve düzenleme biçimlerinin özgün yolları olduğunu savunmaktadır.

Modern dönemle birlikte nesnel bilgi artmış, sembolik ve mitik bakış açısı ilkel zihne ait olarak görülmüştür. Bu bakış açısının temelinde maddeci pozitivist anlayış yer almaktadır. Maddeci pozitivist anlayış bilgiyi parçalayarak bütünlükten uzaklaşmıştır. Bilginin parçalanması insan doğasının da parçalanmasına neden olmuştur. Maddeci pozitivist anlayışın, anlamı yalnızca maddi gerçeklikle sınırladığı, bu nedenle insanın manevi boyutunu göz ardı ettiği ortadadır. Mit ve sembol, insanın doğayla kurduğu ilişkiyi anlamlandırmada temel rol oynar ve yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda ontolojik düzlemde insan varoluşunun asli birimleri olarak görünür.

Bu çalışmada; insanın anlam arayışını maddeci pozitivist paradigma ile sembolik-mitolojik düşünce biçimi arasındaki gerilim ekseninde değerlendireceğiz.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bayhan D. (2025). Lévi-Strauss'un Yaban Düşüncesi Ekseninde Mit ve Sembolün Ontolojik Statüsü. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 171-180.

*The Ontological Status of Myth and Symbol in the Context of Lévi-Strauss's Wild Thought**

Dilan Bayhan

PhD Student / Izmir Katip Çelebi University, Department of Philosophy, Izmir-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 03.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

L. C. Strauss

Myth

Symbol

Meaning

Materialist Positivist Paradigm

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is a product of the PhD Thesis titled "Mythos and Logos in Ancient Philosophy: Loss of Meaning in the Modern Positivist Paradigm", which was carried out under the supervision of Prof. Dr. Bülent Sönmez in the Department of History of Philosophy at the Institute of Social Sciences of Izmir Katip Çelebi University.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.86699>

Abstract

Lévi-Strauss's work *The Savage Mind* discusses the ontological status of myth and symbol in human nature; it also explains that savage thought is not opposed to modern science, but rather an alternative and equivalent form of knowledge production. Strauss argues that meaning cannot be grasped solely through rational and experimental knowledge, and that myths and symbols are unique ways in which humans perceive and organize the world.

With the advent of the modern era, objective knowledge has increased, and the perspective on symbols and myths has been regarded as belonging to the primitive mind. At the core of this perspective lies the materialist positivist understanding. The materialist positivist understanding has fragmented knowledge, distancing it from wholeness. The fragmentation of knowledge has also led to the fragmentation of human nature. It is clear that the materialist positivist understanding limits meaning to material reality alone, thereby disregarding the spiritual dimension of human beings. Myth and symbol play a fundamental role in understanding the relationship between humans and nature, and they appear not only as historical but also as ontological units of human existence.

In this study, we will evaluate the human search for meaning within the tension between the materialistic positivist paradigm and the symbolic-mythological mode of thought.

GİRİŞ

İnsanın anlam arayışı geçmişten bugüne kadar süregelmektedir. Anlam arayışında iki düşünce biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce biçimleri, maddeci pozitivist paradigma ve sembolik mitolojik düşüncedir. Maddeci pozitivist paradigma, anlamı, maddi gerçeklik ve deneysel bilgi üzerinde temellendirmeye çalışırken sembolik mitolojik düşünce insanın dünyayı anlama yollarındaki aşkın boyutu ifade etmektedir.

Batı düşünce tarihine ait tüm anlama çabalarının M.Ö. 6-7. yüzyıllarda Yunanistan'da başladığı kabul edilir. Bu kabule göre Avrupa kimliğinin tarih, kültür ve siyasetin arketipik unsurları Antik Yunan kültüründe bulunmaktadır. Oysa insanın anlama çabalarının tek bir merkeze has kılınması sorunlu bir yaklaşımdır. Bu yüzden anlama çabasını tarihsel bir kesit olarak değil insanın kendi doğasına bakarak ortaya koymak gerekmektedir. İnsanın anlama çabası ekseninde meseleye baktığımızda pozitivist ilerlemeci anlayış ile bu anlayışın karşısında duran gelenekçi anlayış karşımıza çıkar. Özellikle Mircae Eliade, Ernst Cassirer, Vico gibi düşünürler pozitivist insan anlayışının karşısına anlam (mana) sahibi insan anlayışını koymuşlardır:

Anlam, mana demektir (Tdk, 1932, 1498), ve bu yönüyle maddi değil, manevi bir boyuta işaret eder. Anlamı sadece nesneler üzerindeki deney ve gözlemle açıklamaya çalışarak insanı da nesne düzeyinde ele almanın ne kadar tutarlı olacağı da ayrıca sorulmalıdır.

Bu makalede biz Strauss'tan yola çıkarak insanın anlamsal boyutunu ve insan doğasının mahiyetini ortaya koymaya çalışacağız.

Geçmişten bugüne kadar insanın anlam arayışı insanın ürettiklerinde ortaya çıkar. Bunlar; şiirler, şarkılar, öyküler, mitler ve semboller ile kurgulanmış bir evrendir. Bu bağlamda Vico'ya kulak verirsek onda, insanı nerede aramamız gerektiği sorusuyla ilgili olarak insanı kendi yaratılarında aramamız gerektiği (Vico, 2007, 93) cevabını buluruz. Yani insanı dışarıda, doğada ya da soyut teorilerde değil, kendi yarattığı şeylerde aramamız gerekir. Vico'ya göre insanı doğada arayamayız ya da insanı eşyaya bakarak tanıyamayız (Vico, 2007, 23). Çünkü ne doğayı ne de eşyayı insan yaratmamıştır. İnsan ancak kendi ürettikleriyle anlamlandırılabilir. Konuya bu açıdan eğildiğimizde insanın tarihinde iki tür eylemle karşılaşırız; yaşamın devam ettirebilmek için doğayla kurduğu ilişki, kendisi ve başka insanlarla kurduğu ilişki. Bu ilişkilere bakarak insanın doğası hakkında karar vermemiz kolaylaşır. İnsanı nerede arayacağımız sorusu onun içsel doğasına, davranışlarına ve düşüncelerinin yansımalarına bakılarak ortaya konulabilir.

Maddeci paradigma yaban düşüncenin sadece bedensel ya da ekonomik gereksinimlere odaklı olduğunu iddia etmektedir. Oysa iddia edildiği gibi yaban düşünce (küçümseyici anlamda) salt zihinsel çıkarımların ürünü değil insanın doğaya eklenmesidir. Bu düşüncenin temelinde sınıflandırma, sembolleştirme ve bütünselleştirme söz konusudur. Her ne kadar egemen Batı paradigması bu düşünceyi modern bilimden daha geride görse de aslında her ikisi de hayatı anlama çabası ekseninde aynı amaca hizmet etmektedirler. Eğer eskinin geri kısır ve aşağı olduğu iddiası tutarlı ise zamanın geçmesi, bugünün egemen anlayışlarını da işlevsiz ve geri kılacaktır.

Bu bakımdan insanın fiziksel ve manevi olmak üzere iki boyutu olduğunu tarihsel zemine bakarak anlayabiliriz. Bu iki boyut: bir yanıyla dış dünyayı kontrol etmek isteyen pragmatik taraf öbür yanı ise başkalarına yardım etmek, şiir yazmak ve semboller üretmek gibi pragmadan uzak duran manevi taraftır. Bunlar insanın iki boyutunun olduğunu gösterse de aslında insanın fiziksel evrenle kurduğu ilişki bile aşkın bir yönelime dayanmaktadır. İlkel denilen topluluklara baktığımızda insanın kendini doğadan ayrı bir yerde tutmadığını görürüz. Dış dünyaya ilişkin yönelimlerinin bile aşkın bir zemine sahip olduğunu tespit ederiz. Onun dünyasında fiziksel olanla kutsal olan bir aradadır. İlkel/Öncel insan tarlasını ekerken bile tanrısal bir görev yaptığını düşünmektedir (Eliade, 2001, 25).

Simge ve Gösterge

İnsanı hayvandan ayıran davranış biçimleri, simgesel davranış biçimleri aracılığıyla ortaya çıkabilir. Birçok bilimsel deneyde hayvanların uyarıcılara olan tepkilerinin dolaysız değil dolaylı olduğu görülmektedir. Duygu dili sadece insanlarda değil, hayvanlarda da karşımıza çıkar. Sözelimi şempanzelerin jestler aracılığıyla ilginç anlatımlar gerçekleştirdiği söylenebilir. Öfke, ümitsizlik, üzüntü, istek veya oyun istemeleri şempanzelerin jestlerine yansır. Fakat önerme dilini duygusal dilden ayırmamız gerekir; çünkü bu ayırım insan ve hayvan dünyası arasında bir sınırdır. Zira hayvanlar, düşüncenin en önemli öğelerinden olan imgelerden yoksundurlar ve bu nedenle hiçbir zaman kültürel bir gelişim gösteremezler. Her ne kadar şempanzeler belli simgesel süreçlerin gelişiminden geçseler de insan dünyasının eşğine ulaşamadıkları aşikârdır. Göstergeler ile simgeler arasında ayırım olduğunu ve hayvanların daha çok göstergelerle hareket ettiğini kabul etmemiz gerekir. Sözelimi bir zil sesi, yemek için bir gösterge hâline gelebilir ve bu zil çalmadan Pavlov'un köpeğinin yemeğe gelmediği veya dokunmadığı deneyler yapılmıştır. Gösterge fiziksel dünyaya aitken, simgede anlam dünyası vardır (Cassirer, 1974, s. 38).

"...(Daha sonra) Helen'le birlikte değirmene doğru yürüyüşe çıktık. Ben tulumbadan su çekerken Helen'in bardağını musluğun altında tutmasını sağladım. Soğuk su hızla akıp bardağı doldururken Helen'in boş eline s-u-yu harf harf yazdım. Elinin üzerinden hızla akan soğuk suyun hemen ardından sözcüğün izlenmesi O'nu şaşırtmış göründü. Bardağı elinden atıp donakalmış gibi durdu. Yüzü yeni bir ışıkla aydınlandı. S-u-yu birkaç kez yazdı. Sonra yere yattı. Toprağın adını sordu. Tulumbayı ve çitleri gösterdi. Eve giderken yol boyunca çok heyecanlıydı. Dokunduğu her nesnenin adını öğrendi. Öyle ki birkaç saat içinde sözcük bilgisine otuz kadar yeni sözcük eklenmişti. Ertesi sabah, ışık saçan bir peri gibi uyandı. Nesneden nesneye kuş gibi gidiyor, her şeyin adını sorup sevinçle beni öpüyordu... Şimdi her şeyin bir adı olmalıydı. Nereye gidersek gidelim, evde öğrenmediği nesnelerin adlarını istekle soruyor, adları heceleme için heyecanla arkadaşlarını bekliyor ve tanıştığı herkese harfleri öğretmek istediğini gösteriyordu. Önceden kullanmakta olduğu göstergeleri ve el kol devinimlerini, yerlerine koyacak sözcüklere sahip olur olmaz bıraktı. Artık O'na en büyük hazzı, yeni bir sözcük öğrenmek veriyor. Yüzünün her gün biraz daha anlatım kazandığı dikkatimizi çekmekte..." (Keller, 1903, s. 315).

Özel yöntemler aracılığıyla konuşmayı öğrenmiş kör, sağır ve dilsiz çocuğun deneyinde, göstergelerden simgelere olan bu adımı başka hiçbir örnekte bu kadar net göremezdik. Keller, bir nesne veya olayı dilsiz bir çocuk ile birleştirmeyi öğrenmiş ve izlenimler arasında çağrışım kurarak simgeselleştirmişti. Simgecilik ilkesi, insanın yaşamını ve kültür dünyasına girişini sağlayan büyük bir kavramdır. Bu ilke olmazsa, kör, sağır veya dilsiz bir çocuğun dünyasının bir hayvanınkinden çok daha zengin bir dünyası olamazdı. Dolayısıyla simge, insanın en büyük ayrıcalıklarından biridir.

Pavlov'un deneylerindeki gibi köpekler, özel bir sesle birlikte yemeğe dokunurken, bu durumun insanın simgeciliğine dair bir analogi olamayacağı açıktır. Çünkü insansal simge, tek bir biçimi değil, çok yönlülüğü savunur. O değişkendir; zira her nesne kendi özel adını taşır ve o nesnenin adını düşündüğümüzde, o nesne ile ilgili çağrışımlar ortaya çıkar. Bu değişkenlik hayvan dünyasına ait değildir (Cassirer, 1974, s. 42). Her ne kadar yapılan deneylerde hayvanlar parlak cisimleri diğer cisimlerden ayırsalar da veya bir süre boyunca büyüklük ve biçime göre kutuları ayrı ayrı koysalar da, daha sonradan gelişmeleri ilerlemeye devam etmez. Çünkü bir insan gibi simgeler dizisine erişemezler. İnsan ise dil, sanat, felsefe ve bilimin çeşitli yönlerinden, kendisini açtığı ideal dünyaya bir geçit bulmaya çalışır (Cassirer, 1974, s. 46).

Gerçeklik Ve Olanaklılık

Kant, üçüncü kritiğinde insan algısının temel yapısını betimleyebileceğimiz ve bu yapıyı olanaklı olan tüm bilme biçimlerinden ayırt edebileceğimiz bir ölçüt olup olmayacağını sorarak insan

bilgisinin öz yapısını araştırmaya koyulur. Araştırmanın insan bilgisinin öz yapısının içinde aranması gerektiği sonucuna varmış ve akıllı, nesnelerin gerçekliği ve olanaklığı arasında kesin bir ayırım yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Burada insan bilgisinin öz yapısı, insanın genel varlık zinciri içerisindeki yerini tespit eder. İnsandan aşağı olan varlıklar, kendi duygusal algı dünyalarına kapanmış olsalar da gerçek fiziksel uyarıcılara tepki göstermektedirler. Fakat olanaklı nesnelerle ilgili hiçbir ideye sahip değildirler. İnsanüstü akıl, gerçeklik ve olanaklık arasında bir ayırım gözetmez. Tanrı'nın algısındaki her şey, gerçekliğin temsilidir. Nesneyi düşünmesi, yaratma ve ortaya koyma edimini de gerçekleştirir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Olanak sorunu yalnızca insana ait ve insanın aklında ortaya çıkan bir sorundur. Bu ayırım, metafiziksel değil, bilgi kuramına ait bir ayırımdır (Cassirer, 1974, s. 60).

O hâlde insan, gördükleri şeyler üzerinde çıkarımlar yaparak imgeler ve kavramlarla düşünmeye başlar. Kant'ın da dediği gibi, "Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüler kördür." (Kant, 1993, B75/A51) İnsan zihni, imgelere gereksinim duyan bir akla sahiptir ve öz yapısı gereği insan bilgisi simgesel bir bilgidir. İnsanın gücü ve sınırları bunlarla belirlenir. Simgenin fiziksel olarak dünyada bir parçası yoktur; fakat simgeler bir anlamın karşılığıdır. İlkel düşüncelerde, varlık ve anlam arasında bir sınır getirmek oldukça güçtür. Bu iki alan daima birbirlerinin yerine geçmektedir. İnsanın kültürel gelişmesi ve ilerlemesi, nesnelerle simgeler arasındaki ayrımı açar ve gerçek ile olan arasındaki ayırım gittikçe daha belirgin bir hâle gelir. Eğer simge ile düşünce arasında bulanıklaşma gerçekleşirse, aynı şekilde gerçeklikle olan olanaklılık arasındaki ayırım da belirsiz hâle gelir. Bazı hastaların söz bitimine uğraması ve sözcük örneklerini kullanma alışkanlığını yitirmesi, onların düşünce tutumlarının yetersizliğinden kaynaklanır.

"Kurt Goldstein bu konu ile ilgili şu sözleri söylüyor: Bunlar ve benzer örnekler, hastanın olanaklı herhangi bir durumda iş görmeye yetenekli olmadığını gösteriyor. Bu nedenle biz, bu hastalardaki bozukluğu, olanaklı bir duruma yaklaşımda yetenek eksikliği olarak betimleyebiliriz... Hastalarımızın, doğrudan doğruya dış uyarıcılarca belirlenmeyen herhangi bir işe başlamada en büyük güçlüğü çektiklerini görüyoruz... İstençli değişikliklerde, istençli olarak bir konudan ötekine geçmede çok zorluk çekiyorlar. Sonuç olarak, böyle bir değişikliğin zorunlu olduğu işlerde başarısızlığa uğruyorlar." (Goldstein, 1940, s. 237).

Tepki gösterdiğimiz ve daha sonra tepki göstereceğimiz nesneler, akılda bir aradadırlar. Yani, olanaklı bir nesne olarak orada bulunmaktadırlar. Ancak o zaman birinden ötekine geçiş sağlanabilir. Oysa anlık bozukluğu olan biri, soyut olanı kavrama yeteneksizliği yüzünden bu geçişi sağlayamaz.

"Bu türden şeyleri söylemek, açıkça çok güç olan bir tutumun varsayılmasını gerektirir. Kısaca dendiğinde, iki alanda, yani gerçek nesnelerin yer aldığı somut alan ile yalnızca olanaklı olup somut olmayan şeylerin yer aldığı alanda yaşama yeteneği gerekir... Hasta bunu yapabilmek gücünden yoksundur. O, ancak somut alanda yaşayabilir ve eylemde bulunabilir." (Cassirer, 1974, s. 62).

Bu durum, insan kültürünün gelişimi ve öz yapısı için büyük önem taşıyan evrensel bir sorundur. Bilgide deney ve olgular önemsenir. İnsan bilgisi yalnızca olguları temel alır. Oysa olgular üzerinde temellendirilmiş kurallar, kullanılan bir şatodan başka bir şey değildir. Sorunların kendisi işte buradan kaynaklanır. Bilimsel olgu, her zaman simgesel bir öğeyi açıklar. Galileo, dinamik bilimi kurduğunda herhangi bir dış gücün etkisi olmaksızın, devinen çevresinden tümüyle soyutlanmış bir cismi kavramakla başlamıştı. Oysa böyle bir cisim hiçbir zaman görülemezdi, çünkü gerçek olmayan, olanaklı bir cisim anlamda olanak taşıyamazdı. Akıl dışı terim, düşünülmeyecek ve konuşulmayacak şey anlamına gelmektedir; zira büyük matematikçiler bile imgesel sayılar düşüncesini uzun süre çözülmez bir sır olarak düşünmüşlerdir. Fakat akılcılık, matematiği insan aklını övücü, açık ve seçik iddialar alanı olarak karşımıza çıkartır. Nitekim her ne kadar açık seçik oldukları düşünülse de bazı belirsizliklerin olduğu kanıtlanmıştır. Matematiksel kavramların genel öz yapısı, açıkça tanınmadan ve

matematiğin nesnelerin değil, simgelerin bir kurumu olduğu onaylanmadan ortadan kaldırılamamıştır. Matematik alanı, simgesel düşüncenin genel işlevini işleyebilecek bir alan değildir; çünkü etik iddialar ve ülküler gelişmesine göz attığımızda, simgesel düşüncenin gerçek doğasıyla tüm gücünün daha bir açıklık kazanabildiğini görebilmekteyiz.

Modern Düşünce ve İlkellik Algısı

Strauss'a göre şüphesiz bilimsel metodoloji ilkel insanların kullandığı 'somut mantıktan' farklıdır. Bu farklılık zorunlu olarak az gelişmişliğe neden olarak gösterilemez. Strauss 'somutun bilimi' derken mitlerin doğayı ve doğadaki ilişkileri kavramanın asli bir yol olduğunu vurgulamaktadır (Strauss, 2013, 44) "*İnsan doğası nedir?*" sorusu burada tekrar karşımıza çıkmaktadır. İnsanın sadece akıl varlığı olduğu söylene de bu yargıya varmamızı sağlayan yaklaşım hangi akıldan söz etmektedir? Modern usçuluğun/akılcılığın tanımladığı gibi insan düşünen bir hayvan mıdır?

Şüphesiz düşünmek tüm insan etkinliklerinde bulunur.

İnsan düşünen bir hayvandır tanımı insanın doğasının tanımlanmasıyla ilgilidir. Bu tanım daha çok temel bir ahlaksal buyruğu yerine getirmektedir. Çünkü akıl, insanın kültürel yaşam biçimlerini tüm zenginliği ve çeşitliliği ile kavrayabilmemizde yeterli değildir. Dolayısıyla, mitik düşünceyi dikkate aldığımızda insanı ussal hayvan olarak tanımlamak yerine simgeleştiren hayvan şeklinde tanımlamak daha doğru olabilir (Cassirer, 1974, 34).

XVII. yüzyılda birçok düşünür, bilimin¹ ön plana çıkmasıyla mitolojiyi, ilkel düşünce biçimlerinin bir ürünü ve batıl inanç olarak değerlendirilmiştir. Mitik düşünce ile bilim arasında ki bu uçurum tam da bu yüzyılda gerçekleşmiştir. (Strauss, 2013, 54).

Oysa insan, zihinsel çıkarımlar yanında kendini sembolik bir dille de ifade etmektedir. "Mit, semboller aracılığıyla insanın karmaşık deneyimlerini ve toplumsal gerilimlerini anlamlı kılar; semboller sadece işaret değil, aynı zamanda anlamı taşıyan yapı taşlarıdır." (Strauss, 1999, 44) Bu açıdan mitoloji sadece boş inançların, büyük kuruntuların kaba bir birikimi olarak ele alınamaz.

Sembol ise insanın tanınmasında bir ipucudur. İnsan doğası fizik veya kimya ile açıklanıp betimlenemez. Nitekim varlıkları kendi özüne göre değerlendirmek gerekir. Uexküll'e göre "bir sineğin dünyasında yalnız sineksi şeyler, bir deniz kirpisinin dünyasında ise yalnız deniz kirpisine özgü şeyler buluruz" (Cassirer, 1974, 32).

O halde anatomisini bildiğimiz bir hayvanın; bedeni, çeşitli duyu organlarının sayıları, nitelik ve dağılımları, sinir dizgesinin koşulları gibi özel yaşantısına dair özel bilgilerine de ulaşabiliriz demektir.

Yaşam tüm canlılar için ortak olduğundan en küçük halkadan en büyük halkaya kadar uyum içerisindedir. İnsanı ise bu canlılardan ayrı kılan şey onun sadece niceliğinde değil niteliğinde de değişimler olmasıdır. İnsanın çevreye uyum sağlamasında *simgesel dizge* olarak betimleyeceğimiz başka bir halka yer almaktadır. Bu halka insan yaşamına başka bir boyut katar. Bazı tepkiler organik ve insan yanıtları arasında yanlış anlaşılmalı yer vermez. Organik tepkilerde doğrudan doğruya yanıt verilir iken ikinci durumda ise yanıt dolaylı olacağından gecikir. Doğal düzenin tersine bir dönüş olamaz. Dolayısıyla insan sadece fiziksel evrende değil aynı zamanda manevi bir evrende de yaşamaktadır. Bu manevi evren kimi zaman simgesel bir evren olarak kendini gösterir. Bu yüzden

¹ Bilim ve bilimcilik terimlerini de tıpkı ileri veya gericilik (Suruş, Ankara, 1990) kavramları kadar bilinmeden kullanılmaktadır. Oysa bu terimler arasında büyük farklar vardır. Bilimcilik çoğu zaman pozitivist tutumla iç içe alınmaktadır. Bu terim moderniteyle birlikte ortaya çıkmış ve kendisi dışında hiçbir şeye hesap vermeyen, kendi kendini doğrulayan bir olmuştur. Bilimcilik, pozitivist paradigma altında gelişerek araştırma yönteminden ideolojiye dönüşmektedir. (Ayrıntı için Oldmeadow, Bilim-Bilimcilik ve Kendini Yok Etme yazısını inceleyiniz).

pratik alanda bile insan maddi olana tamamen bağılı kalıp yaşamını sürdüremez. İnsanın anlam yönü sembollerde açığa çıkmaktadır.

“Mitler, bireyin ve toplumun içsel çelişkilerini semboller yoluyla ifade eder, böylece psikolojik bir işlev görür.” (Strauss, 1999: 134)

Epiktetos, “insanı rahatsız edip korkutan nesneler değil, onun nesnelere ilişkin sanı ve kuruntularıdır” der (Cassirer, 1974, 34). Sembol gibi mit de insanın manevi evreninin bir parçasıdır.

Sembol bir eşyanın temsili değil onun ta kendisidir. Nihayetinde sembol, eşyanın yerine geçer. Mit de aslında bizzat ‘*düşüncenin kendisinde varolan*’dır. Kategorilerin eksikliğinde, mitik düşünce bu eksikliği tamamlamak için anlamı düşünceye uygun hale getirir.

Mitler insan tarihinin hemen hemen her alanında yer alır. Mitik düşünce yalnızca anlamın sürekliliğini sağlamakla kalmaz aynı zamanda düşüncede var olanı ifade etme ve simgesel dili kullanarak gerçekliği kavrama becerisiyle sayesinde dil ile derin bir bağ kurar. “Mitin dili, bilinçli bir dil değil, yapısal bir dil olup, zıtlıkların bir araya getirildiği bir işaretler sistemidir.” (Strauss, 1999: 48)

Sembol ise eşyanın gerçekliğinin bir parçasıdır. İnsan ise her şeyi simgeleştirerek iletişim kurar. Sembol insan doğasından yansıyan bir anlama biçiminin dışı vurumudur. Ancak burada sembol ile göstergeyi de ayırmamız gerekmektedir. Bu insansal doğa ile hayvansal doğa arasındaki farkı anlamamız açısından önemlidir (Cassirer, 1974: 38).

Birçoğumuz Pavlov’un köpeği deneyini hatırlarız. Zil çaldıktan sonra harekete geçen Pavlov’un köpeği için zil sesi sembol değil, göstergedir. Çünkü sembolün kendisinde bir anlam vardır ve bu anlama dolayimsız bir şekilde ulaşılır (Cassirer, 1974: 38-42).

“Bilginler kuşkuya ve başarısızlığa katlanırlar, çünkü başka türlü yapamazlar. Ama düzensizlik hoş göremedikleri ve hoş görmemeleri gereken tek şeydir. Salt bilimin bütün amacı, en alt ve görünüşe göre bilinçdışı düzlemde, yaşamla birlikte başlamış olan bu karmakarışık algılama biçiminin en yüksek ve en bilinçli noktasında indirgenmesini gerçekleştirmektir. Kimi durumlarda, geliştirilmiş olan düzen tipinin olguların nesnel niteliğini mi taşıdığı, yoksa bilim adamının kurduğu yapay bir şey mi olduğu sorulabilir. Hayvan sınıflandırmaları konusunda durmamacasına sorulur bu soru...Bununla birlikte, bilimin temel ilk savı doğanın kendisinin de düzenli olduğudur... Kuramsal bölümünde, bilim bir düzene koyma olarak özetlenir ve... dizgebilimin böyle bir düzene koyma olduğu doğruysa, dizgebilim ve kurumsal bilim terimleri eşanlamlı deyimler olarak değerlendirilebilir.” (Simpson, 1961, 5)

Öyle ki bu düzen zorunluluğu ilkel denilen düşüncenin temelinde yer almaktadır. Bize çok yabancı olduğunu düşündüğümüz düşünceler başka bir perspektiften bakıldığında ortak nitelikleri daha kolay anlaşılabilir (Strauss, 1994, 36).

Mitlerin temel karakterlerine bakıldığında bireysel zihinler tarafından üretilmediği anlaşılır. Çünkü mitler geleneğin ağırlığıyla bizlere telkin edilir. Mitos, insanlar ile hayvanlar arasında mesafenin olmadığı bir tarihtir. Mitik düşünce, coğrafyanın sebep olduğu bir problemle karşı karşıya kaldığında başka bir coğrafyanın problemleri arasında bağ kurar. Mitos; yıldızlar, gece gündüzün birbirini izlemesi, mevsimler, toplumsal örgütlenme, komşu topluluklar ile politik ilişkiler, güneşin esen kuzey rüzgarları, cinsellik, akrabalık, ensest yasağı gibi meselelerin diğer problemlerle olan benzerliğini inceler (Strauss, 2013, 9-10). Çünkü benzer ilişkilerin her coğrafyada karşımıza çıkıyor olması bir tesadüf olamaz.

Yaban Düşünce’de Mitin Yapısı

Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinde özellikle Rousseau ile ağırlığını hissettiren doğadan kopuşun fark edilmesi insan doğasının “ne”liği hakkında ciddi tartışmalara sürüklemiştir. Strauss da aynı zeminde ilerlemiştir.

“İnsanın doğadan koparılması ve üstün, egemen varlık durumuna getirilmesiyle başlanmıştır işe; böylece en yadsınmaz özelliğinin, yani canlı varlık niteliğinin silinebileceği sanılmıştır. Bu ortak

nitelik görmemezlikten gelinerek son dört yüzyılda, insanlıkla hayvansallığı birbirinden kesinlikle ayırmayı bir hak olarak benimsemekle, birinden aldığı her şeyi ötekine vermekle, uğursuz bir dönemi başlattığını, durmamacasına daraltılan bu sınırın insanları da birbirinden uzaklaştırmaya ve gittikçe daha sınırlı bir azınlık yararına, bir insanlık ayrıcalığı istemeye yarayacağını, bu insanlığınsa, ilkesini ve kavramını özsaygıdan aldığı için, daha doğar doğmaz çürüyeceğini anlayamamıştır”(Strauss, 1994, 9-10).

“İnsan canlıların en gelişmişidir” cümlesinde nesnel bir gözlem yer almaktadır. Fakat onu yeryüzünün en yüce yarattığı olarak gösterirken sanki her şey insanın gereksinimlerini karşılamak, gönlünce yaşamasını sağlamak için yaratılmıştır algısı insanı evrenle karşı karşıya getiren bir anlayışa kapı açmıştır. ‘Her şey insan içindir’ ifadesi nesnel bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Bu yargı sadece insan merkezci bakışın bir yansıması olup, doğaya ilişkin bencil ve hiyerarşik bir tutumu üretmiştir.

Bu bağlamda türler ve alt türlere ait tüm sözcükler pozitivist paradigma ekseninde gelişmiştir.

Dolayısıyla bu nesnel bilgi düşkünlüğü ‘ilkel’ diye adlandırılan düşüncenin en çok unutulmuş yönlerindendir. Her ne kadar ilkel dönemde bilimin olmadığını iddia eden paradigma olsa da benzer yöntemlerin kullanıldığı ve benzer düşüncelerle bilime yönelindiği görülebilmektedir. Zira her iki durumda da evren konusu ele alınarak gereksinimler karşılanmaya çalışılmıştır (Strauss, 1994, 27).

E. Smith Bowen, Afrika boylarından birine gelerek onların (ilkel toplumların) dilini öğrenmek ister. Bilgi vericiler, ilk olarak ona bitkileri gösterip adlarını söylemekle işe başlarlar. Fakat araştırmacı, bitkilerin tanıma olanağından yoksundur. Çünkü bu bitkiler uzak bölgelere ait olduğundan, araştırmacının bu denli zenginliğe ve çeşitliliğe hiçbir zaman ilgisi olmamıştır. Bowen’ın bu bilgiler karşısında yetersiz olması, onun yaşadığı toplumun kültürünün veya ilgi alanlarının başka boyutta olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer Batı paradigması açısından gözlemlersek, ilkel kabilenin modern bir bilim insanından tabiata ilişkin daha çok şey bildiğini söylemek gerekir. Bilinmesi gerekir ki kabileler doğa ile iç içe yaşadıklarından dolayı her şeyi bilimsel çerçevede değerlendirmezler. (Strauss, 1994, 30-31).

“1921’de yaptığımız gezinin bitki bilimcisinin toplayıp da adlarını öğrenmek istediği adsız (yararsız) kötü otlara gösterdiği ilgi (onlara göre tam bir budalalıktı bu) karşısında... Markiz adalarındaki dostlarımla attığı kahkahaları hala anımsarım” (Strauss, 1994, 26).

Her dönem birbirinden farklı kültürler ve buna bağlı olarak farklı toplumlar bir araya geldiğinden, kavramlar dilden dile farklılık göstererek yeni bir anlam formu kazanabilmektedir. XVIII. yüzyılda toplumlar da soyut veya az terimler kullanılmasının temelinde zekâ değil toplulukların birbirinden farklı olan ilgileri olduğu söylenebilir. İlkel diye adlandırılan düşünce –ki biz buna öncel de diyebiliriz- en az çağdaş bilim kadar gözlem yöntemini benimsemektedir. Her ne kadar temelinde gereksinimleri karşılama yolu olarak ele alınsa da ilkel düşüncenin konusu evrendir. (Strauss, 1994, 26-27). Yaban düşünce de mit ve sembolün dışavurumudur. Yani bu düşünce dünyayı modern bilim gibi açıklayıcı bir yaklaşımla değil, anlamlandırıcı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alır. Mit de bu amaca hizmet eder.

“İnsan zihni karşıtlıklar aracılığıyla dünyayı anlama eğilimindedir; mitler bu karşıtlıkları sembolik düzeyde uzlaştırma işlevi görür.” (Strauss, 1999: 32).

İnsan zihni karmaşık bir dünyayı anlamak için dikotomiler/ikilikler kullanır. Söz gelimi iyi-kötü, doğru-yanlış, aşk-nefret gibi dikotomiler insanların çevrelerini anlamlandırmalarını sağlar. Birbirine karşıt olan bu terimler bir şeyi diğerine göre değerlendirmemizde oldukça yararlıdır. Yani iyi kavramını anlamak için kötünün olması gerekir. Mitoslar da işte bu kavramları uzlaştırarak anlam zemini oluşturur. Çünkü mitler bireylerin içsel çatışmalarını çözmelerine ve evrensel deneyimleri anlamalarına yardımcı olan önemli bir araçtır.

Dil ve Yaban Düşünce

İnsan zihni ile dil ve düşünce arasında bir bağ/ilişki vardır. Modern pozitivist paradigma sözde 'uygar' toplumların dillerini yüksek bir soyutlama olarak görmektedir. Bu paradigma ilkel toplumların dillerini sınırlayıcı, betimleyici ve doğrudan deneyime bağlı olarak değerlendirmektedir. Soyut düşüncenin dili olarak konumlandırılan uygar diller, kültürel evrim anlayışının da bir yansıması ve bilişsel üstünlüğün bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Oysa ilkel olarak niteledikleri dilin farklı bir mantık yapısı içerisinde son derece soyut, simgesel ve mecazlara dayalı oluşu ve ifade gücünün güçlü olması göz ardı edilir.

İlkel toplulukların soyut düşünceye yeterince sahip olmadıkları yönündeki iddialar, çoğu zaman bu toplulukların dillerinin yapısal özelliklerine dair yüzeysel gözlemlere dayanır. Lakin soyut sözcük zenginliğinin yalnızca sözde 'uygar' dillere özgü olduğu yönündeki bu sav, birçok karşı örneği de dışarıda bırakır. Örneğin, "Kötü adam zavallı çocuğu öldürdü" (Strauss, 1999, 25) önermesi incelendiğinde Chinookça'da "adamın kötülüğü çocuğun zavallılığını öldürdü" biçiminde anlaşılır. Benzer bir şekilde, bir kadının küçük bir sepet taşıdığını anlatmak için "bir istiridye sepetinin küçüklüğüne beşparmak otu kökleri koyuyor" ifadesi kullanılır (Strauss, 1999, 25).

Nihayetinde bu tarz örnekler, her dilin kendine ait söylem ve sözdilimsel yapı geliştirdiğini; sözcük dağarcığındaki olası boşlukların bu özgün yapılar yoluyla telafi edildiğini göstermektedir. Kimi gözlemciler, yerli halkların adlandırma biçimlerinde işlevselliği ve pratik gereksinimleri temel almaktadırlar.

SONUÇ

Batı düşünce tarihinde anlam arayışının Antik Yunan ile başladığının kabul edilmesi de bu, insanın anlama çabasını yalnızca belirli bir tarihsel kesite indirgemek anlamına gelir. Oysa anlam, insan doğasının temel bir eğilimi olarak yalnızca akıl yürütmeye değil; mitler, semboller ve diğer kültürel yaratımlarla da şekillenir.

Pozitivist anlayışa göre yalnızca maddi olan gerçektir. Bu anlayışın temelinde 'anlam' gibi manevi boyutlar ya göz ardı edilir ya da geçersiz sayılır. Fakat anlam, mana ile eşanlamlıdır ve bu yönüyle maddi değil, manevi bir boyuta işaret etmektedir. Zira anlamı yalnızca nesneler üzerinden açıklamaya çalışmak, insanı varlık bütünlüğünden koparmaya hizmet eder.

Claude Lévi-Strauss maddeci pozitivist paradigmanın aksine mitlerin akıldışı ve ilkel düşünce biçimleri olduğu görüşünü reddeder. Çünkü mitin yapısı, bilimsel düşünceden farklı olsa da aynı mantıksal işlemleri içerir. Mitte ilgili olarak Strauss, doğayı anlamlandırmanın alternatif bir yolu olarak 'somut mantık' terimini kullanır. Strauss'un 'Yaban Düşünce' adlı eseri, Batı'nın ilkel olarak tanımladığı düşünce sistemlerinin aslında doğayı anlama ve sınıflandırma açısından gelişmiş mantıksal yapılara sahip olduğunu ortaya koyar. Sözde 'ilkel' toplumlar, çevreleriyle kurdukları ilişki biçimi sayesinde derin bir bilgi üretimini gerçekleştirmiştir.

Yaban düşünceyi eksik ve kısır gören maddeci pozitivist paradigmanın aksine yaban düşünce ile modern bilimsel düşünce arasındaki fark yöntemeldir. Biri doğayı işlevsel olarak anlamaya, diğeri ise deneysel ve kavramsal olarak açıklamaya yöneliktir. Mit ve sembol, insan doğasının temel bileşenleri olarak dünyayı anlamlandırmanın kadim yollarıdır.

Cassirer'e göre insanı 'akıllı hayvan' olarak tanımlamak yetersiz olacaktır. İnsanın diğer canlılardan başka ve önemli bir konumda yer almasının temelinde sembol üreten varlık olması yatar. Çünkü insan yalnızca kavramlarla değil, imgeler, mitler ve sembollerle düşünüp dünyayı anlamlandırmaktadır.

Semboller, insan davranışlarının temelini oluşturur. Pavlov'un köpeği, zil sesiyle tepki vererek yalnızca bir göstergeye yanıt verir. Ancak sembol, yalnızca gösterge değil, kendisinde anlam taşıyan bir bütünlük içerir. Bu da insanın bilişsel doğasının hayvanlardan farkını ortaya koyar. Sonuç olarak, mit ve sembol insanın yalnızca tarihsel değil, ontolojik boyutunu da şekillendiren temel araçlardır. Yaban düşünce

bu yönüyle modern bilime karşıt olmayıp, farklı bir bilgi biçimidir. Lévi-Strauss'un ortaya koyduğu gibi, mitolojik düşünce yapıları da rasyonel bir iç tutarlılığa sahiptir ve insanın doğayla kurduğu ilişkiyi bütüncül şekilde tekrardan yapılandırır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Cassirer, E. (2005). *Sembolik Formlar Felsefesi II: Mythik Düşünme*, (Çeviren: Milay Köktürk). Ankara: Hece Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*, (Çeviren: Sema Rifat). İstanbul: Om Yayınları.
- Simpson, G. G. (1961). *Principles of Animal Taxonomy*. New York.
- Strauss, C. L. (1994). *Yaban Düşünce*, (Çeviren: Tahsin Yücel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Strauss, C. L. (1999). *The Savage Mind*. Weidenfeld and Nicolson. London: The Garden City Press.
- Strauss, C. L. (2013). *Myth ve Anlam*, (Çeviren: Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Suruş, A. (1990). *İlerici Gericilik*. Ankara: Cemre Yayınları.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*, (Çeviren: Sema Önal). Ankara: Doğu-Batı Yayınevi.
- Kant. (2022). *Saf Aklın Eleştirisi*, (Çeviren: Naci Pektaş). Ankara: Gece Yayınları.
- Keller, H. (1903). *The Story of My Life*. New York.
- Cassirer, E. (1974). *An Essay On Man*. New Haven and London: Yale University Press.

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Karşı İletişim Etkinliklerinin Belirlenmesi*

Fatih Çetintaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2753-8428>

Sosyal Hizmet Uzmanı / KTO Karatay Üniversitesi, Konya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 11.08.2025

Kabul: 26.09.2025

On-line Yayın: 30.09.2025

Anahtar Kelimeler

Çocuk

Ebeveyn

Zihinsel Engelli

İletişim

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinler Arası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalında yürütülmüş olup, "Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveyn ve Kardeşinin, Engelli Çocuğa Karşı İletişim Etkinlikleri ve Davranışlarının İncelenmesi" başlıklı tez kapsamında hazırlanmıştır. Çalışma, Mart 2022 tarihinde Fatih ÇETİNTAŞ tarafından savunulmuş ve Yüksek Lisans derecesiyle sonuçlanmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87234>

Öz

Bu çalışma, zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin engelli çocuklara karşı iletişim etkinliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ebeveynlerin iletişim etkinliklerinin zihinsel engelli çocuğuna karşı bazı değişkenlere göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunda Konya'da yaşayan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören ve sekiz-on yaş grubundaki çocukları bulunan 34 ebeveyn (34 anne, 34 baba) olarak belirlenmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla 27 madde ve beş alt boyuttan oluşan "Ebeveynin Çocuğuyula İletişimi Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan zihinsel engelle sahip ebeveynlere uygulanan anketten elde edilen veriler IBM SPSS sürüm 25.0 paket programıyla çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; ebeveynlerin zihinsel engelli çocuklarıyla iletişimde öncelikle saygı ve kabul göstermeye, ardından engelsiz iletişim kurmaya önem vermektedirler. Paylaşımına açık olma ve duyarlılık gösterme konusunda eksik oldukları ama iletişimsel sorunları çözmek için çaba harcadıkları görülmektedir. Ayrıca önlisans düzeyde eğitimi bulunan ebeveynlerin engelli çocuklarıyla daha duyarlı ve olumlu iletişim kurdukları görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çetintaş, F. (2025). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Karşı İletişim Etkinliklerinin Belirlenmesi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 9(11), 181-196.

Determination of Communication Effectiveness of Parents With Children With Intellectual Disabilities Towards Their Children*

Fatih Çetintaş

Social Worker / KTO Karatay University, Konya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 11.08.2025

Accepted: 26.09.2025

Published Online: 30.09.2025

Keywords

Child

Parent

Intellectual Disability

Communication

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This study was conducted in the Department of Interdisciplinary Family Counseling, Institute of Graduate Education, KTO Karatay University, and was prepared within the scope of the thesis titled "Investigation of Communication Activities and Behaviors of Parents and Siblings of Children with Intellectual Disabilities Towards the Disabled Child." The study was defended by Fatih ÇETİNTAŞ in March 2022 and resulted in a Master's degree.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.87234>

Abstract

This study was conducted to determine the communication activities of parents who have children with intellectual disabilities toward their disabled children. Within this context, it was examined whether parents' communication behaviors towards their children significantly differed according to certain variables. The study group consisted of 34 parents (34 mothers, 34 fathers) with children aged 8–10 who were attending special education and rehabilitation centers in Konya. To collect data, the "Parent-Child Communication Scale," consisting of 27 items and five sub-dimensions, was employed. The data obtained from the participating parents of children with intellectual disabilities were analyzed using IBM SPSS version 25.0. The results indicated that parents prioritize showing respect and acceptance, followed by establishing barrier-free communication with their children. However, they were found to be less competent in demonstrating openness to sharing and sensitivity, despite making efforts to solve communication problems. Furthermore, parents with an associate degree were observed to communicate with their children in a more sensitive and positive manner

GİRİŞ

Aile, toplumun en küçük yapı taşı ve en temel sosyal kurumudur. Tarih boyunca farklı kültürel, ekonomik ve toplumsal etkileşimlerle biçim değiştirmiş olsa da varlığını her dönemde sürdürmüştür (Turgut, 2017: 93). Normal yaşam sürecinde aile birliğinin kurulması, bireylerin yaşamındaki en anlamlı ve mutlu olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Aileye çocukların katılmasıyla birlikte aile içi roller, ilişkiler ve dinamikler yeniden şekillenmekte; karı-koca ilişkisinin yanına ebeveyn-çocuk etkileşimi eklenerek aile yapısına yeni bir boyut kazandırılmaktadır (Başgöze ve Kağan, 2020: 5653). Her anne-baba, ebeveynliğe adım atarken çocuklarının sağlıklı gelişim göstereceğini varsaymaktadır. Bu nedenle özel gereksinimli bir çocuğa sahip olduğunu öğrenen aileler, hem duygusal hem de psikolojik açıdan beklenmedik bir durumla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, aile üyelerinde belirsizlik, kaygı ve stres gibi yoğun duygulara neden olmakta; ebeveynlerin yanı sıra kardeşlerin de yaşamını derinden etkileyebilmektedir (Çapuk vd., 2023: 225).

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip olmaktan çok daha fazla sorumluluk gerektiren bir süreçtir (Sarioğlu ve Kulakoğlu, 2022: 354). Özellikle zihinsel engelli çocukların ebeveynleri açısından bu süreç daha zorlayıcı olabilmektedir. Çünkü zihinsel engelli çocuklar, diğer engel gruplarındaki çocuklara kıyasla anne ve babalarına daha fazla bağımlı bir yaşam sürdürmek zorundadır (İlhan, 2009: 41). Amerikan Psikiyatri Birliği (2013)'ne göre zihinsel yetersizlik, 18 yaşından önce ortaya çıkan; zihinsel işlevlerde, uyumsal davranışlarda ve günlük yaşam becerilerinde belirgin kısıtlılıklarla karakterize edilen bir gelişimsel bozukluktur. Bu bozukluk, bireyin kavramsal, sosyal ve pratik becerilerini olumsuz yönde etkileyerek yaşamın birçok alanında bağımsız hareket etme kapasitesini sınırlamaktadır. Zihinsel engelliliğin nedenine ilişkin kesin bir uzlaşa bulunmamakla birlikte, genetik hastalıklar, kalıtsal metabolik bozukluklar, kromozomal anormallikler gibi biyolojik faktörlerin yanı sıra, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde karşılaşılan komplikasyonlar da etkili olabilmektedir. Ayrıca enfeksiyonlara veya toksik maddelere maruz kalma, yetersiz beslenme ve olumsuz çevresel koşullar da zihinsel engelliliğin oluşumuna katkıda bulunabilmektedir (Büber vd., 2023: 748; Boyacıoğlu vd., 2018: 275; Eken, 2024: 693). Benzer biçimde Başkurt ve Durum (2024), zihinsel yetersizliği; bireyin hem zihinsel işlevlerinde hem de uyumsal davranışlarında belirgin sınırlılıklar bulunmasıyla tanımlamaktadır. Bu sınırlılıklar; iletişim, sosyal beceri, öz-bakım, ev yaşamı, akademik başarı, sağlık ve güvenlik gibi alanların en az iki veya daha fazlasında kısıtlılık yaşanması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Başkurt ve Durum, 2024: 877).

Zihinsel engellilik, yalnızca bireyin kendisi için değil, bakımını üstlenen ailesi açısından da çok yönlü zorluklar barındırmaktadır. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aileler, bu durumun getirdiği ek sorumluluklar nedeniyle psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan zorluklar yaşayabilmektedir. Aile bireyleri, bu süreçte artan stres, kaygı ve tükenmişlik hissiyle baş etmekte zorlanabilmekte; bu da zamanla umutsuzluk ve duygusal yıpranma gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle aile içinde rollerin eşit ve dengeli biçimde paylaşılması, ebeveynlerden birinin daha fazla yük üstlenmesine yol açmaktadır. Çoğu durumda, çocuğun bakımıyla ilgili sorumluluğun büyük kısmını anneler üstlenmekte; bu da annelerde babalara kıyasla daha yüksek düzeyde stres, depresyon ve fiziksel yorgunluğa neden olmaktadır. Ebeveynler arasındaki bu dengesizlik, eş ilişkilerini zedeleyerek aile içi uyumu ve iletişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Akgün ve Çifçi-Gökçearsan, 2010: 32; Genç, 2017: 246; Kot, Sönmez ve Eratay, 2018: 90). Dolayısıyla, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak yalnızca ebeveynlerin değil, tüm aile bireylerinin yaşamında yeniden yapılanma gerektiren uzun ve zorlu bir süreçtir. Bununla birlikte zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler, psikolojik sorunların dışında maddi güçlükler, toplumsal dışlanma, çevreyle iletişim kurmada zorlanma ve sosyal destek yetersizliği gibi problemler de yaşayabilmektedir (Karaca ve Efiltili, 2020: 87-88). Özellikle iletişim alanında yaşanan sorunlar, aile içi ilişkilerin kalitesini önemli ölçüde düşürmektedir. Etkili iletişim, aile bireylerinin

karşılıklı anlayış geliştirmesini ve duygusal bağların güçlenmesini sağlamaktadır. Ancak engelli bir çocuğun varlığı, bu iletişim sürecini zorlaştırarak aile dinamiklerini değiştirebilir. Ailenin çocuğuna yönelik gerçekçi olmayan beklentiler içinde olması, diğer çocuklarını ihmal etmesi veya engelli çocukla yeterli duygusal etkileşim kuramaması gibi durumlar, aile içinde çatışmalara ve ilişkisel bozulmalara yol açabilmektedir (Eken, 2024: 694).

Zihinsel engele sahip çocuklar başta olmak üzere engelli çocukların birçoğu iletişim kurmada zorluk çekmektedir (Conklin & Mayer, 2011; Kuder, 2003). İletişimde yaşadıkları güçlük, başkalarıyla iletişim kurmalarını ve iletişim becerilerini geliştirmelerini sınırlamaktadır. Bu sebeple ağır düzeyde engeli bulunan çocuklar, kendi kendilerine farklı iletişim stilleri geliştirebilirler. Bu iletişim stillerinden bazıları uygunsuz olabilir. Mesela zihinsel engelli ve sınırlı dil becerilerine sahip dört yaşında bir çocuk, başkalarının dikkatini çekmek için nesneleri fırlatabilir. Bu tür iletişim girişimleri uygunsuz ve başkaları için potansiyel olarak tehlikeli olduğundan ortadan kaldırılmalı ve daha işlevsel iletişim kalıplarıyla değiştirilmelidir. Bu çocukların uygun olmayan iletişim biçimleri geliştirmelerinin önlenmesi ve farklı işlevsel iletişim biçimlerini öğrenmeleri için ebeveyn müdahalesinin mümkün olduğunca erken yaşta olması gereklidir (Karnas, 2020: 214). Böylece erken yaşta ebeveyn müdahalesiyle zihinsel engelli çocukların iletişim becerileri gelişerek çevreyle etkileşimleri artacaktır.

Tüm bu bilgiler ışığında özel eğitim gereksinimi olan çocukların ve ebeveynlerinin iletişim tutumları üzerine çeşitli araştırmaların gerçekleştirildiği (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Ceyhun vd., 2015; Doğan vd., 2016; Koçanka ve Aksan, 2004) ancak zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin engelli çocuklarına karşı iletişim etkinliği üzerine bir araştırma gerçekleştirilmediği görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin engelli çocuklarıyla iletişim etkinliklerini incelemek ve çeşitli bağımsız değişkenlere göre nasıl değiştiğini araştırmaktır. Dolayısıyla çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

H1: Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (anne ve babaların) engelli çocukları ile kurdukları iletişim etkinlikleri sosyo-demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır.

H1a: Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri anne ve baba olma durumuna göre farklılaşmaktadır.

H1b: Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H1c: Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri mesleklerine göre farklılaşmaktadır.

1. YÖNTEM

Bu başlık adı altında araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, demografik bilgi formu, Verilerin toplanması ve çözümlemesi ve araştırma etiği yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Modeli

Zihinsel Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğuna karşı iletişim etkinliklerini belirleyen bu araştırma nicel bir araştırmadır. Nicel araştırma; kim, ne, ne zaman, nerede, ne kadar, kaç tane, nasıl gibi sorulara yanıt aramaktadır. Mantıksal ve nesnel bir duruş sergiler; araştırmacı, çalışılacak konuyu belirler, dar kapsamlı sorular sorar, sayısal veriler toplar, bu verileri istatistiksel yöntemlerle analiz eder ve tarafsız bir şekilde sonuçları yorumlayan bir süreç olarak bilinmektedir (Mohajan, 2020: 53)

Zihinsel Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğuna karşı iletişim etkinliklerini belirleyen bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan nicel araştırma desenleridir. Bu modellerde araştırmacı, olayları, bireyleri ya da nesneleri kendi koşulları içinde tanımlar ve betimler; herhangi bir müdahale veya değişiklik yapılmaz. Tarama araştırmaları genellikle anket, ölçek ve gözlem formlarıyla veri toplar; geniş örneklem üzerinde yürütülmesi sayesinde güvenilir istatistiksel sonuçlar

sağlamaktadır. Bu yöntem, eğitim bilimleri, sosyal bilimler ve sağlık araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016). Bu doğrultuda yapılan makalede öncelikle konunun önemi ve amacı ortaya konmuştur. Sonrasında ise, engelli çocukları bulunan ebeveynlerin engelli çocuğu ile olan iletişim etkinleri ve ölçeklerden elde edilen bulgular istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir.

1.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni, Konya il merkezinde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihinsel engelli çocuğa sahip aileler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören ve sekiz-on yaş grubundaki çocukları bulunan 34 ebeveyn (34 anne, 34 baba) olarak belirlenmiştir. Örneklem grubunun seçiminde gönüllülük esası göz önünde bulundurulmuş ve tabakalı örneklem metodu kullanılmıştır. Bu metotta ise sınırları belirlenen bir evrende alt birimler ya da alt tabakaların var olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Kılıç, 2013: 45). Burada önemli olan, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 105). Bu amaç doğrultusunda, hedeflenen örneklem grubu için gerekli ön araştırmalar yapılmış ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 38 anne 38 baba ve toplam 76 kişiye ulaşılmış ve araştırma verileri toplanarak çalışma tamamlanmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında Zihinsel Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğuna karşı iletişim etkinliklerini belirleyen bu araştırmada kullanılan demografik bilgi formu ve Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) hakkında bilgiler verilmiştir.

1.3.1. Demografik Bilgi Formu

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada hangi anketin kullanılacağını belirlemek için literatürün ayrıntılı bir incelemesi yapılmış ve ilgili doküman çalışmaları gözden geçirilmiştir. Daha sonra akademik uzman gözetimi altında, çalışmanın amaç ve amaçlarına uygun örnek bir anket bulunmuştur. Bu aşamalar sonucunda engelli çocuklar ve aileleriyle ilgili genel tanımlayıcı özellikler elde edilmiştir. Demografik Bilgi Formu engelli çocukların ebeveynleri arasında yapılmıştır. Bu bağlamda engelli çocukların, anneleri ve babaları hakkında tanımlayıcı (sosyodemografik) bilgiler sağlamaktadır.

1.3.2. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği

Kahraman (2016) tarafından geliştirilen Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği, Ebeveynlerin çocukları ile ilgili ve kapsayıcı bilgiler içermektedir. Ölçekte yer alan sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar; 1=Her zaman, 2=Sıklıkla, 3=Bazen, 4=Nadiren ve 5=Hiçbir zaman şeklinde 5'li likert türünde puanlanmıştır. Ebeveynlerin çocukları ile olan iletişim kalitesini ölçmeyi sağlayan ölçek, 27 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, paylaşıma açık olma, engelsiz dinleme, saygı kabul, duyarlılık ve problem çözmedir. Ölçeğin alt boyutlarını oluşturan sorular ise şu şekilde gruplandırılmıştır;

“Paylaşıma açık olma boyutu; soru 11, 13, 14 ve 21

Engelsiz dinleme boyutu; soru 2, 8, 10, 15 ve 27 (Engelsiz dinleme alt boyutunun soruları ters puanlanmıştır)

Saygı-kabul boyutu; soru 5, 9, 16, 18, 20, 22 ve 23

Duyarlılık boyutu; soru 6, 12, 17, 24, 25 ve 26

Problem çözme boyutu; soru 1, 3, 4, 7 ve 19. maddelerdir.”

1.4. Verilerin Analizi

Araştırmaya katılım sağlayan zihinsel engelle sahip ebeveynlere uygulanan anketten elde edilen veriler IBM SPSS sürüm 25.0 paket programıyla çözümlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada, verilerin frekans, yüzde, standart sapma ve aritmetik ortalamalarını içeren tanımlayıcı istatistik analizler ile normallik analiz sonuçlarına göre yorumlayıcı istatistik analizler yapılmıştır.

1.5. Araştırma Etiği

Bu araştırmada yayın etiği ilke ve standartlarına uygun şekilde davranılmıştır. Araştırama KTO Karatay üniversitesi bünyesinde bulunan İnsan Araştırmaları Etik Kurulumunda yapılan başvurunun 25.03.2021 tarihli 2021/03/05 sayılı kararımızda değerlendirilmiştir. Yaşanılan Covid-19 virüsü nedeniyle Ülkemizde yaşanan salgın sürecinde salgın için alınan kararlara uyarak ve araştırmanın yapılacağı kurum ve kuruluşlardan idari izin alınarak çalışmanız şartı ile kurulumuzca uygun bulunmuştur.

2. BULGULAR

Bu başlık adı altında araştırmamızda elde edilen bulgular yorumlanacak ve aktarılacaktır.

Tablo 2.1. EÇİÖ Alt Boyutlarının Normallik Testi sonucu

EÇİÖ Alt Boyutları	K-S İstatistiği	Sd	p	Çarpıklık	Basıklık
Problem çözme	0,125	76	,006	0,84	1,02
Paylaşma açık olma	0,138	76	,001	0,91	1,15
Saygı-kabul	0,141	76	,001	1,07	1,34
Duyarlılık	0,127	76	,005	0,76	0,98
Engelsiz dinleme	0,179	76	,000	1,21	1,45

Tablo 3.1’de yer alan normallik analiz sonuçlarına göre, verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Bu durumda makalemizde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki istatistiki ilişkilerin belirlenmek amacıyla non-parametrik testlerden için non-parametrik Mann Whitney-U testi ve Kruskal Wallis-H testi uygulanacaktır. Gruplar arasında anlamlı farklılığın yönünü belirlemek için ise grupların ikili kombinasyonları için Mann Whitney-U testi yapılmıştır. İstatistiksel analizlerde elde edilen sonuçların anlamlılık düzeyi 0,05 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

Tablo 2.2. Engelli Çocukların Ebeveynlerine İlişkin Bilgiler

Tanımlayıcı Özellik	Grup	n	%
Ebeveyn Bilgisi	Anne	38	50,0
	Baba	38	50,0
	Toplam	76	100,0
Anne Öğrenim Durumu	Okuryazardeğil	1	2,6
	Okuryazar	2	5,3
	İlkokul Mezunu	12	31,6
	Ortaokul Mezunu	3	7,9
	Lise Mezunu	10	26,3
	Yüksekokul Mezunu	10	26,3
	Toplam	38	100,0
Anne Mesleği	İşsiz	31	81,6
	İşçi	3	7,9
	Emekli	1	2,6
	Diğer	3	7,9

	Toplam	38	100,0
Baba Öğrenim Durumu	Okuryazar	2	5,3
	İlkokul Mezunu	7	18,4
	Ortaokul Mezunu	2	5,3
	Lise mezunu	13	34,2
	Yüksekokul Mezunu	14	36,8
	Toplam	38	100,0
Baba Mesleği	İşsiz	1	2,6
	Memur	8	21,1
	İşçi	18	47,4
	Emekli	3	7,9
	Diğer	8	21,1
	Toplam	38	100,0
Ailenin Aylık Gelir Durumu	Min.	1.700	2,6
	Max.	20.000	2,6
	Ort.	5.905	

Tablo 3.2'deki veriler incelendiğinde; araştırmaya 38 anne ve 38 baba olmak üzere toplam 76 ebeveynin katıldığı görülmektedir. Annelerin eğitim durumlarına bakıldığında, %2,6'sının okuryazar olmadığı, %31,6'sının ilkokul, %7,9'unun ortaokul, %26,3'ünün lise ve %26,3'ünün yüksekokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Annelerin %81,6'sının herhangi bir işte çalışmadığı, %7,9'unun işçi, %2,6'sının emekli ve %7,9'unun ise farklı işlerde çalıştığı saptanmıştır. Babaların eğitim durumlarına göre dağılımında ise %5,3'ünün okuryazar, %18,4'ünün ilkokul, %5,3'ünün ortaokul, %34,2'sinin lise ve %36,8'inin yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir. Babaların meslek durumları incelendiğinde, %2,6'sının işsiz, %21,1'inin memur, %47,4'ünün işçi, %7,9'unun emekli ve %21,1'inin ise diğer işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Ailelerin aylık ortalama gelir düzeyleri değerlendirildiğinde, gelirlerin en düşük 1.700 TL, en yüksek 20.000 TL arasında değiştiği, ortalama aylık gelirin ise 5.905 TL olduğu belirlenmiştir.

2.1. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) Sorularına Verilen Ortalama Puanlar

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin, araştırma ölçeklerinde yer alan sorulara verdikleri cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma puanları Tablo 4.3. gösterilmiştir.

Tablo 2.3. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) Sorularına Verilen Ortalama Puanlar

Ölçek İfadesi	$\bar{x} \pm \text{Std. s.}$
Paylaşımaya açık olma alt boyutu geneli	2,50 $\pm$ 1,375
Engelsiz dinleme alt boyutu geneli	1,82 $\pm$,110
Saygı-kabul alt boyutu geneli	4,24 $\pm$ 0,979
Duyarlılık alt boyutu geneli	3,67 $\pm$ 1,126
Problem çözme alt boyutu geneli	4,06 $\pm$ 1,021
Ölçek geneli	3,37 $\pm$ 1,102

Tablo 3.3'e göre ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimlerinde en yüksek ortalama puan saygı-kabul (4,24 $\pm$ 0,979), en düşük puan ise ters puanlama sonrası engelsiz dinleme (1,82 $\pm$,110) alt boyutunda elde edilmiştir. Bunun yanı sıra problem çözme (4,06 $\pm$ 1,021) ve duyarlılık (3,67 $\pm$ 1,126) alt boyutlarının ortalama düzeyde, paylaşımaya açık olma alt boyutunun ise düşük düzeyde (2,50 $\pm$ 1,375) puan aldığı

görülmektedir. Elde edilen ortalama puanlara göre ebeveynlerin, engelli çocukları ile iletişimlerinde en çok saygı-kabul duygusuna özen gösterdikleri, daha sonra engelsiz bir iletişim kurmaya özen gösterdikleri, iletişimde ortaya çıkan problemleri çözmek için çaba sarf ettikleri, ancak, iletişime karşı duyarlı olma ve paylaşımına açık olma hususlarında nispeten daha az başarılı oldukları ifade edilebilir.

2.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin İletişim Etkinliklerine İlişkin Bulgular

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (anne ve babaların), engelli çocuklarıyla kurdukları iletişim etkinliklerine ilişkin bulgular bu başlık adı altında sosyo-demografik özellikler açısından istatistiksel olarak değerlendirilecektir.

Tablo 2.4. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Anne ve Baba Olma Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	z	p
Problem çözme	Anne	38	44,53	1603,00	431,00 0	-2,571	0,006*
	Baba	38	30,84	1172,00			
	Toplam	76					
Paylaşımına açık olma	Evet	38	49,39	1778,00	256,00 0	-4,644	0,000*
	Hayır	38	26,24	997,00			
	Toplam	76					
Saygı-kabul	Evet	38	45,42	1635,00	399,00 0	-3,100	0,002*
	Hayır	38	30,00	1140,00			
	Toplam	76					
Duyarlılık	Evet	38	48,82	1757,50	276,50 0	-4,427	0,000*
	Hayır	38	26,78	1017,50			
	Toplam	76					
Engelsiz dinleme	Evet	38	36,18	1302,50	636,50 0	-0,520	0,603
	Hayır	38	38,75	1472,50			
	Toplam	76					

*p<0,05 (%5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı)

Tablo 3.4’da yer alan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin bireylerin anne ve baba olma durumuna göre, problem çözme, paylaşımına açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık alt boyutlarında anlamlı şekilde farklılaştığı (p<0,05), engelsiz dinleme alt boyutunda ise herhangi bir farklılık bulunmadığı (p>0,05) tespit edilmiştir. Buna göre, anneler problem çözme, paylaşımına açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık konularında engelli çocukları ile daha iyi bir iletişim etkinliğine sahiptir. Elde edilen bu sonuçlara göre araştırmanın, “Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri anne ve baba olma durumuna göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H1a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2.5. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Problem çözme	İlkokul	15	27,93	20,19±3,541	4,607	0,330
	Ortaokul	6	25,67			
	Lise	22	30,57			
	Önlisans	14	40,29			
	Üniversite	6	34,42			
	Toplam	63				
Paylaşım açık olma	İlkokul	15	31,17	9,96±4,221	1,441	0,837
	Ortaokul	6	39,33			
	Lise	22	32,89			
	Önlisans	14	29,43			
	Üniversite	6	29,50			
	Toplam	63				
Saygı-kabul	İlkokul	15	25,43	29,47±3,695	6,868	0,143
	Ortaokul	6	24,75			
	Lise	22	37,14			
	Önlisans	14	37,32			
	Üniversite	6	24,42			
	Toplam	63				
Duyarlılık	İlkokul	15	24,43	21,92±3,759	11,053	0,026*
	Ortaokul	6	23,67			
	Lise	22	33,73			
	Önlisans	14	44,04			
	Üniversite	6	24,83			
	Toplam	63				
Engelsiz dinleme	İlkokul	15	35,70	20,85±3,625	1,170	0,883
	Ortaokul	6	34,83			
	Lise	22	30,18			
	Önlisans	14	30,64			
	Üniversite	6	29,75			
	Toplam	63				

*p<0,05 (%5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı)

Tablo 3.5 incelendiğinde; katılımcıların engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin duyarlılık alt boyutunda bireylerin öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), ancak, problem çözme, paylaşım açık olma, saygı-kabul ve engelsiz dinleme alt boyutlarında herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre önlisans düzeyinde eğitimi bulunan ebeveynlerin engelli çocuklarına karşı daha duyarlı iyi bir iletişime sahip oldukları söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H1b hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2.6. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Mesleklerine Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Problem çözme	İşsiz	32	40,75	20,19±3,541	14,251	0,007*
	Memur	10	53,20			
	İşçi	18	23,19			
	Emekli	4	39,75			
	Diğer	10	36,25			
	Total	76				
Paylaşım açık olma	İşsiz	32	45,16	9,96±4,221	10,516	0,033*
	Memur	10	33,05			
	İşçi	18	26,44			
	Emekli	4	47,38			
	Diğer	10	33,40			
	Total	76				
Saygı-kabul	İşsiz	32	43,67	29,47±3,695	6,513	0,164
	Memur	10	39,40			
	İşçi	18	32,39			
	Emekli	4	23,50			
	Diğer	10	30,65			
	Total	76				
Duyarlılık	İşsiz	32	48,17	21,92±3,759	20,937	0,000*
	Memur	10	44,85			
	İşçi	18	24,53			
	Emekli	4	26,88			
	Diğer	10	23,60			
	Total	76				
Engelsiz dinleme	İşsiz	32	36,13	20,85±3,625	9,696	0,046*
	Memur	10	48,00			
	İşçi	18	30,22			
	Emekli	4	24,00			
	Diğer	10	49,90			
	Total	76				

Tablo 3.6’de yer alan Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin problem çözme, paylaşım açık olma, duyarlılık ve engelsiz dinleme alt boyutlarında bireylerin mesleklerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ($p < 0,05$), ancak, saygı-kabul alt boyutunda herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p > 0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, işçi olarak çalışan bireyler saygı-kabul hariç tüm alt boyutlarda engelli çocukları ile daha kötü bir iletişim etkinliği sergilemektedirler. Bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimlerini mesleklerine göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H1c hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin engelli çocuğa karşı iletişim etkinliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma kapsamında 38 ebeveynin (38 anne ve 38 baba) katılımıyla gerçekleştirilmiş ve Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) uygulanmıştır. Ölçek sorularına verilen ortalama puanlar incelendiğinde alt boyutlara göre ebeveynlerin en fazla saygı-kabul duygusuna, daha sonra ise engelsiz iletişim kurmaya önem verdikleri, iletişimsel problemlerin çözümü için gayret ettikleri, ancak iletişime karşı duyarlı olma ve paylaşma açık olma hususlarında yeterli olmadıkları anlaşılmıştır. Kim ve Mahoney (2004) tarafından yapılan araştırmada ise engelli çocukların ebeveynleriyle etkileşim kurma olasılığı normal gelişim gösteren çocuklara göre daha düşük olsa da, ebeveynlerin iletişim kurmaya karşı duyarlı olması halinde bu çocukların gerekli faaliyetlere katılım olasılıklarının yüksek olduğu bulunmuştur. Passey ve Feldman (2004) tarafından gelişimsel sorunları olan çocuğa sahip 47 ebeveyn ile gerçekleştirilen araştırmada da ebeveyn-çocuk etkileşiminin önemi ortaya konmuştur. Ebeveynlerin ilgisizliğinin çocukların uygunsuz davranışlar ortaya koymasının en önemli nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocukların biyopsikososyal gelişimini etkileyen ana faktörler arasındadır. Yetersiz ebeveynlik biçimleri ve uygunsuz ebeveyn-çocuk etkileşimleri çocuklarda iletişim sorunlarına neden olabilir; bu durumlar onları anksiyete, davranış bozuklukları ve psikolojik sorunlara yatkın hale getirebilir (Mohammadipour vd., 2021). Dolayısıyla engelli çocukların iletişim becerilerinin gelişmesi ve daha uyumlu davranışlar geliştirebilmesi açısından ebeveyn-çocuk etkileşiminin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Nitekim Seylim (2025) tarafından ağır zihinsel engelli çocukların iletişim becerileriyle ilgili yapılan araştırmada ebeveynlerin çoğu, çocuklarının sözel olarak kendilerini ifade edemedikleri için onları desteklediklerini, süreç içerisinde çocuklarını anlayabilmek için kendi aralarında bir dil geliştirdiklerini ve alternatif iletişim yolları bulduklarını ifade etmişlerdir. Kummerer ve Lopez-Reyna (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da katılımcı annelerin çoğu, dil ve iletişim becerilerini öğrenmeleri için çocuklarıyla ilgilendikleri için çocuklarının konuşmaya başladığını belirtmişlerdir.

Araştırmada ebeveynlerin engelli çocuklarıyla iletişimlerinin anne ve baba olma durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığına bakıldığında ise problem çözme, paylaşma açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık alt boyutlarında anneler lehine anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Araştırma sonucuna göre annelerin çocuklarla iletişim etkileşiminin babalardan daha fazla olduğu söylenebilir. Çeşitli araştırmalarda da bu bulguyu destekler nitelikte engelli çocuğa sahip ailelerde genellikle annelerin babalardan daha fazla çocukla etkileşim halinde olduğu belirtilmiştir (Aydın, 2015; Dindar, 1995; Karyelioğlu, 2002). Bu durumun genellikle babanın evin geçimi sağlaması, annenin ise çocuğun ihtiyaçları ve eğitimiyle ilgilenmesi şeklinde geleneksel rol dağılımının yaygınlığıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ancak zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerde çocuğun iletişim ve etkileşim ihtiyacı normal gelişim gösteren bir çocuğa nazaran daha fazla olduğundan, engelli çocuk ebeveynlerinin sorumluluğu daha fazla olmaktadır. Bu sorumluluğun tek bir ebeveyn tarafından yüklenilmesi ise çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Sorumluluk üstlenen eşin yeterli destek alamaması halinde yetersizlik hissi, hayal kırıklığı, memnuniyetsizlik gibi olumsuz duygular yaşaması muhtemeldir (Raya vd., 2013). İcmeli vd., (2008)'nin belirttiğine göre de eşler arası rollerin dengeli dağılmaması durumunda aile içinde bocalama ve kafa karışıklığı yaşanabilir. Bu değişim ise aile ortamında disiplin ve düzen kaybına yol açabilir. Karyelioğlu (2002) tarafından yapılan araştırmada annelerin babalara göre çocukların sorunlarına karşı daha duyarlı ve ilgili olduğu, babaların ise sadece ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılamayı yeterli gördükleri ve annelerin bu durumdan rahatsız oldukları belirlenmiştir. Bu durum ise ailede erkeğin daha fazla söz sahibi olmasından dolayı keyfi davranabilmesiyle izah edilmiştir. Aydın (2015)'in araştırmasında ise zihinsel yetersizliğe sahip ve otistik çocuğu olan

babaların duygusal paylaşım ve kendini ifade etmek yerine daha izole ve içe kapanık oldukları, karşılaştıkları sorunları kendi başlarına çözmeye çalıştıkları ifade edilmiştir. Babaların süreçte iletişim etkinliğinin zayıf olmasının, durumun getirdiği psikolojik ve sosyal yüklerle ilişkili olabileceği söylenebilir. Bu bulguların aksine etkili iletişimin önemli bir boyutu olan problem çözme konusunda anne ve baba olma durumuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimlerinin öğrenim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında ise sadece duyarlılık alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu, önlisans düzeyinde eğitime sahip olan ebeveynlerin engelli çocuklarıyla daha duyarlı bir iletişim kurmaya özen gösterdikleri belirlenmiştir.

Araştırmada eğitim düzeyi daha yüksek olan yani üniversite mezunu olan ebeveynler lehine farklılaşmanın olması beklenmiştir. Önlisans mezunu katılımcıların sayıca üniversite mezunlarından fazla olmasının bu sonuçta etkili olabileceği düşünülmektedir. Aslanoğlu (2004) tarafından yapılan araştırmada da eğitim düzeyi yüksek ailelerde aile içi ilişkilerin diğer gruplara göre daha sağlıklı olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynlerin düşük ebeveynlere göre aile içi ilgilerinin ve iletişimlerinin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Arslantürk (2009)'e göre kişilerin eğitim seviyesi yükseldikçe yorumlama, kendini ifade etme ve iletişim becerileri de gelişmektedir. Bu nedenle, en düşük eğitim seviyesine sahip ebeveynlerin, eşleri ve çocuklarıyla iletişim kurma, olaylara tepki verme, problem çözme becerileri geliştirme ve aile üyelerine ilgi gösterme konusunda diğer annelere göre daha az yetenekli olması muhtemeldir. Ayyıldız vd. (2012)'nin araştırmasında annelerin eğitim düzeylerinin iletişimin önemli boyutlarından problem çözme becerileri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Öte yandan Başgöze ve Kağan (2020) tarafından yapılan araştırmada problem çözme becerisiyle eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Hatunoğlu (2020) tarafından yapılan araştırmada da ebeveynlerin öğrenim düzeyi ile çocuklarıyla iletişim düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimlerinin mesleklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında ise problem çözme, paylaşım açık olma, duyarlılık ve engelsiz dinleme alt boyutlarında anlamlı farklılık görülürken, saygı-kabul alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Buna göre işçi olarak çalışan ebeveynlerin çalışmayan ve diğer meslek gruplarında çalışan ebeveynlere göre problem çözme, paylaşım açık olma, duyarlılık ve engelsiz dinleme yönünden daha kötü bir iletişim etkinliğine sahip oldukları belirlenmiştir. Hatunoğlu (2020)'nin çalışmasında ise ebeveynlerin mesleklerine göre engelli çocuklarıyla iletişim düzeylerine bakıldığında memur ve serbest çalışanların engelsiz dinleme alt boyutunda daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir. Meriç (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da işçi ebeveynlere göre memur ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim düzeylerinin daha iyi seviyede olduğu tespit edilmiştir. Aslanoğlu (2004) tarafından yapılan araştırmada ise herhangi bir işte çalışmayan babaların çalışanlar göre aile içerisinde duygusal tepki verme, ilgi gösterme ve genel fonksiyon becerileri konusunda daha yetersiz oldukları, işçi babaların ise problem çözme boyutunda diğer meslek alanlarında çalışanlara göre yetersiz oldukları ortaya konmuştur. İşsiz annelerin ise işçi ve memur annelere göre ilgi gösterme boyutunda daha düşük puana sahip oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla işsiz ebeveynlerin diğer meslek alanlarında çalışan ebeveynlerine göre aile içi ilişkilerinin daha sağlıklı olduğu ifade edilmiştir. Arslantürk (2009)'ün çalışmasında da çalışan babaların çalışmayan babalara göre ilgi gösterme düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. İcmeli vd. (2008)'nin araştırmasında ise babanın işsiz olmaması problem çözmeyi olumsuz etkilerken annenin işsiz olmasının gerekli gerekli ilgiyi gösterme ve davranış kontrol boyutlarını olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Genel olarak incelenen araştırma eğilimlerine bakıldığında işsiz ebeveynlerin çalışan ebeveynlere göre iletişim ve ilgilerinin, problem çözme becerilerinin düşük olduğu, memurların ise daha yüksek olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulmuştur:

- Kariyer odaklı oryantasyon ve destek programlarının etkinliği, çalışanların, memurların ve engelli çocukları olan diğer meslek gruplarının iletişim becerilerindeki farklılıklar dikkate alınarak yapılması;
- Engelli çocuklarla iletişimin kalitesi ile ebeveynlerinin geliri arasındaki ilişkiyi incelemek ve finansal destek programlarının ve iletişimin odağının etkisini değerlendirilmesi;
- Araştırmada daha düşük puan alan iletişime açıklık ve duyarlılığın alt ölçekleri göz önüne alındığında, özel eğitim ve sosyal hizmetlerdeki faaliyetlerin iletişim üzerindeki etkisi daha detaylı incelenmesi önerilmektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. & Akarsu, B. (2019). Bilimsel Araştırma Tasarımı: Nicel, Nitel ve Karma Araştırma Yaklaşımları. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Akgün, R. & Çifçi-Gökçearsan, E. (2010). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Güçlendirme Yaklaşımı ve Sosyal Destek Sistemi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 10(1-2), 23-36.
- Arslantürk, C.T. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Kendi Ebeveynlerinden Algıladıkları Destek İle Ailenin Fonksiyonelliği Arasındaki İlişki. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aslanoğlu, M. (2004). Otistik, Zihinsel, İşitme, Görme, Bedensel Engelli Çocuğu Bulunan Ebeveynlerin Aile İçi İlişkilerinin İncelenmesi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, A. (2015). A Comparison of the Alexithymia, Self-Compassion and Humour Characteristics of the Parents With Mentally Disabled and Autistic Children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 0(174), 720-729.
- Ayyıldız, T., Konuk Şener, D., Kulakçı, H. & Veren, F. (2012). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Baş Etme Yöntemlerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2), 1-12.
- Bakkaloğlu, H. C. & Sucuoğlu, B. (2000). Normal ve Zihinsel Engelli Bebeklerde Anne-Bebek Etkileşiminin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 47-58.
- Başgöze, F., & Kağan, M. (2020). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Problem Çözme Becerileri İle Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(16), 5652-5680. <https://doi.org/10.26466/opus.787019>
- Başkurt Kuru, F., & Göksoy, S. (2024). Zihinsel Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Öğretmen Ebeveynlerin Mesleki Davranışları. *Millî Eğitim*, 53(242), 877-906. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1236840>
- Boyacıoğlu, N. E., Karaçam, Z. D., & Özcan, N. K. (2018). Engellere Rağmen Cinsellik: Zihinsel Yetersizliğe Sahip Çocuklarda Cinsellik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 275-280.
- Büber, Ö., Oksal, H., & Şimşir Büber, S. (2023). Zihinsel Engelli Çocuk Ve Ergenlerin Cinsel İstismarı. *Kesit Akademi Dergisi*, 9(35), 745-757.
- Büyükköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (21. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çapuk, H., Taşar, A., Ekinci, Ç., Özalp, Z., Elarslan, D., & Buluş, F. (2023). Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Sorunlar ve Öz Yeterliliklerinin İncelenmesi. *BUSAD*, 4(2), 224-233. <https://doi.org/10.58605/bingolsaglik.1396113>
- Ceyhun, T., Özdemir, S., Töret, G., & Özkubat, U. (2015). A Comparison Of Parent-Child Interactions Of Children With Autism Spectrum Disorders And Typically Developing Children. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, 7(2), 183-211.
- Conklin, C. G., & Mayer, R. G. (2011). Effects Of Implementing The Picture Exchange Communication System (PECS) With Adults With Developmental Disabilities And Severe Communication Deficits. *Remedial and Special Education*, 32, 155-166. <https://doi.org/10.1177/0741932510361268>
- Dindar, N. (1995). Çocuk Doktorları İle Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların, Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Bireylere Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Y., Özdemir, S., Gürel-Selimoğlu, Ö., Töret, G., Özkubat, U., & Ceyhun-Duman, A. T. (2016). A Comparison Of Mother-Child Interactions Of Children With Autism Spectrum Disorders And Typically Developing Children. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(1), 79-94.

- Duman, H. (1995). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne Babaların Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılarak Çocuğa Yönelik Beklentilerinin Belirlenmesi (Yüksek lisans tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı.
- Eken, H. (2024). Zihinsel Engelli Çocukların Sosyal Etkileşiminde Ebeveynlerin Rolü. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 15(56), 690–705. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.4476>
- Genç, Y. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi (Sakarya Örneği). 3rd International Congress On Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 245–249.
- Hatunoğlu, M. (2020). Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin iletişim seviyesinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi), Mersin: Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı
- İçmeli, C., Ataoğlu, A., Canan, F. & Özçetin, A. (2008). Zihinsel Özürlü Çocukları Olan Ebeveynler İle Sağlıklı Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Karşılaştırılması. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, (3), 21-8.
- İlhan, L. (2009). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Çocuklarının Özel Eğitimleri Sürecinde Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerine Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 38–48.
- Işıksan, V. (2006). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler ve Sosyal Hizmet. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 6(1), 28–46.
- Kahraman, S. (2016). Ebeveynin Üstün Yetenekli Çocuğuyla İletişimini Geliştirmeye Yönelik Psikoeğitim Programının Etkisinin İncelenmesi (Doktora tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, M. A., & Efiltili, E. (2020). The Communication Between Parents With Special Needs Children And Their Typically Developing Children In Turkey. *European Journal of Special Education Research*, 6(2). <https://doi.org/10.46827/ejse.v6i2.3253>
- Karnas, M. (2020). Teaching Communication Skills To Children With Severe Disabilities: Using Evidence-Based Practices. *International Journal of Scholars in Education*, 3(2), 213–221.
- Karyelioğlu, S. (2002). Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde İletişim Sorunları. (Yüksek Lisans Tezi), İzmir:Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Kılıç, S. (2013). Örneklem Yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44–46. <https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730>
- Kim, J. & Mahoney, G. (2004). The Effects Of Mother's Style Of Interaction On Children's Engagement: Implications For Using Responsive Interventions With Parents. *Topics in Early Childhood Special Education*, (24), 31–38.
- Kocaman, V. (2006). Çocuklarda İletişim Becerilerini Artırma Yöntemleri (Yüksek lisans tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kochanska, G., & Aksan, N. (2004). Development Of Mutual Responsiveness Between Parents And Their Young Children. *Child Development*, 75(6), 1657–1676.
- Kot, M., Sönmez, S., & Eratay, E. (2018). Özel Gereksinimli Bireylere Sahip Ailelerin Yaşadıkları Zorluklar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 85–96.
- Kuder, S. J. (2003). Teaching Students With Language And Communication Disabilities. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Kummerer, S. E., Lopez-Reyna, M. A. & Hughes, M. T. (2006) Mexican Immigrant Mothers' Perceptions Oftheir Children's Communication Disabilities, Emergent Literacy Development, And Speech-Language Therapy. *Program American Journal of Speech-Language Pathology*, (16), 271-282.
- Meriç, A. (2017). Anne Baba Çocuk İletişimi İle Okul Öncesi Çocukların Ahlaki Ve Sosyal Kural Bilgileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi), Karabük: Karabük Üniversitesi.

- Mohajan, H. (2020). Quantitative research: A Successful Investigation In Natural And Social Sciences. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 9(4), 52–79. MPRA Paper No. 105149. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/105149/>
- Mohammadipour, S., Dasht Bozorgi, Z. & Hooman, F. 2021. The Role Of Mental Health Of Mothers Of Children With Learning Disabilities In The Relationship Between Parental Stress, Mother-Child Interaction, And Children's Behavioral Disorders. *Journal of Client-Centered Nursing Care*, 7(2), 149-158. <https://doi.org/10.32598/JCCNC.7.2.362.1>.
- Özkan Bardakcı, M., & Kutluata, B. (2021). Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına Etkisi: Nitel Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3742–3765. <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/936653>
- Passey, J. & Feldman, M. (2004). Descriptive Analysis Of Parent-Child Interactions In Young Children With Or At Risk For Developmental Delay. *Behavioral Interventions*, (19), 233–246.
- Raya, A.F., Ruiz-Olivares, R. Pino, J. & Herruzo, J. (2013). Parenting Style And Parenting Practices In Disabled Children And Its Relationship With Academic Competence And Behaviour Problems. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (89), 702-709.
- Şahin, B. (2021). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Aile İşleyişi, Çocuk İlişkisi İle Kendilik Algı Düzeylerinin İncelenmesi (Yüksek lisans tezi), Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi. Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı
- Sarioğlu, E., & Kulakoğlu, O. (2022). Zihinsel Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Ebeveynlerin Umut Durumlarının İncelenmesi. *Atıf Cite Humanistic Perspective*, 4(2), 353–372. <https://doi.org/10.47793/hp.1101087>
- Seylim, E. (2025). Yetişkin Ağır Zihinsel Engelli Birey İle Yaşamak. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (64), 1831-1854. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1584972>
- Şipal, R. F. (2010). Zihinsel Engelli Bireylerde Kendine Zarar Verme Davranışı: Sebepleri Ve Müdahale Yöntemleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 731–742.
- Turğut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum*, 1(1), 93–117.
- Üstün, E. Y. (2010). Etkili Aile-Okul-Toplum İlişkileri. In Z. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi Ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zashchirinskaia, O. V. (2020). Features Of Non-Verbal Communication Of Children With Intellectual Disabilities And Differences From Their Normatively Developing Peers. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 8(4), 633–641. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.04.7>